

ETNIKAI-NEMZETI KISEBBSÉGKUTATÓ INTÉZET
Magyar Tudományos Akadémia

MENŠINY A KULTÚRNE SPOLOČENSTVÁ V EUOREGIÓNE ISTER-GRANUM KISEBBSÉGEK ÉS KULTURÁLIS KÖZÖSSÉGEK AZ ISTER-GRANUM EUORÉGIÓBAN

MAGYARORSZÁG
SLOVENSKO
VYKOPÁHA
Magyar-Szlovák Barátság Társaság

VÝSKUMNÝ ÚSTAV J. SELYEHO
SELYE JÁNOS EGYETEM KUTATÓINTÉZETE

**MENŠINY A KULTÚRNE SPOLOČENSTVÁ
V EUREGIÓNE ISTER-GRANUM**

**KISEBBSÉGEK ÉS KULTURÁLIS KÖZÖSSÉGEK
AZ ISTER-GRANUM EURORÉGIÓBAN**

Koordinátori projektu – Projekt koordinátorok:

Eiler Ferenc, Kovács András

Recenzenti – Lektorálták:

Szabó Ingrid

Tiner Tibor

**MENŠINY A KULTÚRNE SPOLOČENSTVÁ
V EUREGIÓNE ISTER-GRANUM**

**KISEBBSÉGEK ÉS KULTURÁLIS
KÖZÖSSÉGEK AZ ISTER-GRANUM
EURORÉGIÓBAN**

Redakčná príprava – Szerkesztette:

Sikos T. Tamás

Szarka László

VÝSKUMNÝ ÚSTAV J. SELYEHO

SELYE JÁNOS EGYETEM KUTATÓINTÉZETE

Komárno - Komárom

2008

V projekte sa zúčastnili nasledovné organizácie:
A projektben közreműködő intézmények:
Selye János Egyetem Kutatóintézete,
MTA Etnikai-Nemzeti Kisebbségkutató Intézete,
Eurohíd Alapítvány

Autori – Szerzők:

© Binder Mátyás, Eiler Ferenc, Gyenes Fruzsina, Farkas György, Kocsis Aranka, Szabó Orsolya, Tátyi Tibor

ISBN 9788089234547

Zodpovedný vydavateľ/

Felelős Kiadó:

Vydavateľ/Kiadó:

Sikos T. Tamás (riaditeľ/igazgató)

Výskumný ústav J. Selyeho

Selye János Egyetem Kutatóintézete

Redakčná príprava/

Szerkesztette:

Sikos T. Tamás

Príprava do tlače/

Nyomdai előkészítés:

Nagy Angéla

Tlačiareň/Nyomda:

Nec Arte s. r. o., Komárno

OBSAH

ÚVOD.....	7
<i>FERENC EILER</i> OTÁZKA ETNICITY V EUROREGIÓNĚ ISTER-GRANUM.....	15
<i>ARANKA KOCSIS</i> OBEC BÚČ.....	27
<i>GYÖRGY FARKAS</i> OBEC KURALANY.....	39
<i>FRUZSINA GYENES</i> INTERETNICKÉ VZŤAHY A KONTAKTY V PILÍŠSKEJ ČABE.....	55
<i>ORSOLYA SZABÓ</i> INTERETNICKÉ VZŤAHY A KONTAKTY V MLYNKOCH.....	67
<i>ARANKA KOCSIS</i> BÚČ- ORGANIZÁCIA CSEMADOKU.....	85
<i>ARANKA KOCSIS</i> BÚČ- OBČIANSKE ZDRUŽENIE PRE KULTÚRU A TURISTIKU.....	89
<i>TIBOR TÁTYI</i> ZÁKLADNÁ ORGANIZÁCIA CSEMADOKU V ŠTÚROVE.....	97
<i>TIBOR TÁTYI</i> MESAČNÍK ŠTÚROVO A JEHO OKOLIE.....	105
<i>MÁTYÁS BINDER</i> ZÁKLADNÁ ŠKOLA JÁNOSA SIMORA V OBCI BAJNA.....	113
<i>GYÖRGY FARKAS</i> OSTRIHOM, ULICA TÖLTÉS, NADÁCIA SRDCE BEZ HRANÍC.....	119
<i>FRUZSINA GYENES</i> FUNGOVANIE A SKÚSENOSTI SO SLOVENSKOU MENŠINOVOU SAMOSPRÁVOU V ŠÁRIŠÁPE.....	127
PRÍLOHA.....	253

TARTALOM

ELŐSZÓ.....	7
<i>EILER FERENC</i> AZ ETNICITÁS KÉRDÉSE AZ ISTER-GRANUM EURORÉGIÓBAN.....	133
<i>KOCSIS ARANKA</i> BÚCS.....	145
<i>FARKAS GYÖRGY</i> KURAL.....	157
<i>GYENES FRUZZSINA</i> INTERETNIKUS VISZONYOK ÉS KAPCSOLATOK PILISCSABÁN.....	173
<i>SZABÓ ORSOLYA</i> PILISSZENTKERESZT.....	185
<i>KOCSIS ARANKA</i> A BÚCSI CSEMADOK-SZERVEZET.....	203
<i>KOCSIS ARANKA</i> A BÚCSI „A KULTÚRÁÉRT ÉS TURIZMUSÉRT TÁRSULÁS”	209
<i>TÁTYI TIBOR</i> A CSEMADOK PÁRKÁNYI ALAPSZERVEZETE.....	217
<i>TÁTYI TIBOR</i> A PÁRKÁNY ÉS VIDÉKE CÍMU HAVILAP.....	225
<i>BINDER MÁTYÁS</i> A BAJNAI SIMOR JÁNOS ÁLTALÁNOS ISKOLA.....	233
<i>FARKAS GYÖRGY</i> AZ ESZTERGOMI „MI HÁZUNK - TANODA” ROMA KÖZÖSSÉGI HÁZ.....	239
<i>GYENES FRUZZSINA</i> SÁRISÁPI SZLOVÁK KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZAT MUKÖDÉSE ÉS TAPASZTALATAI.....	247
MELLÉKLET.....	253

ÚVOD

KOMPA – v spoločnom regióne

Idea jednotnej Európy bola považovaná v krátkom 20. storočí stredoeurópskych národných štátov medzi 1918 a 1989 viacmenej za akúsi hmlistú utópiu, intelektuálnu predstavu. Našťastie systém prísne strážených štátnych hraníc, bezpečnostných rámp, železných opôn s ostrými dráťmi – ktoré znamenali prekážku nielen pre vzájomné vzťahy v obchodovaní, migrácii, cestovaní, ale aj v duchovných kontaktoch – patrí už minulosti. V rýchlo sa integrujúcej Európe myšlienka voľne prekonateľných hraníc – spájajúcich susedné kultúry, štáty a národy – stala sa politickou realitou v momente, keď teoretické možnosti v mnohom predbehli lokálnu prax cezhraničnej spolupráce. Veď teoreticky už skoro 15-20 rokov môžeme voľne, bez prekážok cestovať do väčšiny susedných štátov mali sme dosť príležitosti prekonať naše staré zlé návyky a vytvoriť priestor pre vzájomné zbližovanie. Pritom stále nemáme ešte dostatok mostov a ciest cez naše hraničné rieky a prechody. Podobne nám chýbajú slovníky, príručky, ako napríklad spoločné učebnice dejepisu, alebo aj také kultúrne a školské inštitúcie, ktoré by slúžili našmu vzájomnému spoznaniu. Podobne je stále málo iniciatívnych programov a

ELŐSZÓ

KOMP – két part, közös régió

Az egymástól elzárkózó közép-európai nemzetállamok rövid – 1918-tól 1989-ig tartó – 20. századában távoli utópiának, megvalósíthatatlan értelmiségi ideának számított az európai egység gondolata. Az akadálymentes kereskedelmet, költözködést, utazást, szellemi érintkezést gátló, szigorúan ellenőrzött államhatárok, biztonsági sorompók, vasfüggönyök, szögesdrótok rendszere szerencsére mára a múlté. A gyorsan integrálódó Európában a szabadon átjárható, kultúrákat, államokat, nemzeteket összekötő határok eszméje a 21. század elején úgy vált politikai valósággá, hogy az elméleti lehetőségek sok tekintetben megelőzték a határokon átnyúló együttműködés helyi gyakorlatát. Hovatovább másfél-két évtizede elvben akadálytalanul közlekedhetünk és a régi rossz beidegződéseket leküzdve, közös akarattal közeledhetnénk egymáshoz, ha lenne elegendő híd és út, szótár, közös tankönyv, az együttélést, egymás megismerését szolgáló kulturális, oktatási intézmény, együttműködési program, összehangolt cselekvési terv. A közel kétszáz kilométer hosszú magyar–szlovák határon a schengeni rendszer 2007. december 20-ai bevezetésének pillanatában –

projektov slovensko-maďarského spolužitia, ako aj koordinovaných kooperačných plánov.

V chvíľach slávnostného zavedenia schengenského systému 20. decembra 2007 podľa skoro 700 kilometrov dlhých slovensko-maďarských hraníc bola situácia – napriek všetkým úsiliam, a čiastočným výsledkom – taká, ako to bolo vyššie naznačené. Preto inicioval Výskumný ústav etnických a národných menšín Maďarskej akadémie vied a Výskumný ústav Univerzity Selyeho v Komárne spolu s Nadáciou „Euromost“ Euroregiónu Ister-Granum v slovensko-maďarskom pohraničí projekt KOMPA – Kultúrny, vzdelávací a multietnicý program. Výsledky tohto projektu poskytujú prostredníctvom digitálnych učebných materiálov, internetovej webovej stránky a tejto knihy akúsi pomocný materiál pre vzájomné zbližovanie a spoluprácu v oblasti kultúry, vedeckého výskumu a vzdelávania.¹

Na webovej stránke sú sprístupnené elektronické učebné materiály, rozdelené do deviatich kapitol. Tieto materiály sú určené pre spoločné úvodné školské programy pre vzájomné spoznanie kultúry a spolužitia národov a národností v školách euroregiónu

minden előzetes erőfeszítés ellenére – jórészt ez volt a helyzet. A Magyar Tudományos Akadémia Kisebbségkutató Intézete és a komáromi Selye János Egyetem Kutató Intézete a határvidék legeredményesebb határon átnyúló regionális társulásával, az Ister-Granum Euro régióval közösen ilyen megfontolásból kezdeményezte KOMP – Kulturális, Oktatási, Multietnikus Program – címmel azt a projektet, amely a 2003-ban létrejött Euro régió 104 települése számára kínál – digitális tananyag, internetes portál és az olvasó kezében lévő könyv segítségével – egyfajta kulturális, oktatási és szellemi közlekedési-közeledési segédeszközt.

A magyar és szlovák nyelvű portálon egyebek közt megtalálható az a kilenc fejezetből álló elektronikus tananyag, amely alkalmas arra, hogy a régió magyar és szlovák tannyelvű általános, illetve alapiskolaiban az ott élő nemzetiségek kultúrájának, a nemzetiségi együttélésének az alapkérdéseivel megismerkedhessenek. Teljes szövegükben megtalálható és letölthető a projekt valamennyi települési és eset tanulmánya. Az utikönyvem.hu internetes honismereti portálon belül az euro régió valamennyi településének nyitólapját kialakítottuk a KOMP projekten belül, ami lehetővé teszi, hogy minden település anyaga folyamatosan bővíthető legyen. Ezen kívül a régió kulturális, oktatási intéz-

¹ Dvojazyčné digitálne materiály projektu KOMPA – kultúrna webová stránka euroregiónu, elektronické učebné materiály projektu sa nachádzajú na webovej stránke Euroregiónu Ister-Granum www.ister-granum.hu, www.istergranum.sk vo forme pridruženej webovej stránky: <http://www.komp.mtaki.hu/index.html>

s vyučovacím jazykom slovenským alebo maďarským.² Taktiež sú sprístupnené plné verzie štúdií, ktoré boli vypracované na základe terénneho výskumu vo vybraných lokalitách a kultúrnych, respektíve školských inštitúciách.³ Webová stránka KOMPA obsahuje aj dvoj-
jazyčné úvodné webové stránky všetkých lokalít euroregiónu, ktoré boli vytvorené v rámci projektu na báze licencie maďarskej stránky „Utikönyvem.hu” (Moja cestovná kniha). Tieto stránky umožňujú záujemcom doplniť tieto lokálne stránky o rôzne tematické texty, fotografický a iný ilustračný materiál.⁴ Na stránke sú sprístupné aj adresáre kultúrnych a školských zariadení euroregiónu, ako aj zbierka tematických máp a užitočných webových stránok. Výskumný ústav etnických a národných menšín MAV sprístupnila aj v rámci tohto projektu svoj internetový program z projektu „East Central European Interethnic Knowledge Management”, pomocou ktorého sa dajú pripraviť digitálne etnické mapy z územia Maďarska a jeho susedných krajín, respektíve regiónov.⁵ Prácu v rámci projektu KOMPA sme začali s výskumom etnických pomerov a interetnických vzťahov vo vybraných lokalitách

ményeinek címtára, tematikus térképtár, hasznos internetes címek gyűjteménye található meg a portál menüpontjai közt. Az MTA Kisebbségkutató Intézete ezen a portálon is mindenki számára elérhetővé tette a Kelet-közép-európai interetnikus tudásmenedzsment néven működő internetes oldalát, amely Magyarország és a vele szomszédos országok, régiók területének etnikai viszonyait bemutató térképek készítésére alkalmas.

Munkánkat a régió kiválasztott dél-szlovákiai és magyarországi településein, illetve az ott működő kulturális, oktatási intézményekben folyó nemzetiségek közötti együttműködés -interetnikus gyakorlat - helyszíni felmérésével, leírásával kezdtük. A terepmunka során szerzett tapasztalati ismereteket, s a kutatási eredményeket igyekeztünk beépíteni a digitális tartalomfejlesztésbe éppúgy, mint a 2008 januárjában, három csoportban lebonyolított szakmai képzésben. A 104 településre kiterjedő Eurorégió etnikai szempontból különböző településtípusokat foglal magában. A települések 20. századi történeti fejlődésében, kivált a két világháború idején és az azokat követő években a Duna mindkét partján jelentős változások mentek végbe. Így például a jelentős helyi zsidó közösségeket a Holocaust során szinte teljes egészében megsemmisítették. A korábban a régió több településén is jelentős, jellegadó népcsoportként számon tartott

² <http://www.komp.mtaki.hu/e-learning2/index.html>

³ http://www.komp.mtaki.hu/tan_telpt.htm, illetve http://www.komp.mtaki.hu/tan_eset.htm

⁴ <http://istergranum.utikonyvem.hu/>

⁵ http://gis.geox.hu/mtaki/terinf/logon_form.asp

a inštitúciách euroregiónu, a to aj v južnom Slovensku, ako aj v Maďarsku. Praktické skúsenosti a výsledky výskumu boli zúžitkované jednak počas prípravy digitálnych učebných materiálov, jednak v rámci odborného seminára, organizovaného v januári 2008 s tromi pracovnými skupinami. Z etnického hladiska sa vyznačuje 104 lokalít rôznymi osobitostami. Podľa tých sa dajú obce a mestá euroregiónu zaradiť do niekoľkých typov interetnického spolužitia. Tak napríklad v mnohých obciach i mestách patriacich dnes do euroregionu odohrali sa počas vojnových a povojnových rokov 20. storočia výrazné etnické zmeny na oboch brehoch Dunaja. V rámci Holocaustu boli skoro úplne zničené významné lokálne židovské komunity. Počet príslušníkov nemeckých komunít, ktoré vo viacerých obciach Peštianskej a Ostrihomskej župy boli cez dve stáročia dominantnými skupinami, sa radikálne znížil v dôsledku ich dlhodoobej asimilácie a vyhnania v rokoch 1946–1947. Podobné asimilačné tendencie decimovali aj národnú menšinu Slovákov žijúcich v Maďarsku. Etnické dôsledky ich pomaďarčovania boli znásobené československo-maďarskou výmenou obyvateľstva v rokoch 1947–1948. Viac štúdií tejto knihy sa zaoberá s otázkami kultúry a vyučovania rómskych komunít, počet príslušníkov ktorých rýchlo rastie aj v lokaltách euroregiónu. Sú to otázky, ktorým bude treba

német közösségek száma az asszimiláció és az 1946-1947. évi kitelepítések következtében radikálisan csökkent. Hasonló magyarosodási és magyarosítási folyamatok játszódtak le a magyarországi szlovákok körében is, amelyek etnikai következményeit az 1947–1948. évi csehszlovák-magyar lakosságcsere tovább súlyosbított. A kötet több tanulmánya foglalkozik a régió több településén dinamikus növekvő roma közösségek kulturális, oktatási kérdéseivel, amelyeknek a jövőben kétségkívül a jelenleginél jóval nagyobb figyelmet kell majd szentelni.

Kötetünk a települési felmérések, elemzések válogatását adja, mégpedig azzal a céllal, hogy az Ister-Granum Eurorégió több nemzetiségű településein kialakult gyakorlatok tapasztalatait és azok tanulságait összefoglalja, s ily módon könyv alakban az etnikumközi kapcsolatok iránt érdeklődők számára elérhetővé tegye.

A közép-európai nemzetek 20. századi kapcsolatainak alakulásában, történelmében három tényező játszott meghatározó szerepet: a nemzetállami nacionalizmusokra épülő konfliktusos szomszédsági politika, a két világháború és a két európai békerendszer nyomán létrejött európai megosztottság, valamint a kétféle – szélső jobb- és szélső baloldali totalitárius rendszer keretei közt megvalósult – diktatúra. Ezek együttes – négyöt generáció életét befolyásoló

venovať v budúcnosti ešte viac sústredenej pozornosti.

Do tejto knihy bol zaradený výber štúdií a štatistických spracovaní, so zámerom zhrnúť stav lokálnych etnických pomerov a vzťahov v rámci euroregiónu Ister-Granum, aby v knižnej forme boli pre záujemcov o etnické otázky prezentované najdôležitejšie výstupy terénnych výskumov, realizovaných v rámci projektu KOMPA.

Vo vývine vzťahov stredoeurópskych národov v 20. storočí hrali rozhodujúcu úlohu tri významné faktory: konfliktná susedská politika, postavené na národnoštátnom nacionalizme, rozdelenosť regiónu, ktorá sa vytvorila v dôsledku dvoch svetových vojen a dvoch európskych mierových systémov, ako aj dvojaká – krajne pravicová a ľavicová – totalita, realizovaná vo forme nacistickej a komunistickej diktatúry. Celkový negatívny dosah týchto faktorov, ovplyvňujúcich život štyroch až piatich generácií, je možné merať medzi inými aj na tom, aká nízka je vzájomná prestíž susedných národov strednej Európy v rovine celoštátnej, respektíve na tom, ako sa navzájom nepoznáme a ako navzájom neuznávame jazyk a kultúru našich susedov.

To všetko, čo v predchádzajúcich storočiach v rámci Habsburskej monarchie bolo možno prirodzené, v odbobí národných štátov sa dostalo úplne do pozadia. Kým napríklad v 18-19. storočí

– negatívny vplyv na to, ako sa vzťahovali k susedom, bol veľmi silný, lebo nemali možnosť sa s nimi stretávať, nemohli ich vidieť, nemohli ich počuť, nemohli ich chutíť, nemohli ich čuchovať, nemohli ich chuť, nemohli ich vidieť, nemohli ich počuť, nemohli ich chutíť, nemohli ich čuchovať, nemohli ich chuť.

Ami a korábbi évszázadokban a Habsburg-birodalmi keretek közt magától értetődőnek tűnt, az a nemzetállami korszakban szinte teljesen háttérbe szorult. A 18. században és a 19. század első kétharmadában az etnográfiai határok mentén sajátos kultúrájú, két- és többnyelvű városok, etnikai kontaktus övezetek, zónák alakultak ki, ahol egymás nyelvét, értelmiségi körökben egymás irodalmát, kultúráját ismerni illett. Igaz az uralkodó többségi nemzetek politikusait rendre megkísértette az asszimilációs politika szándéka, de ezek a németesítési, magyarosítási törekvések a 19. század utolsó harmadáig elakadtak a nem magyar és nem német többségű régiók, települések ellenállásán, az autonóm nemzeti egyházak által fenntartott iskolák tradícióin.

A múlt század kelet-közép-európai államaiban az államhatárok szigorú rendszere, elválasztó, ellenőrző funkcióinak a megerősödése elakasztotta a korábban természetesnek számított etnikumközi kapcsolatokat. A nemzetállamok területén maradt kisebbségek megpróbálták pótolni a nemzeti kultúrák közötti közvetítést, de a többségi érdektelenség miatt legtöbbször kevés sikerrel. Az egy-

podlž etnických hraníc sa vytvorili mestá, etnické enklávy a kontaktné zóny, vyznačujúce sa s osobitnou kultúrou, ktorá sa vyvíjala na báze dvoj- respektíve viacjazyčnosti tam žijúceho obyvateľstva, ktoré považovalo za svoj vlastný záujem naučiť sa jazyk susedov a základy ich kultúry. K skutočnosti patrí samozrejme aj to, že aj v týchto obdobiach sa dostali politici väčšinových národov pravidelne do pokušenia, nariadiť asimilačné opatrenia voči menšinám. Úsilie o ponemčovanie, pomadžarčovanie sa však až do poslednej tretiny 19. storočia spravidla stroskotali na odpore nememecských a nemažarských regiónov, lokalít, ako aj na tradíciách kultúrnych spolkov a škôl, udržiavaných autonómnymi národnými cirkvami.

Prísne chránený systém ako aj rozdelujúce a kontrolné funkcie štátnych hraníc v strednej a východnej Európe v 20. storočí zahatali medzietnické vzťahy, ktoré boli predtým viacmenej prirodzenými. Národné menšiny, ktoré sa dostali, alebo ktoré zostali na území nových národnoštátnych útvarov, pokúsili nahradiť funkciu pôvodných sprostredkovateľov medzi susednými kultúrami. Ih snaha mohla byť len čiastočne úspešná, preto lebo bola zmrazená spravidla s nezáujmom príslušníkov väčšinových národov. A keďže dvojajazyčnosť v súradnicach medzivojnových, respektíve komunistických národných štátov sa stala jednostrannou povinnosťou men-

oldalú, csak a kisebbségek számára kötelező kétnyelvűség, a nemzetállami bizalmatlanság és a szigorúan ellenőrzött államhatárok miatt ugyanis ez a fajta kikényszerített „híd szerep” – minden missziós tudat, szellemi helytállás, sok-sok kiváló műfordító, kultúraközvetítői teljesítmény ellenére – felemás módon működött, és nem tudta megakadályozni a szomszédsági viszonyok negatív tendenciáinak elmélyülését.

A Kelet-Közép-Európa országai, így a Magyarország és Szlovákia határai mentén kialakult eurorégiók rendszere talán a legnagyobb hatású kísérlet a 20. századi nemzetállami határrezsimek által perifériákká züllesztett határ- régiók revitalizálására, az ott élő különböző nemzetiségű közösségek közötti együttműködés elmélyítésére. Az 1989. évi rendszerváltások után húsz évvel is rendezetlenné tekinthető területeken szintén komoly szerephez juthatnak ezek a helyi összefogáson alapuló regionális társulások. A Duna két partján természetes közös központot alkotó Esztergom-Párkány az Ister-Granum Eurorégió – sok fontos gazdasági, kereskedelmi, infrastrukturális feladata mellett olyan kulturális, közösségi feladatokat is el kell hogy végezzen, amelyek az egymás mellett élő nemzetek, kisebbségek, népcsoportok kultúrájának, nyelvének kölcsönös tiszteletét és megismerését, a normalitás keretei közt mindig nagy hasznot hajtó

šin, ktoré svoju – politikmi nanútenú – „úlohu mostu“ mohli zahrať v podmienkach nedôvery voči sprostredkovateľom a prísne kontrolovaných, obmedzených cezhraničných vzťahov len polo-
vyčato. A preto napriek svojej misijnej odhodlanosti a intelektuálnej výkonnosti, napriek mnohým vynikajúcim prekladateľským, mediatorským výsledkom ich úsilia nemohli obrátiť negatívne trendy v susedských vzťahoch.

Systém euroregiónov, ktoré sa vytvorili medzi štátmi strednej a východnej Európy, a tak aj v cezhraničných regiónoch Slovenska a Maďarska, je možné považovať za jeden z najnádejnejších pokusov revitalizovať pohraničné regióny, ktoré boli mnohokrát devastované – v dôsledku národnoštátnych hraničných režimov v 20. storočí – na periférie bez priemyslu a základnej dopravnej infraštruktúry. Tieto euroregióny môžu mať postupne pozitívny vplyv aj v prehĺbení spolupráce a dôvery medzi rôznymi národnými a etnickými komunitami, žijúcimi v týchto oblastiach. Majú, respektíve môžu mať rozhodujúcu úlohu v takých sférach, ktoré ani 20 rokov po zmene politického systému nie sú usporiadané. Euroregión Ister-Granum – s prirodzeným a perspektívnym dvojcentrom na dvoch brehoch Dunaja, Štúrovo–Ostrihom – popri mnohých ekonomických, obchodných, infraštruktúrnych

interetnikus kapcsolatokat szolgálják. A KOMP ehhez a több generációs munkához kíván segítséget adni.

Esztergom – Párkány, 2008. március
Szarka László

programoch mal by sa podujat' aj na také spoločenské, vzdelávacie a školské úlohy, ktoré slúžia vzájomnému spoznaniu kultúry a jazykov národov, národných menšín a etnických skupín regiónu, respektíve ich pozitívnym interetnickým reláciám. Tie to totiž v podmienkach politickej a hospodárskej normality majú nesmierne veľký spoločenský úžitok vo forme mierového a kultúrne, i jazykovo aditívneho spolužitia. Projekt KOMPA, ako aj táto jeho záverečná knižná publikácia chce prispieť k tejto práci, určenej pravdepodobne pre viac pokolení.

Ostrihom – Štúrovo, v marci 2008

László Szarka

FERENC EILER**OTÁZKA ETNICITY V EUROREGIÓNE ISTER-GRANUM**

Vznik Euroregiónu Ister-Granum umožnilo odovzdanie Mosta Márie Valérie v roku 2001.¹ Prípravné rokovania prebiehali paralelne so stavebnými prácami: v roku 2000 uzavrel mikroregión Ostrihomu (Esztergom) a Južný región dohodu o spolupráci na vytvorení cezhraničného regiónu, ktorého hlavným cieľom malo byť popri prehĺbení susedských vzťahov zosúladovanie a prehĺbenie efektívnosti nastávajúcich možných rozvojových projektov. Pôvodcovia euroregiónu si uvedomili, že na prelome tisícročí a na prahu vstupu do Európskej únie sa pohraničným oblastiam otvárajú nové možnosti. Výlučnosť politických a spoločenských diskurzií, určených predtým takmer výlučne len národnými identitami, postupne vystriedal prístup, ktorý rovnako a často zároveň citlivo reagoval na medzinárodné - globálne a lokálne témy. Zdalo sa, že miestne väzby budú mať v blízkej budúcnosti výrazne vyššiu hodnotu a zásadnejšiu rolu, a s patričným manažovaním, ktoré zohľadní vzájomné záujmy a citlivé miesta, sa môže vytvoriť aj regionálna identita, zakladajúca síce na historických vzťahoch, avšak postavená v každom prípade na nových základoch.

Demografické príznaky

102 obcí, ktoré sa doteraz pripojili k Euroregiónu, založenému v r. 2003, sa nachádza v pomyselnom kruhu okolo Mosta Márie Valérie s polomerom 30 km. Kým ohľadom počtu obcí je badateľná iba mierna prevaha Maďarska, údaje o obyvateľstve už vykazujú výraznejšiu asynchrónnosť. Pomer dvoch strán je tu 2/3-1/3. Z takmer 220 tisíc obyvateľov má bezmála 150 tisíc maďarské štátne občianstvo. Porovnaním počtov obyvateľstva obcí na maďarskom a slovenskom území zistíme, že tento rozdiel sa prakticky realizuje v obciach s počtom obyvateľov do 500 a nad 3000 osôb: na slovenskej strane je viac než trikrát toľko drobných osád, než v Maďarsku, kým pomer obcí s viac ako 3000

¹ V súhrnnom štúdií som zhrnul poučenia 30 prípadových štúdií, ktoré vznikli v rámci projektu KOMPA (<http://www.komp.mtaki.hu>). Okrem toho som použil aj relevantné publikácie Štatistického úradu a Ister-Granum eurorégia.

obyvateľmi je na Slovensku iba jedna štvrtina maďarského. Posledné dve sčítania ľudu, ktoré zmapovali aj počet obyvateľov dedín a miest, na oboch stranách euroregiónu konštatovali drastický pokles počtu pôrodov, kým však následný pokles počtu populácie sa vo väčšine obcí na Slovensku stal realitou, v mestách a dedinách na maďarskej strane regiónu až na niektoré výnimky došlo k minimálnemu, ba miestami až drastickému rastu počtu obyvateľstva. Zdrojom toho však je vnútorná migrácia, považujúca región za cieľovú oblasť, pričom rozhodujúce sú spoločenské a ekonomické motívy tohto procesu. Samozrejme vzťah medzi praobyvateľmi a prisťahovalcami nie je všade bezproblémový. V Pilíšskej Čabe (Piliscsaba) napríklad je takýto „protiklad“ celkom zrejмый. Mnohí sa totiž vysťahovali z Budapešti do obytných parkov obce, ale podobne ako profesori a študenti filozofickej fakulty katolíckej univerzity, z ktorých mnohí žijú v obci v podnájme, sa neintegrovali do života obce, čiže miestni obyvatelia ich prakticky považujú za vtrúseninu. Zlé ukazovatele prirodzeného prírastku však možno už aj teraz považovať za najvážnejší problém regiónu.

Pomer národností v euroregióne

Podľa etnodemografických ukazovateľov euroregiónu, vychádzajúcich z údajov sčítania ľudu r. 2001 súhrnne môžeme v obciach skonštatovať absolútnu väčšinu občanov s maďarskou národnosťou.

*Národnosti, žijúci na maďarskom území euroregiónu Ister-Granum
podľa sčítania ľudu z r. 2001*

Celkový počet obyv.	%	ebből					
		Slováci	%	Nemci	%	Rómovia	%
14 9373	100,00	6532	4,37	5964	3,99	1939	1,29

Zdroj: Ústredný štatistický úrad MR

Spomedzi 102 obcí sú iba štyri také, kde pomer slovenského obyvateľstva prevyšuje 50%. Dve z nich (Mlynky – Pilisszentkereszt a Čív – Piliscsév) sa nachádzajú v Maďarsku. Obec Kuraľany na Slovensku je ojedinelou medzi osadami euroregiónu tým, že tu pomer obyvateľov hlásiacich sa k slovenskej národnosti presahuje 95%.

*Národnosti, žijící na slovenském území euroregionu Ister-Granum podle
sčítání ľudu z r. 2001*

Celkový počet obyv.	%	ebből							
		Maďari	%	Slováci	%	Nemci	%	Rómovia	%
66 234	100	49 414	74,60	15 324	23,13	7	0,01	501	0,75

Dôvodov, prečo vznikla súčasná situácia, bolo samozrejme viac. Jedným z najdôležitejších zdrojov je skutočnosť, ako sa búrky histórie 20. storočia odrazili na širšie chápanom historickom regióne dvoch štátov, ktoré vždy zohľadňovali prioritu „národných záujmov“. Migračné vlny po prvej a druhej svetovej vojne totiž výrazne ovplyvnili národnostné zloženie dotýčnych obcí. Po prvej svetovej vojne v dôsledku dobrovoľnej alebo nútenej migrácie poklesol v prvom rade počet maďarského obyvateľstva, ktoré sa dostalo do Československa. Avšak po druhej svetovej vojne okrem núteného vysídlenia Maďarov z Československa prispela k zmene etnickej povahy regiónu aj migrácia slovenského obyvateľstva, ktoré sa z Maďarska presídlilo dobrovoľne. Z Mlynkov sa napríklad presťahovalo takmer 10-15% obyvateľstva na druhú stranu Dunaja, kde ich nasťahovali do nehnuteľností vysídlených Maďarov. Podobne tomu bolo aj v Pilišskej Čabe alebo v Šárišápe (Sárisáp), odkiaľ si zvolilo novú vlasť 500 osôb. Z presídleného slovenského obyvateľstva boli také kompaktné skupiny, ktoré v Československu žili ďalej ako Slováci, ale poznáme aj príklady, keď po usadení sa v obci s maďarskou väčšinou sa po desaťročia pomaďarčili. (Rodiny, ktoré sa z Kestúca (Kesztléc) presťahovali do Búča.) Vysídlením značnej časti nemeckého obyvateľstva zase raz a navždy radikálne poklesol pomer národnosti, ktorá v regióne zohrávala historicky určujúcu úlohu.

Etnickú priestorovú štruktúru regiónu pritom výrazne neovplyvnili len migračné vlny, ale aj proces prirodzenej asimilácie, ktorý určovali ekonomický rozmach, industrializácia a spoločenské procesy (napr. náhly rast počtu zmiešaných manželstiev), resp. expanzia masovej kultúry. Táto tendencia bola obzvlášť silná v kruhu Slovákov v Maďarsku, ktorí oproti Maďarom na Slovensku už nežili v uzavretom etnickom bloku, a ktorí práve preto boli oveľa viac vydaní napospas asimilačným trendom. Okrem toho v oboch krajinách mali svoj vplyv politické úsilia socialistickej éry smerujúce k národnej homogenizácii, alebo práve k potlačeniu národných snažení do úzadia, resp. štátne politiky, ktoré chceli tieto národné snahy mať v prísne kontrolovateľných rámcach. Ak sa však pozrieme na národnostné politiky dvoch štátov v období rokov 1948-89, zistíme principiálny rozdiel: kým

Československo pokladalo existenciu maďarskej menšiny, žijúcej v jeho pohraničí v blokoch, za primárne bezpečnostné riziko, pre tvorcov maďarskej politiky neznamenal početom oveľa menšia slovenská menšina, ktorej značná časť mala beztak dvojité identity a hovorila čoraz viac po maďarsky, takýto závažný „problém“.

Čo sa týka troch určujúcich etník euroregiónu, skúmané údaje zo sčítaní ľudu sú určite značne skresľujúce ohľadom počtu a pomeru Rómov. Môže to mať viaceré dôvody. Údaje zo sčítaní ľudu sa samozrejme zakladajú na prehláseniach občanov, pričom významná časť Rómov sa v oboch krajinách hlási k tamojšiemu väčšinovému národu, alebo na niektorých územiach Slovenska k národnosti obyvateľstvu, ktoré sa v danom regióne môže považovať za väčšinové. Dôvody toho sa dnes už nemajú hľadať ani tak v strachu, skôr v asimilačných snahách rómskeho obyvateľstva, ktoré ovplyvňujú aj jeho stratégie sebadefinície, resp. v absencii samostatného etnického povedomia a v prípade mnohých aj vlastného (osobitného) jazyka. A keďže nemáme k dispozícii objektívne kritériá ohľadne badateľnosti etnickej identity (odhliadnuc od prístupu „Róm je ten, koho väčšina pokladá za Róma“, ktorý je pochybný z viacerých hľadísk), nie je možné presne stanoviť pomer Rómov v regióne. To je však zrejme aj zo samotných údajov sčítaní ľudu, že počet rómskeho obyvateľstva sa od 70-tych a 80-tych rokov vo viacerých obciach vyvíja dynamicky. Rast počtu príslušníkov menšiny nevyplyva všade len z vyššieho pomeru prirodzeného prírastku: v niektorých obciach k takýmto zmenám etnických pomerov prispieva aj migrácia. Dobrým príkladom na to je „regionálne centrum“ Ostrihom, resp. Šalov na druhej strane hraníc, s pár stovkami obyvateľov.

Strany, združenia, menšinové samosprávy

Po zmene politického režimu sa v živote menšín oboch štátov začala nová fáza. Ako výsledok demokratizačného procesu sa menšinovým spoločenstvám naskytli v oblasti spolčovania také možnosti, ktoré predtým neboli dané, alebo boli prísne obmedzované/kontrolované. Podľa zákonov môžu menšiny v oboch krajinách zakladať politické strany na etnickej báze. Túto možnosť dokáže využiť maďarská komunita žijúca na Slovensku, ktorá má silnú národnú identitu a žije takmer na kompaktnom územnom celku, kým Slováci žijúci v Maďarsku, v prípade ktorých je asimilácia v pokročilej fáze a väčšina z nich má dvojité identity, túto možnosť využiť nevedia. Na Slovensku po mečiarovskej ére, pravidelne využívajúcej „maďarskú kartu“ ako nátlakový prostriedok vnútornej politiky, bola Strana maďarskej koalície počas dvoch volebných cyklov členom vládnej koalície, čo z hľadiska

maďarských obcí na južnom Slovensku malo často aj rukolapné, materiálne výsledky.

Dobрым príkladom toho je obec Búč, ktorej starosta je zároveň aj parlamentným poslancom. Keďže sa zorientoval tak v džungli legislatívy ako aj verejnej správy, svojej obci dokázal získať štátne, krajské aj okresné podpory.

Popri politických stranách je v euroregióne prítomná aj strešná organizácia CSEMADOK, ktorá mala pred 1989. rokom prakticky monopolné postavenie a začiatkom 90-tych rokov sa definovala ako organizácia na ochranu kultúrnych a spoločenských záujmov. Po neúspešnom pokuse transformovať sa na stranu sa členské organizácie CSEMADOK-u snažili pokračovať vo svojej kultúrnej misii, čo však časom narážalo na čoraz väčšie prekážky, v čom nehrali úlohu len finančné ťažkosti.

V 90-tych rokoch drasticky poklesla štátna podpora udelená CSEMADOK-u, dôsledky čoho sa neodrazili len na celoštátnom vedení, ale aj na miestnych organizáciách. Členské príspevky samé osebe nepostačujú ani na pokrytie nákladov infraštruktúrneho zázemia, ani na poriadanie obsažných podujatí. Platí to pre Štúrovo, alebo ešte viac pre Búč, kde členský poplatok aj zrušili. Prežiť dokážu len pomocou grantov a vďaka podporám samospráv, ale svoje problémy tlačia z roka na rok pred sebou. V prípade Štúrova znamená napríklad prevádzkovanie sídla takmer neprekonateľné ťažkosti, ktoré sa z času na čas javia ako bezvýchodiskové, a pri tom vážne ohrozujú aj likviditu združenia.

Okrem otázky financií je najhrozivejším problémom a zároveň aj najväčšou výzvou v živote organizácie a jej základných organizácií radikálny pokles počtu členstva. Dôvodom takéhoto vývoja je iba sčasti rozpoltenosť, badateľná v politickom živote, resp. viacpólovosť občianskej sféry, rast počtu občianskych organizácií. Oveľa dôležitejšiu úlohu zohráva pokles záujmu mladej generácie, vyrastajúcej na masovej kultúre, o pestovanie tradícií, osvetu a ľudové umenie, ktoré CSEMADOK tradične manažuje. Samozrejme situácia sa v jednotlivých obciach rôzni. Kým organizácii v Búci pre uvedené problémy hrozí zánik, stredisko slovenskej strany euroregiónu, Štúrovo má neporovnateľne lepšie danosti a možnosti: ak sa otázku prevádzkovania sídla podarí konečne uspokojivo vyriešiť, tak vedúci organizácie sú presvedčení o tom, že aj napriek poklesu počtu členov bude pre ich podujatia príznačná návštevnosť podobná skorším obdobiam.

V Maďarsku okrem Rómov prakticky ani jedna menšina nemá reálne šance na to, aby v nádeji na volené parlamentné zastúpenie založila stranu na etnickej báze. Maďarský parlament po zvážení

miestnych pomerov vytvorila schválením Menšinového zákona v r. 1993 právny základ pre vznik nového inštitucionálneho systému, slúžiaceho zachovaniu identity a kultúrnych hodnôt menšín. Systém menšinových samospráv, smerujúci k vytvoreniu kultúrnej autonómie, existuje už 13 rokov, má za sebou novelizáciu zákona, a aj napriek kritickým ohlasom sa zdá, že zainteresované strany ho akceptujú.

Vo voľbách do menšinových samospráv v roku 2006 vzniklo v euroregióne 43 menšinových samospráv v 28 obciach: 15 nemeckých, 12 rómskych, 10 slovenských, 2 rusínske, po jednej bulharskej, poľskej, arménskej a srbskej. Menšinové samosprávy majú zo zákona za úlohu zastupovať kultúrne záujmy miestnych komunít. Ich poslaním je vystupovať na rokovaníach s obecnou samosprávou ako jej partner v kultúrnych, jazykových a školských otázkach, týkajúcich sa záujmov komunity. Toto očakávanie však vyhovuje záujmom a požiadavkám len 12 menšín, keďže spomedzi problémov rómskej populácie sú otázky zachovania identity a ochrany kultúrnych hodnôt v súčasnosti len druhoradá. Menšinový zákon však v skutočnosti neponúka riešenie na tieto problémy, čo predstaviteľov menšinových samospráv často privádza do ťažkej situácie aj pred miestnymi rómskymi komunitami, ktoré nepoznajú ciele zákona. *„Menšinová samospráva nedokáže zastupovať cigánske záujmy, teraz po 9 rokoch už je to jednoznačné. Nás, menšinových poslancov to privádza do nepríjemnej situácie jednak pred vlastnou komunitou, jednak pred [obecnou] samosprávou.“*²

Podpredseda ostrihomskej rómskej menšinovej samosprávy dobre zhrnul problém, keď v katalógu problémov menšinovej samosprávy na prvom mieste eviduje otázky bytovej situácie, na druhom mieste otázky školského vzdelávania detí, na treťom zlepšenie zdravotného stavu rómskeho obyvateľstva a na štvrtom zvýšenie zamestnanosti. Zachovanie identity je síce nesporne dôležitým cieľom, môže sa však uskutočniť až po uvedených, v lepšom prípade vedľa nich. Takéto hodnotenie situácie možno považovať za všeobecné, potvrdzuje to aj vedúci rómskej samosprávy jednej obce: *„V zmysle zákonov o národných a etnických menšinách a o samosprávach by sa mali použiť na zachovávanie kultúry a tradícií. (...) Neminieme ich na to, na čo sú určené, a ja si to trúfam povedať. A nemôžem za to ja. K svojej práci v menšinovej samospráve pristupujem z hľadiska sociálnej práce, ktorá ma smeruje k tomu, aby sme uspokojovali požiadavky, ktoré sú potrebné. A potrebné je žiaľ uspokojovanie sociálnych požiadaviek.“*³ V súlade s tým tu napr. rómska menšinová samospráva podporuje

² Mátyás Binder: Činnosť a skúsenosti Rómskej menšinovej samosprávy v Zbojnom.

³ Tamtiež

d'alsie štúdium rómskej mládeže kúpou permanentiek, podporou na kúpu učebných prostriedkov.

O fungovaní menšinových samospráv možno vo všeobecnosti konštatovať, že ich úspešnosť vo veľkej miere závisí od toho, aký vzťah sa im podarilo vytvoriť s obecnou samosprávou. A v prípade rómskych menšinových samospráv to platí dvojnásobne. Značná časť menších obcí v Maďarsku, a tak aj v euroregióne, čelí závažným ekonomickým problémom, preto sa často stane, že na podporu menšinovej samosprávy nedokážu venovať ani halier. Avšak dobré vzťahy so starostom, zastupiteľským zborom a prednostom (hlavne ak idú ruka v ruku s odbornými kompetenciami, ako napr. v obci Bajna, alebo v Ostrihome) dokážu uvoľniť aj napätia, ktoré nevyhnutne vznikajú počas každodenného spolužitia. (Obecné samosprávy tak v Bajne, ako aj v Ostrihome akceptuje zákonom garantovanú právomoc, že v kultúrnych a školských otázkach, týkajúcich sa Rómov, môže vyjadriť svoj názor aj menšinová samospráva, dokonca v niektorých prípadoch má prakticky právo veta.) U väčších, zámožnejších obcí sa častejšie stáva, že aj samotná samospráva doplní normatívnu podporu, ktorú menšinovej samospráve udelí štát, a ak sa k tomu podarí získať aj zdroje cez granty, tak sa voleným poslancom ponúka o čosi väčší priestor. V Ostrihome napríklad si menšinoví poslanci nenárokujú honorár, ale keďže sa zapojili do práce 4 výborov „veľkej“ samosprávy, resp. sa podieľajú na viacerých programoch a príprave projektov, zamestnávajú aj sekretárku na plný úväzok. Menšinová samospráva ročne usporiada mimoriadne úspešný rómsky festival, ktorý priláka 3000 ľudí, aj spomienkový futbalový pohár, ale spolupracovala aj na tom, aby 40 žiaci mohli získať štipendium k ďalšiemu štúdiu. Okrem toho sa zapojila aj do mestského projektu na sanáciu rómskych osád, a plánuje aj vytvorenie mládežníckeho komunitného centra. Efektívnosť fungovania rómskej menšinovej samosprávy teda nezávisí len (i keď vo výraznej miere) od financií, ale aj od toho, nakoľko sú poslanci samosprávy súci, agilní a vzdelaní, a do akej miery sa im podarí vybudovať takú kultúrnu, občiansku a správnu sieť, ktorá citlivo reaguje na problémy menšiny.

Nerómske menšinové samosprávy čelia problémom iného typu. V ich prípade nie sú na dennom poriadku otázky ako napomáhanie spoločenskej integrácie, zvýšenie zamestnanosti a riešenie sociálnych problémov. V obciach euroregiónu – podobne ako v celej krajine – je pre nich najväčšou výzvou zachovanie identity a jazyka, a ich odovzdanie mladým generáciám.

Tieto menšinové samosprávy plnia svoje zákonom dané úlohy predovšetkým akciami, dňami dediny, miestnymi oslavami, ktoré

zohrávajú úlohu aj v zachovávaní tradícií, resp. v takých šťastných prípadoch, ako napr. v Mlynkoch, národnostnými dňami, udržiavaním kontaktov s družobnými obcami, plesmi, literárnymi večierkami či organizovaním jazykových táborov. Časť vymenovaných podujatí (účasť na dni dediny, styky s materskou krajinou, tábor) v tom lepšom prípade sa uskutoční v spolupráci s obecnou samosprávou.

Zároveň možno konštatovať, že občianska sféra, menšinové spolky a menšinové samosprávy väčšinou vzájomne spolupracujú. Nielen preto, že novela menšinového zákona prakticky pripútala k sebe tieto dve sféry, keďže do samospráv môžu kandidovať len uchádzači podporení združeniami či spolkami, ale aj preto, lebo počet príslušníkov menšín, ktorí sú v kultúrnych záležitostiach skutočne aktívni a podujímajú sa aj na vedenie, je dosť obmedzený. Často sa stáva, že sa vedúci predstavitelia spolkov a samospráv, resp. programy spolkov a samospráv navzájom prekrývajú. Ich ciele sú takisto totožné: odovzdávanie miestnych tradícií a zachovanie jazyka.

Po zmene politického režimu spoločensky aktívne vrstvy vkladali veľké nádeje do posilnenia občianskej sféry, spolkového života. Odbúranie vplyvu dovtedy autoritatívnych monolitných blokov sa v zásade uskutočnilo, i keď počiatočné očakávania sa odstupom času javia ako prehnane optimistické.

Najdôležitejšie ťažkosti, s ktorými zápasia občianska sféra a spolky, sú finančné obmedzenia, ktoré sa z času na čas javia ako takmer neprekonateľné, resp. pasivita veľkej časti miestnych komunít. Vo všeobecnosti možno konštatovať, že spolok alebo nadácia funguje dobre len tam, kde sa za sformulované ciele postavia zaangažované vedúce osobnosti často až s fanatickou vierou a odhodlanosťou.

V regióne funguje viacero takých občianskych iniciatív, ktoré majú určité etnické väzby. Väčšina z nich vznikla so zámerom pestovať miestne tradície. Takéto sú pávie krúžky, spevokoly, tanečné súbory, kapely. Z týchto vzniklo pomerne veľa na oboch stranách hranice a väčšina z nich je známa nielen na miestnej, ale aj na regionálnej úrovni. Mnohé z nich v skutočnosti ani nie sú samostatnými spolkami, veď nie sú zaregistrované. Následkom súdržnosti svojich členov a oduševnenosti vedúcich osobností sa však stali skutočným pilierom a nositeľom miestnej kultúry. Dobrým príkladom je slovenský páví krúžok z Mlynkov, ktorý je v kruhu Slovákov v Maďarsku uznávaným spolkom, alebo mimoriadne aktívna miestna pobočka Zväzu Slovákov v Maďarsku, či aj slovenský klub. Existuje aj taký spolok, ktorý sa usiluje o posilnenie určitých regionálnych väzieb, presahujúcich lokálne rámce, a to vytvorením spolupráce obcí. Združenie a regionálne kultúrne stredisko pilišských Slovákov už prakticky prekonáva

program zachovávaní národnostných tradícií, veď ním organizované podujatia patria k oficiálnym programom jednotlivých obcí.

Sú potom aj také združenia, ktoré pôvodne síce vznikli s cieľom zachovávaní tradícií, ale časom sa ich činnosť posunula smerom do oblastí, ktorých sa výzvy každodenného života viac dotýkajú. V Spolku rómskych klinčiarov v Pilíšskej Čabe zachovávanie klinčiarских tradícií posunul do úzadia program „Škola“, spustený pomocou obecnej samosprávy, v rámci ktorého každé poobedie doučovali 40 miestnych rómskych a nerómskych detí. Ešte aj z Katolíckej univerzity Petra Pázmánya sem chodilo na prax 16 poslucháčov. Program bol úspešný, lebo z rómskych detí ani jeden neprepadol, a netúlali sa po ulici. Spolok z detí zorganizoval aj tanečný súbor, ktorý dosahoval úspechy aj v hlavnom meste, a v lete im vybavil tábor pri Balatone. Ďalší osud spolku však poukazuje aj na krehkosť občianskej sféry: napriek dokázateľným výsledkom totiž nedostatok financií – aspoň dočasne – uškrtil vynikajúcu iniciatívu. Spolok už časom nedokázal zabezpečiť zdroje potrebné k prevádzke, preto program bol pozastavený a tanečný súbor rozpustený.

V regióne funguje aj taká nadácia, ktorej profil je síce sociálny a vzdelávací, avšak jej cieľová skupina jej jednoznačne vtlača etnický charakter. Komunitný dom Rómov (Náš dom) v Ostrihome, prevádzkovaný Kongregáciou školských bratov Panny Márie a Nadáciou Srdce bez hraníc na ulici Töltés v Ostrihome slúži posilneniu etnickej identity rómskych rodín nanajvýš ak nepriamo. Jeho program si za cieľ kladie predovšetkým vytvorenie možností spoločenskej integrácie, doplnenie nedostatkov socializačného procesu a vyrovnanie vzdelanostných rozdielov. Komunita, ktorej sa programy nadácie týkajú, má takmer 300 členov, a samotný program je jedným z najúspešnejších na území euroregiónu.

Používanie jazyka – škola a cirkev

Používanie menšinových jazykov vyzerá principiálne odlišne na slovenskom a maďarskom území euroregiónu. Pre maďarskú menšinu na Slovensku, ktorá má silnú identitu a žije takmer na kompaktnom územnom celku, bolo aj po desaťročiach obmedzení evidentné používanie maďarského jazyka v rodinnom kruhu a každodennom živote. Maďarské obyvateľstvo si síce slovenčinu osvojí (samozrejme na rôznych úrovniach), veď musí ovládať jazyk úradných aktov a k ďalším štúdiám a uplatneniu sa je znalosť jazyka nevyhnutne potrebná, ale maďarčina je pre drvivú väčšinu obyvateľstva dodnes primárne, ba dokonca výlučne používaným jazykom.

Používanie a znalosť jazyka v prípade menšín žijúcich v Maďarsku sa od uvedeného diametrálne líši. Menšiny nikde nežijú na kompaktných územných celkoch, a vnútri obcí je spravidla nízka aj pomer osôb, hlásiacich sa k národnostnej menšine. V prípade národnostných menšín žijúcich v maďarskej časti euroregiónu možno registrovať vysoký stupeň straty jazyka. Pre Slovákov je príznačný medzistupeň dvojazyčnosti, v kruhu tých, ktorí ešte vôbec hovoria po slovensky, sa slovenčina vo väčšine prípadov stala v dôsledku postupnej výmeny jazyka druhotným jazykom. Spoločenská prestíž jazyka bola dlhé desaťročia nízka, preto osvojenie si slovenčiny nemalo obzvlášť vysokú cenu. Čoraz viac zaniká funkcia rodiny odovzdať jazyk a náhrada tejto úlohy sa zdá byť takmer beznádejná. Vyučovacím jazykom na školách nie je slovenčina, ona sa iba vyučuje ako predmet, ale obyvatelia obcí, kde je väčšinou iba jediná škola, si často ani nenárokujú zmenu v tomto smere. Pre situáciu je príznačné, že ani v prípade väčšiny menšinových samospráv nemôžeme hovoriť o výlučnom používaní slovenského jazyka, pričom v týchto zboroch pracujú spoločensky zaangažovaní a aktívni predstavitelia menšín.

Úloha cirkví pri zachovaní identity menšín bola vždy mimoriadne dôležitá, pričom sa veľký (i keď nie výlučný) význam pripisoval omšiam a bohoslužbám v materinskom jazyku. Čo sa týka Slovákov v maďarskej časti euroregiónu, sú v neblahej situácii, lebo ani v jednej nimi obývanej obci nežije kňaz, ktorý by slovenčinu ovládal a kázal by po slovensky. Ak sa chcú zúčastniť slovenskej omše, musia cestovať do Budapešti. Združenie a regionálne kultúrne stredisko pilišských Slovákov preto uvažovalo nad tým, že by v spolupráci členských obcí uhradili náklady spojené so slovenskými omšami pre jedného kňaza, ktorý by služby Božie slúžil vo všetkých 13 obciach, avšak plán sa im nepodarilo uskutočniť. V obciach sú teda buď čisto maďarské omše, alebo sa uplatňuje svojrázny dvojazyčný model: kánonická časť liturgii sa pomaďarčila, ale veriaci majú možnosť používať aj slovenčinu.

V Mlynkoch „prebiehajú litánie, omše večerné a cez týždeň sú v maďarčine, do príchodu kňaza sa ženy modlia po slovensky, Otče náš sa modlia priebežne, kým kňaz nezačne kázať, a na konci je to tak opäť, modlitby sú väčšinou po slovensky.“ „Fašiangy, Šimon a Júda, to je úplne slovenské, potom ľudové zvyky na Veľkú noc, aspoň polovica modlitieb a piesní na procesii na oslavu vzkrieseného Pána je v slovenčine, ale napríklad pašie sú v jednu nedeľu len po slovensky a v druhú nedeľu len po maďarsky. Krížová cesta je prevažne slovenská, hlavne keď ju konajú len ženy. Potom májová púť je opäť slovenská,

*ved' tá sa konala už r. 1900, keď tu maďarské slovo ani nezaznelo. Procesia na Božie Telo je tiež slovenská, sviatok Návštevy Panny Márie, ten tiež."*⁴

Je historickým faktom, že drvivá väčšina Rómov žijúcich na území euroregiónu hovorí jazykom väčšiny, z jazykového hľadiska sa úplne asimilovala. V ich prípade sa nejedná o zachovanie jazykového dedičstva alebo o nároku na jeho udržanie. Zato v prípade Rómov, ktorých materinským jazykom nie je maďarčina, ten sa jednoznačne zachováva v rodinnom kruhu. Jazyková otázka v prípade spoločenskej skupiny, ktorá je zo sociálneho hľadiska, na základe pozícií na pracovnom trhu a ukazovateľov vzdelanosti v najnevýhodnejšom postavení, sa nadhodí úplne inak. Aj vo všeobecnosti platí, že v prípade menšín, ktoré nežijú na kompaktných územných celkoch, je popri znalosti materinského jazyka nevyhnutným predpokladom sociálnej integrácie aj znalosť vedúceho jazyka používaného v regióne/krajine. V súčasnosti je situácia taká, že časť rómskych detí vo veku začatia povinnej školskej dochádzky neovláda dokonale maďarský jazyk, čo jej v porovnaní s ostatnými deťmi spôsobuje nevýhody už na samom začiatku. Škola v mestskej časti Ostrihomu Kertváros by okrem iného aj preto chcela spustiť nultý ročník, aby tých 10% detí sa dostalo do prvého ročníka až vtedy, keď maďarský jazyk už úplne ovláda a aj ich znalosti pojmov dosahujú priemer.

Slováci žijúci v regióne nemajú školu s vyučovacím jazykom slovenským, jazyk sa všade vyučuje len vo zvýšenom počte hodín. V zmysle menšinového zákona tieto školy – keďže sú menšinové – vyučujú aj predmet slovenská vzdelanosť, obsahujúci poznatky o národnosti. Pre situáciu je príznačné, že do základnej školy a gymnázia s vyučovacím jazykom slovenským v Budapešti v súčasnosti rodičia z pilišských obcí takmer neposielajú deti. V tom zohráva dôležitú úlohu aj to, že pri výbere strednej školy sa rodičia v prvom rade nezameriavajú na jazyk a zachovanie kultúry, ale na možnosť poskytnutia konkurencieschopnej vzdelanosti svojim deťom.

V maďarských obciach na slovenských územiach euroregiónu je vyučovanie v maďarčine realitou. Tu v súčasnosti spôsobujú problémy skôr „len“ finančné ťažkosti, resp. radikálne klesajúci počet žiakov, čo na niektorých miestach ohrozuje samotnú existenciu školy. Na Slovensku – ako aj v Maďarsku – je badateľná tendencia, že v tých obciach, kde rómske deti tvoria veľkú časť žiakov školy, maďarskí rodičia prepíšu svoje deti do školy susednej obce.

⁴ Orsolya Szabó: Mlynky.

Cezhraničné kontakty

Viaceré obce regiónu majú družobné obce na druhej strane hranice (niektoré obce ich majú dokonca viac). Časť kontaktov vznikla ešte za socializmu, ale sú medzi nimi aj nové. Nie je zriedkavé, že zmluvu o spolupráci podpísali obce, ktoré sa stali východovými a /alebo cieľovými stanicami násilnej migrácie po druhej svetovej vojne. Tieto obce sa navzájom navštevujú raz do roka, v sviatočný deň družobnej obce, ale navzájom sa pozývajú aj na svoje významné podujatia (čo sa často spája so športom, futbalom).

Od konca 90-tych rokov, resp. po odovzdaní Mosta Márie Valérie a vstupom oboch štátov do Európskej únie sa pohyb medzi oboma brehmi Dunaja stal prakticky voľným. To sa v súčasnosti už neprejavuje len na poli nákupov, zábavy a cestovného ruchu, ale aj v ekonomike. Vďaka nadnárodným spoločnostiam, ktoré prišli do Ostrihomu, miera nezamestnanosti nepoklesla len v okolitých dedinách na pravom brehu Dunaja, ale aj v obciach na slovenskej strane. Totiž pod vplyvom mzdových rozdielov medzi dvoma krajinami a vyššej miery nezamestnanosti v okolí Štúrova denne prichádza za prácou do Ostrihomu veľmi veľa ľudí. Avšak kvôli predpokladu bezproblémovej komunikácie napr. maďarsky nehovoriaci obyvatelia Kuralian nepracujú v závodoch v Maďarsku.

Mimoriadne dôležitým momentom udržiavania stykov medzi oboma brehmi Dunaja bol vznik EUROREGIÓNĚ ISTER-GRANUM, ktorý založením parlamentu starostov a vytvorením ústrednej kancelárie dodal vzťahom obcí formalizovaný rámec. Etnická - národnostná otázka síce nie je v stredobode záujmu vedúcich orgánov euroregiónu, avšak rozvoj regiónu a dodanie obsahu regionálnej identity, v podstate „negujúcej“ štátne hranice, nevyhnutne bude spätne vplývať aj na samotné menšiny.

ARANKA KOCSIS

OBEC BÚČ

Obec Búč leží 20 kilometrov na západ od mesta Štúrovo na miernych kopcoch pahorkatiny, neleží priamo na brehu Dunaja, ale vo vzdialenosti približne 5 kilometrov od brehov tejto veľrieky. Z kopcov obrastených viničom je krásny výhľad do susedného maďarska nachádzajúceho sa na protiahlom brehu Dunaja. Osadu obklopujú lužné lesy a nížinaté, miestami močaristé územia, po okraji obce sa ťahne rybník, ktorého odvodňovací kanál prebiehajúci súbežne s hranicou obce obklopený romantickou vrbinou ústi do Dunaja.

Tieto priaznivé prírodné podmienky umožňujú rozvoj agroturistiky, ktorá hrá v posledných rokoch veľmi významnú úlohu v živote obce.

História obce a historické pamäte

Z minulosti obce Búč je dôležité vyzdvihnúť niektoré zaujímavé fakty. Prvým je fakt, že obec pochádza ešte z čias príchodu maďarov do vlasti a pôvod názvu obce, na potvrdený etimologickým výskumom a miestnymi legendami, je meno obce odvodené od mena vojvodu menom Bulcsu. V domácich knižniciach mnohých rodín obce Búč môžeme nájsť knižný rad Malá vlastivedná biblotéka od komárňanského vydavateľa KT, v ktorej je uvedený krátky súhrn histórie obce, obsahujúci aj viacero vyobrazení vodcu Bulcsa, vrátane obrazového materiálu z Obrazovej kroniky. Vyobrazený je veľkým písmom písaný nápis na priečelí obecného domu oznamujúci, že toto je Vila Bulcsu. Pri príležitosti miliecentenária príchodu maďarov do vlasti dalo obecné zastupiteľstvo zhotoviť sochu vojvodu Bulcsua sediaceho na koni. Sochu zhotovil sochár Ján Nagy a nachádza sa pred obecným úradom.

Počas dlhých storočí od začiatku stredoveku až po rok 1848 patrila obec ostrihomskému arcibiskupovi. Počas prenasledovania prívržencov Matúša Csáka a počas tureckých vpádov bola obec viackrát zrovnaná zo zemou. V týchto ťažkých časoch, kedy obec povinne odvádzala dane nielen ostrihomskému arcibiskupovi, ale aj Turkom, sa oslabila viera mnohých obyvateľov obce a väčšina z nich práve v tomto čase prestúpila na kalvínsku vieru. Prevažná väčšina obyvateľstva

dodnes pretrvala v tejto viere. Po oslobodení od tureckej nadvlády sa obec stala centrom tejto oblasti až po rok 1696, kedy na základe rozhodnutia na zhromaždení župnej rady v záujme zvýšenia všeobecnej bezpečnosti vznikli sedliacke župy a centrom jedných z okresov sa stala práve obec Búč.

Kalvínsky kostol nachádzajúci sa v centre obce bol postavený v roku 1784 a je chránenou kultúrnou pamiatkou pre svoj neobyčajný pôdorys v tvare gréckeho kríža. Najslávnejším kazateľom pôsobiacim v tejto obci bol Michal Katona, ktorý tu pôsobil na začiatku 19. storočia v rokoch 1803-1822 a bol zároveň pokladaný aj za najväčšieho maďarského geografa. Jeho pamiatku obec dodnes verne zachováva, na miesto jeho posledného odpočinku dvakrát ročne slávnostne kladú vence a v základnej škole, ktorá nesie jeho meno organizujú dni Michala Katonu.

Od 90. rokov nášho storočia obec dodržiava tradíciu spomienky na štrnástich vojakov, ktorí sa v roku 1849 pridali k armáde Juraja Klapku, ktorá bránila Komárno. Pamiatku týchto vojakov si uctieva každý rok 15. marca na spomienkovej slávnosti, ktorá sa uskutočňuje pri soche Sándora Petőfiho vo dvore Obecného úradu.

Po uzavretí trianonskej mierovej zmluvy v roku 1920 sa obec stala súčasťou Československej republiky, v roku 1938 ju na základe viedenskej zmluvy znova pripojili k Maďarskej republike, po vojne sa však znova stala súčasťou Československej republiky.

Ku koncu druhej svetovej vojny sa obec na tri mesiace stala súčasťou frontu, nemecké vojská odtiaľto ostreľovali sovietske jednotky táboriace na opačnom brehu Dunaja, následkom týchto bojov zostali na mieste obce iba ruiny. Vojna si v obci Búč vyžiadala celkom 75 obetí, z toho 18 obetí z radu civilného obyvateľstva. Následkom politickej situácie, ktorá nastala v rokoch tesne po druhej svetovej vojne, muselo svoju rodnú obec opustiť 226 obyvateľov obce, 47 rodín bolo deportovaných do Českej republiky a 15 rodín bolo vysídlených do Maďarskej republiky. Občanov vysídlených do Maďarskej republiky, deportovali hlavne do severozápadnej časti Zadunajska, do okolia obce Mosonmagyaróvár, do obcí Mosonszolnok a Mosonszentjános. Obyvatelia deportovaní do Českej republiky boli odvlečení na nútené práce a v neskorších rokoch sa vrátili späť so svojej rodnej obce. Na miesto vysídlených obyvateľov bolo v rokoch 1946-1948 do obce presídlených 36 slovenských rodín z obce Kesztlőc pri Ostrihome.

Pamiatka týchto tragických udalostí 20. storočia je stále živá v kolektívnom vedomí obyvateľstva a každá z týchto udalostí má svoj pamätný deň a svoje pamätné miesto v obci, obyvatelia si každoročne tieto udalosti pripomínajú slávnostným kladením vencov: obetiam

prvej svetovej vojny pri spomienkovej tabuli pripevnenej na múre kalvínskeho kostola, obetiam druhej svetovej vojny pri pamätníku venovaného obetiam druhej svetovej vojny na cintoríne a vysídleným a odvlečeným obyvateľom pri náhrobnom stĺpe postavenom na ich pamiatku pred Obecným úradom.

Okrem týchto pamätných miest je v záhrade obecného domu pri už spomínanej buste Sándora Petőfiho postavený pamätný stĺp pri príležitosti nového milénia, trianonský pamätný kríž a náhrobný stĺp, ktoré boli odhalené pri príležitosti 790. výročia prvej písomnej zmienky o obci. Pri katolíckej zvonici pochádzajúcej zo začiatku minulého storočia nachádzajúcej sa na hlavnom námestí obce odhalili súsošie na počesť 1000. výročia založenia štátu. Súsošie zobrazuje svätého Štefana, svätú korunu a vtáka turul. V okolí súsošia bol založený park svätého Štefana.

Svoje pamätné miesto v obci má aj organizácia CSEMADOK, pamätné miesto v centre obce bolo založené pri príležitosti 50. výročia založenia miestnej organizácie. Oproti náhrobným stĺpom vojvodu Bulcsua a vysídlených obyvateľov nachádzajúcich sa pred obecným úradom, na opačnej strane cesty sa nachádza park založený na pamiatku Jána Eszterházyho s bustou tejto významnej osobnosti. Busta, ktorú odhalili v roku 2005 je prvou sochou zobrazujúcou Eszterházyho na Slovensku. Život Jána Eszterházyho síce žiadnym spôsobom nie je spätý s obcou, ale vedenie obce a spolu s ním aj mnoho obyvateľov obce zdieľajú presvedčenie, že toto umelecké dielo má v obci svoje významné miesto, pretože: „*Kde inde na Slovensku by mal mať Eszterházy sochu, ak nie v našej obci?*“ Na základe mnohých verejných diskusií v posledných desaťročiach okolo životného diela Eszterházyho, vedenie obce považovalo za svoju povinnosť prijať Eszterházyho sochu a tým sa pričiniť o zachovanie duchovného dedičstva Maďarov žijúcich na Slovensku. Podľa ich názoru sa toto gesto zhoduje tak s hodnotovou orientáciou obce, ako aj postavením obce a vonkajšími očakávaniami. Nasledujúci rok, v roku 2006 v Budapešti obdržala obec pamätnú Eszterházyho plaketu a čestné uznanie od maďarskej inštitúcie Eszterházy János Emlékbizottság és a Rákóczi Szövetség (Komisia pre zachovanie pamiatky J. Eszterházyho a Rákócziho asociácia) .

V postojoch obce - neobvyklé množstvo sôch a pamätných miest v porovnaní s veľkosťou a charakterom obce, sa prejavuje silné národnostné cítenie obce, ktoré vedenie obce vyjadruje vedome a s nadšením.

Podľa môjho názoru za intenzívnymi prejavmi národného povedomia stoja predovšetkým tragické udalosti 40. rokov 20. storočia (vojna, plienenie frontu, odvlečenie obyvateľov na nútené práce a vysídľovanie), hlavne ich silný vplyv na utváraní spoločenstiev a

proces zburžoázňovania, ktoré dodnes slúžia ako vzor v utváraní individuálnych a rodinných životných dráh.

Etnické a náboženské zloženie miestnej spoločnosti

Pri poslednom sčítaní obyvateľstva v roku 2001 mala obec 1243 obyvateľov, z toho sa 1164 obyvateľov hlásilo k maďarskej národnosti, 79 k slovenskej, 808 obyvateľov ku kalvínskemu a 362 obyvateľov k rímsko-katolíckemu vierovyznaniu. Pri konfrontácii týchto výsledkov s výsledkami predchádzajúceho sčítania obyvateľstva vysvitá, že od 60. rokov 20. storočia nastal úbytok obyvateľstva v obci. V roku 1991 bol celkový počet obyvateľov 1346 (z toho maďarskej národnosti 94,28%, slovenskej 5,72%, kalvínov 785, rímskokatolíckeho vierovyznania 343). Najviac obyvateľov mala obec v roku 1961 (1980: 1544, 1970: 1662, 1961: 1800, 1948: 1612, 1940: 1651, 1930: 1621, 1921: 1585, 1910: 1582, 1900: 1649, 1890: 1621, 1880: 1552, 1869: 1528, 1860: 1714). Najdramatickejším ukazovateľom úbytku obyvateľstva v obci je tohoročný údaj (2007), podľa ktorého sa do konca mája narodilo v obci celkovo jedno dieťa a s najväčšou pravdepodobnosťou tento údaj zostane do konca roka nezmenený.

Prevažná väčšina obyvateľstva je teda protestantského vierovyznania a maďarskej národnosti, ktorých pokladajú za rodených búčanov. Za „iných“ pokladajú tých, ktorí sú katolíckeho vierovyznania a pochádzajúcich z Keszölcu.

a) Katolíci

Katolíci sa v priebehu 20. storočia dostali do obce predovšetkým prostredníctvom uzatvárania manželstiev hlavne z okolitých maďarských obcí, ale rímsko-katolíckeho vierovyznania sú aj obyvatelia slovenskej národnosti pochádzajúci z Keszölcu.

Počet obyvateľov katolíckeho vierovyznania v posledných rokoch vzrástol a to v prvom rade prostredníctvom manželstiev, ale príčinou môže byť aj fakt, že v zmiešaných kalvínsko- katolíckych manželstvách sa často prejaví ako dominantnejšia katolícka viera jedného z manželov a táto má vplyv na neskoršie rozhodovanie sa dieťaťa ohľadne príslušnosti k vierovyznaniu.

Podľa vyjadrenia starostu a niektorých poslancov práve posledné sčítanie obyvateľstva v roku 2001, podľa ktorého vzrástol počet katolíkov v obci, ich primälo k tomu aby začali so stavbou katolíckeho kostola v obci. V Búči sa počas dlhých storočí nachádzal iba jeden kalvínsky kostol a nepatrné množstvo (alebo za nepatrné množstvo považované)

katolíkov navštevovalo bohoslužby v susednej obci Bátorove Kosihy, v obci mali prenajatú iba jednu modlitebňu a mali k dispozícii jednu katolícku zvonnicu. Petícia, ktorú začali realizovať koncom roka 2002 a ktorú podpísali aj mnohí kalvínsky veriaci, priniesla v prekvapivo krátkom čase svoje výsledky. V nasledujúcom roku arcibiskup Sokol povolil stavbu kostola, v septembri počas svojej návštevy v Bratislave Pápež Ján Pavol II. vysvätil základný kameň, na jar v roku 2004 sa začalo so stavebnými prácami a po rekordne krátkom čase osem a pol mesiaca, v decembri slávili katolícki veriaci obce Búč vianočnú svätú omšu vo vlastnom kostole, ktorý funguje ako „pobočka“ kostola v Bátorových Kosihách a majú aj spoločného kňaza. Stavbu kostola podporila významnou finančnou čiastkou (1,46 mil. Sk) samospráva obce (prostredníctvom úveru z banky) a finančnou zbierkou ju podporili aj kalvínski veriaci obce. Moderný malý kostolík, ktorý sa nachádza na začiatku obce pri hlavnom cestnom ťahu dominuje obrazu obce (kalvínsky nachádzajúci sa v strede obce sa postupom času stáva nevýrazným). Od postavenia nového kostola vzrástol počet veriacich pravidelne navštevujúcich bohoslužby na 50-60, aj keď v prevažnej väčšine iba z kruhov veriacich staršej generácie, (z radov kalvínskych veriacich navštevuje pravidelne bohoslužby približne 20-30 veriacich). Kňaz s materinským jazykom slovenským, ktorý sem prichádza z Bátorových Kosíh, slúži omše po maďarsky, pretože veriaci si nenárokujú bohoslužby v slovenskom jazyku- starší slovenskí veriaci pochádzajúci z Keszölcu hovoria nárečím a spisovná slovenčina je pre nich ťažko zrozumiteľná, kňaz však slúži pre nich niektoré časti omše aj po slovensky.

Katolícky cintorín sa nachádza hneď vedľa kalvínskeho a majú spoločné pohrebisko, hranica medzi hrobmi týchto dvoch vierovyznaní je takmer nepostrehnuteľná.

Roztržky a prejavy odporu medzi dvoma vierovyznaniami nie sú, ak existujú, tak iba vo vzájomnom priateľskom doberaní sa počas rozhovorov, obe strany si však uvedomujú, že aj tieto nevinné doberania a žarty dodnes nesú v sebe určitý druh nedôvery.

Miernejšie zvady a nezhody sa medzi dvoma vierovyznaniami objavili od postavenia nového kostola v súvislosti s hodovou slávnosťou kostola, ktorú usporiadali už po druhý rok v septembri vo sviatok svätého Pia, patróna kostola. Tieto slávnosti pripadli presne na víkend slávností vinobrania. Možno očakávať, že v budúcnosti hodové slávnosti potlačia význam podujatia CSEMADOKu, ktoré dosiaľ malo v kalvínskej väčšine svoj význam (pri príležitosti slávností vinobrania si rodiny aj kalvínske pozývali návštevy z okolitých obcí, tak ako to je zvykom v katolíckych obciach pri príležitosti hodových slávností).

b) Obyvatelia pochádzajúci z Kesztlölcu

V protiklade s katolíckym obyvateľstvom slovenské obyvateľstvo nedokázalo zosilnieť a vedome prijímajúc svoju odlišnosť sa nedokázalo upútať pozornosť okolia.

Skupina Slovákov (36 rodín), ktorú môžeme považovať za významnú, prišla do obce v rokoch 1946-48 a dodnes asimilovala s pôvodným obyvateľstvom. Seba samých považovali za Slovákov a pri príchode na Slovensko hovorili všetci po maďarsky a svojou materinskou rečou- nárečím z nitrianskej oblasti (ako oni sami hovoria, hovorili „*po kesztúcky*“). Väčšinou boli baníci, ale v Búči pre nedostatok lepších príležitostí vstúpili do jednotného roľníckeho družstva (výnimku tvorili dve rodiny) a stali sa roľníkmi, na začiatku 50. rokov predseda roľníckeho družstva dokonca pochádzal z ich radov. Ich deti navštevovali slovenskú základnú školu. V rokoch 1945-49 sa v obci nachádzala iba slovenská škola, ale vyučovanie v slovenskom jazyku v obci pokračovalo aj po septembri roku 1949, kedy bolo znova povolené vyučovanie v maďarskom jazyku, v obci ešte asi pol druhá desaťročia prebiehalo vyučovanie v slovenskom jazyku v jednej združenej triede (pre 1.-5. ročník, neskôr pre 1.- 4. ročník). V roku 1960 bola zrušená pre nedostatok detí, presnejšie pre nedostatok záujmu zo strany „*kesztölckých*“ rodičov.

Udržiavanie kontaktu s rodinou, ktorá zostala v Kesztlölci priebežne so starnutím a vymieraním prvej generácie postupne zaniká. Do obce ležiacej vo vzdialenosti 30 kilometrov sa vracali pri príležitosti väčších rodinných udalostí, ako sú svadby, hodové slávnosti, v súčasnosti sa skôr vracajú iba pri príležitosti pohrebov. Pre novú generáciu udržiavanie kontaktov s rodnou obcou svojich predkov stráca na význame. Druhá generácia Slovákov z Kesztlölcu sa prostredníctvom sobášov s pôvodným obyvateľstvom pomaďarčila a postupom času nepokladala za dôležité zaškoľovanie svojich detí v slovenskom jazyku. V súčasnosti nenavštevuje slovenskú základnú školu v Bátorových Kosihách ležiacu necelé 4 km od obce ani jedno dieťa z obce Búč. Podľa tvrdení rodičov je to tak hlavne preto, lebo malé deti odmietajú denne cestovať autobusom. Podľa názoru iných ako aj podľa slov pedagógov miestnej základnej školy, slovenskí rodičia zapisujú svoje deti do základnej školy v Búči namiesto slovenskej školy v Bátorových Kosihách pre dobré meno búčskej maďarskej školy.

V rodinách pochádzajúcich z Kesztlölcu už aj rodičia hovoria doma po maďarsky zo svojimi deťmi a to aj príslušníci staršej generácie. ktorí sa ešte narodili v Kesztlölci a ich deti navštevovali slovenskú školu v Búči.

Slováci doposiaľ nemali a ani nemajú žiadnu organizáciu, združenie, kultúrne podujatie, alebo pamätné miesto, ktorým by vyjadrovali svoju národnú identitu. V obci neexistujú Slováci, ktorí by nehovorili alebo nechceli hovoriť a komunikovať s maďarským obyvateľstvom po maďarsky.

Škola

Miestna základná škola prijala pri príležitosti výročia obnovenia vyučovania v materinskom jazyku v roku 1999 meno významného kazateľa obce Mihálya Katonu. Pri príležitosti tohto výročia vydala obec pamätnú knihu o škole, v ktorej spomínajú nielen na viac ako 300 ročnú minulosť inštitúcie a na ťažké časy pred 50 rokov, kedy sa zrušili školy s vyučovacím jazykom maďarským, ale aj na útlak z predchádzajúcich rokov.

V časoch mečiarizmu v roku 1997, kedy sa novelizáciou zákona a vzdelávaní ministerské nariadenie pokúšalo regulovať vydávanie dvojazyčných vysvedčení (slovensko-maďarských), čiže bolo zakázané používanie maďarského jazyka na týchto úradných listinách, sa riaditelia základnej školy v Búči a v Bátorových Kosihách obrátili na okresné úrady s protestným listom. Odpoveďou na tento protestný list bolo odvolanie oboch riaditeľov a na ich miesto boli vymenovaní slovenskí riaditelia. Obyvatelia oboch obcí sa však zastali svojich škôl a ich riaditeľov a to tým spôsobom, že zabránili vstupu nových slovenských riaditeľov do inštitúcií tak, že počas obdobia troch mesiacov denne držalo stráž pri vchode do škôl 10-15 obyvateľov. V tom čase bola v pohotovosti celá obec a všetci obyvatelia vedeli, že ak v obecnom rozhlase zaznie Kossuthova pieseň, „*treba nechať všetko stranou*“ a ponáhľať sa na školský dvor, pretože je „*zle*“. Podľa pamätníkov, pri jednej príležitosti, bol vyhlásený takýto poplach a pred školou sa v priebehu niekoľkých minút zhromaždilo viac ako sto obyvateľov. Pod vplyvom protestov, spor nabral najprv okresné a neskôr aj medzinárodné rozmery a nakoniec sa podarilo obrániť riaditeľov škôl ako aj školy samotné. Po tom, čo v roku 1998 vyhrala voľby dovtedajšia opozícia a Strana maďarskej koalície sa dostala do vlády obyvatelia obcí Búč a Bátorove Kosihy boli za tento svoj čin vyznamenaní Cenou za vytrvalosť založenou maďarskými poslancami v slovenskom parlamente.

Odvolanie riaditeľov škôl v týchto dvoch obciach nebolo ojedinelým prípadom, ale v poradí už 16.-17. Predtým už úrady odvolali mnoho riaditeľov základných škôl, v najčastejších prípadoch bez akéhokoľvek odôvodnenia, medzi inými odvolali aj riaditeľa základnej školy v Štúrove, ktorý zhodou okolností pochádzal z obce

Búč a bol bratom starostu obce Búč a neskôr vstúpil do Strany maďarskej koalície a po zmene vlády sa stal ministrom školstva. Tieto predošlé odvolania riaditeľov však nemali takú odozvu ako dve odvolania v obciach Búč a Bátorove Kosihy. Predchádzajúce odvolania neboli sprevádzané organizovanými protestnými akciami. Kolektívny odpor ako odpoveď na násilné opatrenia úradov sa zdvihol iba v prípadoch odvolaní riaditeľov týchto dvoch škôl.

Podľa vedenia školy fakt, že po skončení éry „mečiarizmu“ minister školstva, ktorý bol v úrade pochádzal z obce Búč a starosta obce tiež pôsobil ako poslanec Národnej rady, významnou mierou prispel k tomu, že sa podarilo dokončiť rekonštrukciu základnej školy začatú ešte za čias socializmu a ktorá bola dočasne pozastavená: pristavili novú budovu k pôvodnej, kde okrem vyučovacích tried našli svoje miesto aj chemické laboratórium a laboratórium výpočtovej techniky.

Tento školský rok (2006/2007) po prvýkrát zaznamenali pokles počtu žiakov pod 130 (spolu 127 žiakov), čo predstavuje výrazný pokles počtu žiakov v porovnaní so začiatkom 90. rokov, kedy sa počet žiakov bežne pohyboval medzi 170-180. Dôvodom postupného ubúdania počtu žiakov je pokles počtu pôrodov. V posledných rokoch slovenské školy v okolitých obciach nenavštevuje ani jedno dieťa z obce Búč ani zo slovenských rodín pochádzajúcich z Kesztlöcu, v čom zohráva významnú úlohu vysoká úroveň vyučovacieho procesu na základnej škole v Búci, dobré meno školy, vysoké číslo vysokoškolsky vzdelaných bývalých žiakov školy a v nemalej miere aj silná národnostná identita obyvateľov obce.

Samospráva obce

Od roku 1994 stojí na čele obce štvrté volebné obdobie rovnaký starosta, ktorý je zároveň poslancom Národnej rady za Stranu maďarskej koalície. Dnes päťdesiatnik, rodený búčan, nepochádza z kalvínskej ale z katolíckej rodiny, má ukončené ekonomické vzdelanie a pred nástupom do funkcie starostu dlhé roky pracoval ako ekonóm v miestnom roľníckom družstve. Za výsledky, ktoré obec dosiahla po prevrate a za to, že sa vyzdvihla spomedzi obcí svojho okolia a dnes je vzorovou obcou (podľa frázy v maďarčine „*Búcs a csúcs*“, čo môžeme voľne preložiť ako „*Búč je naj*“) vďaka obyvateľia v prvom rade starostovi.

Tajomstvom jeho úspechu je, ako sám hovorí, to že sa vedome snažil udržať spolupatričnosť v poslednom desaťročí už beztak dostatočne spolupatričného obyvateľstva obce.

Na prvom mieste jeho do detailov prepracovanej stratégie bolo šírenie dobrého mena obce v čo najširšom meradle popri iných aktivitách prostredníctvom odhaľovania sôch, pekným upraveným obrazom obce s mnohými parkmi, aby obec vystupovala v povedomí verejnosti ako dobre fungujúca obec a aby sa ako dobre známa obec ľahšie dostala k finančným zdrojom fondov.

Správnosť jeho predstáv sa potvrdila. V poslaneckom zbore v priebehu posledných desaťročí vždy mali aj majú svoje miesto a slovo zástupcovia z radov katolíckeho, kalvínskeho, pôvodom búčskeho ako aj pôvodom kesztölcského obyvateľstva. Starosta obce vždy dokázal úspešne spolupracovať s každým z nich. Napríklad úspešnosť stavby katolíckeho kostola je podľa obecnej verejnej mienky výsledkom spolupráce navrhujúceho katolíckeho poslanca pôvodom z Kesztölcu a starostu obce.

Množstvo pamiatok, sôch a náhrobných stĺpov v obci odhalili tiež za pôsobenia terajšieho starostu, podľa jeho vlastného vyjadrenia pre novinárov: *„Aby sme po sebe zanechali nejaké stopy.“* Všetky uvedené pamiatky sa úzko viažu k maďarskej národnej identite a minulosti tohto národa.

Menej zviditeľňovanou, ale nie zanedbateľnou zásluhou samosprávy obce sú najrôznejšie formy sociálnej podpory pre sociálne odkázaných obyvateľov (stavba nájomných bytov pre mladé rodiny, rozvoz stravy zdarma pre starších obyvateľov, odvoz smetí za výhodné ceny, udržanie nízkej ceny dane z nehnuteľností, systém daňových úľav pre začínajúcich podnikateľov, založenie stanice záchrannej služby). K finančnému krytiu už spomenutých ako aj ďalších projektov a stavieb posledných desaťročí (čistička odpadových vôd, obnova cestných komunikácií a telefonických sietí, zavedenie vysokorýchlostného internetu, zakladanie verejných parkov, rekonštrukcia autobusových staníc) sa obci podarilo zabezpečiť finančné príspevky prevažne zo štátnych zdrojov, z krajských a okresných zdrojov, ako aj cestou konkurzov, svoj podiel na získavaní finančných zdrojov má aj fakt, že starosta obce je zároveň poslancom parlamentu a podľa jeho vlastných slov *„je blízko pri prameni“*.

Popri týchto aktivitách je samospráva hlavným podporovateľom činnosti miestnych civilných organizácií (CSEMADOK, Združenie poľovníkov, Športová organizácia a ďalšie združenia). Podľa názoru starostu by tieto organizácie nemohli fungovať bez podpory samosprávy, pretože nemajú vlastné finančné zdroje (členské príspevky, dobrovoľné príspevky). Samospráva obce im dáva k dispozícii budovu Obecného domu, kde organizujú svoje stretnutia a prevažnú časť podujatí finančne kryje. Občianske združenie pre rozvoj turistiky a kultúry tiež

podporili cestou revitalizácie okolia rybníka o ploche 13 hektárov, ktorý sa nachádza na okraji obce, zakladanie parkov, udržiavanie upraveného obrazu obce s množstvom kvetov, čo zvyšuje príťažlivosť obce pre turistov. Zabezpečenie prívodu pitnej vody a čistička odpadových vôd sú podľa smerníc Európskej únie tiež dôležitou podmienkou pre rozvoj turizmu.

Samospráva sa zároveň nemôže spoliehať na podporu podnikateľov, ako hovorí starosta, skôr podnikatelia očakávajú podporu obce. Z času na čas sa objavujú problémy so platením daní a nájomného (a to aj zo strany najväčšieho výrobcu obce- jednotného roľníckeho družstva, ktoré má v prenájme obecné pozemky). Civilné organizácie a ich podujatia príležitostne podporuje iba jeden agropodnikateľ.

Samospráva neprevádzkuje žiadnu vedľajšiu zárobkovú činnosť, jej pravidelné príjmy pochádzajú z daní, z normatívnych príspevkov a z prenajímania niekoľkých nehnuteľností a obecných pozemkov. Podľa starostu boli doterajšie finančné príspevky poskytnuté obyvateľom vzhľadom k možnostiam a finančným zdrojom obce dosť významné. Z tohto dôvodu sa finančné zdroje obce pomaly vyčerpávajú, čo môže mať za následok, že v blízkej budúcnosti budú musieť obmedziť sieť poskytovaných sociálnych služieb.

Zamestnanci a zamestnávateľia

Podľa slov starostu sa nezamestnanosť v obci prakticky nevyskytuje. 32 nezamestnaných, ktorí sú evidovaní na okresnom úrade práce, podľa jeho názoru nie je ochotných pracovať, alebo sú nespôsobilí na prácu akéhokoľvek druhu.

Hlavným zamestnávateľom v obci je jednotné roľnícke družstvo, ktoré Búči po prevrate nezaniklo, tak ako v okolitých obciach, ale do dnešnej doby úspešne funguje. Má okolo 80- 90 stálych zamestancov (pred dvoma rokmi to bolo 105) .

V obci tiež pôsobi 5 samostatne hospodáriacich roľníkov, jeden podnikateľ v poľnohospodárstve, jedna menšia baliareň, niekoľko rodín sa venuje pestovaniu kvetov, štyri rodiny sa zase popri zamestnaní alebo dôchodku začali venovať agroturistike. Za významných zamestnávateľov je možné považovať iba baliareň (jej majiteľ nepochádza z obce, budovu má prenajatú) a podnikateľa v poľnohospodárstve, kde je na stálo zamestnaných približne 10-12 osôb. Ostatní prevádzkujú svoje podniky vo forme rodinných podnikov a iba zriedkakedy zamestnávajú pracovníkov z obce, ak aj áno ťažko sa im darí niekoho zamestnať, pretože obyčajne ponúkajú veľmi nízku mzdu (pod 50 Sk/ za hodinu). Miestne roľnícke družstvo napriek tomu, že nie je stratové, platí

prevažnej väčšine svojich zamestnancov minimálnu mzdu. Väčšina práceschopného obyvateľstva preto za prácou dochádza do susedného Maďarska do závodu firmy Suzuki v Ostrihome, do komárňanskej Nokie, niektorí do závodu na výrobu pracích práškov v meste Tatabánya. Do spomenutých závodov dopravujú zamestnancov pracujúcich v 12 hodinových smenách firemné autobusy.

Podľa mnohých názorov, toto dochádzanie do zamestnania veľmi výrazne vplýva na život v obci a „robí zo sedliakov dedinských robotníkov“. Tri a viac hodinové cestovanie, dlhé smeny, napäté pracovné tempo majú za následok to, že obyvateľstvo v aktívnom veku sa stále menej zúčastňuje verejného života obce (pretože sa nezdržujú v obci a ak aj áno sú unavení, alebo spia, „ani kosiť trávu nemôžeme hocikedy, lebo ihneď človeka upozornia, že má byť ticho, tu spí Jano, teraz prišiel z nočnej smeny“, často im vadí aj dedinský rozhlas). Iní hovoria, že to tak bolo aj v časoch socializmu, komu sa nepodarilo zamestnať v miestnom roľníckom družstve, ten cestoval za prácou už v tých časoch do papierne v Štúrove alebo lodeníc v Komárne, na dôvažok, nepremávali ani firemné autobusy a tak zamestnancom chýbalo pohodlie dopravy načas a na miesto zamestnania, museli cestovať linkami verejnej autobusovej dopravy, čakať na príchod autobusu a predierať sa pomedzi ostatnými cestujúcimi. Faktom však zostáva, že v tej dobe malo roľnícke družstvo oveľa viac zamestnancov ako v súčasnosti, bolo obdobie, kedy zamestnávalo až 90% obyvateľstva v produktívnom veku a malo až 400 členov.

Partnerské vzťahy

Obec udržuje priateľské vzťahy s troma obcami: Neszmély, Keszölc a Mosonszolnok. Všetky spomenuté obce sa nachádzajú na území Maďarskej republiky, Keszölc je tiež slovenská obec, rodné miesto obyvateľov po vojne presídlených do obce Búč, Mosonszolnok je zase obcou tých, ktorých vysídlili z obce Búč.

Najbližšia obec Neszmély ležiaca na protihľom brehu Dunaja je družobnou obcou obce Búč, čo je výnimočná hodnosť potvrdená opečatenou zmluvou a podpisom oboch starostov. Spoločným veľkým snom búčskeho a neszmélskeho starostu je euroobec a už sú pripravené aj predbežné plány tejto obce, v súčasnosti prebieha získavanie finančných zdrojov, medzi inými príprava žiadosti o uchádzanie sa zdrojov z fondov európskej únie. Združenie týchto troch obcí vzniklo tiež na podnet dvoch spomenutých starostov.

Obyvatelia obce Búč udržujú kontakty s obyvateľmi obce Keszölc nielen na úrovni udržiavania rodinných vzťahov, ale spolupracujú hlavne v kultúrnej sfére. Búčsky spevokol už viackrát

vystúpil v Keszötölci a kesztölcký ľudový zpěvokol v Búči, v minulosti boli často organizované aj spoločné futbalové zápasy.

Priateľstvo samospráv a občianskych organizácií obcí Búč a Mosonszolnok sa obnovilo pri príležitosti 50. výročia vysídľovania, kedy sa obyvatelia obce Búč zapojili do radu slávnostných podujatí organizovaných na tých územiach Slovenska, z ktorých pochádzalo vysídlené obyvateľstvo. Do Búču vtedy pozvali vysídlených obyvateľov pri príležitosti organizovania spomienkového dňa na tieto udalosti. Počas prebiehajúcich činností spojených s organizáciou slávností vzrástol záujem oboch strán o bližšie spoznanie sa a počas nasledujúcich rokov sa uskutočnili viaceré vzájomné návštevy. Tak ako čas plynul sa oslabil aj záujem o udržiavanie vzťahov a v súčasnosti vzájomné kontakty chradnú, podľa viacerých názorov je za to zodpovedná obrovská vzdialenosť medzi obcami.

Záver

Pútavé znaky spolupatričnosti, maďarskej národnostnej identity, silného miestneho povedomia okamžite udierajú do očí návštevníka už pri prvej návšteve tejto obce. Návštevník však musí zaregistrovať aj fakt, že toto všetko nebráni obyvateľom obce v tom, aby sledovali a pružne reagovali na udalosti a zmeny týkajúceho užšieho či širšieho verejného života a v zmeny politickej situácii a na ekonomické výzvy. Popri zachovávaní si svojich tradícií a tradičnej hodnotovej orientácie sú obyvatelia obce otvorení voči európskym myšlienkam, pružne sa prispôsobujú novým ekonomickým podmienkam a v rámci euroregiónu úvážlivo plánujú v budúcnosť obce, budúcnosť svojich detí a svoju vlastnú. Písanie súbehov, nadväzovanie a udržiavanie kontaktov si vynikajúco osvojili nielen členovia samosprávy ale aj občianske organizácie a podnikatelia obce. Obec je členom Euroregiónu Ister Granum a má vynikajúcu webovú stránku. Veľkým problémom je úbytok obyvateľstva, v záujme jeho riešenia obec vypracovala niekoľko plánov, z ktorých niektoré už v súčasnosti prebiehajú (napr. už 8. rok samospráva obce vypláca jednorázový príspevok pre každé novonarodené dieťa).

Použitá literatúra:

MÁCSODI, Anna: Református lelkeszi hivatal Búcs. Rukopis. Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola, Esztergom.

SZIGETI, János – SZÉNÁSSY, Zoltán: Búcs. Bulcsú vezér faluja./ Honismereti Kiskönyvtár/ KT Kiadó, Komárom, 1998.

VARGA, Lajos: Az én iskolám. szerk. Búcs, KT Kiadó, Komárom, 1999.
www.bucs.sk

GYÖRGY FARKAS

OBEC KURAĽANY

Na východnom okraji dnešného južného Slovenska, v juhozápadnom kúte levického okresu rozprestierajúceho sa pozdĺž dolného toku Hrona, na území bývalej ostrihomskej župy na ľavom brehu Dunaja, konkrétne na severnej hranici bývalého okresu Štúrovo patriaceho k spomenutej župe leží obec Kuraľany. Usadlosť vznikla na oboch brehoch Kvetnianky, poslednej z prirodzene vzniknutých bočných tokov rieky Hron, na jej pravom brehu, na mierne sa zvažujúcich svahoch Pohronia, ktoré vznikli nánosom sprašu. Prírodné podmienky obce vytvárajú všetky predpoklady pre rozvoj poľnohospodárstva. Podnebie je teplé, skôr suché, s menším množstvom zrážok. Role v chotári obce Kuraľany tvorí čierna zemina vynikajúcej kvality, ktorá vznikla na už spomenutých chrbtoch sprašových vrchov. Do 19. storočia sa na území patriacom obci nezachovala súvislá zalesnená plocha, ale lesy nachádzajúce sa na vyšších kopcoch Pohronia zásobovali obec drevom. Seno potrebné k chovu domácich zvierat zabezpečovali kosci kosiaci údolie okolo potoka. Na svahoch kopcov obopínajúcich údolie potoka sa napriek výhodnej polohe dlhodobo neujalo pestovanie viniča tak, ako v susednej obci Keť. Miesto toho tunajší obyvatelia získavali statky nachádzajúce sa na juhozápadnej hranici, bývalej horskej obce, „horného“ suseda Kuraľan, obce Farná.

Obec Kuraľany vďaka svojmu výnimočnému postaveniu v oblasti euroregiónu Ister Granum národnostnému zloženiu obce, je to jediná obec s jednoznačne slovenskou väčšinou ležiaca v severnej časti euroregiónu patriaceho ku Slovensku.

Špecifickosť etnickej štruktúry severnej časti euroregiónu a špecifické postavenie obce Kuraľany v rámci tohoto regiónu vzniklo dôsledkom etnických procesov, ktoré v tejto oblasti prebehli v priebehu predchádzajúcich 300 rokov.

Sama obec je samozrejme oveľa staršia, prvá písomná zmienka o obci pochádza z roku 1223¹, s najväčšou pravdepodobnosťou však bola táto oblasť obývaná už pred prvou zmienkou o obci, čo potvrdzujú aj archeologické nálezy.² Pôdorys obce má až na malé odchýlky štvorcový

¹ Borovszky S.: Magyarország vármegyéi. (Župy maďarska), s. 28 Arcanum DVD Kníhnicia III. [ďalej: Borovszky]

² Příbělský, J. – Varga, G.: Kezünk az új élet pulzusán. (Naša ruka na pulze nového života.) Príroda, Bratislava, 1981, s. 9 [ďalej: Příbělský - Varga]

tvar, pozdĺžnu os spájajúcu severozápad s juhovýchodom tvorí už vyššie spomenutý riečny tok. Nápadná presnosť a rovnomernosť pôdorysu obce môže poukazovať na to, že v protiklade s ostatnými obcami postupne sa zaľudňujúceho údolia okolo potoka, je územie obce Kuraľany ako keby „*vystrihnuté*“ z území skôr vzniknutých susediacich obcí. Morfológicky podobné je územie obce Keť v údolí pri potoku, ktorá je položená nižšie a leží bližšie k ústiu Kvetnianky na sever od obce Biňa. O etnickom obraze obce pred 17. storočím neexistujú písomné záznamy. Z obdobia stredoveku sa zachovalo niekoľko písomných záznamov o výmenách majetkov a o súdnych sporoch. V roku 1256 je po prvýkrát spomenutá Kuraľanská šľachtická rodina, neskôr, napríklad v rokoch 1330, 1338, 1349 sú niektorí jej členovia spomínaní v súvislosti so založením niektorých majetkov a v súvislosti s rôznymi kúpno-predajnými zmluvami. Podľa súpisov vzniknutých v 16. storočí, je už obec jednoznačne majetkom ostrihomského kardinála³.

Prvý záznam poskytujúci použiteľné informácie o etnickom zložení okolitého obyvateľstva pochádza z roku 1664, čiže vznikol po tom, ako sa Nové Zámky dostali pod tureckú nadvládu. Je to dobový daňový súpis (defter) zachytávajúci proces vzniku tureckej samosprávy a obsahuje menný zoznam všetkých nemuslimských obyvateľov (rája)⁴ obcí patriacich k novému vilajet povinných platiť dane. Priezviská a mená daňovníkov stojacich na čele jednotlivých rodín sú veľmi slabé záchytné body, po dôkladnom a presnom vedeckom skúmaní však poskytujú aspoň približný obraz o etnických koreňoch vtedajšieho obyvateľstva, ktoré sa ešte nečlenilo na národnostné kategórie.

Na základe týchto informácií môžeme dospieť k niektorým približným záverom týkajúcich sa používaných jazykov v obciach tejto oblasti a k ich rozšíreniu v čase keď sa ešte neujala kategorizácia podľa národností, ktorá vznikla pred 200 rokmi a používa sa dodnes.

Žiaľ v týchto záznamoch je obec Kuraľany spomínaná ako neobývaná pustá oblasť, preto na základe tohto zdroja nemôžeme uviesť žiadne rodné meno pochádzajúce zo 17. storočia. Môžeme iba poznamenať, že jej regionálna štruktúra vzhľadom na vonkajšie vplyvy bola už v tom čase podobná situácii na začiatku 21. storočia. Na základe informácií o rodných menách v susedných obciach, ktoré poukazujú na nie veľmi odlišnú etnickú a jazykovú štruktúru od súčasnej, teda na určitý stupeň slovansko-maďarského prekríženia, s pravdepodobne maďarskou prevahou. Napriek tomu, že Kuraľany je v tomto zázname prázdny bodom, už samotná nevýznamne pôsobiaca

³ Borovszky, s. 29.

⁴ Blaskovics Jozef: Az újvári ejálet török adóösszeírásai. (Turecké daňové spisy novozámockého ejáletu) Erdem, Bratislava, 1993.

zmienka o tejto oblasti ako o neobývanej má nezanedbateľnú informačnú hodnotu. Záznamy zachytávajúce históriu tejto obce⁵ jednoznačne a zhodne podávajú svedectvo o tom, že v roku 1612 Juraj Paluska, vtedajší arcibiskupský komisár zvereného majetku, sem presídl'oval z okolia obce Chynorany ležiacej v hornonitrianskej oblasti obyvateľov slovanskej resp. slovenskej národnosti. Ich „zmiznutie“ po päťdesiatich rokoch je prinajmenšom záhadné, celkovo však z hľadiska dnešného etnického zloženia obce spoľahlivo zaznamenáva fakt, na základe ktorého je možné datovať začiatok vzniku dnešnej špecifickej jazykovo ohraničenej (izolovanej) etnickej situácie obce najneskôr na začiatok 17. storočia.

Ďalším významným údajom o obci pochádzajúceho z 18. storočia je údaj o tom, že obec získala od ostrihomského arcibiskupa Ágosta Keresztély (1707-1725) výsadnú listinu⁶, na základe ktorej boli povinní platiť arcibiskupovi iba 200 forintov ročne a boli oslobodení od povinných prác, od platenia desiatok⁷, dokonca aj od „*panských zábaviek*“⁸. Žiaľ o historickom pozadí tohto výnimočného postavenia obce sa v dostupných historických prácach nezachovali žiadne záznamy. Za povšimnutie však stojí fakt, že Ágost Keresztély pred rozbehnutím svojej cirkevnej kariéry, dosiahol veľmi významné úspechy vo vojenskej kariére v službách Habsburgovcov v čase protitureckých oslobodzovacích bojov. Iba na úrovni opatrných predpokladov môžeme nastoliť úvahu o tom, že výnimočné postavenie a výhody obce, ktoré ju vyzdvihovali spomedzi obcí širšieho okolia, môžu súvisieť s postavením s úlohou obce v období kuruckých bojov a protireformácie. V každom prípade na základe vyplatenia všetkých panských poplatkov v jednej sume obyvateľstvo obce získalo mnoho výhod v porovnaní s obyvateľstvom okolitých obcí v oblasti vytvorenia základných predpokladov materiálneho rozvoja obce. Vplyv týchto výhod bol pozorovateľný ešte dlho po zrušení nevoľníctva. Obec Kuraľany podľa názoru obyvateľov okolitých obcí patrila ešte v prvej polovici 20. storočia k bohatším obciam širokého okolia.

Dodnes zachovaný barokový kostol v obci bol tiež postavený v časoch kardinála Ágosta Keresztély, ktorý „*jeho nástupca Imrich Esterházy, zveľadil o rôzne vybavenie.*“⁹ Z obdobia objavenia sa národných

⁵ I. Borovszky; Příbelský – Varga; Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára (Geografický slovník Maďarska). Arcanum DVD Knihnica VI. [ďalej: Fényes]

⁶ Vydanie výsadnej listiny 6. augusta 1712. „Od tohto času až po do dnešných čias sa každoročne v nedeľu nasledujúcej po tomto dni v Kuraľanoch usporadúvajú hodové slávnosti, ktoré navštevujú aj obyvatelia okolitých obcí.“ [Příbelský – Varga, 12. o.]

⁷ Borovszky, s. 29

⁸ Fényes

⁹ Borovszky, s. 29

hnutí sa v zdrojoch, ktoré máme k dispozícii, nachádza veľmi málo údajov a materiálov týkajúcich sa obce Kuraľany. Národnostné konflikty vznikajúce od obdobia druhej polovice 19. storočia mali s veľkou pravdepodobnosťou v rôznej podobe vplyv na preformovanie vzťahov obce Kuraľany k okolitým obciam, ktoré sa v prevažnej väčšine stali znova maďarskými. Tu však strácame niť. Situácia sa týka ešte zaujímavejšej témy, akou bola tá predchádzajúca, konkrétne posúdenia vplyvu asimilácie na vtedajšiu kuraľanskú spoločnosť. Znova môžeme iba opatrne uvažovať o tom, že zachovanie jednoznačnej slovenskej väčšiny a charakteru obce od roku 1612 až do 19. storočia pramení v prvom rade z náboženskej jednotnosti obyvateľstva. Na rozdiel od susedných obcí sa v tejto obci neujala protestantská viera, konkrétne jej kalvínsky smer, ktorý bol v oblasti Pohronia vzhľadom na jeho etnické súvislosti a pozadie jednoznačne viazaný na maďarský element¹⁰. Právom môžeme tiež predpokladať, že v úspešnom ubránení sa silnejúcim maďarizačným tendenciám na prelome 19. a 20. storočia mala nezanedbateľnú úlohu práve náboženská homogenita kuraľanského obyvateľstva. Z pohľadu kuraľanskej spoločnosti¹¹ je vznik ich jazykovo ohraničeného postavenia, spôsobený dokonalým pomaďarčením pôvodne tiež slovenského katolíckeho obyvateľstva okolitých obcí pod vplyvom prehnanej horlivosti niektorých cirkevných hodnostárov. Pamäte šíriace sa ústnym podaním pochopiteľne siahajú už iba po koniec obdobia medzi dvoma svetovými vojnami, ale meno kňaza pomaďarčujúceho susednú obec svojimi kázňami a verejným vystupovaním sa spomína dodnes. Musíme ešte doplniť z tohto pohľadu nezanedbateľnú okolnosť, že obec Kuraľany sa stala cirkevnou „filiálkou“ susednej obce Veľké Ludince a táto situácia trvá dodnes¹².

O dejinách obce týkajúcich sa 20. storočia, obzvlášť jeho prvej polovice okrem údajov zo sčítania obyvateľstva a menších poznámkach v prameňoch venujúcich sa inej téme, je v príslušnej literatúre takmer nemožné objaviť niečo konkrétneho¹³.

Jediným dielom zaoberajúcim sa v niekoľkých kapitolách prednostne nedávnej minulosti obce Kuraľany, je monografia vydaná v roku 1981 pri príležitosti 15. výročia Jednotného roľníckeho družstva

¹⁰ Csapodi Csaba: Bars megye verebélyi járásának nemzetiségi viszonyai az újkorban. (Národnostné pomery vrábelského okresu župy Tekov v novoveku). Athaeneum, Budapešť, 1942.

¹¹ Csapodi Csaba: Bars megye verebélyi járásának nemzetiségi viszonyai az újkorban. (Národnostné pomery vrábelského okresu župy Tekov v novoveku). Athaeneum, Budapešť, 1942.

¹² V súčasnosti patrí k farnosti vo Veľkých Ludinciach aj severný sused obce, obec Farná

¹³ I. Borovszky.

Mier so sídlom v Kuraľanoch¹⁴. Jej autori sa okrem iného venujú prehľadu dejín jednotlivých obcí patriacich k družstvu, s dôrazom na obdobie „*kapitalistického vykorisťovania*“. Spomenuté dielo je však, ak neberieme do úvahy fakt, že vzhľadom na jeho originalitu je naozaj významným prameňom, v dnešnom ponímaní iba propagandistickým dielom. Jeho obraz dejín sa opiera o dialektické ponímanie objektívneho materializmu a v znamení neustále prebiehajúcich bojov medzi spoločenskými triedami v antagonistickom vzťahu opisuje dejiny triednych bojov počas viacerých storočí, v ktorom sa vyníma hlavne šablónovitá a nekonečná analýza vývinu 20. storočia v záujme vyzdvihnutia „*vedúceho postavenia strany*“. Ani po vyňatí povinných ideologických opisov a slovných zvrátov však z tohto zdroja nie je možné získať dostatok konkrétnych informácií¹⁵.

Je jasné, že slovenská väčšina obyvateľstva obce Kuraľany prežívala rozhodujúce udalosti 20. storočia, ako vznik prvej Československej republiky, snahy o slovenskú autonómiu, prvé Viedenské uznesenie a jeho následky, udalosti druhej svetovej vojny a roky nasledujúce po nej ináč ako prevažne maďarské obyvateľstvo okolitých obcí. Tieto závažné udalosti boli sčasti z odlišnej národnostnej príslušnosti, sčasti v dôsledku obcou prijatej hodnotovej orientácie v Kuraľanoch vnímané v úplne inom svetle, formované do príbehov na základe odlišného ponímania a ich výklad sa diametrálne odlišuje od susedných obcí. Napriek tomu všetkému existuje spájajúce ohnivko, ktoré je tvorené prijatými respektíve odmietnutými názormi v oblasti rozdielov, ktoré je potrebné prekonávať, praktickejších názorov na život odrážajúce „*regionálnu*“, verejnú mienku a v nich existujúce deformované osobnosti, prežitie zabezpečujúce hospodárske podmienky a na ich podklade rozpoznané výzvy, na základe spoločenského členenia nie na základe národnostných odlišností.

Obzvlášť poučný by bol podrobný prieskum vplyvu udalostí na jeseň roku 1938, čiže vplyv Prvého viedenského uznesenia na obyvateľstvo obce. Je isté, že kuraľanskí obyvatelia z pochopiteľných dôvodov nevítali prichádzajúcich predstaviteľov Maďarského štátu s rovnakým nadšením ako obyvateľstvo okolitých obcí. Zaujímavou úlohou by mohlo byť objasnenie udalostí nasledujúcich šiestich rokov, prieskum vzniku modusu vivendi medzi maďarskou administratívou

¹⁴ Príbelský – Varga.

¹⁵ Samozrejme okrem pokusu o rekonštrukciu chudobného textu oslobodeného o dezinformácie, som sa do určitej miery musel oprieť aj o vlastný výklad minulosti. Vopred musím informovať aj o tom, že nasledujúcimi v tme tápajúcimi pokusmi sa budem snažiť o to, aby som sa pri opise s predpokladanej všeobecnej spoločenskej atmosféry v čase významných historických udalostí s použitím súčasných výrazov nedostal príliš hlboko.

nastupujúcou k moci a slovenským obyvateľstvom obce, ktoré sa znova stalo menšinou. V spomínanom zdroji sa okrem všeobecných opisov ťažkých osudov nenachádza žiadna konkrétna informácia týkajúca sa excesov zo strany jedincov alebo maďarských úradov, národnostného bezprávia alebo ponižovania, hoci právom predpokladáme, že mnoho takýchto momentov sa zachovalo tak v kolektívnej pamäti ako aj v pamäti jednotlivcov.

Počas vojnového obdobia, konkrétne na prelome rokov 1944/45, v blízkosti frontu zastaveného pozdĺž Hrona po prevzatí moci fašistami, „*fašisti odviekli z obce niekoľko miestnych obyvateľov*“¹⁶. Päť osôb je v prameni uvedených menovite, avšak bez zmienky o ich ďalšom osude. Podľa slov jedného zo starších obyvateľov obce aj jeho samého odviekli v zime roku 1944. Bez podrobného preskúmania však môžeme iba predpokladať, že ho odviekli počas horeuvedenej akcie, pretože jeho meno na zozname uvedeného v knihe nefiguruje. Podľa jeho opisu ich miestni policajti predviedli násilím, pretože po tom, čo sa dozvedeli o verbovaní na nútené práce, sa najprv pokúšali tejto povinnosti vyhnúť, neskôr sa ukrývali. Zviazaných ich najprv dopravili do Svodína, potom po železnici do Budapešti, odkiaľ ich podľa neho prepustili na príhovor rodinného príslušníka vo vedúcej funkcii a domov sa dostali po dobrodružnej ceste, kedy prechádzali v tesnej blízkosti frontu, respektíve sa im podarilo na poslednú chvíľu vyšmyknúť z uzatvárajúceho sa útoku obklopujúceho mesto.

Veľa nevieme ani o kuraľanských obyvateľoch počas druhej svetovej vojny vykonávajúcich vojenskú službu v radoch maďarskej armády, hoci vieme že ich mnohých zverbovali už do armády zmobilizovanej v roku 1942 a do 2. maďarskej armády, ktorá bola porazená v bitke pri Done. V 2. maďarskej armáde sa jej zakladatelia zámerne pokúšali o zastúpenie jednotlivých národností v armáde takom pomere, v akom boli zastúpené v štáte¹⁷. Nie je preskúmané, ako si obec zachovala počas socializmu vo svojich pamätiach spomienku na obete, ktoré v uniformách fašistickej Horthyho armády padli za „*vlast*“, alebo v rámci akého ponímania a zaradenia do akých schém sa pokúšala o vyrovnanie sa s osudom.

Pravdepodobne na základe skúseností po udalostiach na jar v roku 1945 sa obnovila duplicita pred siedmym rokmi a obyvatelia Kuraľan prežívali povojnové znovuzrodenie Československej republiky úplne odlišným spôsobom ako obyvatelia okolitých obcí s maďarskou

¹⁶ Příbelský – Varga, s. 19. Zdroj tiež spomína aj to, že 4 členovia rodiny Grünfeldovcov odvlečenej z Kuraľan zahynuli v koncentračnom tábore.

¹⁷ Porovnaj s. Szabó Péter: Don-kanyar. (Donská nížina) Corvina, Budapešť, 2001, 19. s.

väčšinou¹⁸. Bolo by zaujímavé preskúmať, ako hodnotila vtedajšia kuraľanská verejná mienka povojnové opatrenia týkajúce sa maďarskej národnostnej menšiny a to, či mali tieto opatrenia negatívny dopad na predtým vzniknuté medziľudské vzťahy.

Udalosťou najrozsiahlejšie vplývajúcou na povojnový život obce bolo založenie jednotného roľníckeho družstva v októbri roku 1956. Citovaný prameň opisuje okolnosti vzniku družstva príliš stručne. Nezamlčuje síce počiatočné ťažkosti, ale neopisuje detailne proces organizácie jeho vzniku. Pre nedostatok času a bez hĺbkovej výskumnej práce, môžeme na základe dodnes zachovaných vonkajších znakov (obytné domy, verejné priestranstvá, obraz obce) iba predpokladať, že tunajšia spoločnosť tvorená v prevažnej väčšine bohatými sedliakmi, sa nepoddávala ľahko tvorcom nových hospodárskych opatrení vytvorených v znamení kolektívnej ideológie.¹⁹ Ale *„pomohla agitácia a tak už v roku 1959 fungujúce jednotné roľnícke družstvo zahŕňalo celú obec.“*²⁰

Po štvorročnej námahe, družstvo v roku 1960 reorganizovali. Z analýzy udalosti v citovanom zdroji popisovanej obvyklými frázami je možné vydedukovať²¹, že reorganizácia družstva bola potrebná pre neúspech prvej fázy vzniku družstva. 60. roky 20. storočia prebiehali v znamení tvorby nových, kolektívnych foriem hospodárenia, respektíve prispôsobovania sa obyvateľstva obce novým podmienkam. Fakt, že rozvoj vidieka a pozdvihnutie obcí tejto oblasti na periférii nepatrili k prioritám socialistickej hospodárskej politiky potvrdzuje aj to, že okrem stvorenia základov veľkokapacitnej poľnohospodárskej produkcie odoberajúcej obyvateľov o energiu, sa infraštruktúra obce v tomto desaťročí takmer vôbec nerozvíjala.

¹⁸ Nesmie chýbať citácia z toľko kritizovaného zdroja : „Slávna sovietska armáda oslobodila Nýrovce 27. marca 1945. Toto bolo nezabudnuteľným stretnutím osloboditeľov a miestnych občanov. Za slzy šťastia sa nikto nehanbil. ... Bezprostredne po oslobodení slávnou občania Červenou armádou, začali obyvatelia Nýroviec s nevyhnutnými opravami svojich domov....“ Příbelský – Varga, 111. o.

¹⁹ Je síce pravda, že tento úryvok textu pochádza z opisu udalostí týkajúcich sa založenia družstva v Nýrovciach, ale, ale je charakteristický pre ducha tej doby a uvedeného zdroja. „...Po odstránení najdôležitejších častí triedy vykorisťovateľov, hlavným cieľom bolo získať sedliakov strednej vrstvy pre záujmy štátu vládnuceho formou proletárskej diktatúry. Formy tohoto boja boli závislé od konkrétnych požiadaviek, a to od zničenia kapitálových tendencií alebo ich obmedzenia až po politiku združstevňovania a zjednocovania, ktorá sa v konečnom dôsledku prejavila v procese prechodu od malovýrobnej produkcie po socialistickú veľkovýrobu.“ Příbelský – Varga, s. 116.

²⁰ Příbelský – Varga, s. 20.

²¹ „Boli mesiace, kedy členovia družstva sčasti z objektívnych, sčasti zo subjektívnych dôvodov nedostali takmer žiadnu plácu. Čo nemalo pozitívny vplyv na pracovnú morálku.“ Příbelský – Varga, s. 20.

Obdobie konsolidácie, ktoré nasledovalo po Pražskej jari v roku 1968 paradoxným spôsobom prinieslo pre obec, jej blízke okolie a levický okres obdobie materiálneho rastu a nárastu životnej úrovne. Za výnimočné môžeme považovať sedemdesiate roky v prvom rade z pohľadu na rozvoj dodnes existujúcej infrakštruktúry obce. Aktívnym pričinením obyvateľstva obce a pomocou ich dobrovoľne odvedenej práce bol v roku 1970 dokončený kultúrny dom a neskôr aj budova školy a materskej školy.

1. januára 1976, 16 rokov po reorganizácii družstva sa uskutočnila ďalšia zmena v blízkej minulosti života obce. V tento deň boli zjednotené roľnícke družstva troch obcí Kuraľany, Kvetná a Nýrovce. Ak aj nevezmeme do úvahy informácie zo spomínaného zdroja²², ktoré celú situáciu skôr iba rozmazávajú, môžeme iba predpokladať, čo bolo skutočným pozadím a hnacou silou tohto zjednotenia. Po tom, čo sa centrum zjednotených družstiev presunulo do obce Kuraľany, môžeme túto obec nielen z dnešného pohľadu považovať za víťaza celého procesu.

Z dôvodu chýbania hĺbkových a porovnávacích analýz by bolo viac než odvážne, ba až nezodpovedné vyvodiť závery ohľadne toho, k akým národnostným konfliktom medzi obyvateľstvom obcí z odlišným etnickým zložením mohlo viesť zjednotenie týchto družstiev a umiestnenie ich centra. Plným právom však môžeme prehlásiť, že v prípade realizácie prieskumu respektíve historickej analýzy tohto procesu by sme medzi východiskové hypotézy mali zaradiť aj existenciu vzájomných neprávostí tohoto typu. Samozrejme zaujímalo by nás aj to, aké konkrétne vedľajšie vplyvy mal proces zjednotenia z hľadiska v minulosti všadeprítomnej súťaživosti a boja o prestíž, ak by sme nebrali do úvahy národnostné vplyvy.

V roku 1980 sa obraz obce preformoval. Zlepšenie finančnej situácie rodín a jednotlivcov potvrdzuje aj nárast počtu nových budov v Kuraľanoch. Otvárali sa nové ulice zo zástavbou nových obytných

²² Citácia z odseku venujúceho sa histórii obce Keť „...Po uplynutí tohto obdobia sa v poľnohospodárstve začalo nové obdobie, ktoré bolo na kvalitatívne vyššom stupni, ktorého náplňou bolo nepretržité vnútorné zveľaďovanie a ďalšie spriemyselnovanie. V záujme výstavby väčších jednotiek sa naše družstvo spojilo do jedného komplexu s kuraľanským a nýrovským družstvom.“ Příbelský – Varga, s.104 – 105. To isté zabudované do histórie obce Nýrovce: „... na odporúčanie vyšších stranických a štátnych orgánov [!] k 1. januáru 1976 v jednotnom roľníckom družstve prišlo k novému zjednoteniu. Zvolali sme zjednocujúcu členskú schôdzu kuraľanského Jednotného roľníckeho družstva Mier a Jednotného roľníckeho družstva v Kvetnej. Na tejto schôdzi sme si zvolili členské orgány na päťročné obdobie. Schválili sme zjednotenie kuraľanského Jednotného roľníckeho družstva Mier a Jednotného roľníckeho družstva z Kvetnej s tým, že novo vzniknuté zjednotené roľnícke družstvo bude naďalej niesť názov Mier a jej sídlo bude v Kuraľanoch.“ Příbelský – Varga, s. 142.

domov a zmenila sa aj tvár centra obce- bola postavená nová dvojposchodová centrálna budova roľníckeho družstva, v ktorej sídli aj samospráva obce.

Oproti bol koncom tohto desaťročia postavený poschodový dom služieb, na cintoríne okolo kostola bol postavený nový dom smútku a všetky cesty obce boli pokryté pevným podkladom. V tieni materiálneho rastu posledných dvoch desaťročí pred rokom 1989 sa však už začali prejavovať prvé známky demografickej krízy, ktorá nastala po prelome tisícročí. V rokoch 1960 až 1990 klesol počet obyvateľov obce z 920 na 674²³.

Podľa údajov zo sčítania obyvateľstva v roku 2001 tento pokles po prelome tisícročí stále pokračuje: počet obyvateľov Kuraľan sa „scurkol“ na 594. Jeden z najčerstvejších štatistických údajov z roku 2005 udáva, že obec má 572 obyvateľov.²⁴ Podľa názoru starostu obce pokles počtu obyvateľov súvisí s ich nevýhodnou demografickou situáciou. Ako jeden z hlavných dôvodov tohto poklesu uviedol starnutie obyvateľstva. Starnutie obyvateľstva obce Kuraľany je veľmi zložitým problémom, ale prebieha podľa obvyklého „scenáru“ typického pre vidiecke sídla. Spomedzi z hlavných súčastí tohto problému môžeme vyzdvihnúť vysťahovalectvo, ktoré sa začalo v 60. rokoch 20. storočia. Pretože táto migrácia bola úzko spätá s urbanizáciou a s industrializáciou, týkala sa predovšetkým mladšej populácie a populácie v produktívnom veku a zmena ich trvalého bydliska prispela negatívnym zmenám v rozložení odchádzajúceho obyvateľstva. V prípade Kuraľan však sťahovanie mladých do miest nebolo zvlášť významné.²⁵ Na účet od 70. rokov 20. storočia aj napriek zmenám intenzity priebežného nárastu životnej úrovne môžeme pripísať modifikáciu individuálnych modelov kariéry, zmenu modelu rodiny,²⁶ zvýšenie vekovej hranice mladých pri vstupe do manželstva, pokles počtu uzatvorených manželstiev, nárast počtu

²³ vid'. Prílohy: *Tabuľka č.1.*

²⁴ www.statistics.sk

²⁵ Údaje, ktoré máme k dispozícii nás informujú iba o migračných bilanciách v rokoch počas, ktorých prebehlo sčítanie obyvateľstva iba za obdobie rokov 1970-1990, podľa týchto údajov migrácia naberala na intenzite (zo 4-5 osôb vzrástla na 22 osôb) pričom kuraľanské údaje sú; 1970: -1 osoba; 1980: +1 osoba; 1990: -2 osoby. Obce a mestá v číslach. SŠÚ Levice, 1991, s. 69. (v roku 2005 bola migračná bilancia pozitívna.) Porovnaj s prílohou, tabuľka č.2t. Pre chýbanie údajov z rokov , v ktorých neprebehlo sčítanie ľudu, však na základe týchto troch údajov môžeme iba indukovať mieru migrácie počas troch desaťročí v rokoch 1960-1990. Za povšimnutie stojí aj názor starostu obce, ktorý hovorí, že v priebehu posledných desaťročí opustila obec väčšina vysokoškolsky vzdelaných obyvateľov obce.

²⁶ Podľa údajov zo sčítania obyvateľstva z roku 2001 zo 62 kuraľanských rodín vychovávajúcich deti (z toho 5 neúplných) má 32 rodín [51,6 %] jedno dieťa, a spolu 28 rodín [45,2 %] má 2 po dve deti. SODB 2001

rozvodov²⁷, ich nepriamym ale aj priamym následkom je pokles počtu pôrodov.²⁸ Zmeny generačnom rozložení spôsobené už spomínaným nárastom životnej úrovne smerujúce k starším generáciám síce prechodne otupilo zvýšenie hornej vekovej hranice, ale úmrtnosť sa následkom nárastu počtu starých ľudí zvýšila a vysoko presiahla pôrodnosť, ktorá má klesajúcu tendenciu.²⁹

V súvislosti so základnou analýzou demografických údajov obce musíme upozorniť na jeden obzvlášť zaujímavý fakt, menovite vývin pomeru medzi pohlaviami v Kuraľanoch. Je nápadné, že sa v obci neprejavuje pre starnúce obce typická prevaha žien nad mužmi, ktorá súvisí s nárastom počtu starých a so zvýšením hornej vekovej hranice, ktorá je v rozvinutých európskych štátoch vyššia u žien ako u mužov. Počet žien v Kuraľanoch v roku 2005 presiahol počet mužov iba o 2, pričom aj v okolitých obciach sa tento rozdiel pohyboval medzi 20- 40 v prospech žien, čo je považované za typické³⁰. Pozoruhodné sú aj zvláštnosti Kuraľanského generačného rozloženia³¹ z roku 2001, zaujímavý je vznik výraznej prevahy mužov nad ženami vo vekových skupinách 6-15 rokov a 20-24 rokov. Ak by sa potvrdili údaje o manželstvách uzatvorených v tomto veku, v prípade druhej vekovej skupiny by prevaha mužov³² mohla byť spôsobená odchodom ženskej časti populácie tejto vekovej skupiny po uzavretí manželstva, čo však samozrejme vyžaduje ďalšie podrobnejšie skúmanie.

Nepriaznivé vplyvy takto sa rozvíjajúcich počtov obyvateľstva majú rozvetvený charakter.

Pokles počtu obyvateľstva v mladej vekovej skupine, pokles obyvateľov v produktívnom veku a preto, chýbanie vrstvy podnikateľov spôsobuje, že obec má dlhodobo nepostačujúce zdroje príjmov, čo ohrozuje prevádzku školy s tridsaťročnou minulosťou. Vstupom mnohopočetných generácií vzniknutých následkom obmedzení interrupcií v 50. rokoch do rodičovského veku, koncom 90. rokov a na prelome tisícročí prechodne vznikli natoľko priaznivé

²⁷ Fakt, že v Kuraľanoch v porovnaní so susednými obcami je oveľa nižší počet rozvodov a počet rozvedených obyvateľov je zanedbateľný, môže súvisieť aj s náboženskou homogenitou obyvateľov Kuraľan. [1,2 %]. SODB 2001.

²⁸ Porovnaj s prílohou *Tabuľka č.2.*

²⁹ Porovnaj s prílohou *Tabuľka č.2.*

³⁰ 285 mužov, 287 žien; www.statistics.sk

³¹ Porovnaj s prílohou, *obrázok 1.*

³² Porovnaj s prílohou, *obrázok 2.;* prevaha mužov alebo chlapcov o 19, resp. 13. Mierna prevaha mužov v mladších vekových kategóriách sa obvyčajne vytráca okolo 30. roku života a postupne vzniká prevaha žien. V porovnaní s týmto, pôsobí neobvykle prevaha mužov v Kuraľanoch vo vekových kategóriách 40-44 ročných a 50-59 ročných.

podmienky, že škola obmedzenou prevádzkou³³, v ktorej na konci 80. rokov prebiehalo vyučovanie už iba na prvom stupni mohla počas niekoľkých rokov fungovať ako plne organizovaná poskytujúca základné 9. ročné vzdelanie. Po vnukoch „budovateľov štátu“ však do školských lavíc nastúpili generácie demografického úpadku a tak je obec v súčasnosti nútená znova obmedziť prevádzku školy a vyučovanie prebieha iba na prvom stupni, náklady na jej prevádzku však napriek tomu dlhodobo vážne nabúravadajú rozpočet obce. Z hľadiska budúcnosti obce by sa však chceli vyhnúť prípadnému zrušeniu tejto ustanovizne, ktorá má zo symbolického aj praktického hľadiska pre obec kľúčový význam.

Koncom 80. rokov sa poľnohospodárstvo, ktoré bolo do tých čias považované za hlavného zamestnávateľa, dostalo do vážnej krízy. Nezamestnanosť, ktorá patrila k nepriaznivým sprievodným znakom hospodárskych zmien zasiahla aj ekonomicky aktívne obyvateľstvo obce Kuraľany. Podľa údajov zo sčítania obyvateľstva v roku 2001 dlhodobo nezamestnaní v tom čase tvorili 21,6% obyvateľstva obce v produktívnom veku. Pre lepšie pochopenie významu tohto pomerne vysokého čísla musíme vziať do úvahy aj fakt, že spomedzi ukazovateľov okolitých obcí je toto číslo najpriaznivejšie, pretože v okolí nie je zriedkavá ani nezamestnanosť presahujúca 30%. Pre nepriaznivé podmienky v prvom rade vyplývajúce z dlhodobej prevahy poľnohospodárstva v minulosti a nedostatočného rozvoja priemyslu v širokom okolí, v druhom rade vyplývajúce z nedostatku kapitálovo silnej miestnej podnikateľskej vrstvy schopnej rozvíjať okolie, je obyvateľstvo obce nútené za prácou dochádzať. V prípade Kuraľan to znamená dochádzanie do v prvom rade slovenských, ale aj českých veľkomiest. Dochádzanie za prácou do susedného Maďarska, ktoré sa rozšírilo po obnovení mosta Márie Valérie a po prudkom rozvoji priemyslu v Ostrihome, podľa slov starostu nie je z dôvodu jazykovej bariéry pre Kuraľany typické, ale boli takí, ktorí sa o to pokúsili, napr. v závode Suzuki. Rozvoj infraštruktúry charakteristický na prelome 70. a 80. rokov 20. storočia začal zaostávať od polovice 80. rokov. Tento proces znova pokračuje od 90. rokov. Po plynofikácii obce a vybudovaní rozvodov pitnej vody by malo nasledovať vybudovanie kanalizácie, rozvoj komunikačných sietí a pod. Ich realizácia je však spojená s vážnymi problémami. Do dnešnej doby zanikli nielen centrálné poskytované dotácie (alebo sa stali

³³ Kuraľanskí žiaci druhého stupňa v počas týchto rokov navštevovali slovenskú základnú školu v susednej obci Farná, ktorá bola v tom čase v rámci vtedajších koncepcií rozvoja oblasti vymenovaná za centrálnu obec.

pre obec nedosiahnuteľnými), ale vyčerpali sa aj vlastné zdroje obce. V tejto situácii je takmer jediným možným riešením uchádzanie sa o dotácie, ktoré sú poskytované obciam združených do menších územných celkov. Týmto získajú vzťahy medzi susednými obcami oveľa dôležitejší význam ako v minulosti a posilnenie motivácií preferujúcich spoluprácu môže otvoriť doteraz nepoznané rozmery v oblasti rozšírenia medzietnických vzťahov. Predbežne však túto spoluprácu charakterizujú tradičné prístupy. Najvýznamnejšou investíciou obce Kuraľany takéhoto typu je v súčasnosti úspešný projekt v rámci mikroregiónu Kvetniansky, ktorý spoločne realizujú obce Veľké Ludince, Nýrovce a Farná, v ktorej bude vybudovaná čistička odpadových vôd.

Na záver by sme sa vyjadrili vzťahu obce Kuraľany a euroregiónu vychádzajúc z načrtnutých podmienok v súvislosti s možnosťou prevzatia takej úlohy Kuraľanmi, ktorá by mala obojstranný ošoh, z tohto hľadiska môžeme skonštatovať, že obec sa nachádza vo fáze hľadania a ešte nemá vyjasnené možnosti spolupráce. K zatiaľ nejšej účasti Kuraľan v euroregióne môžeme konštatovať, že významným prínosom tejto oblasti je, že jej etnické- národnostné a kultúrne tradície v porovnaní so slovenskými obcami euroregiónu nadviazali vo svojej podstate úplne odlišne orientované vzťahy a vedúca obec sa neuzatvára pred obnovou vzťahov prekvitajúcich počas minulých storočí, ktoré mali prínos aj pre túto obec pevne stojacu za svojou slovenskou identitou. Inou otázkou je to, či sa obec v súčasnosti dokáže aktívne postaviť a chopiť zachovania národnostnej rôznorodosti euroregiónu, napríklad či dokáže podporiť slovenské komunity na území Maďarska, ktoré majú ťažký osud, pretože v súčasnosti je ohrozená ich národnostná identita. V dnešnej dobe je však odpoveď na túto otázku záporná. Je na mieste obava, že preriedujúce sa obyvateľstvo obce sa stane pasívnejším, podľa slov starostu je už v dnešnej dobe ťažké ho aktivizovať. Predtým všestrannejší verejný život obce, činnosť kultúrnych a športových organizácií viazne z dôvodu starnutia predstaviteľov inteligencie a aktívnych obyvateľov a nedostatku ich nahradenia z radov mladých. Nepochybne je takáto úloha žiaduca vo vznikajúcej cez- hraničnej spolupráci a nepopierateľne je obec Kuraľany na základe svojej situácie a skúseností so slovensko- maďarským spoložitím počas mnohých storočí na túto úlohu vhodná. Je na zodpovednosti zakladateľov euroregiónu aby cieľavedomou obozretnou prácou s dôrazom na všestranné výhody napomohli tomu, aby sa obec Kuraľany s využitím svojich možností a daností primerane svojej dôležitosti zapojila do života euroregiónu Ister-Granum.

Použitá literatúra:

Rozhovor s Ing. Dušanom Mésárošom, starostom obce Kuraľany- Kural,
15. mája 2007

Internetová stránka obce www.kuralany.sk

Iné zdroje, články:

www.statistics.sk

BLASKOVICS, József: Az újvári ejálet török adóösszeírásai. Erdem,
Bratislava, 1993.

BOROVSKÝ, Samu: Esztergom vármegye. Magyarország vármegyéi
és városai. Bez rokavýdania. Arcanum DVD Knižnica III. Dejiny.

CSAPODI, Csaba: Bars megye verebélyi járásának nemzetiségi viszonyai
az újkorban. Athaeneum, Budapešť, 1942.

FÉNYES, Elek: Magyarország geográfiai szótára. Pest, 1851. Arcanum
DVD Knižnica VI. Lexikóny, údaje.

Obce a mestá v číslach. SŠÚ Levice, 1991.

PRÍBELSKÝ, Ján -Varga, Gustáv: Kezünk az új élet pulzusán. Príroda,
Bratislava, 1981. [preložil Kucsera Szilárd]

Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov, 2001. Slovenský Štatistický Úrad,
Bratislava.

SZABÓ, Péter: Don-kanyar. Corvina, Budapest, 2001.

Prílohy

Tabuľka č.1. Rozloženie obyvateľstva obce Kuraľany na základe národnosti a materinského jazyka podľa údajov o sčítaní obyvateľstva v roku 2001.

Rok	Celkový počet obyvateľov	Maďari	Slováci	Iné	Maďari	Slováci	Iné
	osôb				%		
1880 ³⁴	620	584	8	28	94,19	1,29	4,52
1890	624	102	522	0	16,35	83,65	0,00
1900	700	85	614	1	12,14	87,71	0,14
1910	803	105	698	0	13,08	86,92	0,00
1930	876	3	865	8	0,34	98,74	0,92
1950	837	-	-	-	-	-	-
1961	920	-	-	-	-	-	-
1970	879	3	872	4	0,34	99,20	0,46
1980	770	9	758	3	1,17	98,44	0,39
1991	674	17	656	1	2,52	97,33	0,15
2001	591	16	572	3	2,71	96,78	0,51

Zdroj: Oficiálne údaje zo sčítania obyvateľstva

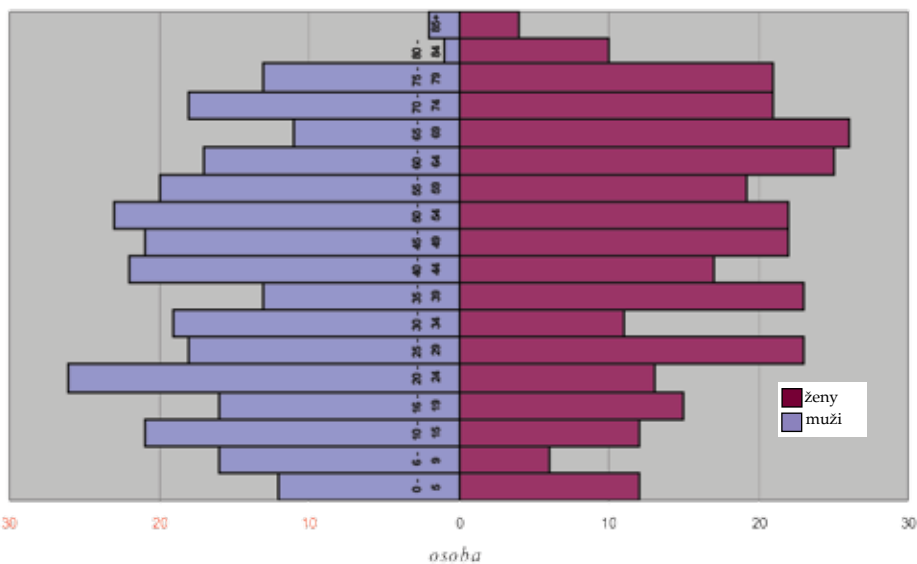
³⁴ podľa údajov z roku 1880 v tom čase národnostné zloženie obce Kuraľany nachádzajúcej sa v ostrihomskej župe vyzeralo nasledovne: 563 obyvateľov s maďarským, 8 slovenským, 22 iným materinským jazykom, pravdepodobne nemeckým. Ak tieto štatistické údaje porovnáme s údajmi z roku 1890 a nevezmeme do úvahy fakt, že túto v čase tureckej nadvlády vyľudnenú osadu (Blaskovics, 1993, s.129.), na konci 17. storočia osídlili výlučne obyvateľstvom s materinským jazykom slovenským (porovnaj pr. Borovszky: Esztergom-monográfia) a prevaha obyvateľov slovenského etnika pretrvala prakticky dodnes v izolovanej forme, staneme sa svedkami prekvapujúcej zmeny. V roku 1890 sa totiž z prevládajúcej maďarskej väčšiny (viac ako 90%) spred desiatich rokov stala menšina s počtom 102 osôb, kým počet obyvateľov s materinským jazykom slovenským vzrástol na 522. Táto zmena je prekvapujúca aj napriek tomu, že aj v iných oblastiach Slovenska (na Východnom Slovensku, v regióne nachádzajúcom sa medzi Novými Zámkami, Nitrou a Levicami) je možné nájsť príklady podobných dramatických zmien v zložení obyvateľstva týkajúcich sa materinského jazyka a národnostného zloženia (porovnaj Svetoň 1941; Kniezsa 1941; Popély, 1991). Myslím si, že v tomto prípade, kedy sa v priebehu spomenutých desiatich rokov nevyskytla žiadna dramatická udalosť, ktorá by mohla ovplyvniť národnostné zloženie obyvateľstva, je správne, že som považoval údaje z roku 1880 za mylné a aspoň dodatočne som ich korigoval.

Tabuľka č.2. Údaje o pohybe obyvateľstva, Kuraľany

Rok	Pôrodnosť		Úmrtia		Migrácia		Skutočný prírastok	Uzavreté manželstvá	Rozvody
	osôb	‰	osôb	‰	Pristť.	Vystť.			
1970	0	0,00	1	1,13	0	1	-2	-	-
1980	10	12,98	22	28,57	5	4	-11	-	-
1990	4	5,94	20	29,71	12	10	-14	-	-
2005	3	5,07	15	25,38	+6		-3	0	1

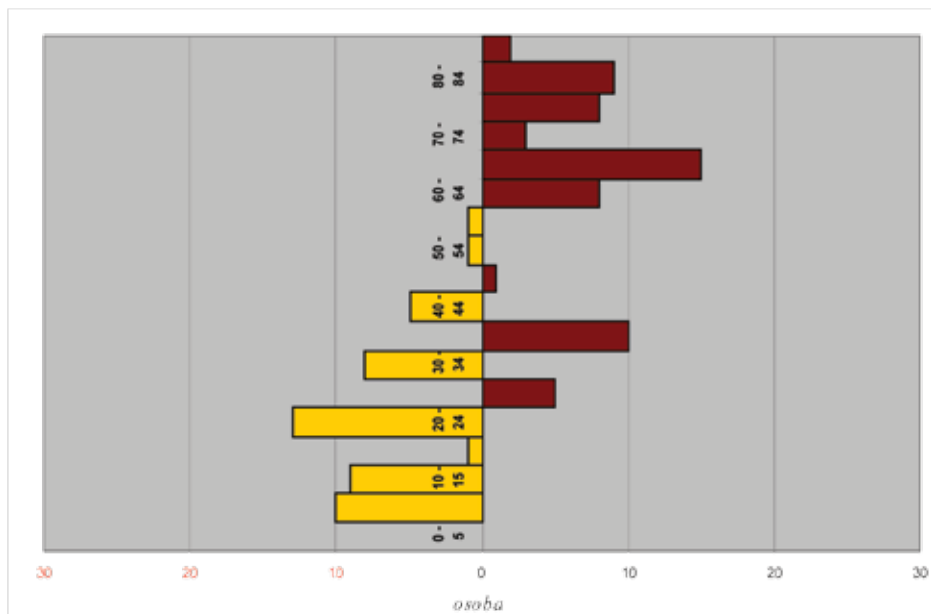
Zdroj: Obce a mestá v číslach. SSÚ Levica, 1991,s. 69.; SODB, 2001; www.statistics.sk

Obrázok 1. Vekové rozloženie obyvateľov obce Kuraľany, 2001.

Zdroj: SŠÚ SODB 2001, vlastnoručne zhotovené

Obrázok 2. Pomer mužov a žien v jednotlivých vekových skupinách, Kuraľany, 2001.

Zdroj: SŠÚ SODB 2001, vlastnoručne zhotovené

FRUZZSINA GYENES

INTERETNICKÉ VZŤAHY A KONTAKTY V PILÍŠSKEJ ČABE

Pilíšska Čaba (Piliscsaba) „...leží v údolí oddelujúcim Budínske vrchy a pradávne vrchy Maďarov, Pilíš.“ Názov obce podľa tradície pochádza z mena syna hunského kráľa Attilu, Csabu, ktorý na tomto mieste bojoval po smrti svojho otca so svojím nevlastným bratom, ktorý chcel získať trón, resp. s Nemcami, ktorí ho podporovali.

Územie bolo obývané už v praveku: žili tu Kelti, potom Rimania. Z doby príchodu starých Maďarov sa zachovali pozostatky majetku kmeňa Kürt, odhalené v okolí obce. Prvá písomná zmienka pochádza z r. 1263. Dedina s ďalšími okolitými územiami sa r. 1272 dostala do vlastníctva rehoľníčok na Margitinom ostrove, ktoré si väčšiu časť týchto pozemkov ponechali až do začiatku 16. storočia, i keď niektoré časti sa postupne dostali do vlastníctva iných pánov, tak napr. r. 1370 prenajali cirkevný desiatok obce primátorovi vo Višegráde, potom na konci 14. storočia získali tu majetkové podiely paulíni z Mlynkov (Pilisszentkereszt), či r. 1535 tu získal územia István Werbőczy.

V roku 1541, keď Budín obsadili Turci, dedina bola vyľudnená, daňový súpis z r. Čabu spomína už ako pustatinu. „Do Pilíšskej Čaby prišli prví osadníci začiatkom 1690-tych rokov. Oni tu však dlho nezostali, ale išli ďalej.“ (www.piliscsaba.hu). Napriek tomu bolo osídľovanie úspešné, v daňovom súpise z r. 1700 už figuruje ako obec platiaca dane. O tom však zdroje nehovoria, že presne kedy a odkiaľ prišli prví noví osídlenci. Na to sa už ani r. 1864 nikto nepamätal, ale už aj vtedy pokladali za isté, že „väčšinu tvorili Tóti“ (Hack, 2001:29). Zdroje zo začiatku 18. storočia teda svedčia o tom, že v obci vtedy žili Maďari a Slováci. To môže potvrdiť fakt, že súpis majetku z r. 1714, keď dedinu získali klarisky, obsahuje mená maďarských a slovenských obyvateľov, a zdá sa, že Pilíšsku Čabu obývali až do polovice 18. storočia výlučne len oni.

Nie je jednoznačný ani príchod švábskych kolonistov. „Prví nemeckí kolonisti z Čaby sa nájdu už aj medzi tými, ktorí do susedného Verešváru (Pilisvörösvár) r. 1690, ktorí sa sem presťahovali z južného Nemecka. Keďže obyvatelia Čaby patrili pod verešváarsky kostol postavený r. 1692, aj prvých nemeckých kolonistov na Čabe spomína cirkevná matrika vo Verešvári.“ (Hack 2001:30). Podľa Jánosa Hacka, ktorý bol švábskeho pôvodu

a pochádzal z Čaby: „v prvom rade sa usadili niektoré nemecké rodiny okolitých nemeckých dedín, a nie tí, ktorí prichádzali spoza hraníc Uhorska.” (Hack 2001:30). Je však isté, že v časoch panovania Márie Terézie a Jozefa II. prišli do dediny kolonisti aj spoza štátnych hraníc, a na začiatku 19. storočia tvorili väčšinu Švábi¹. Z roku 1730 sa zachoval zápis, podľa ktorého v tom čase žili v dedine 4 maďarské rodiny a 4 nemecké, resp. bolo 30 slovenských rodín. Tento zápis nespomína Cigánov, ale podľa istého zdroja z r. 1720 žilo vtedy v dedine 376 katolíckych Cigánov a 20 bez náboženskej príslušnosti.

Rád klarisiek bol rozpustený r. 1782, preto sa Pilíšska Čaba dostala do vlastníctva Náboženského fondu, potom r. 1808 prešla do vlastníctva palatína Jozefa, ktorý zriadil v obci stredisko svojich majetkov. Po smrti palatína Jozefa sa majiteľom obce stal jeho syn, arciknieža Jozef Karol. Veľkú zmenu v živote obyvateľov obce spôsobilo obdobie po druhej svetovej vojne. Prevažnú časť nemeckého obyvateľstva v roku 1946 vysídlili aj z Pilíšskej Čaby, v r. 1947 zase dobrovoľne odišla časť tunajších Slovákov do Československa, do domov vysídlených, vyhnaných Maďarov. Do opustených domov v Pilíšskej Čabe prišli mnohí Maďari z južného Slovenska a z viacerých území Maďarska.

Ak sa pozrieme na národnostné zloženie obce, vidíme, že r. 1880 už tvorili väčšinu skutočne Švábi; z 1344 obyvateľov bolo 875 Švábov. Počet Slovákov bolo vtedy 307. Počet obyvateľstva obce v nasledujúcich rokoch neustále zvyšoval, a väčšinu až do konca druhej svetovej vojny tvorili vždy Nemci; r. 1941 sa spomedzi 3285 obyvateľov hlásilo k nemeckej národnosti 1671 osôb, čiže priebežne tvorili polovicu obyvateľstva. Pritom počet Slovákov v obci rástol len minimálne (r. 1880 ich bolo 307, kým v r. 1941 bolo 425 Slovákov). Po vysídleniach a výmene obyvateľstva v r. 1949 sa k slovenskej národnosti v obci hlásilo 78 osôb, k nemeckej 11 osôb. V roku 1990 bol počet slovenských a nemeckých obyvateľov vyrovnaný: v Pilíšskej Čabe žilo 23 Slovákov a 27 Nemcov. Štatistické údaje rómske obyvateľstvo takmer nespomínajú údaje o nich máme len z rokov 1941, 1960, 1980 a 1990. Podľa nich počet Rómov sa pohyboval v priemere okolo 10-20 osôb, až na rok 1980, keď ich bolo 88.

Z histórie Pilíšskej Čaby teda vidíme, že v obci žili a dodnes žijú spolu štyri národnosti: maďarská, nemecká (švábska), slovenská a rómska. Skutočný obraz je však komplikovanejší. V súčasnosti sa totiž musíme osobitne venovať tzv. „kolonistom”, ktorí sa vystaňovali – najmä z Budapešti – do obytných parkov v Pilíšskej Čabe, resp. poslucháčov

¹ Prví usadlíci prišli z Baden-Württemberska, a ich pomenovanie „Švábi” dostali aj neskorší prisťahovalci (pozri Hack 2001:37)

a profesorov Filozofickej fakulty Katolíckej univerzity Petra Pázmáňa, nachádzajúcej sa na okraji obce. Pre obe posledné skupiny je príznačné, že sa neintegrujú do života obce, čo znamená fyzickú izoláciu aj odlišné správanie. Príslušníci týchto dvoch skupín žijú v okrajových častiach obce a podľa predsedu Nemeckej národnostnej samosprávy: „...som si istý, že *býva tam ne jeden taký človek, ktorý ešte vôbec nebol v dedine, ak len nemusel vybavovať úradné veci. Nezaujíma ich, do akého spoločenstva sa dostali. Príde domov, zatvorí za sebou bránu, a nezaujíma ho, čo je za ňou.*”

Okrem izolácie z citátu vysvitá aj to, že existuje aj určitý protiklad medzi prisťahovalcami a „*praobyvateľmi*”². Aspoň „*praobyvatelia*” nevítajú prisťahovalcov. Platí to aj v prípade Univerzity Petra Pázmáňa, pričom viacerí jej študenti a profesori žijú v dedine, spomedzi študentov mnohí v podnájme u rodín. Dedinčania majú predsa pocit, že títo ľudia nemajú nič spoločné so životom dediny, lebo „*Z tohto hľadiska sú dva typy ľudí, tí, čo žijú dedinou a tí, ktorí ju obývajú*”, a oni ju len obývajú. Najlepšie to vystihuje mienka „*praobyvateľov*”, že študenti nepoznajú dedinu, nanajvýš ak cestu z podnájmu na univerzitu, ale nevedia, kde je napr. OTP.

„*Praobyvatelia*” dediny sa teda zhodujú v tom, že tí, ktorí sa neskôr prisťahovali do dediny, tvoria jedno, resp. dve osobitné spoločenstvá, avšak homogénnou nie je ani spoločenstvo „*praobyvateľov*”. Tvoria ho Maďari, Nemci, Slováci a Rómovia. A síce ich spolužitie a zmiešané manželstvá majú svoje korene v 17. storočí, predsa netvoria jednotnú skupinu. V nasledujúcej časti teda popíšem tri menšiny, žijúce v historickom jadre obce, resp. vzťahy medzi nimi.

Začnime najskôr s Nemcami, t.j. Švábmi. Obyvatelia obce odhadujú počet miestnych Nemcov na približne 700 osôb, pričom pred voľbami do samospráv v r. 2006 sa zaregistrovalo 378 Nemcov a aktívne sa života menšiny zúčastňuje asi 50-60 ľudí. V obci funguje nemecká menšinová samospráva od r. 1998 a od r. 2007 sa nazýva Nemeckou národnostnou samosprávou. O dôvode zmeny názvu jeden z mojich respondentov povedal, že: „*Ľudia sa za menšinu nepovažujú a aj to znie lepšie, že národnosť.*” Vo voľbách v r. 2006 sa totiž mnohí preto nezaregistrovali, lebo vyhodili papier, ktorý im to umožnil, hovoriac „*nie som menšina, nie som Cigán*”. Zmena názvu poukazuje na snahu miestnych Nemcov oddeliť sa od ostatných menšín obce. Jedným z dôležitých prvkov identity Švábov v Pilíšskej Čabe je totiž skutočnosť, že až do r. 1946 oni

² Za praobyvateľov sa považujú rodáci z Pilíšskej Čaby, Maďari, Nemci, Slováci a Rómovia, teda ten je „praobyvateľom”, ktorý od svojho detstva žije v tejto obci.

tvorili väčšinu v obci, a v súčasnosti oni sú najpočetnejšou čabianskou menšinou, ktorá má samosprávu.³

Národnostný život obce ožil až po zmene politického režimu. Predtým, i keď sa od 70-tych rokov mohli zakladať tanečné súbory a spevokoly, sa žiadne národnostné aktivity neprejavili. Dôvodom toho je sčasti to, že dve tretiny Nemcov z obce vysídlili, a sčasti fakt, že v Pilíškej Čabe bola sovietska kasáreň, a po dedine „*chodili stále Rusi, čo brzdlilo ľudí*“, preto tu „nie veľmi zostáva pre ľudí kultúra“.

V roku 1990 potom predsa začali opäť objavovať hodnoty. V roku 1991 založili Kultúrny spolok Nemcov z Pilíškej Čaby, ktorý sa podujímal na spojenie Nemcov žijúcich v obci, resp. na organizovanie kultúrnych podujatí. Priemerný počet členov spolku je 40-50 osôb, oni tvoria aktívne jadro miestnej nemeckej komunity. Cieľom spolku je pestovať a zachovávať nemecké národnostné tradície, zvyky a materinský jazyk, resp. odovzdať kultúru národnosti mladším generáciám. Musíme vak vidieť, že hlavnou prekážkou ich úsilia je viacnárodnostný charakter obce, kde následkom zmiešaných manželstiev už národná príslušnosť potomkov nie je jednoznačná, nie je o nej rozhodnuté. To, že ku ktorej národnosti sa niekto hlási, „*závisí od toho, že ako vyrastal v danej rodine*“. Takto sa už mladí často nehlásia k nemeckej národnosti, a ak sa aj hlásia, neexistuje organizácia, ktorá by ich združovala.

Je pravda, že v rokoch 1989-90 vznikol dobre fungujúci nemecký národnostný tanečný súbor, ktorý dokázal stmeliť časť mladých Nemcov, ale do súboru nechodili len Švábi, ale aj Maďari, Slováci či dokonca aj Rómovia: „...20% môjho nemeckého národnostného tanečného súboru tvorili cigánske deti. Boli to moji najlepší tanečníci. A ja som bol hrdý na to, že toto cigánske dieťa sa naučí švábske tance“. Tanečný súbor ako krúžok časom zanikol, začlenil sa do nemeckej národnostnej školy, ako to v ďalšej časti ukážeme. Podľa mojich respondentov však v súčasnosti pre deti už nie je dôležité naučiť sa tieto tance, a ani v národnostných rodinách nemotivujú rodičia deti k tomu, aby napredovali v osvojovaní si tancov.

Po zániku tanečného súboru nezostala taká organizácia, ktorá by dokázala prijať či zapojiť mladšiu, 20-30 ročnú generáciu. Nemecký kultúrny spolok síce zoskupuje švábskych obyvateľov dediny, avšak „od mladých nemožno očakávať, aby prichádzali do tohto spolku, kam chodí generácia 50-70 ročných. Toto mladých lákať nebude.“ Môžeme skonštatovať, že aj Nemci v Pilíškej Čabe, podobne ako rôzne iné menšinové skupiny v iných obciach, čelí problému starnutia, integrovania mladých a tým aj odovzdania kultúry. Hlavnou otázkou teda je, nakoľko

³ Počet rómskeho obyvateľstva dediny totiž presahuje počet Nemcov – je ich približne 800 –, avšak z nich sa nikto nedal zaregistrovať pred komunálnymi voľbami v r. 2006, nikto sa nehlásil k Rómom, preto ani nevznikla rómska menšinová samospráva.

dokážu mladí zachovať svoju švábsku identitu, nakoľko v nich bude žiť potreba pokračovať v kultúre. V záujme aktivizácie mladých sa menšinová samospráva pri posledných komunálnych voľbách pokúsila o omladenie zboru, tak z ôsmich kandidátov boli piati mladí a traja starší, vo veku 50-70 rokov. Do novo vzniknutej nemeckej samosprávy sa však dostali iba dvaja mladí: „...výsledky volieb nepotvrdili, že by sa mladí dostávali do popredia.“

V nadväznosti na mladých stojí za zmienku aj otázka jazyka. Nemci, ktorí po vysídlení zostali v dedine, po švábsky veľmi nehovorili. Aj v rodinách to boli len starší, ktorí medzi sebou používali „švábske nárečie z Pilíškejskej Čaby“. Mladí sa ho už vôbec nenaučili, dokonca väčšina z nich tejto reči už ani nerozumie. Oni už hovoria len po nemecky, čo však staršia generácia neovláda. A po švábsky hovoria v obci naozaj už len starí ľudia. Odzrkadľuje sa to napríklad aj v tom, že sa ľudia medzi sebou rozprávajú po maďarsky aj v kultúrnom spolku, ktorého členovia sa schádzajú každý tretí piatok. Samotný spolok teda tiež nedokáže zachovať, pestovať jazyk; „Ideálne by bolo, keby kultúru pestoval národnostný klub. To sa dá tak, že sa učia piesne, pestujú švábsky jazyk. Ale také veľmi nebýva. Toto je skôr spoločenská vec. Dohodneme sa, že takéto podujatia budú, čo treba robiť.“ Kultúrny spolok teda poskytuje predovšetkým organizované, pravidelné možnosti stretávania sa Švábov žijúcich v dedine. Neprekvapuje teda, že v Pilíškejskej Čabe nie sú dvojjazyčné nápisy (jedinou výnimkou je nemecká národnostná škola), a nie sú omše v nemčine. Ako dôvod prvého zistenia sa uvádza viacnárodnostný charakter obce, resp. vysídlenia. A druhú vec si miestni ani nenárokujú. Dôležitou súčasťou problému je, že starší ľudia nevedia prečítať Bibliu v nemčine alebo švábsktine, a už ani „Otče náš nevedia povedať po švábsky“. Jeden z mojich respondentov to vyjadril takto: „...k tomu, aby existovala dvojjazyčnosť, k tomu by bolo potrebné stabilné používanie menšinového jazyka.“ A to v Pilíškejskej Čabe v absolútnej miere chýba.

Pestovanie kultúry a zachovávanie tradícií sa preto jednoznačne prejavuje v národnostných programoch a v organizovaní týchto programov. Takýmito podujatiami sú Pamätný deň vysídlenia, alebo Deň hrdinov, ktorý organizuje striedavo nemecká a slovenská menšinová samospráva, čo znamená, že program vždy zostaví daná menšina. Sem možno ďalej zaradiť aj Festival nemeckých národnostných dychových hudieb, kde však nevystupujú len nemecké, ale aj slovenské telesá. Okrem toho národnostné programy – tanečné súbory, kapely majú svoje miesto aj na dvojďňovej obecnej slávnosti 20. augusta.

Na záver informácií o Nemcoch v Pilíškejskej Čabe musíme nevyhnutne spomenúť Nemeckú národnostnú základnú školu Jánosa Hacka, ktorá funguje od r. 1999. Základným dôvodom založenia školy

bolo, že v škole samosprávy sa dostali do väčšiny rómski žiaci, a druhá základná škola v obci bola cirkevná, takže mnohí rodičia nevedeli, kam majú zapísať svoje deti. Tak vznikol nárok na ďalšiu školu, ktorú si v r. 1999 aj založili. Zo začiatku školu prevádzkovala obecná samospráva, ale dva roky už funguje pod správou nemeckej menšinovej samosprávy. Škola má teda jednak dva vyučovacie jazyky, čiže určité predmety (na nižšom stupni spev, telocvik, vecné učivo, na vyššom stupni dejepis a zemepis) vyučujú po nemecky popri tom, že majú aj zvýšený počet hodín nemčiny. Na druhej strane, keďže ide o národnostnú školu, deti sa učia v rámci učebnej osnovy aj predmet o nemeckej národnosti a národnostné tance. Je však dôležité vidieť, že *„Je pomerne málo takých, ktorí vyslovene patria k nemeckej národnosti, a do školy nechodia len deti zo švábskych rodín. Sú švábske rodiny, ktoré nedajú sem svoje deti.“* Do školy teda rodičia nezapíšu svoje deti kvôli svojej identite, ale kvôli nemeckému jazyku; nevolia si ju teda preto, že je národnostná, ale preto, že má dva vyučovacie jazyky.

Pozrime sa teraz na Slovákov žijúcich v Pilíšskej Čabe. Vo voľbách do samospráv r. 2006 požiadalo o registráciu do zoznamu slovenských voličov 192 osôb. Podľa slov vedúceho Slovenskej menšinovej samosprávy však nevedno, koľko je pritom počet tých, ktorí sa neregistrovali. Ohľadom života, stratégie pestovania a zachovávania tradícií je veľa podobností medzi miestnymi Slovákmi a Švábmi. Takisto u Slovákov v Pilíšskej Čabe sa sústreďuje menšinový život okolo miestnej organizácie, pobočky Zväzu Slovákov v Maďarsku, ktorá má 50-60 členov, ale na ich mesačných stretnutiach sa pravidelne zúčastňuje asi 30-40 osôb. Výrazný rozdiel oproti Nemcom je však fakt, že na týchto stretnutiach je dorozumievacím jazykom slovenčina, miestny slovenský jazyk. Slováci v Pilíšskej Čabe teda prostredníctvom pobočky bezprostredne pestujú slovenský jazyk a kultúru. Pestovanie slovenského jazyka sa na mesačných stretnutiach prejavuje spievaním slovenských piesní⁴, resp. zbieraním ľudových piesní a riekaniek.

V spojitosti s otázkou jazyka nemôžeme nespomenúť omše. V Pilíšskej Čabe býva slovenská omša raz do mesiaca. Na tieto príležitosti pozýva kňaza zo Slovenska Slovenská menšinová samospráva; *„Raz za mesiac potom všetko býva po slovensky. Tam ani hlas v maďarčine nezaznie. A chór spieva omšové piesne v slovenskom jazyku. A tie si v pobočke nacvičme. A to je v skutočnosti pestovanie. Aktívne používanie jazyka.“* Je teda zrejmé, že v oblasti jazyka je pre Slovákov tejto obce jednoznačne príznačné zachovávanie hodnôt. Pre tunajších Slovákov – napriek tomu, že mnohí ho neovládajú stopercentne – je veľmi dôležitý jazyk, jeho používanie,

⁴ V rámci pobočky funguje aj spevokol, ktorý zvykne aj vystupovať na rôznych podujatiach.

pestovanie a zachovávanie, keďže v ňom vidia možnosť zachovania slovenskej kultúry; *„Veď jazyk, používanie jazyka je veľmi dôležitá otázka. Lebo znalosť kultúry je jedna vec, ale používanie jazyka...”* Avšak ani napriek mimoriadnej úlohe jazyka nie sú dvojazyčné nápisy v obci.

To sa prejaví aj v ich hrdosti, ktorú cítia nad básnickou zbierkou vydanou v r. 2005, ktorú napísal starý slovenský ujo z Pilíšskej Čaby, *„svoju básnickú zbierku napísal v slovenčine a v maďarčine, teda dvojazyčne. Nie všetky básne, niektoré sú v oboch jazykoch a sú aj také, ktoré sú len v jednom.”* Hodnotu knihy v očiach miestnych Slovákov ďalej zvyšuje, že nemajú len hovorený jazyk, ako Švábi, ale aj písaný, teda oni v ňom vedia aj čítať, nielen písať, ako aj to, *„že po slovensky spísané básne sú v miestnom nárečí, rétorike. A keď si ich prečíta pôvodný Slováč, tak možno, že povie, že to je nesprávne, ale predsa kto je tu, ten každý tomu rozumie.”*

Slovenskí obyvatelia obce čelia v oblasti dorastu, resp. nadväzujúcej otázky odovzdávania tradícií totožným problémom, ako Nemci. Mladšia generácia dvadsiatnikov chýba aj tu. Do pobočky chodia predovšetkým starší, nad 50 rokov. Aj tunajší Slováci sú toho názoru, že k socializácii v duchu slovenskej kultúry musí dôjsť v rodine: *„Otázka dorastu nezávisí od toho, že ... v akom duchu ho vychováva. ...rodičia majú veľmi veľkú zodpovednosť, či naučia doma jazyk aspoň na základnej úrovni, lebo veľa možností na to niet, aby sa deti učili slovenský jazyk.”* Kultúra, ale predovšetkým jazyk teda majú byť odovzdané v rodinnom kruhu, keď že nemá to organizované rámce. Slovenská mládež totiž takisto nebude chodiť do pobočky, ako ani švábska do kultúrneho spolku. Predsedníčka Slovenskej menšinovej samosprávy o tom povedala: *„...zoberme si kultúrnu činnosť, ktorú robí istá vrstva, povedzme 30-50 roční, k tej sa v Maďarsku ani vtedy nepridá 18-24 ročný, ak je priamym potomkom Slováka.”*

V prípade Slovákov v Pilíšskej Čabe sa teda živé, zachovávané tradície viažu jednoznačne na jazyk – zbieranie riekaniiek a piesní, spievanie piesní. Pre ostatné prvky národnostnej kultúry je príznačné znovuobjavenie hodnôt. Jednou z tradícií, ktorú by miestni obyvatelia chceli oživiť, sú národnostné tance. V obci totiž nie je slovenský tanečný súbor, zabudlo sa na staré tance. Druhá vec, ktorú považujú za oveľa dôležitejšiu, sú kroje: *„Toto je najväčší problém, veľmi by to bolo treba obnoviť.”* V Pilíšskej Čabe sa totiž nezachoval tradičný slovenský kraj, pamiatku starých oblečení uchovávali len fotografie. Hlavnou snahou miestnych Slovákov je teda obnoviť *„slovenský kraj, ktorý je v súlade s miestnymi tradíciami”*. To je pre nich obzvlášť dôležité, veď spevokol by potom mohol vystupovať *„vo vhodnom kroji”*. Pri tejto práci kladú osobitný dôraz na to, aby ju urobili *„korektným spôsobom”*, aby oživil *„autentický vzťah”*: *„Lebo môžeš to urobiť tak, že pôjdeš na Slovensko a doniesieš si to, a povieš, že to je tradícia, alebo musíš urobiť hĺbkový výskum.”*

Stojí tu za zmienku, nakoľko je v živote menších obce dôležitý ozajstný, tradičný kroj. V prípade Švábov to dobre vidno na tom, že šaty, v ktorých vystupuje tanečný súbor, mnohí nepovažujú za „autentické“, majú ich len za kostým, súčasť choreografie: *„Ani v šatách neprináša tradičný švábsky kroj. Tanečný súbor v obci Solymár má napríklad tú švábsku zásteru z tradičnej čiernej látky, a mne to odtiaľ chýba... Kroj nesleduje tradície; tu bola čierna záster, nie biela.“* - namietali v jednom rozhovore.

Tu by sme mali spomenúť, že podľa tvrdení Slovákov aj Nemcov *„nie sú veľmi rozdiely medzi Nemcami a Slovákmi v hudbe, a ani na miestnej úrovni v kroji“*, predsa sa obe komunity snažia prejsť vlastnou cestou k oživeniu zabudnutých tradícií. Dve národnosti príliš nespolupracujú ani v iných oblastiach, a to ani napriek stáročnému spolužitiu. Sú síce podujatia, napr. Deň hrdinov, ktoré poriadajú striedavo, resp. na niektoré svoje podujatia – napr. na Festival nemeckých národnostných dychových hudieb, alebo na prezentáciu básnickej zbierky – pozývajú aj menšinovú samosprávu druhej národnosti, za spoločný stôl si zasadnú predsa len zriedkavo. Dôvodom toho je, že *„existujú vnútorné, národnostné protiklady. Nastolovanie starých krívd.“* Tie siahajú až do čias vysídlenia, keď Švábi museli dedinu opustiť, a zo zostávajúcich sa mnohí dostali do konfliktu so Slovákmi, ktorí boli v lepšej situácii; *„Aj mojej starej mame zobrali jej rodinné dedičstvo, a dostal ho miestny Slovák. Takôto veci sú, a staršia generácia to nemôže zabudnúť.“*

Keďže však dedina je malá, protiklady sa snažia zakryť; je to citeľné na raz ročne usporiadanom slovensko-nemeckom stretnutí, keď sa striedavo pozývajú na spoločné posedenie pri jedle a pití. Tu sa však dve menšiny väčšinou navzájom nemiešajú, sedia pri osobitných stoloch. Tu je nutné spomenúť, že určité podujatia, slávnosti, ktorých návrh a realizácia sa jednoznačne viaže k nemeckej národnosti, Slováci – i keď uznávajú „provenstvo“ Švábov – prežívajú ako spoločný sviatok. Veľmi dobre to vidieť na nasledujúcom úryvku z rozhovoru: *„A Nemci zaviedli slávnosti spojené s vysídlením Nemcov, a na tie pozývajú aj nás. Od Slovákov toľkých ľudí nevysídli, ako od Nemcov... Ale nedá sa to roztrhnúť, či to patrí tomu alebo druhému. Nemci napríklad spustili festival dychoviek v Pilíšskej Čabe. A je zrejmé, že tam sa nemá hrať iba šramli, ale aj iný druh hudby, slovenskú dychovú hudbu.“*

Slováci organizujú kultúrne podujatia aj okrem obecných slávností. Sú to akcie, o ktoré sa delia s ostatnými slovenskými obcami v Pilíši, čiže každý rok usporiada fašiangy iná pilíška slovenská obec, či koncoročné podujatie pilíšskych Slovákov 28. decembra. Pritom slovenská samospráva v Pilíšskej Čabe považuje za vlastné akcie predovšetkým návštevu alebo pozvanie družobného mesta, Veľkého Lapáša.

Pre obe národnosti je príznačné, udržiavanie stykov s materskou krajinou pre nich znamená predovšetkým kontakty s družobnými mestami, príp. výlety na Slovensko, resp. do Nemecka. Obe národnosti dostávajú pomoc od družobnej obce, i keď sa to líši. U Slovákov to znamená toľko, že poprosia kňaza z Veľkého Lapáša, aby u nich slúžil omšu, kým nemeckú školu podporil značnou sumou ich družobné mesto, Möckmüll. Nedostatočná znalosť jazyka ani jednej národnosti nedovoľuje, aby si jej príslušníci hľadali uplatnenie na trhu práce za hranicami.

Každopádne musíme ešte hovoriť a dedinskom múzeu, o tzv. Panskom dome. Toto je jediná vec, ktorú Švábi a Slováci vytvorili spoločne. Obe národnosti sem odovzdali materiály: staré predmety, nástroje, nábytok, šaty. Obe národnosti považujú múzeum za svoje, dokonca obe si myslia, že oni poskytli väčšiu časť výstavy. „*Robili sme ju spoločne s Nemcami. A 80% toho materiálu pozbierali Slováci; napr. dvestoročné Biblie v materčine, aj šaty*“, to isté z úst jedného švábskeho respondenta: „*vo výstave sú predovšetkým švábske predmety.*“ Po návšteve výstavy možno konštatovať, že veľká časť predmetov nemá národnostné zafarbenie, a pomer tých, ktoré sú predsa príznačné iba na jednu, je viac-menej vyrovnaný, i keď švábske veci sú naozaj „*atraktívnejšie*“, veď u nich sa zachoval kroj, vystavili aj výšivky písané v švábštine atď.

Na záver sa pozrime na Rómov žijúcich v Pilíške Čabe. V obci ich žije spolu takmer 800, ktorí – až na výnimku 2 rodín – sa hlásia k maďarským, karpatským Cigánom. Tieto 2 rodiny sú podľa karpatských Rómov olašské a od ostatných žijú oddelene. Táto oddelenosť sa pritom neprejaví priestorovo, v obci totiž niet „*cigánskej osady*“: Rómovia, praobyvateli Maďari, Nemci a Slováci žijú vedľa seba zmiešané v starej dedine nazývanej Klotildliget. Rozlišovanie medzi karpatskými a olašskými Rómami je teda dôležité len pre Rómov; ohľadom svojej kultúry, jazyka a zvykov sa navzájom považujú za natoľko odlišných, „*že sa nemiešame. Ani v manželstve.*“ Karpatský Róm skôr uzatvorí manželstvo s príslušníkom inej menšiny, alebo s Maďarom, než s olašským Rómom.

Karpatskí Rómovia obce čelia podobným problémom, ako dve ostatné menšiny. Podľa tvrdení bývalej predsedníčky rómskej menšinovej samosprávy starší Rómovia, i keď zriedkavo, ale ešte hovoria maďarskou rómštinou, mladí jej nanajvýš rozumejú. A čo sa týka zachovávania tradícií, tak sú na tom ešte horšie, než Nemci alebo Slováci; v súčasnosti prakticky neexistuje žiadna organizovaná forma takejto činnosti. V obci síce od r. 1994 funguje Združenie klinčiarov, avšak v súčasnosti už pomaly zaniká. Pôvodne vzniklo s cieľom pestovania kultúry, na záchranu a odovzdávanie tradičného cigánskeho remesla,

klinčiarstva, ale v uplynulých rokoch sa podujalo aj na iné úlohy. V r. 2006 manželka kováča, vedúceho združenia, ktorá v rokoch 2002-2006 bola aj predsedníčkou miestnej Rómskej menšinovej samosprávy, založila poobedňajšiu školu, ktorá ponúkala možnosti rozumného strávenia voľného času a doučovania rómskym deťom obce, resp. deťom zo znevýhodnených (nerómskych) rodín. V rámci tejto inštitúcie si založili aj tanečný súbor, kde sa 13 detí učilo rómske tance dvakrát do týždňa za pomoci kvalifikovaného učiteľa z Budapešti. Deťom ušili aj šaty na vystúpenia: jednofarebnú modrú alebo bordovú sukňu rovného strihu a k nej bordovú alebo modrú blúzku dievčatám a čierne nohavice, bielu košeľu a klobúk chlapcom. Pre nedostatky financií však inštitúcia po roku zanikla, paralelne s ňou aj tanečný súbor, a pomaly odumiera aj Združenie klinčiarov.

Pre Rómov v Pilíšskej Čabe je teda udržiavanie, zachovávanie alebo znovuobjavenie cigánskej kultúry len málo príznačné. Najzaujímavejší bol v tejto súvislosti rozhovor o šatách tanečníčok:

„A čo kroj?“

„My taký nemáme.“

„Ale veď ste povedali, že ste si to dali ušif..“

„Také podobné k tancu. Nie je to ako kroj.“

Aj Rómovia obce si založili vlastný tanečný súbor, ale keďže nemajú kroje, sami si vymysleli šaty na vystupovanie na spôsob kroja. To súznie s tým, že prakticky nemajú ani vlastné kultúrne podujatia. Kým fungovala menšinová samospráva⁵, dovtedy ročne raz-dvakrát pozývali vystupovať rómske kapely z Budapešti, resp. usporiadali Rómske dni, kde vystúpil aj nemecký tanečný súbor a slovenský spevokol, keďže *„Aj ich treba pozvať. Patrí sa. Urazili by sa, keby sme ich nepozvali.“* Ďalej aj Rómovia pripravujú národnostný program na obecné oslavy 20. augusta: zorganizujú vystúpenie rómskej kapely z Budapešti, kým fungoval ich tanečný súbor, ten vystupoval, resp. aj ukážky z remeselníckej činnosti klinčiarov sú vždy súčasťou organizovanej účasti Rómov na podujatiach obce.

Možno teda konštatovať, že jedine kováčske remeslo je také, v ktorom možno nájsť stopy cigánskej kultúry, to sa snažia chrániť a zachovať. Avšak v súčasnosti aj táto činnosť nadobúda príznaky obchodnej aktivity, keďže kováči si otvárajú dielne, ak si to môžu dovoliť, majú zamestnancov, a snažia sa rôznymi spôsobmi predávať svoje výrobky. Nie je to teda už čistý folklór, ale prežívaná každodenná

⁵ Po dvoch cykloch r. 2006 nevznikla rómska menšinová samospráva, pretože Rómovia sa báli, a ani jeden z nich sa nedal zaregistrovať.

skutočnosť. Pre Rómov v Pilíšskej Čabe je príznačná silná integrovanosť, ba v určitých prípadoch až asimilácia. Snahu o začlenenie sa dobre vystihuje fakt, že niektoré rómske rodiny chcú zapísať svoje deti do nemeckej národnostnej základnej školy, a nie do Jókaiho školy, ktorá je aj podľa slov miestnych Rómov na 80% segregovanou rómskou školou. To isté vidíme aj na zmiešaných manželstvách, resp. z toho, že sa snažia radiť sa k „praobyvateľom“, oni sú taký „národ“ ako Nemci, alebo Slováci. *„Môj manžel je z írečitej cigánskej rodiny v Pilíšskej Čabe. Oni tu boli prví... Môj muž hovorí po slovensky, po švábsky.“*

Záverom možno povedať, že Pilíšska Čaba sa definuje ako viacnárodnostná obec, zároveň žijú maďarskí, nemeckí, slovenskí a rómski praobyvatelia. Túto pestrosť podotkli aj moji respondenti jednak tým, že na obecných slávnostiach *„vždy bývajú národnostné bloky... Majú Slováci, Švábi a aj Rómovia“*, jednak tým, že starší príslušníci každej národnosti ovládajú ešte všetky štyri jazyky, teda hovoria po maďarsky, po švábsky, po slovensky a aj po cigánsky. Obraz je ešte pestrejší kvôli novým prisťahovalcom a „obyvateľom“ univerzity. Obec sa teda organizuje pozdĺž viacerých siločiar. Jednak je badateľný protiklad praobyvateľov a „kolonistov“, jednak protiklad Róm – Neróm, do tretice protiklad Maďari – menšiny, čo sa prejavuje vo vzťahu „veľkej“ obecnej samosprávy a menšinových samospráv, a na záver aj protiklad slovensko-nemecký. Tieto napätia však – až na výnimku protikladu praobyvatelia – „kolonisti“ sú niekde v hĺbke. Ideu jednoty menšín dobre znázorňuje nasledujúci citát: *„V skutočnosti preto sa veľmi neoddeľujeme, lebo boli veci, ktoré boli oddelene, čo je samozrejmé, ale v nás sa vždy nachádzali obe národnosti [nemecká a slovenská], lebo tu je veľmi veľa zmiešaných manželstiev... a navyše žili v jednom dedinskom spoločenstve, takže v podstate mali jednu tradíciu.“* Možno, že uvedené vyjadruje aj tú túžbu obyvateľov obce, aby rôzne národnosti a skupiny dokázali žiť vedľa seba opäť v harmónii a mieri.

Použitá literatúra:

Hack, János: Pilis-Tschawa. Honkönyv Piliscsaba történetéről és lakóiról, a csabaiakról, különös tekintettel a csabai németekre. [Pilis-Tschawa. Kniha domova o dejinách a obyvateľoch Pilíšskej Čaby, so zvláštnym zreteľom na miestnych Nemcov] Piliscsaba, 2001.
www.piliscsaba.hu

ORSOLYA SZABÓ

INTERETNICKÉ VZŤAHY A KONTAKTY V MLYNKOCH

História obce

Mlynky (Pilisszentkereszt) sú obec s 2200 obyvateľmi pri úpätí vrchu Pilíš, vzdialená od Budapešti takmer 30 kilometrov. Viac ako polovica miestnych obyvateľov sa aj v súčasnosti hlási k slovenskej národnosti, čím si obec získala prímene „najslovenskejšia“ maďarská dedina. Ako mi to porozprával jeden z mojich mlynských respondentov, históriu Mlynkov¹ možno zhrnúť do troch viet: člení sa na 2 obdobia, z ktorých prvé bolo 12.-13. storočie, keď si tu cisterciáni postavili kláštor, „ktorý vynikal veľkosťou, výkonom a postavením tým, že napríklad tu zavraždila kráľovnú Gertrudis, tu ju pochovávajú a tu nájdú jej sarkofág“.² Kláštor síce Tatári vypálili r. 1241, ale kráľ Belo IV. potvrdil všetky staré výsady opátstva v r. 1254. 7. septembra 1526 Turci opátstvo celkom zničili. Po vyhnaní Turkov si toto územie žiadali pre seba tak cisterciáni, ako aj paulíni, tak po dlhoročnom súdnom spore sa územie dediny dostalo do vlastníctva peštianskych paulínov. K ich menu sa viaže znovuosídlenie obce v r. 1747. Vtedy prišlo 6 slovenských rodín z okolia Trnavy, ktoré neskôr nasledovali ďalšie. V 1770-tych rokoch prišli do obce aj nemecké rodiny. „Nepoznáme dôvody, prečo si Nemci zvolili práve Mlynky, faktom však ostáva, že takmer 50 rokov po usadení sa prvých rodín, r. 1781, keď bol vysvätený dnešný kostol, už sú Nemci tu, prejdú cez Santov (Pilisszántó) tak, že tam sa ani jedna rodina neusadí, nepôjdu ani na Čívo (Csév), ani do Kestúca (Kesztlőc).“

¹ Je doložené, že pôvodný názov obce bol *Pleš. V historických prameňoch sa tento názov vyskytuje v 13. storočí vo variantoch Pilis, Peles, Pelis, ale aj vo forme Pljes, čo už má celkom blízko k predpokladanej staroslovienskej forme *Plěšb. Tento názov sa vyskytuje aj na úradnej mape z r. 1760, a to napriek tomu, že paulíni po znovuosídlení obec „prekrstili“ na Sancta Crux (Svätý Kríž). Na prvej pečiatke obce je ešte latinský nápis vo forme Santa Crucem (1758). Z toho vznikol maďarský názov [preklad] najprv ako Szent-Kereszt, neskôr ako Pilisszentkereszt. Slovenský názov je pomerne nový, vznikol pravdepodobne v druhej polovici 18. storočia: v dedine boli malé vodné mlyny, a keď obyvatelia susedných slovenských obcí sem prinášali svoje obilie pomlieť, vraveli, že idú do „mlynov“. Takto začali dedinu postupne nazývať Mlynkami. Papuček, Gregor: Mlynky a okolie. Pilisszentkereszt, 2006.

² 27. mája 1184 ho založil kráľ Belo III.

V obci fungovala ľudová škola od r. 1722, ktorú spravovali paulíni. V r. 1767 už bola v dedine krčma, mäsiarstvo, vodné mlyny, pece na pálenie vápna.³

V roku 1785 mala dedina 526 obyvateľov, v roku 1802 703, v roku 1857 853, a na prelome storočí už počet prevyšuje 1000 osôb. V prvej polovici 20. storočia počet obyvateľov obce neustále rastie, v r. 1941 už tu žilo 1450 osôb, z ktorých 1325 uviedli materinský jazyk slovenský. Migračné vlny po druhej svetovej vojne – čiastočne násilné, motivované politickými a ekonomickými cieľmi – samozrejme neobišli ani slovenské obce v Piliši. Podľa jedného z mojich respondentov sa presídlilo aspoň 15 percent obyvateľov Mlynkov, väčšinou sa usadili v okolí Štúrova, *„ale oni všetci zostali Slovákami, do dnešného dňa sú Slovákami na Slovensku, i keď bývajú tu v okolí Štúrova v maďarských obciach, ale ich deti sa napríklad nenaučili po maďarsky, a preto sú aj v nevýhodnej situácii, pretože inak by mohli chodiť do Ostrihomu či do Pešti, alebo kdekoľvek na okolie pracovať.“*

Aj keď zohľadníme následky sociálno-psychologického aspektu sčítania ľudu, resp. fakt, že socialisticko-komunistický režim a neistota v čase politických zmien vôbec nenapomáhali úprimné, oficiálne prejavovanie identity, v historickom meradle možno aj v pilišských slovenských obciach zaznamenať oslabenie slovenskej identity.

V prípade jednotlivých obcí – nie zriedkavo pod vplyvom miestnej politiky a ňou ovplyvňovanej verejnej mienky – badáme síce značné rozdiely v kategórii národnosti, ktorá je komplikovanejším, zložitejším prvkom sebadefinície, avšak po porovnaní údajov zo sčítaní ľudu z rokov 1980 a 2001 spomedzi 13 Slovákami obývaných obcí v Piliši sú *„pozitívne“* zmeny len v *„najslovenskejšej“* obci, v Mlynkoch.

Ohľadom materinského jazyka je situácia ešte jednoznačnejšia: tu neregistrujeme len značný pokles pomeru k celkovému počtu obyvateľstva – i keď nie rovnakým tempom a v nerovnakej miere –, ale aj to, že *„revival“*, ktorý miestami charakterizuje hlásenie sa k národnosti, tu nepozorujeme. Navyše rast o niekoľko percentuálnych bodov v prípade obcí s pomerne nízkym počtom obyvateľstva neznamená relevantné údaje, vhodné na vykreslenie tendencií.

Etnické povedomie slovenských obyvateľov pilišských obcí sa úzko viaže k zemepisnej lokalite Piliša, pričom aj ich slovenskosť, jeden z určujúcich prvkov ich identity, sa prejavuje cez tento filter. V pomenovaní *„Pilišania“* sa taktiež manifestuje toto silné regionálne, oblastné povedomie. Vychádzajúc zo svojich zemepisných daností, dediny majú v súčasnosti úzku *„vnútornú“*, *„medziobecnú“* komunikačnú sieť: potreba vzájomných vzťahov je pre slovenské obce v Piliši

³ Vid'. webovú stránku obce: www.pilisszentkereszt.hu

evidentná. To však neznamená, že by sa všetky prvky identity jednotlivých komunít navzájom úplne zhodovali. Tak napr. aj pre pilišske slovenské obce platí konštatovanie, podľa ktorého jazyky národností v Maďarsku často prešli v jednotlivých dedinách odlišným vývojom a s trochou nadsádzky môžeme povedať, že reč menšiny – v súčasnosti používaná často už iba staršími generáciami – je totožná s jazykom, ktorý sa v obciach stáročia používal a prakticky nebol ovplyvnený vonkajšími faktormi, alebo tie ho ovplyvňovali len v minimálnej miere.⁴

Tabuľka 1. Slovenské etnodemografické ukazovatele pilišských obcí v zrkadle sčítaní ľudí 1980–2001 a menšinových volieb 2006

	Kestúc	Pilišska Čaba	Čív	Santov	Mlynky	Senváclav	Šárišáp
Celkový počet obyvateľov, 1980	2384	5227	2452	2016	2104	940	4128
Slovenský materinský jazyk	719	17	218	303	977	67	4
Slovenská národnosť	449	11	33	381	594	205	2
Klasifikácia 1980	2166	422	2070	1689	1717	873	1465
C. počet obyv. 1990	2322	5201	2314	1970	2054	835	3715
Slovenský materinský jazyk	336	27	367	163	1084	3	33
Slovenská národnosť	118	11	379	143	996	3	26
C. počet obyv. 2001.	2556	6425	2314	2120	2170	958	2918
Slovenský materinský jazyk	232	69	311	287	922	54	85
Slovenská národnosť	237	117	1059	416	1185	93	405
Zoznam voličov 2006	279	235	399	293	504	78	160
Počet hlasujúcich 2006	150	108	254	210	298	59	125

Zdroj: Ústredný štatistický úrad MR

⁴ Fehér, László: A piliši szlovákok identitásrétegei, 1996. [Vrstvy identity pilišských Slovákov, diplomová práca]

Tabuľka 2. Počet obyvateľov Mlynkov (1880-2001)

Rok	Celkový počet obyvateľov	Slovenskej národnosti	S materinským jazykom slovenským	Pomer obyvateľov s mat. jazykom slovenským (%)
1880	846	n.a.	730	86
1890	952	n.a.	855	89
1900	1049	n.a.	964	91
1910	1150	n.a.	1028	89
1920	1174	n.a.	1094	93
1930	1339	n.a.	1022	76
1941	1450	n.a.	1325	91
1949	1295	n.a.	654	50
1960	1820	n.a.	1189	65
1980	2104	594	977	46
1990	2054	996	1084	52
2001	2170	1185	922	42

Zdroj: Ústredný štatistický úrad MR

Používanie jazyka – ešte stále materčina?

Dvojazyčnosť Slovákov v Maďarsku je jednak historická otázka, veď časť z nich sa s maďarčinou dostala do kontaktu ešte pred usadením sa, v každodennom živote, dokonca si ju aj osvojila. Jazykové kontakty sa stali prirodzenými jednak pre hospodárske styky, jednak v dôsledku každodenného spolužitia. Komunikácia v maďarčine sa stala všeobecnou v kruhu Slovákov v Maďarsku v 60-tych a 70-tych rokoch 20. storočia, a to takým spôsobom, že spoločenská úloha maďarského jazyka zosilnela aj mimo inštitucionálnych rámcov. Slovensko-maďarská dvojazyčná existencia získala po r. 1949 novú zdrojovú základňu. Vybudovaná školská sieť slovenského charakteru a mimoškolské kultúrne inštitúcie sa stali sprostredkovateľmi spisovnej slovenčiny.

Väčšina obyvateľov Mlynkov rozprávala od usadenia sa až do začiatku 20. storočia po slovensky a – v menšej miere – po nemecky. Expanzia maďarčiny sa začala v medzivojnovom období, vtedy bola zavedená a stala sa povinnou v škole. „Je tu ujo Jóži, má svojich 80 rokov, ktorý si pamätá, že sa trestalo, ak niekto sa na chodbe nerozprával po maďarsky, lebo deti, ale hlavne starší si úplne vystačili s dvoma jazykmi, s nemčinou a slovenčinou.“ Po druhej svetovej vojne sa nemčina vytratila, a jazykom miestnej komunikácie zostala slovenčina, „ale tá je natoľko silná, hovorím vlastný príklad, že keď som išiel r. 1963 za učňa do Budapešti, tak zo Santova

Jóška Sz. a ešte niekoľkí, z Mlynkov som bol sám, tak škaredo sme hovorili maďarsky, že učiteľka maďarčiny povedala, že my nemusíme ísť k tabuli odpovedať, lebo deti nebudú rozumieť, čo hovoríme, jednoducho sme nevedeli po maďarsky." „Darmo sme ukončili osem tried, ja som bol ešte vo výnimočnej situácii, že som sa nemusel učiť po rusky, zato som sa učil po slovensky zemepis, dejepis a matematiku, preto ja viem dokonale slovensky počítať, ja som skončil r. 1963, v rokoch 1960-1963 sme sa nemuseli učiť po rusky, ale za nami idúce triedy sa už učili. Ale je napríklad zaujímavé, že ani moja staršia sestra nevie tak dobre po slovensky, lebo ona sa tieto predmety neučila po slovensky."

Pre Slovákov v Maďarsku je príznačná medzifáza dvojazyčnosti: je badateľná postupná výmena jazyka, v dôsledku ktorej je slovenčina v súčasnosti druhotným jazykom. Slovenčinu charakterizuje protichodný, obojsmerný pohyb: na jednej strane funkčný vývoj spôsobený expanziou spisovnej slovenčiny, na druhej strane ústup nárečia. Rodina stratila svoju úlohu v odovzdávaní jazyka a to nedokázu nahradiť ani rôzne inštitúcie či samosprávy. Platí to aj v prípade Mlynkov. Výmena jazyka prebehla najrýchlejšie v cirkevnom živote, ale zdá sa, že ju nemožno zastaviť ani v súkromnej sfére. Časť najmladšej generácie síce ešte jazyku rozumie, ale už ním nerozpráva. Ako to sformuloval jeden z mojich respondentov: „Ani doma sa po slovensky nerozprávam, moja slovenčina sa o dosť zlepšila, odkedy som v Mlynkoch, čiže naučil som sa veľa z tunajšej slovenčiny, ale nie veľmi sa ja rozprávam po slovensky. Ani s generáciou svojich rodičov sa po slovensky nerozprávam." Alebo: „Doma hovoríme s deťmi po slovensky, už zriedkavejšie, ale zato hovoríme. Dostali sa do rodiny manželja - manželky, ktorí nevedia, takže sa rozprávame po maďarsky." Spomedzi používateľov jazyka staršia generácia ešte ovláda miestne nárečie, ale ako to sformuloval jeden z mojich respondentov, „...teraz sa žiaľ už nie veľmi obohacuje slovná zásoba miestneho nárečia, my sme ešte vyrástli tak, že sme hovorili len po tótsky, a buď ani nevieme, ako sme sa naučili oba jazyky, a samozrejme nárečím, ale s veľmi bohatou slovnou zásobou, pred 40-50 rokmi. Ale toto je iný svet, to si musíme uvedomiť, že žiaľ to takto funguje."

Podľa teórie „vlnovky" jedného z mojich respondentov sa slovenčina v určitých obdobiach, v istom veku dostáva do popredia, potom sa zase ocitá v úzadí. Trvá to už 3-4 generácie, že v rodinách sa používa maďarčina, avšak „do svojich troch rokov sa každý naučí niečo po slovensky, riekanky, pesničky, pozdravy, tieto už ovláda, ale neovláda to logicky, vie básničku, ale nepozná jej skrytý význam. Potom v škole získa trošku obširnejšie jazykové znalosti, potom v 14 rokoch opustí Mlynky, pôjde študovať ďalej, a to je koniec jazyka. Preruší sa to, veď musí stopercentne hovoriť po maďarsky v škole, v dopravných prostriedkoch, obchodných domoch, a učí sa cudzie jazyky. Nie slovenčinu, lebo na čo mu bude na strednej škole,

na univerzite? Na nič. Potom príde domov, tu sa usadí, založí si tu rodinu, kde žijú jeho príbuzní, jeho rodina, slovenčina sa opäť objaví, a takto sa stávajú z počiatočných Slovákov, z tých, ktorí v mladom a strednom veku prevažne hovoria po maďarsky, opäť slovensky hovoriaci."

Aj v súčasnosti však existujú faktory, ktoré pozitívne vplývajú na používanie jazyka v rámci rodiny: v obci možno sledovať vysielanie televíznych kanálov zo Slovenska, čo vo veľkej miere prispieva k zdokonaľovaniu jazyka, resp. k jeho častejšiemu používaniu. *„So svojimi deťmi sa rozprávam po maďarsky, ale čoraz viac do nej miešame slovenčinu, lebo odkedy môžeme pozeráť Markízu, moja manželka si na to úplne zvykla, tú pozerá, a keď niečo nerozumie, tak má pri sebe slovník, zapíše si a pozrie."*

Nesmieme však opomenúť ani negatívne formy jazykového sebahodnotenia, veď často ani samotní používatelia nárečia nie sú spokojní s tým, ako ovládajú jazyk: *„Ktorý jazyk je krajší, veď preto hovorím maďarčinu, lebo tú lepšie viem, a ja som sa neučil spisovný jazyk, ale pilišsky, národnostný."*

Školstvo

Dnes je najdôležitejším miestom zachovávanía jazyka školstvo, a mnohí očakávajú od školy, aby deťom naučila slovenský jazyk.

V pilišských slovenských školách sa slovenčina všade vyučuje ako predmet, a to počas štyroch hodín týždenne, ako to pre národnostné školy predpisuje Národný základný učebný plán. To znamená, že spomedzi dvoch kategórií základných škôl, kde sa slovenčina vyučuje, t.j. kde sú dva vyučovacie jazyky, resp. kde sa vyučuje jazyk, patria do tej druhej. Výchovné programy materských škôl vo všetkých obciach obsahujú slovenské prvky, nimi sa snažia nahradiť to, čo sa v skutočnosti veľmi ťažko nahradzuje: osvojenie si jazyka v domácom prostredí. Cieľom týchto inštitúcií je znovunaučenie materinského jazyka ako cudzieho jazyka, priblíženie detí ku svojim koreňom, pestovanie tradícií. V súlade s tým nimi používané učebnice boli vypracované na základe metodológie výučby cudzích jazykov.⁵

Materská škola v Mlynkoch⁶ bola postavená začiatkom 20. storočia a predškolská výchova dodnes prebieha v tejto budove,

⁵ Tóth, Sándor János: Szlovák nyelvhasználat a Pilis-hegység iskoláiban. 2005. [Používanie slovenského jazyka v školách Piliša.] Rukopis

⁶ Prevádzkovateľom škôlky je Obecná samospráva v Mlynkoch

a to na základe miestneho výchovného programu.⁷ V škôlke, uskutočňujúcej národnostnú výchovu, prebieha rozvojové vzdelávanie v slovenskom aj maďarskom jazyku. Deťom sa venujú v štyroch skupinách, výchovno-vzdelávaciu prácu vykonáva sedem učiteliek a vedúca škôlky, za pomoci štyroch pestúnok. Všetky učiteľky majú aj aprobáciu na vyučovanie národnostného jazyka, čím jeho zachovávanie možno považovať za zabezpečené.

Čo sa týka vybavenia školy, *„prostriedky potrebné k hre, resp. napomáhajúce učenie sa v škôlke, sú k dispozícii, avšak rozširovanie, modernizácia by boli neustále potrebné.“* Škôlka má uzavreté ihrisko, *„kde hračky na rozvoj pohybových schopností ponúkajú deťom ideálne možnosti.“*

Značná časť škôlkarov sa učí potom v miestnej základnej škole. V dôsledku zmiešaných manželstiev asi 30-40% detí sa doma rozpráva už len po maďarsky, preto aj ich jazykové znalosti sú dosť obmedzené, ale vďaka škôlke nie je pre nich jazyk cudzí, *„majú pasívnu slovnú zásobu a vedia riekanky, pesničky.“*

V Mlynkoch funguje slovenská škola od r. 1815. V 19. storočí boli vyučovacími jazykmi nemčina a slovenčina. V čase expanzie maďarizačného úsilia sa to zmenilo od základov, a vyučovanie slovenského jazyka sa začalo opäť až r. 1948. Experimentovali aj s modelom dvoch vyučovacích jazykov, a niekoľko rokov vyučovali po slovensky aj odborné predmety, avšak táto tendencia sa najskôr zúžila na konverzácie, potom úplne zanikla, zostali štyri hodiny slovenčiny týždenne ako cudzí jazyk. *„K dvojazyčnej škole nemáme možnosti a nie je na ňu ani nárok.“* Napriek tomu vyučovanie, ktoré sa sústreďuje na výuku jazyka, prostredníctvom vyučovania slovenského jazyka a literatúry, resp. zaradením predmetu slovenská vzdelanosť do učebných osnov, predsa prispieva k uskutočneniu cieľov menšinového školstva. V zmysle pedagogického programu školy jej primárnou úlohou je vyučovanie slovenčiny ako živého, druhého materinského jazyka, zachovávanie tradícií, resp. to, aby *„deti cez odhaľovanie koreňov spoznávali zvyky našich predkov. Osvojenie si základov národnostného jazyka má byť umožnené jeho vedomým používaním, svojráznosťami reči, jej záživnou prezentáciou.“*

V škole pracuje 15 pedagógov, spomedzi nich štyria so vzdelaním stredoškolského učiteľa. Ako sami povedali, svojich pedagógov *„si vychovali“* z vlastných žiakov. Jedným z ich najdôležitejších cieľov je, aby žiaci 8. triedy urobili zo slovenčiny štátnu jazykovú skúšku

⁷ Hlavné činnosti škôlky na základe jej výchovného programu: výchova v materskej škole, predškolská príprava, zachovávanie, upevňovanie, odovzdávanie národnostnej identity, výchova v národnostnom jazyku.

základného stupňa, v záujme čoho organizujú letné-zimné jazykové tábory a rôzne súťaže. Avšak dosiahnutie cieľa má – podľa učiteľov – prekážku technického charakteru: ústredie jazykových skúšok na ulici Rigó zrušilo májové termíny skúšok. Marcový termín považujú pedagógovia za priskorý, kým novembrový termín nie je najšťastnejší preto, lebo dovtedy už žiaci opustia školu, a tak pôjde z nich na jazykovú skúšku už oveľa menej, nakoľko výsledky skúšky sa už nezohľadňujú na prijímacích skúškach.

V škole majú v každom ročníku jednu triedu, do jednotlivých tried chodí v priemere 18-20 žiakov. Na nižšom stupni sa triedy nedelia, avšak v 7. a 8. triede už prebiehajú hodiny jazykov v skupinách (v každej triede sa vytvoria dve skupiny). Každý žiak sa učí po slovensky, bez ohľadu na pôvod. Preto ak sem príde niekto až v siedmom ročníku, aj on sa musí učiť jazyk.

Popri slovenčine sa žiaci učia aj nemecký jazyk. Nie je to návrat k tradíciám, skôr dielo náhody. Pôvodne totiž vyučovali ruštinu, a po zmene politického režimu ruštinárov preškolili na nemecký jazyk. Bolo síce obdobie, keď sa deti mohli učiť aj angličtinu, ale vtedy sa na ňu nik nehlásil.

Prevádzkovanie školy spôsobuje obecnej samospráve čoraz viac ťažkostí. Platy učiteľov a údržba školy pohlcujú veľké sumy, avšak absencia telocvične sa priam javí ako neprekonateľný problém. Škola totiž nemá vlastné finančné zdroje, v dôsledku čoho sa nemôže uchádzať o granty. Takže darmo je na to pozemok, telocvičňu im nahrádza aula medzi dvoma školskými budovami: *„tu sú aj rebriny, v zime tu mávajú deti telocvik, a tu poriadame aj školské slávnosti.“*

Na zlepšenie finančnej situácie založili r. 2000 nadáciu, prostredníctvom ktorej môžu školu – i keď len v malej miere – podporiť aj rodičia. Získané peniaze však postačujú len na odmeňovanie školského výkonu detí, na zvyšovanie motivácie: *„kladieme osobitný dôraz na to, aby sme hodnotili prácu na poli slovenčiny, najlepší žiaci dostanú za uznanie knihu, do ktorej každý rok napíšeme meno dieťaťa, a od 3. ročníka ju dostávajú 2-3 deti z každej triedy, najlepší žiaci, na slávnosti, pred rodičmi.“* Okrem toho nadácia podporuje aj výlety, *„hradíme napríklad náklady na autobus, ale odmeníme aj mimoriadne športové výkony, v dedine pracuje klub taekwondo, a oni sú celkom dobrí, a je síce pravda, že nepatria priamo k škole, ale aj im dávame odmeny.“*

S družobnými mestami obce, predovšetkým s Blatným, spolupracuje aj škola. Žiaci chodia do tábora neďaleko od neho, *„takže sa viackrát stalo, že u nich ešte bežal školský rok, keď sme tam boli, preto sme si aj so žiakmi sadli na ich hodiny a organizovali sme spoločne aj súťaže. Organizovali sme aj výmenné prázdninové pobyty. Keď sme deti ubytovali*

v rodinách na jeden týždeň, potom oni prišli sem, ale deti sú už pohodlné, neradi chodia samé do rodín, hlavne keď majú aj jazykové ťažkosti, u stredoškôľakov to možno už funguje, ale na základnej škole deti ešte neradi chodia, darmo sú spolu cez deň, na spoločných programoch, po večeroch bývajú samé v rodine."

S druhým družobným mestom, s Veľkými Ludincami, nie sú také staré kontakty, *"i keď aj tie už existujú snáď 10-15 rokov, tam sú dve školy, maďarská aj slovenská, najskôr sme navštívili učiteľský zbor, učiteľky materskej školy išli do škôlky, učiteľky maďarčiny do maďarskej školy a slovenčinári do slovenskej, ale tu sú kontakty postavené skôr na športe."*

Škola má aj vlastný časopis, ktorý založili v školskom roku 2003/2004. *"Iskolai lapok"* (Školské noviny) slúžia predovšetkým informovaniu rodičov. V treťom čísle prvého ročníka vyšli prvé články v slovenčine, ale do dnešného dňa v ňom prevažujú príspevky v maďarčine. *"Aj deti do nich píšú, samozrejme, ale oni píšú skôr po maďarsky, vždy to závisí od témy. Aj svoj domáci poriadok sme vydali touto formou, veď aj ten je dvojjazyčný."* V číslach na začiatku školského roka sú slovenské články len zriedkavo, veď v tom období je prvoradou úlohou jasná, pre každého zrozumiteľná formulácia cieľov a úloh, ku koncu školského roka však býva čoraz viac článkov v slovenčine, veď vtedy už možno písať aj o výsledkoch a vtedy môžu publikovať v časopise aj deti. Každé dieťa dostane po jednom exemplári, takže sú rodiny, kam posielajú až tri výtlačky. Časopis vydávajú z vlastného rozpočtu, *"tajomníčka školy prepíše texty na počítač, máme kolegu, ktorý sa vyzná v zalamovaní, potom to prefotíme."*

V škole funguje aj spevokol, ktorý skúša raz týždenne. *"Spievajú po maďarsky aj po slovensky, po slovensky sa učia najmä ľudové piesne, vystupujú väčšinou s ľudovými piesňami z Mlynkov, a na vyučovacích hodinách sa samozrejme učia aj detské piesne, ktoré sa viažu predovšetkým na danú hodinu."* Opierajúc sa o spevokol, organizujú na konci každého školského roka *"dobrý poldruha hodinový kultúrny program, ktorého sa zúčastnia aj škôlkari, a je do neho zapojených aspoň 100 detí."*

V poobedňajších programoch školy má samozrejme mimoriadnu úlohu starostlivosť o talenty a doučovanie. Okrem toho deti môžu chodiť aj do krúžkov. Žiaci nižšieho stupňa majú popri krúžkoch remesiel a kreslenia aj krúžok výpočtovej techniky, kým žiaci na vyššom stupni môžu popri poslednom chodiť do rádioamatérskeho, ekologického, zdravotníckeho, dramatického, slovenského divadelníckeho a jazykového krúžku týždenne na hodinu. Predmety vyrobené v remeselníckom krúžku rodičom predávajú na tradičnom vianočnom trhu. Okrem toho obnovili viacero tradícií, tak napr. *"na Veľkú noc – Kvetnú nedeľu chodia s májom spievať dievčatá, oblečené do krojov, a maľujeme kraslice, máme*

aj tradičné motívy, veď kedysi tu jedna tetka vyberala vnútornú časť ostrice či trstinu, a tým zdobila vajce."

Divadelnícky krúžok vedie slovenčinárka, v jazykovom krúžku sa zase pripravujú predovšetkým na súťaže. S okolitými slovenskými dedinami (Santov, Čív, Šárišáp, Kestúc, Mlynky, Senváclav) spoločne organizujú slovenské súťaže každý rok. Okrem toho mávajú každý rok súťaž v prednese poézie a komunikačné súťaže pre deti oboch stupňov školy. Na vyššom stupni v rámci slovenskej vzdelanosti sa dôraz kladie predovšetkým na tradície, preto sa aj komunikačné súťaže viažu k ľudovým zvykom. Okrem toho sa škola zapojila aj do medzinárodnej súťaže, ktorej témou je miestny folklór, *„a všetci spracúvajú vlastnú obec, vlani to boli fašiangy, v tomto roku vianočné zvyky, na budúci rok sa zase pokúsime spracovať kroj a ľudové piesne, potom deti napíšu receptár tradičných slovenských jedál."* Programu sa okrem Mlynkov zúčastní aj škola z Detvy, resp. ďalšie z Čiech, Nemecka a Poľska.⁸

Keďže rodičia dnes čoraz viac uvažujú nad tým, do akej školy majú zapísať svoje deti, pri zápise škola každý rok príde o niekoľko prváčikov, ktorí chodia do škôl okolitých obcí. *„Viacerí rodičia zoberú svoje deti do inej obce. Nie preto, že my nemáme telocvičňu, i keď bol jeden rodič, ktorý sa odvolával práve na to, ale existuje slobodná voľba školy, niektorí si myslia, že tým urobia niečo v prospech dieťaťa, niektorí majú výhrady voči nemčine a chceli by radšej angličtinu, a preto si zvolia inú, i keď ani jednu nepoznajú."* Je však veľavravný fakt, *„že do slovenskej školy v Budapešti nešiel nikto."*

Ôsmaci po ukončení školy sa slovenčinu ďalej neučia, i keď získajú základný stupeň jazykovej skúšky. Ani do slovenského gymnázia v Budapešti sa už roky neprihlásilo ani jedno dieťa. Dôvodom toho nie je iba nie práve najlepšia povest' tej školy, ale aj to, že v hlavnom meste je veľa kvalitných stredných škôl a rodičia, majúci na zreteli neskoršiu voľbu povolania svojich detí, preferujú skôr tie. *„Dlhé roky, ešte aj pred 5-6 rokmi sme brali deti aj do budapeštianskej slovenskej školy, ale v Pešti je toľko škôl, že radšej si zvolia angličtinu, nemčinu, než tú jednu, slovenský jazyk nie je taký lákavý, zaujímavý pre rodičov. A už ani my tam neposielame deti, lebo poklesla úroveň školy, nemá také dobré meno a je tam aj veľa maďarských detí zo Slovenska."* „Raz peštianska riaditeľka zvolala poradu pre riaditeľov škôl a starostov, a okrem mňa tam bol jediný starosta. Škola prijme aj také deti, ktoré tu prepadli, a všetko im sľúbi, aj to, že tam ľahko ukončia aj gymnázium."

Deti z Mlynkov v škole hovoria po slovensky iba na hodinách národnostného jazyka, avšak v prestávkach slovenčinu nepoužívajú ani s učiteľmi, ani medzi sebou. Dnes je už aj jazykom rodinnej komunikácie maďarčina, veď iba nepatrná menšina ich rodičov

⁸ Program SOCRATES

hovorí spisovnou slovenčinou a/ alebo miestnym nárečím. „Musíme si jednoducho uvedomiť, že svet okolo nás je maďarský, ak sa tu niekto zastaví v dedine a opýta sa niečo po maďarsky, vyzeralo by dosť čudne, keby sme odpovedali po slovensky.“

Cirkevný život

Väčšina Slovákov žijúcich v Maďarsku je evanjelická. Prevažná časť katolíckych Slovákov sa usadila v Zadunajsku, napríklad aj v Piliši. Slovenskí katolíci mali slovenské spevníky už od konca 18. storočia, dokonca – zriedkavejšie – aj Bibliu.⁹ Katolíci v Piliši používali v liturgii spisovnú slovenčinu, a keďže počnúc rokmi 1920-1930 sa stal nedostatok slovensky hovoriacich kňazov akútnym, kánonská časť liturgii sa celkom pomaďarčila. Tento proces mal za následok svojrázny dvojazyčný model: liturgické texty v slovenčine a maďarčine tvoria dvojazyčný celok. V jednotlivých pilišských osadách sa to prejavuje odlišným spôsobom. V kruhu staršej generácie aj v Mlynkoch dominuje dvojazyčnosť, „lebo litánie, omše večerné a cez týždeň sú v maďarčine, do príchodu kňaza sa ženy modlia po slovensky, Otče náš sa modlia priebežne, kým kňaz nezačne kázať, a na konci je to tak opäť, modlitby sú väčšinou po slovensky.“

Čo sa týka jazyka ľudových zvykov, viazucich sa k cirkevným udalostiam, „fašiangy, Šimon a Júda, to je úplne slovenské, potom ľudové zvyky na Veľkú noc, aspoň polovica modlitieb a piesní na procesii na oslavu vzkrieseného Pána je v slovenčine, ale napríklad pašie sú v jednu nedeľu len po slovensky a v druhú nedeľu len po maďarsky. Krížová cesta je prevažne slovenská, hlavne keď ju konajú len ženy. Potom májová púť je opäť slovenská, veď tá sa konala už r. 1900, keď tu maďarské slovo ani nezaznelo. Procesia na Božie Telo je tiež slovenská, sviatok Návštevy Panny Márie, ten tiež a aj narodeniny obce, čo bývajú v prvý júnový víkend, mesiac pred celoštátnym [Dňom Slovákov v Maďarsku, pozn. prekl.], tie sú vyslovene slovenské, a preto sú v tomto čase, lebo pôvodne sme ich chceli mať vtedy, keď je celoštátny slovenský deň, v júli, ale keďže by sa boli dve akcie bili, museli sme nájsť termín, ktorý vyhovuje. V prvú júnovú nedeľu je Návšteva Panny Márie, to je cirkevný sviatok, a keďže aj naši predkovia boli katolíci, a je zrejmé, že aj oni oslavovali Návštevu Panny Márie, tak sa narodeninami obce stal deň 6. jún 1747. To je inak zaujímavé, že na Slovensku nepoznajú tento sviatok. Potom nasledujú hody v septembri a sú jesenné udalosti, až po Vianoce, a ľudové zvyky sú všetky slovenské.“

⁹ Gyivicsán, Anna – Krupa, András: A magyarországi szlovákok [Slováci v Maďarsku], Budapest: Útmutató Kiadó, 1997. 32. p.

Podľa jedného môjho respondenta „*dedina ja pobožná*“, oslávi všetky náboženské sviatky, a tých sa zúčastňujú aj mladí. Aspoň 10% obyvateľov obce chodí každý týždeň do kostola.¹⁰ V obci sú aj členovia ruženca: je dvadsať ruží, každá má po 15 členov, čo znamená 300 ľudí, „*ktorí priebežne, každý deň sa modlia ruženec po slovensky, oni sú prevažne dospelí, takže podľa toho je dosť aktívny slovenský jazyk doma. A ešte sú tí, ktorí nie sú členmi, ale modlia sa po slovensky.*“ „*Že v akom jazyku sa modlím? V oboch jazykoch, ak idem na malú omšu, tak po maďarsky, ak idem na veľkú omšu, tak po slovensky, keď som na Slovensku, tak sa v kostole modlím automaticky po slovensky, aj keď som sama, ale v Maďarsku po maďarsky.*“

Pre slovenských katolíkov v Maďarsku – a tak aj pre Mlynčanov – zmierňujú do určitej miery nedostatok slovensky kázucích kňazov sväte omše v slovenčine v Budapešti, ktoré poriada Slovenská menšinová samospráva v VIII. obvode hlavného mesta. Na tieto bohoslužby pozývajú raz mesačne vždy veriacich inej obce.

Menšinová samospráva – nový začiatok?

V rokoch 1998-2006 bol starostom obce muž slovenského pôvodu, ktorý bol nezávislým kandidátom. Keď odišiel do dôchodku, po voľbách v r. 2006 sa stal starostom oficiálny kandidát Spolku Občianskeho kruhu Szentkereszt. V deväť miestnom obecnom zastupiteľskom zbore pracovali v rokoch 1998 až 2002 ešte dvaja slovenskí menšinoví poslanci, od r. 2002 je už iba jeden.

V Mlynkoch vznikla slovenská menšinová samospráva hneď po prvých voľbách do menšinových samospráv. Vznikla priamo a jej spoločenskú podporu dobre dokladá fakt, že pomer voličov, ktorí sa volieb zúčastnili a hlasovali aj na menšinových kandidátov, bol 88%. V dvoch nasledujúcich voľbách dalo svoj hlas inštitúcii, povolanej na zastupovanie záujmov slovenskej menšiny, ešte viac voličov. Vo voľbách v r. 2006 sa do zoznamu menšinových voličov zaregistrovalo 504 osôb a volieb sa z nich zúčastnilo 298. Personálne zloženie menšinovej samosprávy vykazuje pomernú stabilitu. Zloženie zboru v rokoch 2002 a 2006 bolo rovnaké a v súčasnom zbore, kde sa počet poslancov zvýšil na päť, sú dvaja, ktorí post menšinového poslanca zastávajú už v treťom cykle.

V roku 2006 v Mlynkoch vznikla aj Nemecká menšinová samospráva. 32 občania sa zaregistrovali na zozname nemeckých voličov a počet hlasujúcich za menšinových kandidátov bol 29. (Podľa

¹⁰ Rímskokatolícky kostol v Mlynkoch bol pôvodne kaplnkou paulínov, ktorú prestavali na kostol r. 1766. Neskôr ho viackrát prestavali, rozšírili. Je to jednoduchá dedinská baroková stavba s jednou loďou a vežou v priečelí.

údajov z posledného sčítania ľudu sa v obci k nemeckej národnosti hlásilo 13 osôb, 21 osôb prehlásilo, že má väzby na nemecké kultúrne hodnoty, tradície, štyria uviedli nemčinu ako svoj materinský jazyk a takisto štyria povedali, že nemčinu používajú v rodinnom, priateľskom kruhu.¹¹⁾ V Mlynkoch je v skutočnosti veľa priezvisk slovenského pôvodu, ale tieto rodiny sa vo väčšine prípadov hlásia k slovenskej národnosti/ materinskej reči, čo jeden z mojich respondentov odôvodnil takto: „A tu ide tá zaujímavosť, že prečo sú švábske mená, a prečo je predsa obec slovenská. Povedzme materčinu, a keď sem prišli, tu žili chudobní Slováci. Pre Švábov je príznačné mať málo detí, jedináčikov, majetok, pre Slovákov, pre chudobných veľa detí, prežitie dokázali zabezpečiť iba jediným spôsobom, že žena porodila 10-14 detí, tí všetci mali materčinu po matke slovenskú, a povedzme keď sa švábsky chlapec oženil so slovenským dievčaťom, ona mu porodila toľko detí, ich materinským jazykom bola všetkých slovenčina, priezvisko mali švábske, preto je tu toľko Klauszovcov, Fuhlovcov, Spiegelheiterovcov a mohol by som pokračovať, a tieto dva národy žijú vedľa seba v dokonalom mieri a hovoria oboma jazykmi, hovoria po nemecky a po slovensky, a nehovoria po maďarsky.”

Hlavným cieľom a úlohou menšinových samospráv je zachovanie miestnych kultúrnych hodnôt, usporiadanie národnostných dní, bálov, slovenských Vianoc, oživenie slovenských zvykov spojených s hodmi. Čo sa týka jazyka používaného slovenskou samosprávou, aj tu dominuje dvojjazyčnosť: na začiatku zasadnutia zboru sa síce začnú rozprávať po slovensky, ale ak ide o nejaký odborný termín, alebo treba si vysvetliť nejaký právny predpis, tak prejdú na maďarčinu. Aj jazyk zápisnice je maďarský, „pretože tak to pôjde rýchlejšie.” „Ale tak je to aj v Celoštátnej slovenskej samospráve, keď sa zídeme z viacerých kútov krajiny, tak sa začneme rozprávať po slovensky, ale v momente, akonáhle sa vyskytne nejaký odborný termín, a nevieme sa poriadne vyjadriť, prepne na maďarčinu, a potom zabudneme prepnúť späť na slovenčinu. Ani si to nevošimneme, a automaticky prepíname na maďarčinu, a tak sa snažíme vysvetliť niečo.”

Styky s materskou krajinou

Mlynčania majú dobré vzťahy s dvoma družobnými obcami na Slovensku. Veľké Ludince ležia v nitrianskom kraji v levicekom okrese, vo vzdialenosti 41 km na juhozápad od okresného mesta. Podľa údajov zo sčítania ľudu v r. 2001 sa spomedzi 1682 obyvateľov obce hlásilo 1389 k maďarskej, kým 263 k slovenskej národnosti. Zmluvu

¹¹ Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségi kötet. Budapest: KSH, 2002. [Sčítanie ľudu 2001. 4. Národnostné väzby. Budapešť, Ústredný štatistický úrad]

o družobných vzťahoch podpísali r. 1996 a opätovne ju potvrdili r. 2006. Tento vzťah je postavený predovšetkým na športe: „*to je celkom maďarská osada, tam sa nevieme rozprávať po slovensky, a bolo čudné, že sme tam boli na akomsi dni dediny a zaspievali sedmohradskú hymnu, (...) že prečo sa stali práve oni, neviem, asi cez športové styky, lebo najskôr sa s nimi zoznámilo futbalové mužstvo a už odvtedy máme dobré vzťahy.*” Kontakty s Veľkými Ludincami v sebe skrývajú aj možnosti potenciálnych ekonomických vzťahov, veď „*napr. jeden tamojší stolár, ktorý má dobré meno, a vyrába okná a dvere, už aj sem dodával, za zľavnené ceny, lebo má rád dedinu.*”

V prípade druhej družobnej obce, Blatného, je už najmä slovenčina sprostredkujúcim jazykom. Spojivkom je tu pávi krúžok, „*to je viac než dvadsaťročný kontakt, kedysi sa stretli na jednom festivale, a odvtedy to trvá.*” S Blatným uzavreli zmluvu v roku 1997 „*pre oblasť prezentácie jazyka, kultúrnych hodnôt, tradícií.*” Šarfianka je už veľmi úzky kontakt, oni prichádzajú každoročne na obecné narodeniny hrať, a vždy prídu na dva dni, v prvý deň pôjdu na cintorín, aby si uctili pamiatku tých členov, ktorí už zomreli, takto pri každom hrobe zahrajú jednu pieseň, modlia sa a položia kvety na hrob. Navštívia aj tých, ktorí ešte žijú, ale už nespievajú, tu sa popri družobnom vzťahu vytvorili už aj rodinné, priateľské a individuálne kontakty.”

Občianske organizácie

V Mlynkoch funguje viacero spolkov a klubov, ich veľká časť slúži pestovaniu, zachovávaniu a odovzdávaniu slovenských tradícií. Samozrejme existuje pávi krúžok, ktorý nedávno oslávil 40. výročie svojho vzniku, ale je tu aj Slovenský klub, ktorého členovia sú takmer až do jedného stabilnými členmi aj pávieho krúžku. „*Slovenský klub je takmer totožný s pávím krúžkom, pozostáva z 24-25 osôb, takmer každý z pávieho krúžku je členom Slovenského klubu. Klub starých je viac-menej to isté ako slovenský klub, ale tieto nemajú oficiálne formy, nie sú zaregistrované.*”

Zväz Slovákov v Maďarsku má pobočku aj v Mlynkoch, ktorá síce nie je zaregistrovaná, je však o to agilnejšia. Tanečný súbor síce v súčasnosti nefunguje v obci, ale súbory ľudového tanca školy a škôlky radi vystupujú na slávnostiach a podujatiach.

Slovenský mládežnícky klub vznikol okolo r. 2004. Je to nezaregistrovaná organizácia s 10-12 členmi, prakticky skupina priateľov, ktorí sa občas objavujú na slovenských podujatiach, premietaniach filmov, výstavách či komunikačných súťažiach.

Združenie pilišských Slovákov v r. 1999 založilo 13 obcí (Čobánka, Ostrihom-Huť, Kestúc, Moďoróš, Oroslán, Pilišska Čaba, Čív, Santov, Mlynky, Senváclav, Pomáz, Šárišáp, Senondrej). Združenie napomáha spolupráci 13 obcí na poli školstva, kultúry, pestovania

tradícií, náboženstva či športu, t.j. vo všetkých oblastiach, kde sa môže nadhodiť otázka národnosti. V uplynulom období „sa vytvoril celkom dobrý, živý vzťah medzi obcami, práve preto, lebo navzájom chodíme na narodeniny obcí, na podujatia členov, organizujeme regionálne stretnutia a každoročne usporiadame Bál pilišských Slovákov, ktorý vždy hostí iná obec. Každú obec, ktorá poriada bál, podporí združenie sumou 100-150 tisíc forintov, aby mohla zorganizovať bál. V roku 2005 nás bolo na Bále pilišských Slovákov v Dorogu 350-400, na Chotárnej skale (Dobogókő) takisto, v Pilišskej Čabe nás bolo ešte viac, lebo tam sme boli v športovej hale.”

Obce sa do združenia zapájajú tak obecnou, ako aj menšinovou samosprávou a na prevádzkovanie združenia platia aj členský príspevok: obecné samosprávy 50-60-80 tisíc forintov, ale aj slovenské menšinové samosprávy majú zakotvené v štatúte výšku svojich príspevkov. Združenie neudržiava kontakty len so zahraničnými Slovákmí, ale aj so Slovákmí žijúcimi v iných európskych štátoch.

Minulý rok združenie prvýkrát zorganizovalo juniáles na slovenskom veľvyslanectve v Budapešti. Na podujatie Mlynčania pripravili kultúrny program a z družobného mesta Blatné pozvali kapelu Šarfianka. K cieľom združenia patrí aj to, aby pre každú obec vymyslelo „vlastnú“ akciu, aby sa nestretávali len na narodeninách jednotlivých obcí. „Aj v Kestúci sú podujatia spojené s vínom, na Santov chodievame, do Huti zájdeme na súťaž drevorubačov aj deň dediny, oslavujeme aj deň menšín, ktorý sme dlhé roky poriadali tu v Mlynkoch, ale potom sme sa rozhodli, aby aj táto bola putovná slávnosť, a poriada ju každoročne iná obec.”

Sú aj také podujatia, ktoré nepovažuje každý pilišsky Slováč za náležité a hodné podpory, takýto je aj prípad santovského Divadla na skalách: „Na Santove majú to Divadlo na skalách, a my pilišski Slováci nie sme z neho celkom nadšení, a úprimne to povieme, lebo nemáme taký dojem, že by malo opodstatnenie tu predvádzať sedmohradské veci, tu v Piliši. My hovoríme, že to je naše, Piliš je našou matkou, a to patrí Slovákom, a ja osobne by som bol rád, keby Santovčania urobili v lete regionálnu zábavu, ale aj to by som uvítal, ako boli za starého režimu tie národnostné zábavy, kde sa nestretávali len Slováci, ale aj Srbi, Bulhari, Dalmáti atď., tu v Ohybe Dunaja možno nájsť takmer každú z 13 národností, veď Senondrej, Pomáz sú nimi natoľko preplnené, tam u nich žije aj 5-6 národností, a ja si ešte pamätám, že aké bývali úžasné tie národnostné stretnutia, keď išli v sprievode dedinou. Na takúto akciu by zaručene prišlo niekoľko tisíc ľudí, veď to je taký festival, a mohol by byť z neho stály program a tradícia, lebo tie nasilu robené sedmohradské programy mu síce prinesú neslovenských hostí, ale ani samotná dedina to tak neprijíma, ako by mala, lebo je to cudzie.”

Zhrnutie

Pre slovenskú komunitu v Mlynkoch je dodnes dôležitá národnostná (a zároveň aj lokálna) identita, zachovávanie a odovzdávanie materinského jazyka a slovenských tradícií. Založenie menšinových samospráv aj tu prispelo k revitalizácii národnostnej kultúry, i keď – často ani nezaregistrované – občianske organizácie ponúkajú v tejto oblasti oveľa viac, než oficiálna menšinová samospráva. Mlynčania, podobne ako ostatní Slováci v Maďarsku, sa ohľadom svojej životosprávy asimilovali vo väčšinovej spoločnosti. Majú aj maďarskú národnú identitu, maďarské národné cítenie. Maďarsko je ich vlasťou, vo všedné dni hovoria väčšinou po maďarsky, pričom majú väzby aj na slovenské tradície, kultúru a na slovenčinu. Majú dvojité identity: sú Slovákmi aj Maďarmi. Sú Slovákmi v Maďarsku. Rutiny každodenného života už ich spájajú s Maďarmi, a v každodennom živote sa ničím nelíšia od príslušníkov väčšinovej spoločnosti. Existuje však pri tom aj kultúra na dôvažok, jazyk na dôvažok, ktoré sa prejavujú pri určitých príležitostiach, a vtedy sú silnejšie, ako väčšinový svet každodenného života.

ARANKA KOCSIS

BÚČ- ORGANIZÁCIA CSEMADOKU

Základná organizácia Csemadoku (Kultúrny zväz maďarských pracujúcich v Československu) v Búči bola založená v decembri 1949 krátko po vzniku celoštátnej organizácie založenej 5. marca 1949. Pri príležitosti 50. výročia založenia Csemadoku odhalili v centre obce pamätné dielo.

V nasledujúcom roku, v roku 1950 mala organizácia už 135 členov, najviac členov (349) mala v roku 1954, v roku 1999 predseda Csemadoku vo svojej výročnej správe hovoril o 275 členoch. Nevieme presne, koľko členov má organizácia v dnešnej dobe. V posledných rokoch totiž nevyberajú členský poplatok, čo umožňovalo evidovanie členov. Členské bolo pre nezáujem veľmi ťažké vyberať, preto sa ho vedenie radšej vzdalo.

Zakladajúci členovia zostarli, alebo vymreli, preto sa nemôžu aktívne zúčastňovať života organizácie. Štafetu by mala prevziať tretia generácia, v súčasnosti sa to však javí ako veľmi nepravdepodobné.

Podmienky fungovania

Organizácia v súčasnosti nemá predsedu. Záležitosti týkajúce sa organizácie vybavuje jej podpredseda a vedenie. Podpredsedom je sám starosta, ktorý bol po dlhé roky predsedom organizácie a ešte predtým jej podpredsedom. Z postu predsedu odstúpil, keď ho zvolili za starostu obce. Od tej doby (od roku 1994) sa nenašiel nikto, kto by bol hoden nastúpiť na jeho miesto. Prakticky je teda predsedom organizácie naďalej starosta. Jej hlavných sponzorom je zase samospráva.

Od polovice 90. rokov, kedy sa základné organizácie Csemadoku stali samostatnými právnymi subjektami, klesol význam centrálného riadenia a zároveň poklesli aj dotácie Zrušením štátnej podpory centrálnej organizácie vzrástli finančné problémy na miestnej úrovni. V Búči sa o zlepšenie tejto situácie pokúša samospráva. V minulosti bolo za významného podporovateľa Csemadoku miestne výrobné družstvo už len kvôli svojmu gestu, že svojim pracovníkom a ich rodinám pravidelne kupovalo vstupenky na podujatia Csemadoku. V posledných rokoch sa však výrobné družstvo nezúčastňuje života obce tak, ako za socializmu a nie možné počítať z jeho podporou. Samospráva

poskytuje Csemadoku, tak ako aj ostatným občianskym organizáciám v obci dom obce (bývalý obecný úrad), kde môžu organizovať svoje stretnutia. Tu sa však nachádzajú iba klubové priestory, nenachádzajú sa tu kancelárie ani žiadne kancelárske zariadenie (nie je tu dokonca ani telefón, ani počítač). Okrem toho im samospráva, tak ako aj ostatným občianskym organizáciám hradí náklady na podujatie, ako keby to boli ich spoločné podujatia.

Na začiatku 90. rokov boli zdrojom príjmu základnej organizácie okrem vyberania členského, príjmy z niektorých podujatí, v prvom rade slávností vinobrania, ktoré boli podujatím na okresnej úrovni a lákali niekoľko tisícové davy. V súčasnosti nie je žiadne z podujatí organizácie výnosné, ba čo viac väčšinu podujatí je možné realizovať vďaka finančnej podpore.

V posledných rokoch organizácia nemá príležitosti na podávanie žiadostí o dotácie, respektíve ich nevyužíva.

Život organizácie

Život organizácie v posledných rokoch značne upadá. Podľa niektorých názorov po vymretí jej zakladajúcich členov, zanikne aj základná organizácia Csemadoku v Búči. Podľa mienky tých, ktorí sa k téme vyjadrili hlavnou príčinou nie je nedostatok financií, čiže schudobnenie organizácie (centrálnej aj miestnej), ale fakt, že organizácia nedokáže obnoviť činnosť, ktorú zakladatelia v 50. rokoch začali, v priebehu nasledujúcich desaťročí v nej pokračovali a dnes už mladú generáciu nezaujímajú a tak činnosť a podujatia Csemadoku nemajú svoje publikum, sponzorov, ani tých, ktorí by sa venovali vzdelávaniu.

Činnosť, ktorú organizácia Csemadoku vykonávala ako „*kultúrnu činnosť*“ na podnet a za podpory centrálnych orgánov a ktorá pre chýbanie podobných ustanovizní v tom čase pokrývala „*kultúrny život*“ obce sa v súčasnosti preniesla na dobrovoľné združenia.

Tak, ako si celoštátna organizácia vytýčila za svoj cieľ pestovanie tradície a hodnôt ľudového umenia, aj táto obecná organizácia vznikla za účelom pestovania svojej lokálnej kultúry. Mala divadelný súbor, neskôr aj tanečný súbor a spevokol. Popri uvádzaní ľudových činohier, divadelných hier a prostredníctvom tanečného súboru aj miestnych tancov v súlade s orientáciou vtedajšej doby často rozvíjali folklorizmus: dramatizáciou v umeleckom prostredí sa snažili o oživenie sedliackej kultúry, ktorá bola charakteristická pre obdobie medzi dvoma svetovými vojnami, hlavne v príťažlivej oblasti zvykov týkajúcich sa slávností. Divadelníctvo, ktoré malo v spojení s celoštátnym hnutím, najvýznamnejšiu úlohu v živote základnej organizácie v 50. rokoch, malo

v obci hlboké korene- tradícia ľudového divadelníctva sa tu začala už v roku 1920. V medzivojnovom období, respektíve až po prvé divadelné predstavenie Csemadoku, ktoré bolo v roku 1950, miestni divadelníci uviedli približne 18 hier. 60. roky, tak ako na celom území štátu, boli obdobím literárnych kruhov a literárnych scén. V Búči v tom období usporadúvali literárne a pamätné večery a programy na počesť spisovateľov Petőfiho, Aranya, Adyho, Attilu Józsefa, Gyulu Juhásza, Jókaiho, Móru. V roku 1966 vznikla literárna scéna nesúca názov Lutna, ktorá sa zúčastňovala celoštátnych prehliadok a festivalov (napr. Okresný festival literárnych scén, Jókaiho dni atď.).

Začiatkom sedemdesiatych rokov sa pod vplyvom súťaže ľudovej piesne v Maďarsku s názvom Leť pieseň dostalo do popredia pestovanie ľudovej poézie, ľudovej hudby, ľudovej piesne a ľudového umenia. V roku 1972 vznikol najprv dievčenský zbor, potom hudobná skupina hrajúcich na citare a mužský spevácky zbor, ktoré boli takisto stálymi účastníkmi celoštátnych festivalov a súťaží, často zostavovali svoje vystúpenia z miestnej ľudovej tvorby (svadby, vinobranie). Tieto súbory sa po niekoľkých niekoľkoročných pauzách obnovili, spojili a ako zmiešaný spevácky zbor fungujú dodnes. V istom období mala organizácia aj svoju vlastnú hudobnú skupinu, ktorú v mladosti založil terajší starosta obce.

V osemdesiatych a deväťdesiatych rokoch mala významnú úlohu tzv. klubová činnosť, čo pre obec znamenalo pozývanie prednášajúcich a organizovanie historických, etnografických, kultúrohistorických, zdravotníckych, dokonca hvezdárskych prednášok.

V živote organizácie mali slávnosti (takisto ako na celoštátnej úrovni) svoje významné miesto. Spomedzi týchto slávností vyniká slávnosť vinobrania, ktorú dodnes tradične usporadúvajú v druhej polovici septembra.

Z umeleckých súborov sa dodnes zachoval iba zmiešaný spevácky zbor. Jeho činnosť je aj v súčasnosti systematická, ročne uvedú 3 nové programy a majú 10-12 vystúpení. S ich účasťou je možné počítať na miestnych podujatiach ako aj na podujatiach v okolí. Podľa vyjadrenia starostu, ktorý je podpredsedom Csemadoku, tento súbor tvorí v súčasnosti zdravé jadro Csemadoku.

Život organizácie sa v posledných rokoch prakticky sústredil okolo slávností vinobrania, členovia Csemadoku organizujú jedine túto slávnosť s takou aktivitou, akou v minulosti organizovali všetky podujatia. Od postavenia katolíckeho kostola však týmto slávnostiam začali silne konkurovať hodové slávnosti kostola, ktoré organizujú vo sviatok sv. Pia, tiež v druhej polovici septembra presne v ten víkend, kedy sa konajú slávnosti vinobrania. Minulé leto usporiadala

svoje vlastné podujatie aj samospráva obce, boli to dni obce, ktoré sa svojim charakterom podobajú obojstranným slávnostiam a samospráva plánuje ich opakovanie. Tieto dve vo svojej podstate podobné podujatia ohrozujú podujatie Csemaoku.

Slávnosti vinobrania

Prvé takéto slávnosti usporiadali v roku 1988 v spolupráci s okresnou organizáciou Csemaoku, so samosprávou, s výrobným družstvom a s ostatnými civilnými organizáciami v obci. Plánovali, že toto podujatie bude mať okresnú úroveň, preto aby slávnosť organizovaná na západnom konci komárnanskeho okresu v Klišskej Nemej (Kolosnéma) mala svoj pár na východnom konci okresu. V Búči mali vinohradníctvo, slávnosti vinobrania a obojstranné plesy svoju tradíciu- aj v medzivojnovom období sa tu konali sprievody vinobrania a miestne vedenie pokladalo tieto tradície za vhodné na prezentáciu a spojenie so slávnosťami vinobrania. Ich cieľom bolo, aby tieto slávnosti prispeli k udržiavaniu obojstrannej tradície a vytvorili priestor pre miestne súbory venujúcich sa zachovávaniu zvykov na prezentovanie sa. Potreba vytvoriť priestor na prezentáciu takýchto súborov sa prejavila hlavne v polovici 90. rokov po zrušení podujatí ústredia Csemaoku - železovského a gombaseckého festivalu.

Príprava a realizácia podujatia si vyžaduje mnoho organizačnej práce, do ktorej zapájajú väčšiu časť členov.

Tradičná časť pozostáva zo sprievodu miestnych obyvateľov oblečených v búčskom kroji. Zloženie sprievodu sa zakladá na tradícii z medzivojnového obdobia. Hlavnú úlohu večera zohrávajú malý sudca pozývajúci na večerný obojstranný ples, sudca s manželkou a mládež prechádzajúci po obci na koňskom povoze, obojstranný veniec a koňské bandérium. Po sprievode nasleduje vystúpenie miestnych súborov venujúcich sa zachovávaniu zvykov na javisku postavenom na miestnom športovom ihrisku. Aby podujatie prilákalo čo najviac záujemcov, jeho súčasťou je aj estrádny program, v ktorom vystupovali aj umelci z Maďarska, viackrát v Búči hosťoval napríklad herec Ferenc Besenyeyi, niekoľko známych spevákov a pod.

V posledných 6-7 rokoch však významne klesol záujem o toto podujatie. Už nepriláka 1200-1300 návštevníkov ako predtým, ale iba 200-300. Pre príliš veľké výdavky na ich vystúpenie (honorár) sa museli vzdať pozývania umelcov z Maďarska a spomedzi súborov venujúcich sa zachovávaniu zvykov môžu tiež pozývať už oveľa menej účastníkov, pretože im môžu iba preplatiť cestovné a pohostiť ich jedlom. Podujatie bolo aj napriek takýmto opatreniam v posledných rokoch stratové,

obzvlášť vtedy, keď nevyšlo počasie a zrealizovalo sa iba vďaka podpore samosprávy. Pokus o obohatenie podujatia o návštevy pivníc, ochutnávky štrúdle, trhy, ukážky ľudových remesiel nebol korunovaný úspechom a okrem pokusu v roku 2003 sa ďalší nerealizoval. V roku 2003 sa podarilo presvedčiť viacerých majiteľov pivníc, aby sa zapojili do slávností vinobrania tak, že okolo ich pivníc idúci sprievod ponúkali vínom a pagáčmi. Pokračovanie tejto tradície stroskotalo podľa mnohých názorov pre nedostatočné hygienické a iné podmienky. Ale ukázalo sa, že ani nápad sám o sebe nepatrí k najšťastnejším: cesta, ktorú by museli prekonať návštevníci, ktorých viac zaujíma kultúrna časť programu, od športového ihriska k pivniciam, je príliš dlhá. Víťanie hostí a ochutnávka vín budú s najväčšou pravdepodobnosťou patriť k podujatiam organizácií, ktoré sa zaoberajú vidieckou turistikou, na čo tu už bol príklad. Miestne súbory a súbory z okolia venujúce sa zachovávaniu zvykov, môžu vystupovať na dňoch obce, ktoré organizuje samospráva obce. Program dní obce zorganizovaných minulý rok sa vo svojej podstate podobá programu slávností vinobrania. Hlavnou atrakciou tohto podujatia bolo (pre obec charakteristické) pečenie štrúdle pod holým nebom, do ktorého sa zapojili mladé ženy s celej obce a na kilá piekli štrúdle najrôznejších druhov.

Slávnosti vinobrania však takto postupne strácajú svoju vlastnú tvár a programy. Dve podobne veľkolepé a charakterovo podobné podujatia si obyvateľstvo obce nežiada a ani nie je schopné ich udržať, preto sa zároveň s posilnením postavenia dní obce očakáva vymretie slávností vinobrania. To ešte urýchľujú hodové slávnosti katolíckeho kostola, o to viac, že termín ich konania sa zhoduje s termínom konania slávností vinobrania a potláča najväčšiu atrakciu slávností vinobrania-oberačkový sprievod.

Záver

Vymretím (alebo udupaním) slávností vinobrania základná organizácia Csemađoku v Búči stratí svoje posledné podujatie, ktoré je prakticky jeho jedinou činnosťou a spolu s ním stratí aj príležitosť na to, aby sa jej členovia v súlade s vytýčenými cieľmi venovali činnostiam snažiacich sa o zachovanie maďarskej kultúry, ale hlavne o zachovanie maďarských tradícií a spoločne sa pokúsili o svoje zviditeľnenie a o zviditeľnenie svojich hodnôt.

Faktom však zostáva, že v zmenenom prostredí a zmenených podmienkach sa členovia mladej generácie nevedia stotožniť s niektorými cieľmi a hodnotami, ktoré vytýčili zakladajúci členovia, obzvlášť s cieľom zachovávanía prvkov tradičnej sedliackej kultúry,

ku ktorej ich neviažu citové väzby (nie tak, ako zakladajúcu generáciu, ktorá sa v medzivojnovom období ešte socializovala v sedliackej kultúre). Ak organizácia nebude schopná obnovy a nedokáže mladú generáciu osloviť, hrozba jej zániku sa stane reálnou.

ARANKA KOCSIS

BÚČ- OBČIANSKE ZDRUŽENIE PRE KULTÚRU A TURISTIKU

Organizácia vznikla v auguste roku 1999, dva mesiace po tom ako vstúpil do platnosti zákon upravujúci činnosť neziskových organizácií. Občianske združenie založil jeden manželský pár: manžel bol kultúrny pracovník, 39 rokov pracoval v miestnom kultúrnom dome ako vedúci pracovník. Po tom, ako bola obec prinútená dať kultúrny dom do prenájmu súkromnému podnikateľovi, prišiel o prácu, zamestnal sa v poľnohospodárskom družstve a zároveň začal podnikáť. Jeho manželka pracovala v materskej škole, v súčasnosti je na dôchodku. Muž zomrel 4 roky po založení združenia, v roku 2003, od toho času sa o záležitosti združenia stará prevažne jeho vdova.

Zájazdy, ktoré manželia (hlavne manžel) organizovali pre obyvateľov obce v posledných rokoch, desaťročiach, môžeme považovať za predzvesť a zbieranie skúseností pre vznik tohto združenia. Ako vedúci pracovník kultúrneho domu riadil civilné organizácie, ale hlavne organizoval priateľské a kultúrne výlety, návštevy a výmenné pobyty hlavne s výrobcami z Kecskemétu a z Tiszakécsku, z ktorými poľnohospodárske družstvo udržiavalo priateľské vzťahy. Obyvatelia Búču vďaka týmto priateľským vzťahom pravidelne cestovali do Maďarska, a pre obyvateľov Kecskemétu a Tiszakécsku organizovali zájazdy po Československu, napríklad do Prahy, Brna a podobne. O myšlienku vidieckej turistiky sa manžel začal zaujímať v druhej polovici 90. rokov, za účelom zbierania skúseností často cestoval do Maďarska a Rakúska. Myšlienku, aby tieto poznatky uplatnil v praxi mu, podľa slov jeho vdovy, vnukla jedna stredoeurópska konferencia v Budapešti, ktorá sa venovala téme zbližovania kultúr prostredníctvom turistiky.

Aby bolo možné združenie založiť, pridal sa k nim ešte jeden manželský pár a tak splnili podmienku zákona týkajúcu sa počtu zakladateľov (na založenie občianskeho združenia musia byť minimálne traja zakladatelia). Štyria zakladajúci členovia sa stali zároveň vedúcimi pracovníkmi združenia a sú nimi dodnes okrem medzičasom zosnulého manžela. Manžel bol predsedom združenia, kým žil. Od jeho smrti pracujú ďalej za zmenených podmienok.

Okrem vedúcich pracovníkov má občianske združenie aj podporujúcich členov. Kto v akejkol'vek forme pomohol práci občianskeho združenia, aj keď nepochádza z obce, je považovaný za podporujúceho člena. Pretože toto členstvo neberú príliš oficiálne, neevidujú, koľko členov majú. V prvom rade sem patria búčania- tí majitelia domov a pivníc z Búču, ktorí podnikajú v oblasti vidieckej turistiky a svoje pivnice a sedliacke domy prerobili na penzióny. V podnikaní si spolu so zakladajúcimi členmi navzájom pomáhajú a spolupracujú pri realizovaní jednotlivých podujatí združenia. V súčasnosti sú v obci štyri rodiny podnikajúce v tejto oblasti. Podporujúcimi členmi sú aj tí obyvatelia, ktorí sa na niektorých podujatiach združenia prezentujú výrobkami charakteristickými pre Búč (víno, pálenka, hrozno, slanina, klobása, pagáče, štrúdla).

Dôležitými podporujúcimi členmi združenia sú aj tie ženy z rôznych kútov krajiny, ktoré šijú oblečenie pre bábky predvádzajúce kroje pre jednotlivé obce, tieto ženy sa združenie snaží pravidelne každoročne pozvať na obyčajné stretnutie alebo na stretnutie spojené s ďalším vzdelávaním.

Podľa slov zakladajúcich členov združenia je cieľom združenia, v uvoľnenej atmosfére spájať predovšetkým podnikateľov z Búču ale na úrovni maďarov žijúcich na Slovensku aj tých podnikateľov, záujemcov, sponzorov, ktorí chcú sa chcú realizovať v turistike spojenej s kultúrou, alebo opačne v kultúre spojenej s turistikou nielen pre vlastnú spokojnosť ale aj pre dobro svojho regiónu.

Pracovné podmienky

Združenie nemá svoje stále sídlo a nevlastní žiadnu budovu. Zakladajúci manželský pár, respektíve v súčasnosti už len pozostalá manželka zabezpečujú, respektíve zabezpečovali chod združenia z vlastného bytu. Celé kancelárske zariadenie tvorí jeden laptop z druhej ruky, ktorý získali darom od jedného nemenovaného maďarského združenia.

Ich príjmy pochádzajú hlavne z rôznych dotácií, ako: oproti minulosti sa zmenili podmienky zapožičiavania bábok na prezentáciu krojov, ktoré v minulosti zapožičiavali bez poplatku, v súčasnosti pýtajú poplatok (= 1500,- Sk za jednu výstavu) a z času na čas pýtajú poplatok na niektorých podujatiach vo forme príspevku na trovy. Čo sa týka podaných žiadostí o dotáciu, môžu prehlásiť, že sú úspešní. Podľa slov vdovy sa na každom mieste, na ktoré sa obrátili s prosbou o pomoc, stretli s ochotou pomôcť a všade im podali pomocnú ruku: v obci zo strany samosprávy, občianskych združení ako aj obyvateľstva,

tiež zo strany rôznych združení a nadácií v Maďarsku, takisto zo strany slovenského ministerstva kultúry. Podľa jej názoru je tomu tak, v prvom rade preto, lebo témy nimi podaných žiadostí o dotácie sú vďačné, sú to záležitosti, ktoré môže podporiť každý. Pravidelne sa zúčastňovali konkurzov v nadácii Illyés, rozlične im pomohol aj Svetový zväz Maďarov, Rákócziho únia, Nadácia maďarskej kultúry, najväčší obnos peňazí však obdržali z Ministerstva kultúry z fondu určeného pre národnostné menšiny. Väčšinou im všade prisúdili iba menšie čiastky peňazí, v sume okolo 5-10 000 Sk, čo postačovalo na pokrytie nákladov na jedno podujatie, alebo jednej objednávky kolekcie bábok na prezentáciu krojov (preto rozširovanie zbierky v podľa ich vlastných slov pokračuje veľmi pomaly). Ale vďaka peniazom získaných cestou konkurzov mohli doteraz napredovať.

Život združenia

Združenie je činné v dvoch oblastiach. Prvou oblasťou je vidiecka turistika, vlastné podnikanie jej členov, organizovanie kultúrneho a turistického programu pre návštevníkov. S touto oblasťou sú spojené samovzdelávacie aktivity. Druhou oblasťou, ktorej sa venujú je rozširovanie zbierky bábok prezentujúcich kroje Hornej zeme a ich vystavovanie, dlhodobým cieľom je zriadenie múzea pre tieto bábky, respektíve kroje pod názvom Dom krojov Hornej zeme.

a) Vidiecka turistika

K prvým podnikateľom v oblasti vidieckej turistiky v obci patril už vyššie spomínaný manželský pár zakladajúci združenie, ktorý v susedstve svojho rodinného domu zakúpil starší vidiecky dom (z bankového úveru) a dom prerobili na penzión tak, aby vyhovoval požiadavkám vidieckej turistiky. Dom vylepšili o verandu z oblúkmi, zriadili 7 hosťovských izieb a zariadili nábytkom získaného z vlastnej rodinnej zbierky a z antikvariátov- ako hovorí majiteľka, dom týmto získal ľudový ráz a od roku 1999 dom prevádzkujú pod názvom „Penzión Emese“. Zo začiatku mali vážne starosti pre nedostatok návštevníkov. Prvými návštevníkmi boli účastníci podujatí, respektíve vystupujúci na podujatiach organizovaných združením v spolupráci s inými občianskymi združeniami (napríklad hostia pozvaní pri príležitosti odhalenia sochy a pod.). Dnes už, ako sami hovoria, nemajú problémy s klientelou, sú v stálom spojení s jednou bratislavskou a jednou nemeckou cestovnou kanceláriou, ktoré ich „zásobujú“ návštevníkmi hlavne z Čiech, Poľska, Nemecka a Holandska.

Na brehu rybníka nachádzajúceho sa na okraji dediny na Pivničnej ulici prebudovali majitelia pivníc spolu tri pivnice na budovy vhodné pre prijímanie návštevníkov. Počas minulých rokov sa postupne rozširoval aj okruh ich klientov a v súčasnosti majú aj oni stálych návštevníkov, ktorí sa k nim vracajú, hlavne zo severných častí Slovenska, z Poľska, Nemecka, Holandska a Maďarska.

V počiatočnom období združenie každoročne organizovalo viacdnňové podujatie s názvom „*Dvorné slávnosti penziónu Emese*“, v rámci ktorých členovia združenia pre záujemcov organizovali konferencie, ďalšie vzdelávanie, prednášky a ukážky ľudových remesiel s cieľom napomôcť rozvoju vidieckej turistiky takým spôsobom, že podporovali udomácnenie sa takej pohostinnosti, ktorá okrem ubytovania návštevníkom zabezpečuje aj sprievodné aktivity, ktoré sa zakladajú na miestnych tradíciách, čerpajú z miestnych obyčajov.

Témou konferencií bolo spojenie kultúry a turistiky, možnosti ich spoločného stvárnenia a fungovania, venovali sa tiež otázkam zachovania ľudových tradícií a hodnôt. Pozývali maďarských aj slovenských prednášateľov, popredných predstaviteľov a najlepších odborníkov z oblasti týkajúcej sa danej problematiky. V rámci Dvorných slávností Penziónu Emese zorganizovali aj Dni medu, na ktorých sa zaoberali úlohou medu v tradičnej kultúre a v modernej výžive. V roku 2001 pozvali z Čiech, Maďarska a rôznych kútov Slovenska tých, ktorí majú svoje korene v obci Búč. Zorganizovali mnoho tréningov zameraných na problematiku písania súbehov a prednášok s pozvanými prednášateľmi viac či menej sa týkajúcich otázkam vidieckej turistiky. Venovali sa napríklad podmienkam prevádzkovania súkromných múzeí a skanzenov, možnostiam prepojenia festivalov a turistiky, múzeami a pamiatkami v okolí Komárna, búčskou chránenou oblasťou a pod. Každé podujatie sa podľa terajšieho zvyku nieslo v duchu nejakého motta, tak napríklad: mottom „*Jazyk a vlasť- podťte domov*.“ pozývali tých, ktorí pochádzajú z obce. Ďalšie mottá boli napríklad: „*Buďte turistami doma*.“ „*Dones si zo sebou to, o čo sa môžeš podeliť!*“ Každoročné stretnutie žien, ktoré šijú kroje pre bábky je tiež vždy spojené s nejakým turistickým programom.

Do organizácie niektorých podujatí je zapojená takmer celá obec, a niektorí dostanú príležitosť, aby na týchto podujatiach svoje vlastné typicky búčske produkty (vino, pálenka, klobása, slanina, pagáče, štrúdlä) predali.

Penzión Vintop-Karkó

Neoficiálne je so združením spojený aj majiteľ penziónu Vintop-Karkó, ktorý v tejto oblasti pôsobí síce iba tretí rok, ale už v nej dosiahol významné úspechy.

Pôvodným povolaním poľnohospodársky inžinier bol po dlhé roky strojárskym odborníkom miestneho poľnohospodárskeho družstva. Po prevrate začal ihneď podnikať v oblasti poskytovania služieb v poľnohospodárstve, vykonával poľnohospodárske práce v Maďarsku, na Slovensku a v Čechách. Vlastní vysokovýkonné poľnohospodárske stroje, ktoré zakúpil pomocou bankového úveru a na lízing. V súčasnosti vlastní šesť kombajnov John Deere a šesť traktorov s výkonnosťou 250-300 koní. Pretože má pocit, že v tejto oblasti pomaly ubúda pracovných príležitostí (v každej z troch uvedených krajín narastá počet poľnohospodárskych strojov vo vlastníctve súkromne hospodáriacich roľníkov), chce zmeniť predmet svojho podnikania.

Ako hovorí do podnikania v oblasti turistiky sa pustil bez akejkoľvek prípravy a odborných vedomostí. Na úpätí kopca s vinohradom postavil 36 miestny penzión s pekným výhľadom na Dunaj a na severné výbežky pohoria Gerecse. Jeho penzión však nezodpovedá podmienkam vidieckej turistiky (okrem iného aj preto, že sa v ňom nachádza reštaurácia), preto nemôže rátať s tými klientmi a spoluprácou tých cestovných kancelárií, s ktorými sú v kontakte ostatní majitelia penziónov v obci. Z tohto dôvodu teraz rozširuje svoj penzión, aby sa dostal do inej kategórie a mohol tak spolupracovať s cestovnými kanceláriami, ktoré organizujú autobusové zájazdy po krajine.

K jeho penziónu patrí aj novo vysadený vinič rozprestierajúci sa na ploche 18 hektárov, z ktorého by mali toho roku po prvý krát zbierať úrodu. V tejto výsadbe viniča sa nachádza 15 druhov viniča, ktoré sem majiteľ pokusne vysadil, aby zistil, ktorému druhu sa v týchto klimatických podmienkach darí najlepšie, pretože v súčasnosti sa v podnikaní zameriaval na organizovanie podnikových podujatí a na organizovanie ochutnávok vín. Na zorganizovanie jeden a pol hodinového programu pre skupiny je, ako hovorí, potrebné zabezpečiť aspoň 15 druhov vína. Z červenými vínami z vlastnej výroby, ktoré pre chýbanie vlastnej úrody hrozna vyrobil z kupovaného, už získal dve ocenenia- jedno celoštátne a jedno medzinárodné.

Pravidelne spolupracuje so združením aj s majiteľmi ostatných penziónov a to tak, že si navzájom posielajú hostí, ak u jedného z nich nepostačuje kapacita ubytovania, zúčastňujú sa podujatí toho druhého a podobne.

b) Kroje Hornej zeme na bábkach

Príprava bábok prezentujúcich kroje Hornej zeme sa začala v roku 1998 v Únii maďarských pedagógov na Slovensku v rámci ich programu školského zápisu. Všetci členovia výboru boli pedagógovia, z ich radu pochádzal jeden zo zástancov názoru (ktorý bol aj jedným zo zakladajúcich členov neskôr založeného združenia), aby maďarské deti, ktoré prichádzajú na zápis do miestnej základnej školy, tento zápis vnímali aj prostredníctvom spoznávania miestnych tradícií a miestnej kultúry.

Prvú výstavu otvorili 15. marca 1998 v Komárne pri príležitosti 150. výročia maďarského boja za slobodu a boli na nej prezentované kroje deviatich obcí. V prvom roku organizovalo výstavy združenie a to na mnohých miestach Maďarmi obývanej oblasti. Potom sa zbierka prostredníctvom jej opatrovateľa dostala do vlastníctva združenia. Zbierka sa postupne rozširovala, v súčasnosti prezentuje kroje 41 obcí, každý kroj na jednej rodine, čiže na skupine pozostávajúcej zo siedmych bábok, na troch generáciách, čím okrem prezentácie bohatstva jednotlivých krojov chcú vyjadriť aj „odkaz generácií.“ Toho roku dosiahli hranicu 200 výstav. Bábky neboli vystavované iba na Maďarmi obývaných oblastiach Slovenska, v školách, materských školách, na pedagogických metodických dňoch, festivaloch, kultúrnych podujatiach týchto oblastí, ale boli vystavované už aj v Maďarsku, Čechách a dokonca v roku 2000 aj na Svetovej výstave v Hannoveri. Najnovšie sa chystajú do Strassburgu na pozvanie poslanca Európskeho parlamentu za Stranu maďarskej koalície. Možnosti vystavovania nevyhľadávajú a výstavy neorganizujú samotní členovia združenia, ale vždy organizátori daného podujatia. Oni „pozývajú“, respektíve si zapožičiavajú zbierku bábok, za čo združenie najnovšie vyberá poplatok.

Kusy odevu, ktoré majú bábky oblečené šijú ženy tej obce, ktorej kroj bábka prezentuje, pretože najlepšie poznajú zvyklosti odievania danej obce. Sami bábky zhotovujú v Mezökövesde umeleckí remeselníci, ktorí tieto bábky s črtami tváre charakteristickými pre Hornú zem navrhli osobitne pre túto kolekciu.

Veľkým plánom je, aby mala táto zbierka svoje stále miesto v múzeu. Budovu už získali, jeden zo zakladajúcich členov združenia predal združeniu na tieto účely za symbolickú jednu korunu starý sedliacky dom zo svojho rodinného dedičstva. Na renováciu domu je však potrebný väčší obnos peňazí, ktorý chcú získať hlavne prostredníctvom žiadostí o dotácie. Za týmto účelom už raz aj zorganizovali zbierku: počas roka aj pol na viacerých po sebe

nasledujúcich výstavách bábok umiestnili urnu určenú na túto zbierku. Spolu vyzbierali sumu 15 000 korún, z ktorej financovali zavedenie kanalizácie do budovy. Neskôr sa zbierky vzdali, pretože vzhľadom na to, aké malé sumy sa pri jednotlivých príležitostiach vyzbierali, zbierka vyžadovala príliš veľa administratívnej a organizačnej práce.

Záver

Združenie za uplynulých osem rokov úspešne podporovalo podnikanie a začiatky v podnikaní svojich členov a záujemcov v oblasti vidieckej turistiky prostredníctvom organizovania rôznych foriem samovzdelávania, konferencií, tréningov, dní otvorených dverí.

Šťastne zvolený je aj spôsob, ako podnecuje svojich členov na zachovávanie miestnych tradícií, hodnôt sedliackej kultúry a kultúrnych a prírodných hodnôt regiónu v ich podnikaní. Týmto vytvára miestnej kultúre možnosť, aby sa v spojení s turistikou naďalej zachovala.

Je však otázne, či sa podnikanie v oblasti vidieckej turistiky v tejto obci dokáže posilniť a či v obci vzrastie počet rodín podnikajúcich v tejto oblasti. Otázne je aj to, či sa po odoznení počiatkovej eufórie a po zostarnutí zakladajúcich členov združenia nájde niekto, kto udrží členov združenia pokope, bude pokračovať v jeho činnosti a bude vedieť dlhodobo zabezpečiť trvalé štátne fórum pre zainteresovaných v oblasti vidieckej turistiky v tejto oblasti Slovenska.

TIBOR TÁTYI

ZÁKLADNÁ ORGANIZÁCIA CSEMADOKU V ŠTÚROVE

Dejiny základnej organizácie

Mestská základná organizácia CSEMADOKu v Štúrove vznikla 24. apríla 1949. Spojili sa predovšetkým oduševnení ľudia, ktorí chceli spraviť niečo pre maďarskú kultúru, aby po upokojení sa zmätku, ktorý nastal po druhej svetovej vojne vytvorili podmienky pre organizované pestovanie maďarskej kultúry. Prvým predsedom organizácie bol *Florián Kovács*, podpredsedom *Vojtech Sipka*, tajomníčkou bola *Mária Béresová* a pokladníčkou bola *pani Fatterová*. Vedenie základnej organizácie CSEMADOKU tvorilo 14 osôb.

Prvé väčšie podujatie po vzniku základnej organizácie zorganizovali už 14. júna 1949, bol to večer s kultúrnym programom. Na jeseň toho istého roku zorganizovali Petőfiho večer a 26. novembra 1949 prvú Katarínsku zábavu. Ďalším významným medzníkom v živote organizácie bolo založenie divadelného súboru zásluhou *Vojtecha Sipku* v roku založenia základnej organizácie, čiže v roku 1949. V nasledujúcom roku, čiže v roku 1950 založili aj tanečný súbor. Spevokol založili ako tretí. Divadelný krúžok a spevokol sú s väčšími, či menšími prestávkami a napriek viacerým reorganizáciám činné do dnešných čias.

V rokoch nasledujúcich po založení základnej organizácie vystupovali členovia divadelného súboru najčastejšie na kultúrnych večeroch a v estrádnych programoch (hlavne v jednoaktovkách), ale na mnohých miestach vystupoval tanečný súbor, spevokol a medzitým vzniknutá hudobná skupina. Zo strany členov organizácie bol o vystúpenia jednotlivých krúžkov vždy veľký záujem, hlavne o vystúpenia divadelného súboru, ale aj spevokolu.

Základná organizácia CSEMADOKu v Štúrove pripisovala od svojho založenia veľký význam snahe o zachovanie ľudového umenia a ľudovej hudby a v rámci možností sa snažili o ich popularizáciu. Toto potvrdzuje aj to, že pri základnej organizácii takmer nepretržite pôsobil ľudový tanečný súbor. Spomedzi týchto súborov bol najpopulárnejším súbor VASVIRÁG, ktorý bol stálym a takmer neodmysliteľným účinkujúcim okresnej speváckej a tanečnej slávnosti pod názvom

Stretnutie na brehu Ipľa, každoročne organizovanej v Ipolyszalka a samozrejme aj miestnych podujatí a slávností. Veľmi krátko, iba tri roky v rokoch 1986- 1989, fungovala aj ľudová hudobná skupina pod názvom *Rajcsúros* pod vedením *Ladislava Barátha* ml. Ale aj počas tohto krátkeho času dosiahli veľmi významné úspechy: v roku 1987 v celoštátnom finále súťaže „*Jarný vietor...*“ dosiahli strieborné ocenenie. Toto obdobie bolo aj obdobie úspechu tanečného súboru nielen v Maďarsku, ale aj medzi Maďarmi karpatskej kotliny. Počas ich existencie precestovali takmer celé Južné Slovensko a získali mnoho ocenení a ďalších pozvaní. Svoj najväčší úspech dosiahla základná organizácia v 80. rokoch, keď bol vo februári roku 1982 založený *Osvetový klub Bálinta Balassiho*, ktorý je v činnosti dodnes, síce už nie pod záštitou Csemadoku, ale pod záštitou Kultúrnej spoločnosti Štúrova a jeho okolia. Hlavnou úlohou tohoto klubu je organizácia kultúrnych aktivít a založenie takej spoločnosti, ktorá by oživila stagnujúci kultúrny a duchovný život mesta. S myšlienkou založiť klub prišiel štúrovský pedagóg *Michal Dávid*, ktorý sa stal vedúcim klubu. Na rozdiel od ostatných kultúrnych klubov sa Balassiho klub osvedčil ako životaschopný a trvalý. Výber mena – Bálint Balassi mal symbolickú funkciu, pretože tento veľký renesančný básnik bol s týmto regiónom úzko spätý (v Ostrihome ho smrteľne zranili), a k zámerom tohoto pomenovania patrilo aj vyjadrenie spojitosti osudov s tými, ktorí žijú na opačnej strane Dunaja.

Prvé vystúpenie klubu 8. februára 1982 bolo symbolické, *Peter Püspöki Nagy*, známy historik prednášal o dejinách Štúrova. Vedenie klubu prevzal v roku 1984 *Juraj Himmler*, ktorý od tej doby organizuje a vedie život klubu. Od roku 1986 každoročne organizuje Kultúrne dni Bálinta Balassiho, toto podujatie ponúka pestrý rad programov pre záujemcov z radu obyvateľov mesta a jeho okolia.

Život štúrovského CSEMADOKU v priebehu posledných desaťročí spestrovali obľúbené výlety, ktoré sa stali pravidelnými, návštevy divadiel a plesy. Úlohou plesov, presnejšie zisku z predaja vstupeniek, bolo aspoň čiastočne finančne zabezpečiť prácu organizácie. Od založenia organizácie až do roku 1980 organizovali pravidelne každoročne Katarínsku zábavu, ktorá sa v spoločnosti tešila veľkej obľube, ale z dôvodu poklesu návštevnosti sa hlavnou atrakciou roka stala fašiangová zábava. Maďarský ples, ktorý po prvýkrát zorganizovali v roku 1969 je však ešte stále veľmi obľúbený a príjem z neho významne prispieva k udržaniu finančnej stability organizácie.

Význam a úlohu CSEMADOKU od začiatku rozpoznali umelci žijúci v Štúrove, ktorí sa vždy snažili zapojiť do života organizácie. Vďaka nim sa zrealizovali mnohé významné predstavenia a výstavy.

Najznámejší spomedzi maliarov sú *Ľudovít Simonyi*, *Ján Lábik* a *Alexander Bugyács*, ktorí vždy s radosťou vyhovelí žiadosti vedenia CSEMADOKu, či bola reč o výstave alebo o činnosti iného charakteru. Slávnemu hudobnému skladateľovi-rodákovi zo Štúrova *Ernestovi Zahovayovi* základná organizácia už zorganizovala tri autorské večery, každý jeden z nich s veľkým úspechom.

Súčasný pracovný podmienky organizácie, členstvo.

V súčasnosti má základná organizácia CSEMADOKu v Štúrove 548 prihlásených členov, z ktorých všetci platia ročné členské. Členský poplatok je jedným z významných zdrojov príjmu. Členské je možné zaplatiť formou zakúpenia členskej známky v hodnote 15,-, 25,-, 50,- alebo 100 korún. Podľa slov predsedníčky *Márie Boóczovej* veľkým problém predstavuje nepretržitý pokles členov, získavanie nových členov na miesto zosnulých členov je veľmi ťažké a oslovenie mladej generácie obzvlášť. Ďalším problémom je, že členovia na dôchodku nie sú schopní platiť členský poplatok (v ich prípade poplatok predstavuje 15,-Sk), preto ich musia (aj keď s ťažkým srdcom) zo zoznamu členov vyškrtnúť. Podľa *Márie Boóczovej* riešením by bolo, keby členovia po dovŕšení určitej vekovej hranice boli oslobodení od poplatku, alebo keby pre nich zaviedli čestné členstvo. V týchto otázkach však nemôže rozhodnúť základná organizácia, pretože toto rozhodnutie patrí k právomociam celoštátnej rady.

Na čele základnej organizácie stojí predseda, túto funkciu zastáva už vyššie spomínaná *Mária Boóczová*, podpredsedom je *Imrich Nagy*, pokladníčkou je *Mária Némethová* a post tajomníka zastáva *Terézia Búcsiová*. Vedenie organizácie zasadá pravidelne raz za mesiac v dome Csemadoku na brehu Béresu. Táto budova je vlastne sídlom základnej organizácie a od roku 1998 aj jej majetkom. Podľa slov *Márie Boóczovej* je prevádzka budovy, hlavne počas zimných mesiacov zaťažkávajúcou skúškou základnej organizácie.

Zo začiatku, kým v budove sídlila aj štúrovská pobočka novozámockej pobočky sietí kancelárií Združenia pre spoločné ciele, nemali ťažkosti s prevádzkovaním budovy, združenie totiž platilo nájomné, ktoré pokrývalo náklady na prevádzku. Niekoľko rokov však Združenie už neplatí nájomné a aj vybavovanie Maďarských preukazov je možné iba jeden deň v týždni- vo štvrtok. V dome Csemadoku sídlia: Okresný výbor CSEMADOKu, kancelária asistenta poslanca parlamentu *Ivana Farkasa* a knižnica základnej organizácie. Knižnica je otvorená jeden deň v týždni- v utorok, počet kníh je 1000 a sú prístupné pre každého, kto má záujem, nielen pre členov základnej organizácie.

Istú dobu odoberali aj periodiká, mysleli hlavne na dôchodcov, ale pre nedostatok záujmu táto aktivita zanikla. Budova Csemadoku je aj miestom skúšok speváckeho zboru Dúha, ale často tu organizujú svoje podujatia a skúšajú aj mládežnícke organizácie a kultúrne združenia. V čase parlamentných volieb s obľubou využíva budovu Strana maďarskej koalície pre svoju predvolebnú kampaň.

Podľa predsedkyne pre Csemadok predstavuje najväčší problém obstarávanie financií potrebných pre chod budovy Csemadoku a bola by veľmi rada, keby sa toto v budúcnosti vyriešilo. Bolo by to veľmi žiaduce, pretože plánujú rozširovanie priestorov budovy, divadelný krúžok fungujúci pri Csemadoku totiž bojuje s nedostatkom priestoru na uloženie rekvizít. Rekvizity a dekorácie potrebné k jednotlivým vystúpeniam skladujú v miestnom kultúrnom dome, toto však v každom prípade pokladajú za dočasné riešenie a v budúcnosti by potrebovali samostatnú miestnosť väčších rozmerov.

Štúrovská organizácia CSEMADOKu v súlade so svojimi cieľmi a základnými princípmi viackrát ročne organizuje podujatia kultúrneho charakteru. Ak postupujeme podľa kalendára, prvým takým podujatím v roku je Maďarský ples, ktorý tohto roku organizujú už po 39. krát. Tento ples je v kruhu členov veľmi populárny a láka aj mnoho zábavy chtivých obyvateľov okolia. Pretože tento ples budúci rok oslávi svoje 40. výročie, už teraz sa na túto príležitosť pripravujú. Nasledujúcou dôležitou udalosťou roka sú Balassiho dni, o ktorých už bola reč. V rámci Balassiho dní organizujú aj spomienkovú slávnosť pri príležitosti 15. marca, väčšinou vo veľkej sále kultúrneho domu. Každoročne v októbri je základná organizácia spoluorganizátorom konferencie o miestnych dejinách, ktorú organizuje regionálny kultúrny spolok LINES - ANAVUM. Základnej organizácii sa doposiaľ dvakrát podarilo vydať publikáciu podávajúcu čitateľom užitočné informácie o dejinách a živote CSEMADOKu. Vydávanie podobných publikácií by bolo žiaduce, ale aj v tomto, tak ako aj vo veci renovácie budovy Csemadoku zohráva dôležitú úlohu nedostatok peňazí.

Spevácky zbor Dúha fungujúci pri základnej organizácii CSEMADOKu v Štúrove

Spevácky zbor fungujúci pri základnej organizácii je vlastne rovnako starý ako základná organizácia sama, prvý zmiešaný spevácky zbor bol založený v roku 1950, a venoval sa predovšetkým ľudovej piesni. Vtedajším vedúcim zboru bol kantor *Koloman Tóth*. Tento spevácky zbor za rovnakých podmienok až na jednu dôležitú zmenu týkajúcu sa zboru v podstate fungoval do 80. rokov. Zmena nastala v roku 1964,

kedy na žiadosť miestneho vedenia zbor reorganizovali a so žiadosťou o vedenie súboru oslovili známeho štúrovského pedagóga Mikuláša Lengyelfalusiho, ktorý tejto žiadosti s radosťou vyhovel. Reorganizácia znamenala, že skúšky prebiehali pravidelne každý týždeň a zúčastňovalo sa ich 30- 35 členov zboru. Vstupovali hlavne na okresných súťažiach, mestských podujatiach a iných kultúrnych slávnostiach. Ich repertoár pozostával z ľudových piesní, klasických a moderných diel, ako aj z politických piesní, požadovaných vo vtedajších časoch. Poslednýkrát vystupovali na Celoštátnom festivale speváckych zborov v Nových Zámkoch.

Potom nasledovala dlhšia prestávka a v januári 1996 prišlo na podnet Márie Boóczovej k znovuzaloženiu speváckeho zboru pri CSEMADOKu pod názvom Dúha. Vedenie zboru na 15 mesiacov prevzal Mikuláš Lengyelfalusi, ktorý sa snažil využiť svoje skúsenosti s vedením predošlého zboru a tak sa snažil vytvoriť spevácky súbor na úrovni. Zhromaždilo sa 35 spevákov, po väčšine tých, ktorí pôsobili už v prvom zbore a v krátkom čase vytvorili oduševnený tím. Vedenie zboru 24. marca 1997 prevzala Erika Janošovičová Csomorová, ktorá zastáva túto funkciu dodnes. Spevácky zbor vystupuje viackrát ročne, nielen na kultúrnych podujatiach v Štúrove a na výročných schôdzach CSEMADOKu, ale aj v blízkom i vzdialenom okolí. Ročne absolvujú okolo 15-16 vystúpení, medzi ktorými sú aj stále miesta ako napríklad Festival pri Dunaji v amfiteátri zotavovne ARDEA v Köbölküte, každoročne organizované medzinárodné stretnutie speváckych zborov v Dorog, alebo taktiež každoročne organizovaný pamätný deň Štefana Gyurcsa v Garamkövesd. Tradíciou zboru je aj každoročné vystúpenie v domove dôchodcov v Leléd tesne pred Vianocami a vystúpenie v rímsko-katolíckom kostole v Ipolyszalka začiatkom decembra na Nedeľu svätej rodiny. Pre spevácky zbor sú obzvlášť dôležité a pamätné vystúpenia, ktoré sa do jeho kroniky zapísali buď pre ich výnimočnosť alebo pre ich neopakovateľnosť. K týmto vystúpeniam patrí vystúpenie 3. septembra v miléniovom roku 2000, keď vystúpili v rámci miléniových slávností zorganizovanej slávnosti odhalenia náhrobného stĺpa v centre mesta a spevácky zbor Dúha vyzdvihol lesk týchto slávností. Pamätným sa stalo aj vystúpenie 15. augusta 2001 vo sviatok Nanebovzatia Panny Márie v ostrihomskej Bazilike, kde mali ako jediní zahraniční účastníci možnosť spievať pred Svätou korunou. 11. október toho istého roku je bol pre obyvateľov Štúrova veľmi významný deň, v ten deň totiž slávnostne odovzdávali nanovo postavený most Márie Valérie. Slávnostnú atmosféru vystupňovalo úspešné vystúpenie speváckeho zboru Dúha. Čo sa týka zahraničných vystúpení, hosťovali hlavne v Maďarsku, z týchto

vystúpení bolo veľmi významné vystúpenie v dňoch 18.-20. júla 2003 v Barcsone na slávnostiach zorganizovaných pri príležitosti 300. výročia Rákocziho boja o slobodu, kde vystúpili z bohatým programom zo štrnástimi piesňami. Všetky významné udalosti týkajúce sa činnosti zboru a ich významné vystúpenia zachytáva kronika zboru, ktorú od roku 2001 vedie *Alžbeta Nagyová*, ktorá je zároveň aj stálou členkou speváckeho zboru.

Divadelný krúžok základnej organizácie

Divadelný krúžok fungujúci pri základnej organizácii CSEMADOKu má tiež dlhodobú tradíciu, bol založený v roku 1949 pod vedením ešte stále aktívneho *Vojtecha Sipku*. Premiéra ich prvej hry- drámy s názvom *Korene* sú hlboké bola v roku 1950 a režíroval ju *Vojtech Sipka*. Neskôr, hlavne po smrti prvého režiséra, vzniklo veľa viac či menej úspešných divadelných krúžkov, vtedy stúpol aj počet režisérov, ale presné údaje týkajúce sa hlavne mien režisérov a času premiér podľa slov *Jána Paulovicsa*, aktívneho člena divadelného krúžku a jeho kronikára, nie je možné nájsť. Podľa jeho slov a podľa údajov zachytených v kronike, bolo v prvom období, ktoré trvalo od roku 1949 do roku 1966, zahraných 16 premiér hier a v tomto období pôsobilo 9 režisérov. Spomedzi úspechov toho obdobia je obzvlášť významný úspech dosiahnutý v Banskej Bystrici v roku 1950 na festivale amatérskeho divadla, kde vystúpili z ich prvou hrou *Korene* sú hlboké s ako jedinou maďarsky hranou hrou a získali mimoriadnu cenu poroty a cenu za najlepšiu ženskú hereckú výkon v podaní *Marty Weiszovej*.

Vo fungovaní základnej organizácie CSEMADOKu v Štúrove a jeho divadelného krúžku nastali veľké zmeny v roku 1977, kedy sa na čelo základnej organizácie dostalo nové vedenie. Na želanie členov museli obnoviť činnosť divadelného súboru. Tak sa aj stalo, veci sa chopili *František Mácsai*, *Ladislav Kremmer* a už viackrát spomínaná *Mária Boóczová*, pomocou ktorých sa podarilo zhromaždiť oduševnených a talentovaných amatérskych hercov. Súbor ešte v tom istom roku začal s nácvikom ich prvého vystúpenia. Po premiére jedného kabaretu a dvoch činoherných komédií, členovia žiadali, aby divadelný súbor hral hlavne hudobné veselohry. Tejto žiadosti organizátori vyhovelí a tak sa divadelný súbor od roku 1978 zamerl na hranie hudobných komédií. Prirodzene, za ten čas vystupovali na mnohých miestach a dosiahli veľa úspechov, spomedzi ktorých musíme spomenúť frašku uvedenú v roku 1984 pod názvom *Pán doktor* z dielne *Molnára- Zerkovitza*, ktorá na Jókaiho dňoch získala cenu za najlepšiu hudobnú hru a *Beáta Sókyová* získala cenu za najlepšiu ženskú hereckú

výkon. Najväčší úspech v poslednom období dosiahol súbor novou veselohrou Kaviár a šošovica, ktorú porota na Jókaiho dňoch ocenila cenou za vynikajúce dielo. Na záver musíme v súvislosti s činnosťou súboru poznamenať, že súbor bude v roku 2008 oslavovať 30. výročie svojho znovuzaloženia, na oslavu ktorého sa už teraz horúčkovo chystajú členovia aj skupina amatérskych hercov hrajúcich v súbore.

Zhrnutie

Obdobie, ktoré uplynulo po vzniku základnej organizácie CSEMADOKU ukázalo, že základná organizácia a jej členovia majú za sebou úspešné časy. Napriek z času na čas sa objavujúcich ťažkostiam a finančným problémom si organizácia zachovala kontinuitu, a napriek klesajúcemu počtu členov je v živote základnej organizácie stále prítomné zdravé jadro schopné povzniesť sa nad problémy, na ktoré sa vedenie môže vždy spoľahnúť.

Ďalším pozitívom je schopnosť obnovy kultúrnych skupín pracujúcich pri základnej organizácii- speváckeho zboru, divadelného súboru. Táto schopnosť bola z času na čas potrebná v dôsledku osobných, politických a iných zmien.

Najhorúcejším problémom, čo vyplynulo aj zo štúdií, je zabezpečenie prevádzky budovy Csemadoku nachádzajúcej sa na brehu Béres v Štúrove, hlavne počas zimných mesiacov, kedy zabezpečenie financií na vyplatenie niekoľkotisícového inkasa spôsobuje vedeniu nemalé ťažkosti. Finančné prostriedky na zabezpečenie chodu Csemadoku na celý rok pochádzajú z maďarských plesov, zo zisku z predaja členských známok a z každoročnej podpory od samosprávy. Ako ďalšie zdroje finančného príjmu využívajú možnosti žiadosti o dotácie, hlavne na zabezpečenie podujatí. Základná organizácia má veľmi dobré vzťahy s miestnym kultúrnym domom a so základnými organizáciami CSEMADOKU v Ebed, Ipolyszalka, Nagyker, Garamkövesd, čo dokazujú časté vzájomné návštevy a vystúpenia.

V živote základnej organizácie majú veľmi významnú úlohu jednotlivé výročia, napríklad minulý rok oslavoval spevácky zbor Dúha 10. výročie svojho znovuzaloženia. Na budúci rok, v januári 2008 príde na rad 30. výročie znovuzaloženia divadelného súboru a na budúci rok tiež po 40. krát zorganizujú už toľko spomínaný Maďarský ples. Vďaka zdravému jadru členov Csemadoku zúčastňujúceho sa práce speváckeho zboru aj divadelného súboru a v neposlednom rade aj vďaka obetavej práci vedenia môže základná organizácia CSEMADOKU v Štúrove dúfať v to, že napriek ťažkostiam, ktoré sa môžu objaviť v nasledujúcich desaťročiach, bude ďalej nezlomne fungovať a plniť svoju úlohu.

Použité zdroje:

Štúrovské revue, 1993 (zostavil Juraj Himmler)

Štúrovské revue, 1996 (zostavil Juraj Himmler)

TIBOR TÁTYI

MESAČNÍK ŠTÚROVO A JEHO OKOLIE

Dejiny tlače v Štúrove v skratke, okolnosti predchádzajúce vznik časopisu Štúrovo a jeho okolie

8. mája 1921 vyšli prvé noviny v Štúrove, prvé číslo *Juhoslovenských maďarských listov*. Jednotlivé čísla novín vyšli vo vydaní *Viliama Gondosa* a vytlačené boli taktiež v jeho tlačiarenskej dielni. Noviny boli zakázané 27. októbra 1921 na základe župného rozhodnutia, príčina nie je známa, ale hlavnou príčinou mohol byť pravdepodobne vzťah k novému československému režimu, ktorý sa nedá nazvať priateľským. V tom istom roku, teda v decembri 1921sa však podarilo obnoviť vydávanie novín, ktoré sa vydávali až do roku 1933. Pre záujemcov, ktorých zaujímajú informácie o dejinách tlače v Štúrove, nie je k dispozícii veľa informácií o týchto novinách, ale je veľmi pravdepodobné, že ich výtlačky je možné nájsť (za účelom výskumu a pod) vo väčších knižniciach v štáte, napríklad v bratislavskej Univerzitnej knižnici.

Z hľadiska dejín časopisu, ktorý je predmetom našej štúdie, je od vyššie spomenutého tlačového orgánu oveľa dôležitejší a významnejší časopis *Nové Zámky a ich okolie*, v prílohe ktorého od roku 1934 nepretržite vychádzal časopis *Štúrovo a jeho okolie* vo forme týždenníka. Prvým redaktorom bol *Blažej Hegedús*, po ňom prišiel *Imrich Adelsberg* a nakoniec *Alexander Kajári* ako posledný redaktor predvojnového obdobia. Presné údaje sa nám nepodarilo zistiť, ale časopis mohol vychádzať najneskôr do roku 1938, do dátumu prvého viedenského rozhodnutia.

Od tej doby nastúpila vo vydávaní novín v Štúrove dlhá, viac desaťročí trvajúca prestávka. Vieme iba o jednom tlačovom orgáne, o novinách nesúcich názov *Kontakty* vydávaných v slovenskom jazyku, ktoré začali vychádzať ako oficiálne noviny štúrovských papierní zhruba koncom 60. rokov. Pretože to bol oficiálny vestník továrne, nevenoval sa udalostiam mesta a jeho okolia, zabezpečoval iba informovanosť pracujúcich v továrni. Vydávanie tohto časopisu vlastne do dnešných dní nebolo zrušené, profil časopisu sa však nezmenil, naďalej zostáva prevažne slovenským časopisom sprostredkujúcim informácie pre pracovníkov továrne.

Na prvú lastovičku v oblasti vydávania novín bolo treba čakať až do zmeny režimu, presnejšie do roku 1990, kedy zo strany Mestského úradu v Štúrove vyšla iniciatíva na vydávanie časopisu venujúceho sa vyslovene miestnym témam a aktualitám. Toto bol časopis nesúci názov *Anavum*. Nemal však dlhú životnosť, po vydaní niekoľkých výtlačkov zanikol. Stalo sa tak pravdepodobne „vďaka“ po prevrate ešte dlho nekoncepčným a nevyzretým predstavám a náhlým zastavením finančných zdrojov, ktoré nastalo v tom čase.

Časopis Štúrovo a jeho okolie - redakčná rada, vytýčené ciele, výzor časopisu

November 1991 je významným dátumom v dejinách vydávania novín v Štúrove, vtedy totiž vyšlo prvé číslo časopisu *Štúrovo a jeho okolie*. Na rozdiel od jeho predchodcu vydávaného v prílohe časopisu *Nové Zámky a ich okolie* však nevychádzal ako týždenník, ale ako mesačník. Založenie časopisu sa uskutočnilo pod šťastnou hviezdou, pretože tento tlačový orgán odvtedy vychádza nepretržite bez prerušovania. Post šéfredaktora zastáva už od vydania prvého čísla *Juraj Himmler*, ktorý každý mesiac formuje obsah časopisu v spolupráci so štvorčlennou redakčnou radou. Cieľom časopisu je poskytovať informácie o spoločenskom, kultúrnom, interetnickom a regionálnom dianí, opisovanie dejín mesta a jeho okolia a udalostí spojených s jeho minulosťou. Jeho dôležitou úlohou je aj sprostredkovanie informácií z mestských inštitúcií obyvateľom, sú to napríklad rozhodnutia a výzvy mestského úradu, informácie z bytového správcovského podniku, bytového družstva, termálneho kúpaliska Vadas, komunálnych služieb mesta. Podľa slov šéfredaktora na stránkach časopisu poskytujú priestor akejkoľvek téme týkajúcej sa mesta a jeho okolia, okrem nežiaducej štvavej propagandy a podobných článkov, ktoré sú však zakázané aj v iných časopisoch.

Prirodzene, prednostne dostávajú priestor témy miestneho charakteru, podľa slov *Juraja Himmlera* podrobne sledovali dve také miestne témy, ktoré súčasne prerástli mestskú a regionálnu úroveň a občas aj štátnu úroveň. Jednou z týchto udalostí bolo miestne referendum, v ktorom obyvatelia hlasovali o obnovení pôvodného oficiálneho slovenského názvu mesta- Parkan. V časopise vtedy dostali rovnako veľký priestor názory pre a proti, redakčná rada sa snažila uvádzať názory zástancov aj odporcov v rovnakej miere. Referendum o názve mesta malo úspešný koniec, aj napriek nízkej účasti (54%) prevažná väčšina zúčastnených (80%) hlasovala za obnovenie pôvodného názvu mesta, hlas ľudu však dodnes nebol vypočutý.

Druhou dôležitou udalosťou, ktorej v časopise venovali veľký priestor bolo celoštátne vyhlásené a nakoniec zrušené referendum, v ktorom sa malo hlasovať o vstupe Slovenska do NATO a o priamej voľbe prezidenta. Udalosť vtedy vyvolala búrlivé odozvy vo vnútropolitických kruhoch a činnosť „rebelujúcich“ štúrovčanov veľmi podrobne sledovala dokonca medzinárodná tlač. Uverejňovanie postojov a názorov, ktoré boli v rozpore s vedením štátu nieslo so sebou dosť veľké riziko, ale časopis túto ťažkú skúšku vydržal až do konca.

Časopis pôvodne vychádzal na ôsmich stranách, do dnešnej doby sa jeho rozsah rozšíril na dvadsaťštyri strán. Podľa názoru by sa rozsah časopisu ešte mal rozšíriť o niekoľko strán, požiadavka na časopis širšieho rozsahu by tu teda bola, súčasné podmienky však túto možnosť nedovoľujú. Čo sa týka výzoru časopisu, časopis tlačí štúrovská tlačiareň Kovan-Rega v čierno-bielom vydaní. V minulosti vykonávala tlačiarenské práce novozámocká firma AZ Print, z dlhodobého hľadiska sa však bolo výhodnejšie uveriť tlač časopisu miestnej firme. Čo sa týka kvality papiera, v súčasnosti tlačia časopis na novinový papier, predtým používali kvalitnejší 80g papier, všetko však závisí od materiálnych podmienok.

Obsah časopisu, interetnické vzťahy

Časopis od svojho vzniku uverejňuje články odzrkadľujúce zmiešané národnostné zloženie obyvateľstva mesta a jeho okolia v rovnakej miere slovenskom aj maďarskom jazyku. Na rozdiel od podobných časopisov, tento časopis nie je presne rozdelený na slovenskú a maďarskú časť, ale články nasledujú za sebou podľa redakčného poriadku nezávisle od jazyka, v akom boli napísané. Dôsledne dodržiavajú uverejňovanie oznamov mestského úradu a samosprávy v oboch jazykoch a v oboch jazykoch uverejňujú aj článok, ktorý má charakter kroniky- v súhrne informuje o udalostiach v meste a jeho okolí za posledný mesiac.

V poslednom čase vznikla rubrika, ktorú taktiež uverejňujú v oboch jazykoch: referuje a uverejňuje správy týkajúce sa strážcov mostu a strážnice nachádzajúcej sa pri moste a tak oživuje stránky venujúce sa miestnej kultúre a umeniu. Okrem vyššie uvedených a vymenovaných článkov sú všetky ostatné články uverejňované v maďarskom alebo slovenskom jazyku a ich preklad závisí od toho, či je to z hľadiska verejného záujmu potrebné a od toho, či by článok mohol byť zaujímavý aj pre čitateľov toho druhého etnika. Podľa slov šéfredaktora to v praxi vyzerá tak, že všetky články napísané v maďarskom jazyku, ak sa netýkajú nejakej vyslovene špecifickej témy,

prekladajú do slovenského jazyka, alebo aspoň napíšu súhrn článku v slovenskom jazyku. Naopak, v praxi neplatí to isté o článkoch napísaných v slovenskom jazyku, tieto články prekladajú do maďarského jazyka len sporadicky. Má to svoju praktickú príčinu, redakčná rada totiž predpokladá, že väčšina čitateľov zo Štúrova a z jeho okolia rozumie po slovensky, aj keď iba pasívne, ale na úrovni dostatočnej pre čítanie textu s porozumením.

Z toho, čo sme tu napísali vyplýva, že preklady sú určené pre uspokojenie čitateľov, ktorí maďarčinu neovládajú ani na pasívnej úrovni. V praxi to vyzerá väčšinou tak, že uverejnia pôvodný (v maďarčine) článok aj jeho preklad v tom istom čísle časopisu, pre nedostatok priestoru sa však stáva aj to, že, sa im preklad článku podarí uverejniť až v nasledujúcom čísle časopisu. *Juraj Himmler* nás informoval, že pripomienky čitateľov týkajúce sa časopisu, ktoré sú veľmi zriedkavé sa najčastejšie týkajú prekladov článkov. Konkrétne: šéfredaktorovi čitatelia často slovne vyčítajú, že ten či onen maďarský článok nebol preložený do slovenčiny. Naopak, ešte sa nestalo, že by sa niekto sťažoval na to, že slovenský článok nebol preložený do maďarčiny. Časopis potencionálne ponúka čitateľom oboch etník možnosť spoznať kultúru a jazyk toho druhého a dáva priestor každému, kto má pocit, že má čo povedať respektíve napísať k veciam verejným, k miestnym dejinám a k veciam týkajúcich sa verejného záujmu.

Čo sa redakčnej rady týka, nemôžeme hovoriť o stálych, a už tobôž nie profesionálnych prispievateľoch, ktorí by mali príslušné vzdelanie. V uplynulých rokoch do časopisu prispievali mnohí, ale na trvalo môžu rátať tak s 8- 10 prispievateľmi, ktorý do časopisu pravidelne prispievajú. Prevažná väčšina prispievateľov je Maďarov a prevažná väčšina článkov je maďarských (80%), zvyšných 20% je napísaných v slovenskom jazyku, z čoho vyplýva, že časopis *Štúrovo a jeho okolie* oslovuje predovšetkým maďarských čitateľov. Je síce pravda, ako sme už napísali, že časopis ponúka príležitosť pre pisateľov oboch etník, túto možnosť však, aspoň doteraz, využívajú prevažne obyvatelia maďarskej národnosti.

Za každý uverejnený článok prislúcha honorár, ktorý si pisatelia môžu väčšinou osobne vyzdvihnúť od pokladníka Mestského kultúrneho strediska, ktorý vykonáva aj pravidelnú mesačnú uzávierku.

Každé jedno číslo časopisu *Štúrovo a jeho okolie* okrem článkov týkajúcich sa verejných záležitostí pravidelne uverejňuje aj oznamy (výzvy), inzeráty a reklamy. Najväčšiu časť oznamov tvoria smútočné oznamy a pozdravy pri príležitosti nejakého jubilea. Ďalšiu časť tvoria oznámenia o tom, že sa konajú letné tábory, remeselné tábory,

folklórne festivaly a podobné podujatia. Prevažná väčšina uverejnených reklám propaguje výrobky, respektíve podniky miestnych podnikateľov. Príjem z poplatku za ich uverejnenie dokáže pokryť jednu tretinu až polovicu celoročných výdavkov na tlač. Pravidelne uverejňujú inzeráty ponúkajúce zamestnanie, vhodných spolupracovníkov takýmto spôsobom hľadajú v prvom rade podniky zo Štúrova, ale aj z Ostrihomu. Časopis propaguje aj miestne kino Danubius, pravidelne raz mesačne uverejňuje jeho program, niekedy vylepšený o väčšinou slovenskú filmovú ponuku.

Vydávanie a distribúcia časopisu

Časopis začala vydávať samospráva mesta, už niekoľko rokov je však jeho vydávateľom Mestské kultúrne stredisko. Ročné náklady na vydávanie časopisu sa pohybujú okolo sumy pol milióna slovenských korún, z ktorých tretinu až polovicu dokážu pokryť z príjmu z poplatkov za uverejňovanie reklám, zvyšnú sumu pokrýva vydavateľ časopisu, čiže Mestské kultúrne stredisko. Mesačný náklad časopisu je 5000 kusov a je úplne zadarmo. Juraj Himmler na margo uverejňovania reklám povedal, že v posledných rokoch sa objavilo viac reklamných časopisov zameraných výlučne na reklamu, na dôvažok vo farebnom vydaní, s ktorými musia súťažiť. Je síce pravda, že nevýhodou časopisu je čierno- biele vydanie, ale jeho prednosťou je, že *ho obdrží každá domácnosť* v Štúrove a na dôvažok je *úplne zadarmo*. Časopis nie je možné kúpiť v novinových stánkoch, rozširujú ho iba zamestnanci Slovenskej pošty, ktorý časopis doručujú do 4700-4800 domácností v Štúrove. Mimo mesta časopis nedoručujú, ako by sa na základe výrazu „okolie“ figurujúceho v jeho názve dalo očakávať.

Podľa Juraja Himmlera je príčinou tohto stavu neochota alebo neschopnosť samospráv 22 obcí patriacich k štúrovskému okresu prispieť k nákladom potrebných na vydávanie časopisu.

Sú však informácie o tom, že niektoré čísla časopisu sa nejakým spôsobom dostanú aj do okolia Štúrova, veď mnoho obyvateľov Štúrova pochádza z okolitých obcí, ich rodiny tam žijú dodnes a pri relatívne častých návštevách príbuzenstva a rodiny nejaký ten výtláčok Štúrova a jeho okolia „presunie“ od príbuzného žijúceho v meste k príbuznému žijúceho na vidieku.

Priateľské a konkurenčné časopisy, šírenie časopisu prostredníctvom internetu

Jediným priateľským časopisom *Štúrovo a jeho okolie* bol časopis vychádzajúci na opačnej strane Dunaja nesúci názov *Ostrihom a jeho okolie* vychádzajúci v Ostrihome, ktorý mal podobné ciele ako ten štúrovský, bol však odlišný obsahom. Používanie minulého času je opodstatnené, ostrihomský časopis so 100 ročnou tradíciou totiž tento rok zanikol. Označenie časopisu za priateľský časopis znamenalo, že členovia redakčnej rady a obaja šéfredaktori sa pravidelne stretávali a navzájom sa oboznamovali o článkoch prevzatých z toho druhého časopisu. Vyslovene konkurenčný časopis sa, ak nepočítame obdobie niekoľkých mesiacov, neobjavil. Počas niekoľkých mesiacov-dvojtyždne, vychádzal v súkromnom vydaní časopis s názvom *Šampanské*, ktorý bol vydávaný vo verejnom záujme. Rozširovali ho tiež zdarma, takže na teoretickej úrovni sa podobne ako časopis *Štúrovo a jeho okolie* dostal do každej domácnosti v Štúrove, nesplnil však očakávania vydavateľa, preto bol zrušený.

Čo sa týka šírenia časopisu prostredníctvom internetu, časopis je v dobrej situácii, na oficiálnej webovej stránke mesta www.sturovo.sk je možné si prečítať všetky čísla časopisu *Štúrovo a jeho okolie* vydané v časovom období od októbra roku 2003 až po súčasnosť, čiže marec 2007 a to vo formáte pdf.

Plány do budúcnosti

Podľa šéfredaktora k ich najdôležitejším plánom do budúcnosti patrí zmena výzoru časopisu a rozšírenie jeho obsahu. Zmena výzoru časopisu sa týka hlavne grafiky, farebná úvodná stránka by časopis spravila príťažlivejším. Rozšírenie obsahovej stránky časopisu je určite žiaduce, veď ako hovorí šéfredaktor nemajú núdzu o témy a príspevky na uverejnenie. Samozrejme tak, ako to už v dnešnej dobe býva, všetko závisí od finančných prostriedkov.

Juraj Himmler vyjadril tiež názor, že na realizáciu vyššie spomenutých plánov raz určite príde rad, veď len takým spôsobom budú vedieť udržať krok s očakávaniami kladenými na časopis.

Zhrnutie

Časopis *Štúrovo a jeho okolie* slúži už viac ako jedno desaťročie čitateľom pochádzajúcich zo Štúrova a z jeho okolia a čitateľom príslušných k oboj etnikám. Časopis poskytuje priestor všetkým článkom, ktoré referujú o udalostiach týkajúcich sa verejných vecí, kultúry, článkom zaoberajúcich sa miestnymi dejinami a pod. bez ohľadu na ich autorov a ich jazykovej príslušnosti. Okrem tejto otvorenosti je ďalšou výhodou časopisu aj to, že je distribuovaný zdarma do každej domácnosti v Štúrove a miestni obyvatelia sa môžu zdarma bez finančného príspevku informovať o najdôležitejších udalostiach, ktoré sa v meste udiali a ktoré sa v najbližšej dobe udejú.

Časopis pozorne sleduje nielen udalosti odohrávajúce sa v meste, ale aj významnejšie udalosti v celom južnom regióne, ktoré sa šíria za hranice regiónu – vid' referendum o názve mesta a o vstupe do NATO a priamych prezidentských voľbách, vždy uverejňujúc názory oboch strán, ktoré boli často v rozpore, v niekoľkých číslach nasledujúcich za sebou.

Časopis v súlade so svojimi zásadami dôsledne dodržiava dvojazyčné uverejňovanie nariadení a oznamov mesta a samosprávy a výzvy a vyhlásenia iných mestských inštitúcií, ktoré súvisia s verejným záujmom. O túto dvojazyčnosť sa snažia aj pri zverejňovaní ostatných článkov. Autori článkov uverejnených v časopise sú v prevažnej väčšine prípadov maďarskej národnosti, časopis *Štúrovo a jeho okolie* takisto oslovuje prevažne čitateľov maďarskej národnosti. Príčinu nízkej účasti slovenských prispievateľov sa doposiaľ nepodarilo zistiť.

Časopis *Štúrovo a jeho okolie* je v šírení časopisu dobre pripravený aj na využitie možností, ktoré ponúkajú výtvarné techniky modernej doby, predovšetkým internet, to potvrdzuje fakt, že jeho vydania je možné si od októbra roku 2003 prečítať na oficiálnej internetovej stránke mesta, čím vlastne prekročili hranice *Štúrova a jeho okolia*.

MÁTYÁS BINDER

ZÁKLADNÁ ŠKOLA JÁNOSA SIMORA V OBCI BAJNA

Krátka história školy

Prvé archívne záznamy o škole pochádzajú z prvých rokov 18. storočia. Predchodca dnešnej školskej budovy bola stavba z prútov, stmelená blatom. Riaditeľom školy bol vždy miestny farár, školský život riadila školská stolica. V histórii dnešnej školy sa dostalo dôležitej úlohy ostrihomskému arcibiskupovi Jánosovi Simorovi, po ktorom je škola pomenovaná. Štyri roky bol farárom v obci Bajna (1842-46). 20. januára 1867 sa stal ostrihomským arcibiskupom. Po svojom zvolení za prímasa opäť navštívil Bajnu. Na znak lásky a vďaky k veriacim ponúkol svoju pomoc pri stavbe školy. S výstavbou sa začalo v r. 1872, a budova bola odovzdaná 22. novembra 1874. Svedkom tejto udalosti je pamätná tabuľa, ktorú dodnes vidno na priečelí školy.

Situáciu vyučovania značne sťažila prvá svetová vojna, keďže do školy prichádzalo čoraz menej detí. Neskôr ich počet predsa vzrástol, v školskom roku 1936-37 tu bolo 294 žiakov. Škola mala v tomto období peknú knižnicu. Tu spravovali aj ľudovú knižnicu, ktorá pozostávala z literatúry pre mládež, hospodárskej literatúry a beletrie.

Dočasná národná vláda 16. augusta 1945 zaviedla povinnú školskú dochádzku pre deti vo veku 6-14 rokov, pričom základná škola mala byť bezplatná a mala poskytovať jednotné a vedecké základné vzdelanie. Potom v r. 1947 mala škola 258 žiakov, 8 pedagógov a 1 kancelárskeho zriadenca. V r. 1948 došlo ku zoštátneniu školy, odvtedy sa nazývala Štátnou základnou školou. Inštitúcia oslávila 100. výročie svojej existencie 25. mája 1974.

Od r. 1979 sa snáď začal nejaký výraznejší vývoj v živote školy, vtedy sa totiž stala Všeobecným osvetovým strediskom (ÁMK). Dom kultúry ku škole pripojili, materskú školu nie. Okrem toho, že miestnou výhodou tohto opatrenia bolo, že pedagógovia riadili osvetu, zapojili sa do aj do celokrajinskej siete. Toto bolo najdôležitejším prínosom ÁMK, veď takto si mohli vytvoriť viacero dôležitých kontaktov. Vtedy sa dostali do styku s viacerými inštitúciami z dolniakov, tak aj s obcou Földes. Výmenné tábory sa usporadúvali dlhé roky, v praxi dokonca funguje tento vzťah až dodnes, i keď ÁMK už dávno zaniklo. Stalo sa totiž, že

sa osveta dostala natoľko „na nulu“, že si obecny úrad do seba vsiakol funkcie ako organizátor voľného času a podobne, pričom konkrétne úlohy ponechal škole. (Zobral si len ľudí a peniaze.)

Preto pán riaditeľ „na výmenu“ požiadal o hospodársku samostatnosť školy, čo sa aj okolo roku 1989 uskutočnilo. Znamenalo to, že na začiatku roka dostali svoj rozpočet, z čoho museli hospodáriť. „Boli sme od začiatku odkázaní dosť na seba.“ Hľadali všelijaké možnosti, z čoho sa dalo profitovať, toto obdobie obohatilo pedagogický zbor aj vedenie školy o mnohé metodické skúsenosti. Zaviedli aj formu výuky nazývanú jazykovo-literárnou a komunikačnou výchovou.

V roku 1983 došlo ku väčšej reorganizácii v živote školy. Dovtedy sa vyučovalo na smeny so 300 žiakmi – škola v Bajne vždy patrila medzi väčšie školy – vtedy inštitúcia dostala ďalšie štyri učebne, a odvtedy mohla fungovať v jedinej smene. Školu susednej obce Epöl už v tomto čase pripojili k nej, rozdelili sa okolo r. 1998. (Škola v Epöl aj v súčasnosti funguje s nízkym počtom žiakov, je ich asi 50.) Podľa pána riaditeľa možnosti v súčasnosti opäť majú zväzky, preto si obce Bajna, Nagysáp, a Epöl vytvorili spoločný školský zväzok, ktorého riaditeľstvo je v Bajne.

Učiteľský zbor – žiaci – možnosti ďalšieho štúdia

Zloženie učiteľského zboru je pomerne stabilné. Avšak počet žiakov neustále klesá, i keď sem dochádzajú aj deti z okolitých dedín (asi 30 detí). K „zníženiu stavu“ v učiteľskom zbore dochádza aj napriek tomu len vtedy, ak niekto pôjde do dôchodku. Noví učitelia prichádzajú len na zmluvu, aj ten pedagóg, ktorý prišiel najskôr do školy, dostal zmluvu na dobu neurčitú až po 7-8 rokoch. Čo sa týka vekovej štruktúry učiteľského zboru, sú to najmä ľudia stredného veku. Tento stabilný zbor je zárukou toho, aby v inštitúcii prebiehala taká výuka na stabilnej úrovni, vďaka ktorej bolo obdobie, keď do tejto školy chodilo až 50-60 detí z okolitých obcí.

Aj žiaci z Bajny preferujú miestnu školu (sú možno dvaja, ktorí sem nechodia). Mienka o škole je z viacerých hľadísk pozitívna, zaujíma pomerne dobré miesto aj v rebríčku stredných škôl. Ukazovatele ďalšieho štúdia sa považujú za priemerné, sú žiaci, ktorí sa dostanú aj na veľmi dobré stredné školy. Všetci pôjdu študovať ďalej, škola sa pokúsi tento proces usmerniť tak, aby sa to dialo v súlade so schopnosťami detí. Podľa bývalého zástupcu riaditeľa: „Je to ešte viac príznačné pre školu, pretože pred dobrými pár rokmi bolo veľkou vecou, ak sa dieťa dostalo na vyšší stupeň základnej školy. Dnes takmer každé dieťa ukončí ôsmy ročník. A ja to považujem za veľkú vec. V súčasnosti je desať rómskych

stredoškólakov, takže medzičasom takmer nikto nepreruší školské dochádzku, alebo je takých veľmi málo. (...) Tá tendencia sa výrazne zlepšuje. Počet neospravedlnených absencií bol ešte pred 5-10 rokmi veľký problém, ale teraz sa vyskytuje už len v prípade niekoľkých rodín. Samozrejme sa niečo také vyskytuje aj u Maďarov."

S dobrými výsledkami školy súvisí fakt, že v štvrtom ročníku sa trieda rozdelí na skupiny. V týchto skupinách prebieha práca špecializovaná podľa schopností jednotlivcov, jednotlivé skupiny nenapredujú v učive rovnako. Vo štvrtom, alebo najneskôr v piatom ročníku sa vážené predmety (maďarčina, matematika, nemčina) vyučujú už v skupinách. Tieto skupiny však nie sú meravé. V prípade týchto predmetov sú v učiteľskom zbore aj dvaja učitelia s takouto aprobaáciou, čo umožňuje prácu v paralelných triedach. Je silnejšia a je slabšia skupina. V silnejších skupinách sa deti pripravujú aj na rôzne súťaže. Neorganizujú teda krúžky, ale takto uspokojia aj potreby zvýšeného záujmu. Samozrejme aj zo slabšej skupiny sa dá ísť na gymnázium, ale do menej silnej inštitúcie.

Tento systém funguje v Bajne už roky pomerne úspešne, žiaci z lepších skupín boli úspešní na stredných školách, kým žiaci zo slabších skupín ľahšie prežívali pocit úspechu. Napriek tomu na doškoloňovaní pedagógov sa už viackrát nadhodilo, že aj tento systém je značne diskutabilný, pretože podľa nich nie je prijateľným riešením ani segregácia na základe vedomostí. Podľa riaditeľa školy tu ale treba vždy dodať, že sa jedná o vyslovene flexibilné skupiny, ak sa niekomu niečo „nepáči“, môže prejsť do druhej skupiny.

Cgánski žiaci v škole

Pomer rómskych žiakov v inštitúcii je okolo 17 %. *„U nás sa etnické problémy nikdy neprejavili.“* Ani počet Rómov nebol taký vysoký, a veľa v tejto veci pomohlo úsilie miestnych Rómov a ich asimilácia k prostrediu. *„Prakticky sme si ani nevšímali, kto je Róm a kto nie je.“* Aj medzi deťmi sa vytvorili veľmi dobré vzťahy, priateľstvá nevznikali na etnickom základe.

V nadväznosti na jeden projekt mi povedala nasledovné vety bývalá zástupkňa riaditeľa: *„Hovorilo sa, že najlepšie bude, ak zanikne rómska trieda, ale tu v Bajne nikdy nebola rómska trieda. Vedľa rómskeho dieťaťa tam vždy sedelo aj druhé dieťa.“*

Aj napriek vzťahom, ktoré možno považovať za dobré, škola vždy kládla veľký dôraz na túto otázku. Keďže majú pomerne dobré vzťahy s miestnou rómskou menšinou samosprávou a s jej vedúcim, ten sa podujal na vyučovanie predmetu o rómskej národnosti

cez projektové metódy. Predsedovi menšinovej samosprávy, ktorý študuje sociálnu pedagogiku, poskytl učebné materiály predmetu rómskej vzdelanosti, a teraz sa spolu s učiteľmi ich snaží začleniť do vyučovacích hodín.

Týždenne raz sa stretáva s deťmi a oboznamuje ich s kultúrou, „*ale len s mierou*“. Podľa riaditeľa má zaujímavý prístup, „*je toho názoru, že nie je dobré zachádzať o druhého extrém. Nezaškodí, ak [rómke dieťa] spozná aj staré veci, ale pristupujme k tomu opatrne.*“ V škole sa snažia nasledovať túto umiernenú cestu, „*nie násilne, že teda 'to si ty'*. U nás sa nerozlišuje, či rómske dieťa, alebo nie. (...) Máme aj rómske deti s výborným vysvedčením a prepadnú aj nerómske deti.“ K uvedeným treba dodať, že z tohto pohľadu je veľmi dobrý učiteľský zbor. Veď darmo by sa boli núkali príležitosti, ak sa oni nepodujmú, že sa toho zúčastnia. Tieto programy nepomáhajú len vo výchove detí zo znevýhodneného prostredia, ale v prípade všetkých detí, lebo „*niečo treba ukázať, aby sa mohol udržať záujem.*“

Projekty školy

Pred dvoma rokmi podali spoločne so školou Kossutha v Tatabányi projekt v rámci grantovej schémy „*Integrácia v integrácii*“. Vtedy dostali pomoc v prvom rade k príprave detí z rómskych a viacnásobne znevýhodnených rodín. Znamenalo to 30 hodinové doškolovanie pre celý učiteľský zbor. Návrhy obsiahnuté v projekte realizovali formou programu. Sú súčasťou integračnej siete a fungovali aj ako testovacia inštitúcia.

Podstatou integračného projektu bolo, že sa mali vymyslieť také programy, ktoré napomáhali vyučovanie detí zo znevýhodnených rodín, avšak môže sa do nich zapojiť celý školský kolektív. „*Boli to výlety, čo v skutočnosti znamenalo finančnú pomoc, a v školskej družine sme im dávali úlohy, aby mohli dobehnúť ostatných. V tom čase pomer rómskych žiakov v prvej triede dosahoval 30%. Problémom nebol prístup ich rodiny, ale to, že po čase už nedokázali pomáhať žiakom.*“ Preto zefektívnili prácu v školskej družine s dvoma pedagógmi rozvojového vzdelávania, ktorí znamenali deťom veľkú pomoc. „*Vyučovanie sme spestrili výletmi, kam mohli prísť aj rodičia. Boli sme v Gyóri, Ajke, vtedy už s celým triednym kolektívom.*“

Vychovávatelia sa zúčastnili doškolovania aj v rámci tohto programu. Vtedy sa vytvorili dodnes živé a dobré vzťahy s pedagógmi z Tatabánye, kde na umeleckých súťažiach dosahovali úspechy aj rómske deti. (Tento tanečný súbor dodnes funguje.)

Ešte to nie je oficiálne, ale pravdepodobne uspeje aj ďalší projekt školy, ktorého vypracovania sa zúčastnil aj predseda menšinovej

samosprávy. Ten už predložili ako združenie, čiže zapojili sa do neho aj obce Tárkány a Kestúc (Kesztlőc), resp. aj tamojšia slovenská menšina. Cieľovou skupinou projektu nie sú ani tak rómske, ako znevýhodnené deti.

Cieľom projektu je, aby sa škola v Bajne stala bazovou inštitúciou župy Komárom, v ktorom sa môže integračná metodológia odovzdať ďalej. Celý učiteľský zbor by zúčastnil troch 30 hodinových doškoľovaní, ktorých tému by predovšetkým tvorili metodologické otázky. Dúfajú, že budú mať možnosť aj na získanie odborných materiálov, ak inak nie, tak aspoň prostredníctvom plodných kontaktov s ostatnými inštitúciami, ktoré v projekte taktiež uspejú.

Cez Celoštátnu školskú integračnú sieť sa dostali pred dvoma rokmi do projektu „*Súdržná spoločnosť*“. V rámci neho sa zúčastnili tréningu o vplyvoch spolužitia 5 učelia a jeden mentor. Najväčším prínosom programu bolo, že dostali veľmi fundovaný odborný materiál: príručky, pracovné zošity, CD prílohy s konkrétnymi projektmi, ktoré môžu s deťmi uskutočňovať. Hlavným motívom projektov je prezentovanie kultúry rôznych národností, k čomu je priložené osobitné učivo pre ročníky nižšieho a vyššieho stupňa základnej školy.

Integračná stratégia je organickou súčasťou aj pedagogických programov. Dostali sa tam okrem toho aj veci spojené s kultúrou, ďalej posilnenie prekonávania vedomostných a kompetenčných rozdielov detí. Pri začlenení multikulturálnych obsahov poskytuje značnú pomoc predseda miestnej rómskej samosprávy.

Ďalšie plány a vzťahy

Ďalšie plány, hlavné koncepcie sú postavené na existencii bazovej inštitúcie, aby získané poznatky mohli odovzdať ďalej. Avšak vplyvy euroregiónu veľmi necítiť ani tu, ani v iných oblastiach. Bajna sa pritom nachádza na okraji regiónu a patrí do volebného obvodu Tata, čo sa už nachádza mimo regiónu. „*Možno, že táto dvojaká situácia prinesie aj pozitíva, ale ak na úlohu regiónu bude kladený príliš veľký dôraz, tak Bajna tým môže aj veľa stratiť. Terajší starosta sa síce snaží rovnako prízvukovať oba, a vytvoriť užšie vzťahy aj s regiónom.*“

Vzťahy školy s cirkvou sú dobré. Prebieha náboženská výchova, dvaja vychovávatelia ukončili školu katechetov, takže aj oni môžu vyučovať popri farárovi. Úzky vzťah s cirkvou nie je škole cudzia, odzrkadľuje ho aj výber mena. Dôstojný otec je prítomný na každom podujatí, považujú aj jeho za pedagóga. „*Niekedy aj on podáva projekty a na výlety berie aj deti, ktoré nechodia na náboženskú výchovu.*“

Škola zohráva ústrednú úlohu aj v kultúrnom živote dediny, bez nej sú nemysliteľné dedinské podujatia. Vzťahy sú dobré aj s obecným úradom, vzájomne si pomáhajú. Pre niekdajšie ÁMK boli tieto vzťahy aj tak užšie. Podľa riaditeľa školy „*funkcia*“ naďalej ostáva na škole. To sa prejavuje aj tým, že oni upratujú a prenajímajú kultúrny dom, a prakticky aj zorganizovanie programov je ich úlohou.

Vybavenie školy nie je zlé, pomocou grantov si mohli kúpiť potrebné prostriedky. S budovou majú problémy, rekonštrukcia sa odkladá pre nedostatok finančných zdrojov obecného úradu. Keď sa stalo povinným sedemročné doškoľovanie, učitelia si šťastne zvolili smery, neprihlásili sa na drobné programy, ale získali ďalšie aprobácie. Stali sa pedagógmi rozvojového vzdelávania, spomedzi vychovávateľov viacerí získali odborné vzdelanie. (Učiteľ telocviku sa napríklad teraz prihlásil na učiteľstvo liečebného telocviku.)

Záverom možno konštatovať, že sa nesnažia byť dobrou školou zvyšovaním počtu žiakov, ale organizovaním ďalších programov. To ich stojí veľa práce, neustále musia byť „*v skvelej kondícii*“, a s odvolaním sa na toto žiadajú teraz starostu o pomoc k obnove budovy školy, pretože nekvalitná budova môže pre nich znamenať veľkú nevýhodu a dlhodobo môže zastrieť aj ich úspechy.

GYÖRGY FARKAS**OSTRIHOM, ULICA TÖLTÉS, NADÁCIA SRDCE BEZ HRANÍC**

Na ulici Töltés v Ostrihome (Esztergom) je komunitný dom Rómov, prevádzkovaný Kongregáciou školských bratov Panny Márie¹ a Nadáciou Srdce bez hraníc. Funguje v ňom inštitúcia prevažne sociálneho charakteru, ktorá – ako sme sa to dozvedeli od jedného z rehoľníkov², majúciach leví podiel na spravovaní „*Nášho domu*“³ – posilneniu etnickej identity rómskych rodín z okolia, ktoré túži podchytiť a podporiť, môže slúžiť nanajvýš ak nepriamo. Avšak vďaka vytrvalej a odvážnej práci španielsky hovoriacich rehoľných bratov, ktorí sa tu usadili v roku 1999, resp. ich pomocníkov tu dosiahli pred časom také výsledky, kvôli ktorým sa „*ulica Töltés*“ stala zásadnou ustanovitzhou v živote rómskej komunity Ostrihomu a ponúka príklad, ktorý je hodný nasledovania azda aj inde.

Ulicu Töltés by sme mohli nazvať aj jednou z „*periférií*“ mesta, keďže sa nachádza na kraji juhovýchodného okraja dvojtvareho Ostrihomu, majúceho charakter záhradného mesta, ale lemovaného opustenými priemyselnými parkami. Ulica na konci mesta beží od severozápadu na juhovýchod, paralelne s protipovodňovým násypom, ktorý chráni mesto pred ničivými prívalmi vody z Tátskeho prielivu, slúžiaceho aj ako havarijná priehrada. Zo severozápadu ju ohraničuje nízky násyp pozdĺž Malého ramena Dunaja, oddeľujúci ostrov Prímás, kým z juhovýchodu niekdajšie priemyselné objekty na ceste Táti.

Horný koniec ulice, smerom k Malému Dunaju, má konsolidovaný charakter, určujúcimi stavbami sú tu domy radovej výstavby. Zato časť ulice smerom nadol od križovatiek ulíc Töltés a Lázár Vilmos až po ulicu Szentkirályi je jednou z chudobných štvrtí Ostrihomu s najmarkantnejšími príznakmi „*slum*“. V tejto časti na jednej strane ulice (bližšej k mestu) stoja viac-menej udržiavané rodinné domy, na druhej strane sa však nachádzajú veľmi schátralé prízemné bytovky, niekdajšie sociálne nájomné byty mesta, ktoré aj pôvodne ponúkali

¹ Zakladateľom Kongregácie školských bratov Panny Márie bol svätý Marcellin Champagnat (1789 – 1840). Rád začal pôsobiť v polovici 19. storočia vo Francúzsku v okolí Lyonu. Jeho cieľom bolo prostredníctvom školskej siete, vybudovanej v najchudobnejších oblastiach, zabezpečiť výchovu a vzdelávanie detí v katolíckom duchu. <http://amihazunk.hu/www2/oldalak/maristak.htm>

² Mateo Luis González Cerdán (47) rehoľný brat, riaditeľ

³ Oficiálny názov inštitúcie do septembra 2004: „*Náš dom*“ Rómsky komunitný dom a teledom

mimoriadne nízky komfort. Na základe vonkajších znakov týchto obydľí, ako aj etnickej príslušnosti miestnych obyvateľov možno konštatovať, že dnes je táto časť jednoznačne jedným zo skrytých rómskych get Ostrihomu.

V križovatke ulíc Szentkirályi a Töltés, za spomínaným radom prízemných bytoviek, stojí úhladná a priestranná prízemná budova, centrum nadácie, postavený r. 2002. „*Náš dom*“ je symbolom všetkých úsílí, ktoré školskí bratia Kongregácie Panny Márie tu vynaložili na pozdvihnutie miestneho obyvateľstva počas siedmich rokov svojho pobytu. Rád školských bratov obnovil svoju činnosť v Maďarsku v r. 1990⁴. Po deväťročnej práci vznikol v meste Győr dobre vybudovaný inštitucionálny systém⁵. Rád popri školách vykonáva aj sociálnu činnosť, zakladá centrá voľného času, „...*kde sa nevenuje len výchove, pastoračnej činnosti, ale aj sociálnym problémom.*“⁶ V znamení obrátenia sa k sociálnym problémom sa Generálna rada rehole rozhodla, že po úspešnom začiatku v Győri svoju činnosť rozšíria na ďalšie oblasti.

Ostrihomská ulica Töltés patrí k farnosti svätej Anny. Za pomoci vtedajšieho farára, Lászlóa Kiss-Rigó sa na jar r. 1999 presťahovali traja rehoľní bratia z Győru do Ostrihomu. Rehoľníci si vedome zvolili za bydlisko lokalitu, ktorá je v blízkosti najbiednejších vrstiev mestského obyvateľstva. Od miestnej rómskej rodiny si odkúpili neomietnutý obytný dom, a v ňom sa zariadili. Vytvorenie vzťahov s tunajšími obyvateľmi si vyžiadalo niekoľko mesiacov trpezlivej práce. Rehoľní bratia vychádzali aj z takmer dvestoročných skúseností rádu, keď sa k rodinám pokúsili priblížiť cez prácu s ich deťmi. Spočiatku v jednej izbe kúpeného rodinného domu zriadili ustanovizeň na spôsob školskej družiny, kde sa deťom, ktoré sa ponevierali po osade, venovali každý deň v rôznych vekových skupinách. Rehoľníci popri katolíckej pastoračii sa snažili o to, aby prostredníctvom herných aktivít si deti postupne osvojili tie vzory sociálneho správania a pravidiel spoločenskej komunikácie, ktoré boli pre ne predtým v podstate cudzie a neznáme, a preto sa k nim stavali s istými obavami a odmietaním⁷. Pozorná,

⁴ Rehoľa fungovala v Maďarsku v rokoch 1909 (iné zdroje uvádzajú r. 1890) – 1949 a svoju prvú školu otvorila v Oršove na území dnešného Rumunska. (<http://amihazunk.hu/www2/oldalak/mo.htm>)

⁵ Katolícke školské stredisko Vilmosa Apóra začalo fungovať v Győr-Ménfőcsanak r. 1993, so 600 žiakmi. (<http://amihazunk.hu/www2/oldalak/mo.htm>)

⁶ <http://amihazunk.hu/www2/oldalak/mo.htm>

⁷ „...A začali sme robiť v našom byte, v spoločnosti, v takej malej sále, zamestnanie s deťmi. A to zamestnanie bývalo od štvrtej do siedmej hodiny, boli tri skupiny, najprv malé, od štvrtej do piatej, potom prostredná skupina, od piatej do šiestej, a veľká skupina, od šiestej do siedmej. Najskôr sme sa len hrali ... hrali... a cez hru sme trochu skúšali sociálne akcie... Minimálna podmienka bola, aby mali čisté ruky, ...že prídeš a vtedy dávaš pozor, čo hovoríme...“ (rozhovor s rehoľným bratom Mateom, 22. januára 2007, ďalej ako Rozhovor)

láskavá starostlivosť o deti, resp. dôsledné zohľadňovanie ich osobných potrieb a trvanie na sledovaní predstavených vzorov správania viedli k tomu, že nové prostredie detí rýchlo upútalo. Je to zrejme úspech postupnej a opatrnej, skúsenosťami overenej „stratégie“ rádu, že po takmer dvojročnom pravidelnom fungovaní už boli pre iniciatívu priúzkou pôvodné rámce miestnych daností.

Vtedy už rehoľníci jasne videli, že hlavným dôvodom absencie rovnosti šancí a schopnosti osvojiť si vzory správania väčšinovej spoločnosti, resp. príznačnej spoločenskej zaostalosti detí z tejto ulice sú nedostatky v ich školskom vzdelaní. Vyriešenie pravidelnej školskej dochádzky, vytvorenie motivácie „*prečo chodiť do školy*“ môžu byť kľúčom k ich budúcej integrácii. Avšak k tomu, aby sa mohli vytvoriť motivačné faktory potrebné k pravidelnému učeniu sa, vzhľadom na životné podmienky miestnych detí bolo treba najskôr zabezpečiť najelementárnejšie podmienky života (hygienu, bytové podmienky atď.).⁸ Rehoľní bratia sa usilovali o rozšírenie svojich dovtedajších činností a to tak z obsahového, ako aj z formálneho hľadiska. K tomu, aby sa mohlo uskutočniť nevyhnutné zapojenie rodičov a rodín do činnosti, bolo treba udomáčniť celý rad aktivít, slúžiacich rozumnému tráveniu voľného času. To si vyžadovalo v prvom rade vhodné priestory.

Najskôr situáciu plánovali riešiť kúpou susedného domu, táto cesta však nebola schodná. Našťastie vtedy už mali za sebou stabilné inštitucionálne zázemie, ktoré umožnilo urobiť ďalší krok vpred. V roku 2001 vznikla na návrh dobrovoľníčky *Etelky Romanek*⁹ Nadácia Srdce bez hraníc¹⁰, ktorá jednak zdrojmi z grantov, jednak vytvorením rámcov

⁸ „...Veľmi rýchlo sme si všimli, že deti boli veľmi zanedbané, že nechodili pravidelne do školy, nemajú motiváciu chodiť do školy. Takmer osemdesiat percent z nich chodilo do pomocnej školy. Povedali sme si, že niečo treba urobiť.“ (Rozhovor)

⁹ Vedúca pobočky Ústredia práce Komáromsko-ostrihomskej župy v Dorogu. (<http://amihazunk.hu/www2/oldalak/mo.htm>)

¹⁰ Primárnym cieľom mimoriadne verejnoprospešnej nadácie „Srdce bez hraníc“ je napomáhanie rovnosti šancí detí vo viacnásobne znevýhodnenom postavení a rómskych detí a mladistvých, zlepšenie kvality ich života, organizovanie a zabezpečenie služieb pre voľný čas, športových súťaží, účasť na zabezpečovaní starostlivosti o deti cez deň, sociálna činnosť, pomoc rodinám. Nadácia v rámci svojej verejnoprospešnej činnosti vykonáva takú verejnú úlohu, ktorú zákon č. LXV. z r. 1990 o miestnych samosprávach radí k úlohám obecnej samosprávy, ďalej sa za verejnoprospešnú činnosť v zmysle zákona č. CLVI z r. 1997 považuje:

2. sociálna činnosť, pomoc rodinám;
4. výchova a vzdelávanie, rozvoj schopností, populárno-náučné činnosti;
6. ochrana kultúrneho dedičstva;
10. ochrana detí a mládeže, zastupovanie ich záujmov;
11. napomáhanie rovnosti spoločenských šancí skupín v znevýhodnenom postavení;
13. činnosť spojená s národnými a etnickými menšinami žijúcimi v Maďarsku;
18. napomáhanie vzdelávania a zamestnávania vrstiev, ktoré sú na trhu práce v znevýhodnenom postavení.” <http://amihazunk.hu/www2/oldalak/alapitvany.htm>

inštitucionálnej spolupráce s mestskou samosprávou posunula činnosť rehoľníkov do úplne iných dimenzií.

V dôsledku úspešnej spolupráce nadácie, školských bratov Panny Márie a obecnej samosprávy na jar r. 2002 už na pozemku, ktorý samospráva poskytla bezodplatne, stála nová budova s prefabrikovanou kovovou konštrukciou o rozlohe 250m². Stavbu financovali pomocou finančnej podpory lyonskej a katalánskej kongregácie rádu, zo zdrojov nadácie, získaných z domácich grantov, resp. z darov fyzických osôb.

Na jednej strane hlavnej chodby priestrannej, jednopodlažnej budovy sa nachádzajú spoločenské miestnosti, kým na druhej kancelárie administrácie, resp. sociálne zariadenia (toalety, umývárne, pracovňa, kúpeľňa, kuchyňa). Posledné uvedené boli pre členov komunity mimoriadne dôležité práve pre stav bytov v ulici; deťom mimoriadne chudobných rodín zabezpečujú možnosť pravidelnej hygieny a stravy. V zadnom trakte budovy sa nachádza sála vhodná na usporiadanie akcií, týkajúcich sa celej komunity. Prvým zo spoločenských miestností je dobre vybavená učebňa s počítačmi, nadácia totiž r. 2001 predložila úspešný projekt v grantovej schéme na zriaďovanie verejných prístupových miest na internet, tzv. teledomy, a to dodnes úspešne funguje¹¹. Za ňou nasleduje trieda, kde popri vyučovaní a doučovaní takmer 80 školopovinných detí prebiehajú aj kurzy a prednášky pre dospelých. Ďalšiu miestnosť tvorí dobre vybavená dielňa, vhodná na remeselnícke práce, a za ňou nasleduje hracia miestnosť, kde sa zabezpečí dozor pre najmenších. Výzdoba stien tejto poslednej, resp. veľkej spoločenskej sály potvrdzuje šikovnosť členov komunity.

Prvému vážnejšiemu konfliktu s nerómskym miestnym obyvateľstvom museli rehoľníci čeliť práve v rokoch 2001/2002, keď sa usilovali o rozšírenie svojej činnosti. Odpor časti obyvateľov voči stavbe vyústila do podpisovej akcie. Obavy iniciátorov boli pravdepodobne motivované predstavou, že nastávajúce stredisko nebude fungovať ako komunitné centrum, ale ako ďalší šíriteľ deviantných spôsobov správania, čím by ešte viac podkopalo imidž okolia a vo všeobecnosti by ohrozovalo verejnú bezpečnosť. Rehoľní bratia pritom majú podozrenie, že v pozadí mohli byť aj určité politické ambície. Samospráva sa nakoniec pokúsila utlmiť napätie verejným diskusným fórom. Na tomto fóre – podľa spomienok brata Matea¹² – sa v konečnom

¹¹ Új Ember, 2002. 03. 17., LVII. évf. 11. (2789.) <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2002.03.17/0701.html>

¹² „...Volt egy nagyon durva fórum az önkormányzatban, amin mindenki előhozta a rossz tapasztalatokat a cigányokkal és a végén hát sikerült meggyőzni az embereket, hogy mi a nevelésükkel foglalkozunk, nem a bulizással, és akkor meg fogják látni, hogy változik a helyzet.” (Rozhovor)

dôsledku dosiahlo zmierenie; boli ozrejmene zámery nadácie a rádu, ktoré určite doložili aj prvé výsledky práce, ktoré už vtedy boli badateľné.

Na prevádzkovaní komunitného domu, ktorý funguje od jari 2002, na vykonávaní vytýčených cieľov nadácie, resp. na realizácii naplánovaných programov sa podieľajú okrem dvoch rehoľných bratov dvanásť. Šiesti pedagógovia, spomedzi ktorých jeden vedie informačné stredisko. Popri nich pracujú dvaja mentori cigánskeho pôvodu. Obyvateľov ulice zastupujú v tomto tíme štyria: dvaja pedagogickí asistenti, jeden údržbár a jeden upratovač.

Financie, potrebné k prevádzke a údržbe inštitúcie, pochádzajú zo štyroch zdrojov. Kongregácia školských bratov (dary, podpory), Nadácia Srdce bez hraníc (zdroje z grantov) a mestská samospráva (napr. určité percento plátov pedagógov, vybavovanie administrácie) spoločne zabezpečujú pozadie, potrebné k priebežnej, bezpečnej a dlhodobej prevádzke ustanovizne. Okrem toho k podporovateľom možno pripočítať Katolícku cirkev v Maďarsku – brat Mateo je členom výboru cirkvi pre pastoračiu Rómov -, rôzne organizácie (Caritas, Maďarská maltézska pomoc), resp. miestnu rómsku menšinovú samosprávu. I keď spoluprácu s menšinovou samosprávou považujú rehoľníci za dobrú, užitočnú a mimoriadne potrebnú, jej finančné možnosti sú značne obmedzené, od nej môže inštitúcia očakávať skôr vytvorenie základov širšieho spoločenského - duchovného pozadia, resp. udržiavanie kontaktov s kompletnou rómskou komunitou mesta.

Činnosti komunitného domu a nadácie zasahujú takmer 300 osôb. To samozrejme neznamena celú rómsku komunitu Ostrihomu, čiže z tohto hľadiska sa činnosť inštitúcie môže považovať za lokálnu. Avšak jej zóna vplyvu sa predsa rozšírila, keďže sa rodiny aj jednotlivci, o ktoré a o ktorých sa „*Náš dom*“ staral, v uplynulých rokoch sa viackrát sťahovali, i keď jeho expanzii bráni viacero faktorov, predovšetkým fakt, že sa nachádza na periférii. Dom teda v prvom rade zostal priestorom starostlivosti o rómsku komunitu na ulici Töltés. I keď by bolo veľmi prínosné, keby sa do tejto úspešnej iniciatívy mohli zapojiť aj iné rómske komunity, ktoré sa v meste nachádzajú v podobnej periférnej situácii, takéto rozširovanie by už presahovalo možnosti inštitúcie, ktorá za súčasných personálnych a materiálnych daností funguje takmer optimálne.

Dobрым príkladom mnohorakej činnosti domu je projekt, s ktorým uspeli spoločne s Nadáciou Sv. Jakuba a Kanceláriou protidrogovej prevencie „*Fényközpont*“ v r. 2006. So svojou

prezentáciou¹³, ktorú vypracovali pomocou podpory získanej vo výške viac než 4 milióny forintov z grantového programu oddelenia kriminálnej prevencie vtedajšieho Ministerstva vnútra MR, získali právo na zastupovanie krajiny na konferencii vo Fínsku. Počas realizácie projektu sa vytvorila veľmi dobrá spolupráca medzi políciou a nadáciou¹⁴.

Samozrejme nadácia sa popri tom zúčastní aj množstva ďalších charitatívnych, doučovacích projektov, či programov zameraných na rozvoj sebapoznávania, alebo na pestovanie tradícií, resp. ďalších, ktoré zlepšujú kvalitu života komunity a podporujú rovnosť šancí. Takúto kooperáciu uskutočňuje napríklad aj prostredníctvom Ostrihomskeho domu šancí Koordinačnej kancelárie rovnosti šancí Komáromsko-ostrihomskej župy¹⁵.

Podľa najnovšej správy, ktorá sa týka obyvateľov ulice, samospráva na svojom mimoriadnom zasadnutí v máji r. 2007 prerokovala otázku rehabilitácie „obytných zón podobných osadám“, k čomu rehoľníci už dlhšie nabádajú. „...dnes už celkom zdevastované obytné budovy by prestavali na komfortné domy so záhradou, pričom do prác by zapojili aj Rómov. Takto by im poskytli aj prácu, ktorí by sa viac starali o domovy, ktoré si postavili vlastnoručnou prácou.“ Plánované zapojenie obyvateľov osady do rehabilitácie by z viacerých hľadísk zakonzervovalo výsledky, ktoré sa môžu dosiahnuť jednorázovým zákrokom¹⁶. Poslanci samosprávy schválili plány, vypracované až na úrovni rozpočtu, a do nasledujúcich rokovaní o ďalšom osude rehabilitácie chcú zapojiť aj menšinovú komisiu.

¹³ „...mi képviseletük a magyarországi bűnmegelőzési programot Finnországban, amit európai bemutatás volt, évente bemutatják milyen programot csináltak, versenyt csináltak, és ott másodikkak voltunk, az egész európai bűnmegelőzési program bemutatásán. ... A hátrányos helyzetű emberekkel próbáltuk kibeszélgetni, hogy próbáljuk mondani, hogy mi a rossz, mi a jó, mi egy bűncselekmény és mi jár hozzá és akkor ilyen kísérletet csináltunk a lopásról, a másík a drogfogyasztásról, prostitúció, a másík a bank támadás... családon belül [i erőszak] ... és ilyen kocsmái verekedés és utolsó volt egy lopás, játékszerem... és akkor minden film után volt egy bemutatás a művelődési házban és egy...ilyen... bírósági per volt ott... próbáltunk lebonyolítani, hogy a gyerekek nem csak tudják, hogy mi az hogy bűncselekmény, hanem utána mi a következmény. Sikeres volt.” (Rozhovor)

¹⁴ „...mondta az egyik rendőr, hogy amikor nem voltunk mi itt, a Töltés utcán, mondja, hát hetente legalább négyszer kellett volna jönnie a Töltés utcába valamiért. Most ritka az az alkalom, amikor kell jönni a Töltés utcába, mert mi ott a környéken vagyunk. Mondja, hogy jó lenne, ha máshol is csinálnánk ezt...” (Rozhovor)

¹⁵ Zoznam programov na august 2006: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1564&articleID=30482&ctag=articlelist&iid=1>

¹⁶ „Obyvatelia sociálnych nájomných bytov samosprávy nahromadili veľké nedoplatky, ktoré sa snažia vysporiadať účasťou v programe samosprávy na riešenie dlhov. (...) Nadácia Srdce bez hraníc sa v rehabilitačnom programe sídliska podujala aj na to, že obyvateľom nových domov bude pomáhať ako mentor pri vytváraní životosprávy (napr. ako si zadeliť peniaze), aby sa nestali neplatičmi. ... V rámci rehabilitácie sídliska ... sa pokúsia vyriešiť aj situáciu ľudí, ktorí v priestoroch bývajú bez akéhokoľvek oprávnenia.” <http://www.hidlap.net/modules.php?name=News&file=article&sid=395>

Na záver, čo sa týka zachovania rómskej identity a používania jazyka¹⁷, skúsenosti rehoľných bratov sú rôzne¹⁸. Obyvatelia osady na ulici Töltés patrili v rámci ostrihomskej rómskej komunity k najchudobnejším, pred príchodom rehoľných bratov situácia tunajších detí bola takmer bezvýchodisková. Prvoradým cieľom preto nemohlo byť nič iné, než výrazné zlepšenie kvality ich života, všetko ostatné mohlo nasledovať až potom. Preto zachovávanie cigánskej – rómskej identity zatiaľ nepatrilo medzi hlavné ciele. Po určitom skonsolidovaní životných podmienok sa však čoraz viac dostávajú do popredia vzťahy medzi komunitou a väčšinovou spoločnosťou, problémy prekonania zaostalosti a integrácie. Jedným možným základom riešenia konfliktných situácií, ktoré v budúcnosti pravdepodobne vzniknú, je zlepšenie sebahodnotenia príslušníkov menšinovej komunity, vybudovanie pozitívneho vzťahu k vlastnej budúcnosti, k čomu je však nevyhnutné – okrem iného – upevnenie ich etnickej identity, a to cez formy prejavu, ktoré sú prijateľné pre celú spoločnosť. Tieto nároky by sa mali čoskoro zviditeľniť – rehoľníci už netrpezlivo čakajú, aby prvé „*deti z ulice Töltés*“ získali stredoškolské či odborné vzdelanie, prípadne aby ašpirovali na ďalšie vzdelanie. Doteraz položené základy sa zdajú byť vhodné aj pre vývin v tomto smere. Dom a komunita okolo neho sú už aj v súčasnosti multikultúrnymi vďaka španielskej materčine rehoľníkov¹⁹, ich vynikajúco osvojenej slovnej zásobe v maďarčine a rómskom jazyku lovári, resp. spolupráci obyvateľov osady s rómskym pôvodom a maďarských pomocníkov. Na dôvažok osobnosti a aktivity rehoľníkov navodzujú atmosféru, ktorá prináša inštitúciu a jej okoliu mimoriadnu toleranciu.

„...Teraz, to je nesporné, je ešte stále veľmi málo kontaktov medzi rómskym a nerómskym spoločenstvom. Ale už prijali, že sme tu, deťom hovoria, že ... dávajte pozor na bratov, lebo oni povedia, čo treba robiť všetko, a potom je

¹⁷ „...Tu v dome pedagógovia väčšinou hovoria po maďarsky, ale deti pokojne môžu hovoriť po rómsky. ... Je taký mentor rómskeho pôvodu, ktorý veľmi dobre hovorí po rómsky, jazykom tu žijúcich Rómov – Lovári. Ale s deťmi sa skôr rozprávame po maďarsky, lebo upevňujeme maďarský jazyk, lebo materčina je pre nich tento rómsky jazyk a viackrát nás prosia [?], aby sme trochu upevnili, aby sa vedeli lepšie vyjadrovať v oboch jazykoch. Ale ak niekto hovorí po rómsky, nám to nevádi, radšej je to dobré. Počas hry sa aj my zvykneme postaviť a povedať niekoľko viet po rómsky.“ (Rozhovor)

¹⁸ „...Všimli sme si dve alebo tri veci. Prvá, že je málo takých Rómov tu v Ostrihome, ktorí sú hrdí na to, že sú Rómovia. Lebo tu sa veľmi výrazne líšia Rómovia a bieli ľudia, a to nie je až také dobré. My tu skúsime všetko, mesačne raz urobíme rómsky bál a venujeme sa rómskej kultúre, v hravej forme. Robíme aj „Milionára“, s rómskou otázkou, je to taká vec, že chodia deti aj rodičia. My máme aj tanečnú skupinu, ktorou sa snažíme upevňovať trochu tradíciu a deti sa tu učia tancovať. A začali sme vyučovať aj rómsky jazyk, bol tu človek rómskeho pôvodu s diplomom, pedagóg, ktorý prišiel učiť jazyk, ale nešlo to dobre, lebo ťažko presvedčiť rómske dieťa, ktoré povie, že ja už viem rozprávať, načo sa treba učiť, a preto, že mali predsudky, že prečo, rómsky jazyk nie je ozajstný jazyk, ale len taký... a tak treba sa tomu ďalej venovať...“ (Rozhovor)

¹⁹ Rehoľný brat Mateo je katalánskeho pôvodu, ale pôsobil tu aj rehoľník mexického pôvodu.

to dôležité, že trošku už spoznali našu úlohu a potom s tým... no, treba ešte veľmi veľa pracovať, aby neboli predsudky a aby boli ústretoví k Maďarom..."

Použitá literatúra:

Rozhovor s rehoľným bratom Mateom, riaditeľom, Ostrihom, ulica Töltés, Nadácia Srdce bez hraníc, 22. januára 2007

<http://www.amihazunk.hu>

<http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2002.03.17/0701.html>

<http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1564&articleID=30482&ctag=articlelist&iid=1>

<http://www.hidlap.net/modules.php?name=News&file=article&sid=395>

<http://bunmegelozes.hu/eszkozta/index.php?pid=123>

<http://bunmegelozes.hu/?pid=262>

FRUZZINA GYENES**FUNGOVANIE A SKÚSENOSTI SO SLOVENSKOU MENŠINOVOU SAMOSPRÁVOU V ŠÁRIŠÁPE**

V Šárišápe (Sárisáp) v Komáromsko-ostrihomskej župe vznikla Slovenská menšinová samospráva 18.októbra 1998. Dvaja spomedzi jej členov – predsedníčka a podpredseda – boli tí istí vo všetkých cykloch, zvyšní traja členovia sa však menili v každom cykle. Dôvodom toho počas prvých ôsmich rokov bola snaha, aby v samospráve boli zastúpené všetky generácie. V súlade s tým bolo cieľom samosprávy, aby sa do nej dostali predstavitelia mladšej, 30-40 ročnej generácie, ďalej ľudia v strednom veku, resp. aj niekto spomedzi dôchodcov. Predstavitelia starších vekových skupín sa však – práve v dôsledku svojho veku – v prvých dvoch cykloch ročne striedali, preto v tomto treťom cykle už nepožiadali nikoho o zastupovanie tejto generácie. Dvaja teda spomedzi poslancov menšinovej samosprávy, ktorá vznikla na jeseň r. 2006, sú členmi zboru od jeho začiatkov, dvaja začali vlani svoj druhý cyklus, a je iba jeden poslanec, ktorý je „nováčikom“. Posledne menovaný však je bývalým starostom obce, takže ani jeho nemožno považovať za úplne „nedotknutého“ ohľadom práce samosprávy.

Okruh poslancov samosprávy možno teda nazvať pomerne stabilným aj napriek striedaniam. Dôvodom toho je v prvom rade fakt, že cieľom menšinovej samosprávy od začiatku bolo, aby do svojej práce zapájala tých, *„ktorí sa vždy aktívne zúčastňovali národnostného života tu v dedine, a tých, ktorí dobre ovládajú jazyk. Lebo ja si myslím, že to by malo byť podmienkou menšinových samospráv“* a na základe týchto požiadaviek sa v dedine s 300 obyvateľmi vytvorí veľmi úzka vrstva, veď skutočne aktívne sa môžu do života obce zapájať len tí, ktorí nielenže tam bývajú, ale tam aj žijú, čiže tí, ktorí trávajú pomerne veľa času v obci. A v prípade obyvateľov Šárišápu to platí iba o hŕstke ľudí, keďže potom, ako od 80-tych rokov až do r. 2001 pozatvárali prevádzky uhoľných baní v Dorogu, väčšina ľudí cestuje za prácou do blízkych miest (Dorog, Ostrihom (Esztergom)), a domov chodia *„len spať“*. V prvom rade sa teda môžu na prácu v samospráve podujatí tí, ktorí pracujú v dedine, alebo sú dôchodcovia. Dokresľuje to „prípád“ mladej učiteľky materskej školy, ktorá *„dostala inde prácu, preto po prvom cykle odišla“*. Spomedzi piatich členov aj v súčasnosti pracujú štyria v obci, alebo sú na dôchodku, a iba jeden má pracovisko v Ostrihome.

Napriek počiatocným snahám sa zdá, že po rokoch členovia menšinovej samosprávy tvoria z vekového hľadiska pomerne homogénnu skupinu; štyria patria do vekovej kategórie 40 - 60 rokov, a majú iba jedného mladšieho člena, tridsiatnika. Čo sa týka školského vzdelania, traja majú vysokoškolské a dvaja stredoškolské vzdelanie, a tento pomer bol príznačný aj v predchádzajúcich cykloch. Pre samosprávu teda nový systém volieb do menšinových samospráv prakticky nepriniesol zmeny. Na vysvetlenie citujem z jedného rozhovoru: *„Myslím si, že tam, kde samospráva aj doteraz fungovala, kde za samosprávou existujú funkčné súbory, spolky, kluby, tam to nie je problém. A kde nebolo bázy, tam nie.“* Napriek tomu teda, že sa do zoznamu voličov mnohí neprihlásili buď zo strachu, alebo z lenivosti, v Šárišápe mohla Slovenská menšinová samospráva vzniknúť bez problémov.

Samospráva „žije“ popri štátnej dotácii predovšetkým zo zdrojov z grantov. Svoje projekty predkladajú na Verejnú nadáciu pre národné a etnické menšiny v Maďarsku, na Celoštátnu slovenskú samosprávu, ale aj na kultúrny výbor župného zastupiteľstva. Často sa stáva, že uchádzačom nie je samotná samospráva, ale povedzme škola, ale získaná suma sa použije v prospech slovenskej menšiny žijúcej v obci. Takto sa už roky uskutočnil týždenný jazykový tábor na Slovensku, ktorý *„pre tých, ktorí od štvrtého, piateho ročníka priebežne tancujú [v slovenskom tanečnom súbore], sú prítomní na všetkých skúškach a vystúpeniach, a majú aj taký učebný prospech, pre tých je na konci ôsmeho ročníka tento týždenný tábor zadarmo, ako odmena.“* Toto vôbec neprekvapuje, veď jednak v takejto malej obci sa veci od seba nie sú vždy striktné oddelené, a jednak vedúca menšinovej samosprávy je učiteľkou slovenského jazyka a kultúry na škole.

Popri grantoch činnosť slovenskej menšinovej samosprávy napomáha aj obecná samospráva. Podpora od nich býva finančná pomoc k jednotlivým podujatiam, resp. podpora pre tzv. Pamätný dom, prevádzkovaný menšinovou samosprávou. Tým sa rozumie, že obecná samospráva odkúpila dom, pomohla s jeho rekonštrukciou atď. Z materskej krajiny však samospráva nedostáva a ani nežiada žiadnu podporu. Dôvodom toho je, že vzťahy obce s materskou krajinou znamenajú vzťah s družobným mestom. Okrem Handlovej tunajší Slováci nemajú kontakty na žiadne organizácie, inštitúcie na Slovensku a od nej si podľa slov predsedníčky menšinovej samosprávy preto nežiadajú finančnú pomoc, lebo ľuďom sa žije ťažko aj v Handlovej (pre zatvorenie baní). Duševná a vecná podpora však prichádza: *„...poprosili sme jedného poslanca v Handlovej, aby nám požičali tamojšie staré fotografie, aby sme si ich mohli prekopírovať. A dostali sme od nich aj knihy.“*

Vzťahy na oficiálnej úrovni teda znamenajú, že vedúci predstavitelia obcí sa vzájomne navštevujú pri príležitosti rôznych sviatkov. Osobné, rodinné kontakty však aj ponad toto viažu k sebe dve obce, totiž r. 1946 sa väčšina Slovákov, ktorí opustili Šárišáp, usadila v Handlovej a jej okolí. Preto „*Takmer každá rodina v Šárišápe má rodinu, príbuzných v Handlovej.*” (<http://www.sarisap.hu/>). Musíme ešte dodať, že vďaka športu pestuje Šárišáp vzťahy aj ďalšími dvoma obcami na Slovensku: s Kravanmi nad Dunajom a Svodínom. Futbalové mužstvo seniorov chodí pravidelne na turnaje, resp. pozýva mužstvá týchto obcí do Šárišápu. Okrem futbalu je pritom samozrejmé, že sa navzájom dobre poznajú aj starostovia.

Takto získané zdroje použijú predovšetkým na rôzne podujatia (na národnostný deň spojený s dňom starších; stretnutie slovenských pilišských obcí v tých rokoch, keď je na rade s jeho organizovaním Šárišáp, dávnejšie to bolo aj klubové popoludnie na fašiangy, výlet na Slovensko pre deti a dospelých). Okrem toho z nich hradia náklady na pozvanie hosťujúcich súborov, alebo príspevkov na cestovné napr. pre účastníkov stretnutia vedúcich menšinových samospráv, ktoré sa konalo v Békešskej Čabe (Békéscsaba). Ďalej z toho hradia aj režijné náklady Pamätného domu. Keďže sumy z rôznych zdrojov považujú členovia samosprávy za nízke, od počiatku sa zriekli svojich honorárov.

Členovia menšinovej samosprávy majú taký pocit, že napriek tomu, že obecná samospráva nevyčlení ročne konkrétnu sumu na ich podporu, predsa od nej dostávajú veľa pomoci a podpory: „*Zasadáme v zasadačke samosprávy, len v zime sa v nej nekúri, šetrí sa. Osobitnú miestnosť nie... ale tu v podstate máme všetko zabezpečené. Z mála peňazí, čo je štátna podpora, by sme nemohli existovať.*” Je dôležité, že tu obecná samospráva nepodporuje menšinovú len finančne, neprispieva len financiami na podujatia Slovákov, ale poskytuje aj ľudskú pomoc, podporu: „*Ale tu v samospráve pre nás zabezpečila k tomu pozadie aj sekretárka, upozornila nás, ak sme na niečo zabudli, atď. Tým sme len získali.*”

Samospráva teda nemá vlastnú kanceláriu. Šesť povinných oficiálnych zasadnutí ročne uskutočnia v jednej miestnosti samosprávy. Na tých sa dohodnú o povinných bodoch, napr. o rozpočte, a z týchto zasadnutí sa spíše aj zápisnica. „*Ale k tomu, aby samospráva fungovala dobre, aby sa všetko dalo plynulo urobiť, k tomu sa treba stretávať častejšie. Ale to nie sú oficiálne, nie je z nich zápisnica. Ak sa niečo deje, dohodneme sa, že sa stretneme. Alebo prídu ku mne.*” – hovorí predsedníčka menšinovej samosprávy. Vidno teda, že okrem oficiálnych zasadnutí sa schádzajú, keď sa majú o čom rozprávať. Vtedy sa stretávajú u niektorého člena. Avšak vzhľadom na rozmery obce je samozrejmé, že medzi členmi samosprávy je denný kontakt.

Ako na to poukázal aj predchádzajúci citát, slovenská samospráva v Šárišápe má veľmi dobré vzťahy s obecnou samosprávou. Jedným z dôvodov toho je fakt, že bývalý starosta, ktorý tento úrad zastával v rokoch 1994 – 2006, je tiež slovenského pôvodu, preto od začiatku vo všetkom pomáhal menšinovej samospráve a podporoval ju. Druhým dôvodom je, že existencia menšinovej samosprávy je aj zdrojom príjmov pre obec, zdrojom, pomocou ktorého sa môže oživiť kultúrny a spoločenský život dediny, to však je možné len v prípade úzkej spolupráce a vzájomnej pomoci oboch samospráv. V Šárišápe tieto vzťahy jestvujú, čomu nasvedčujú aj nasledujúce citáty: *„S bývalým starostom sme sa v uplynulých rokoch usilovali robiť veci ruka v ruku.“ „Takmer sa neoddelili. Samozrejme obe majú svoju špeciálnu prácu, ale bola, je partnerská spolupráca medzi dvoma samosprávami. To nejako splýva pri slávnostiach aj inde.“*

Práve preto otázka, či dokáže menšinová samospráva uplatniť práva, ktoré má garantované menšinovým zákonom, sa ani nenadhodí, veď: *„Ešte sa nikdy nestalo, že by sme sa na niečo také museli odvolávať. ... Vždy poviem, že u nás je veľmi ideálny vzťah medzi obecnou a slovenskou samosprávou. ... Našu prácu podporovali aj vtedy, kým ešte neexistovala samospráva.“* Okrem toho majú dobré vzťahy aj s Celoštátnou slovenskou samosprávou, predsedníčka miestneho zboru je totiž aj sama poslankyňou celoštátneho zboru.

V obci funguje viacero občianskych organizácií či iniciatív, ale niet zaregistrovanej menšinovej občianskej organizácie. Je však viacero občianskych iniciatív, ktoré sa viažu k slovenskej menšine. Takou je napr. Národnostný pávi krúžok – slovenský národnostný spevokol, založený ešte v r. 1962, Vlastivedný kruh, ktorý staré, prevažne slovenské tradície obce oživuje najmä v nadväznosti na Pamätný dom a Klub dôchodcov, ktorý je spojený so slovenskou národnosťou najmä preto, že silnú slovenskú identitu majú dnes už predovšetkým príslušníci staršej generácie. Menšinová samospráva sa priamo či nepriamo viaže na všetky tri iniciatívy: vystupovania a cestovanie Pávieho krúžku pravidelne podporuje finančne, Vlastivednému kruhu pomáha prevádzkovaním Pamätného domu a neustálym rozširovaním jeho zbierok, resp. organizovaním podujatí, kým Klubu dôchodcov pomáha predovšetkým pri zorganizovaní Dňa starších, čo sa spája s národnostným dňom.

Na webovej stránke Šárišápu sa uvádza, že menšinová samospráva vznikla preto, *„aby konali v záujme zachovania slovenského jazyka, miestnych ľudových tradícií, aby pestovali vzťahy s družobnými obcami“* (<http://www.sarisap.hu/>). Na základe rozhovorov, pripravených s poslancami menšinovej samosprávy, sa to dopĺňa o to, že menšinová

samospráva sa nielen snaží napomáhať osvojenie si jazyka žiakmi základnej školy a vytvára možnosti na pestovanie a prezentovanie slovenských tradícií, ale programy aj organizuje a riadi, resp. udržiava kontakty s Celoštátnou slovenskou samosprávou a okolitými slovenskými osadami. A dve posledné role sú snáď dôležitejšie, pretože organizované, inštitucionálne formy pestovania jazyka a kultúry existovali v Šárišápe už aj pred zmenou politického režimu. Samospráva, vďaka svojim finančným možnostiam, len rozšírila tieto rámce. Dobrým príkladom toho je cirkevný život. „*Systém*“ omše v slovenskom jazyku sa vytvoril a existuje nezávisle na samospráve, avšak je to samospráva, ktorá pre slovenských veriacich zorganizuje ročne 1-2 príležitosti, keď zvláštnym autobusom pôjdu do Budapešti vypočuť si omšu v slovenčine.

Vznikom samosprávy sa teda prakticky rozšírili možnosti Slovákov žijúcich v obci, resp. občianskych organizácií, ktoré sa zameriavajú na pestovanie slovenských tradícií. Ako príklad uvediem dva citáty: „*boli by sme mali menej možností vystupovať. A museli by sme sa vzdať viacerých možností, programov.*“, „*...predtým síce mali všetci národnostné šaty, ale veľmi v kroji nespievali.*“ A keď vznikla menšinová samospráva, vtedy sa to začalo organizovať. Na druhej strane samozrejme aj možnosti obce; takto sa dedina stala pestrejšou. Okrem toho menšinová samospráva tým, že inštitucionalizovala vzťahy medzi Slovákami v obci, vytvorila aj nový systém kontaktov: „*aj spolupatričnosť je iná, keď máte organizáciu, lebo takto sme súčasťou veľkého celku. Lebo ľudia sa stretávajú na celoštátnych podujatiach, porozprávajú sa o problémoch, a pokúsia sa nájsť na ne spoločné riešenie.*“

Samosprávu podľa mienky jej poslancov posudzujú v obci skôr pozitívne, než negatívne. Je pravda, že r. 1998 sa ešte pozerali trochu čudne na menšinovú samosprávu, lebo v nej videli rivala obecnej samosprávy, čiže obyvatelia Šárišápu celkom nepochopili úlohu a funkciu menšinovej samosprávy. Počas uplynulých rokov sa však oboznámili s jej prácou a snahy samosprávy sa stali čoraz dôležitejšou súčasťou dediny, a dnes už väčšina obyvateľstva, (a to hlavne starší, medzi ktorými je vysoký pomer tých, čo majú slovenské korene) pociťuje radosť nad vznikom samosprávy, a vo všetkom, kde len môžu, jej pomáhajú. „*A staršia generácia sa obzvlášť teší, že to robíme, a cítiť len snahu pomôcť. Oni sú tí, ktorí to dokážu skutočne oceniť, a sú radi, že je niekto, kto v tejto veci pokračuje.*“

Každý člen menšinovej samosprávy vidí najväčší problém v tom, ako pestovať a odovzdávať tradície a kultúru. V spojitosti s ťažkosťami však nenadhadia v prvom rade tieto, ale konkrétne každodenné problémy, ako napr. kúrenie v Pamätnom dome, aby sa mohol zachovať stav tamojších predmetov, pritom v konečnom dôsledku všetky problémy vyúsťujú do problému odovzdania kultúry. Ťažkosti sa dajú

odvodiť z dvoch okruhov problémov. Jedným sú obmedzenia finančné, druhým personálne. To prvé sa dá najlepšie vysvetliť myšlienkou „*viac peňazí, viac možností*“. A to druhé znamená, že tak menšinová samospráva, ako aj samotní Slováci v Šárišápe by potrebovali viac takých – v prvom rade mladých – ľudí, ktorí sa aktívne zúčastňujú a pomáhajú pri organizovaní a realizácii programov; ľudí, ktorí podobne ako členovia samosprávy, bez akejkoľvek odplaty obetujú svoj voľný čas. Jeden z mojich respondentov to sformuloval nasledovne: „*Človek to robí buď zo srdca a zanietený a posadnutý, alebo inak to nepôjde. To buď funguje takto, alebo nijako.*“

EILER FERENC

AZ ETNICITÁS KÉRDÉSE AZ ISTER-GRANUM EURORÉGIÓBAN

Az Ister-Granum Eurorégió létrejöttét az Esztergom (Magyarország) és Šturovo/Párkány (Szlovákia) között újjáépített Duna-híd, a Mária Valéria híd 2001-ben történt átadása tette lehetővé¹. Az előkészítő tárgyalások párhuzamosan folytak a hídépítési munkálatokkal: 2000-ben az Esztergomi kistérség és a szlovákiai Déli Régió együttműködési megállapodást kötött egy határon átnyúló kistérségi megteremtéséről, melynek legfőbb célját a szomszédsági kapcsolatok elmélyítése mellett a majdan lehetséges fejlesztések összehangolásában, és hatékonyságának elmélyítésében jelölték meg. Az Eurorégió életre hívói felismerték, hogy az ezredforduló idejére az Európai Unióhoz való csatlakozás küszöbén a határ menti területek előtt új lehetőségek nyíltak. A korábban csaknem kizárólag nemzeti identitások által meghatározott politikai és társadalmi diskurzusok kizárólagosságát egyre inkább kezdte felváltani egy a nemzetközi-globális és a lokális témákra egyaránt, és sokszor egyszerre érzékeny attitűd. Úgy tűnt, hogy a helyi kötődések szerepe a közeljövőben jelentősen felértékelődik, és kellő, a kölcsönös érdekeket és érzékenységeket egyaránt figyelembe vevő menedzseléssel egy a történelmi kapcsolatokra alapozó, de mindenképpen új alapokra helyezett regionális identitás is megteremthető.

Demográfiai jellemzők

A 2003-ban alakult eurorégióhoz eddig csatlakozott 102 település a Mária Valéria híd köré húzott 30 km sugarú képzeletbeli körön belül helyezkedik el. Míg a települések számát tekintve csak kis mértékű magyarországi túlsúly regisztrálható, a régió lakosságának népmozgalmi adatai már nagyobb mértékű aszinkronitást mutatnak. A két oldal aránya itt $2/3-1/3$, azaz a csaknem 220 ezer lakosból mintegy 150 ezer magyar állampolgár. A szlovákiai és a magyarországi területeken

¹ Az összefoglaló tanulmányban a KOMP – Projekt keretében elkészült 30 települési, ill. esettanulmány tanulságait összegeztem. (<http://www.komp.mtaki.hu>) Ezen kívül a Központi Statisztikai Hivatal és az Ister-Granum Eurorégió releváns kiadványait használtam fel.

fekvő települések népességszámát összevetve megállapítható, hogy ez a különbség lényegében az 500 fő alatti és a 3000 fő feletti településeken realizálódik: a szlovák oldalon több mint háromszor annyi kistelepülés található, mint Magyarországon, míg a 3000 főnél nagyobb települések aránya Szlovákiában csaknem egynegyede a magyarországinak. A falvak és városok lakosainak számát is felmérő utóbbi két népszámlálás az Eurorégió mindkét oldalán rögzítette a születések számának drasztikus csökkenését, viszont míg az ebből következő népességfogyás a legtöbb szlovákiai településen valóban realizálódott, a régió magyarországi városaiban és falvaiban néhány kivételtől eltekintve csekély, vagy néhol egyenesen drasztikus lakosságnövekedés figyelhető meg. Ennek forrása azonban a régiót célterületnek tekintő belső migráció, amelynek társadalmi és gazdasági ösztönzői a meghatározók.

Az őslakosok és a betelepülők közötti viszony persze nem mindenütt felhőtlen. Piliscsabán például az ilyen jellegű „ellentét” jól kitapintható. Sokan költöztek ugyanis Budapestről a település lakóparkjaiba, de a katolikus egyetem bölcsészettudományi karán oktató tanárokhöz és a helyben albertletben élő diákokhoz hasonlóan a lakóhelyet váltó családok sem integrálódtak a település életébe, így a helyiek lényegében zárványnak tekintik ezt a lakosságcsoportot. A természetes szaporulat rossz mutatója mindenesetre már most a térség legsúlyosabb problémájának tekinthető.

A nemzetiségek aránya az Eurorégióban

Az Eurorégió 2001-es népszámlálásokon alapuló etnodemográfiai mutatói szerint az érintett települések lakosságát összesítve a magyar nemzetiségű polgárok abszolút többsége mutatható ki.

Az Ister-Granum Eurorégió magyarországi területén élő nemzetiségek a 2001-es népszámlálás szerint

Összes lakosság	%	ebből					
		szlovák	%	német	%	cigány	%
14 9373	100,00	6532	4,37	5964	3,99	1939	1,29

Forrás: KSH

A 102 település közül mindössze négyben haladja meg a szlovák nemzetiségű lakosság aránya az ötven százalékot. Ezek közül kettő (Pilisszentkereszt és Piliscsév) Magyarországon található. A szlovákiai Kural annyiban mindenképpen kuriózumnak tekinthető az eurorégió települései között, hogy itt a szlovákok aránya magasabb, mint 95%.

*Az Ister-Granum Eurorégió szlovákiai területén élő nemzetiségek a
2001-es népszámlálás szerint*

Összes lakosság	%	ebből							
		magyar	%	szlovák	%	német	%	cigány	%
66 234	100	49 414	74,60	15 324	23,13	7	0,01	501	0,75

A mai helyzet kialakulásának természetesen több oka is volt. Az egyik legfontosabb forrása a két, „nemzeti érdekek” prioritását mindvégig szem előtt tartó ország 20. századi történelmi viharainak lecsapódása a tágabb értelemben vett történelmi régióban. Az első és második világháborút követő migrációs hullámok ugyanis jelentősen befolyásolták az érintett települések nemzetiségi összetételét. Az első világháború után még elsősorban a Csehszlovákiához került magyar lakosság létszámát apasztotta az önkéntes vagy kényszermigráció. A második világháborút követően azonban már a csehszlovákiai magyarok kitelepítése mellett a Magyarországról önként áttelepült szlovák lakosság migrációja is hozzájárult a térség etnikai arculatának átforgatásához. Pilisszentkeresztről például a lakosság mintegy 10-15%-a költözött át a Duna másik oldalára, ahol a kitelepített magyarok ingatlanaiba költöztették be őket. Hasonló történt Piliscsabán, de Sárísápon is, ahol 500 fő választott új hazát. Az áttelepült szlovák lakosság közül voltak olyan kompakt csoportok, akik Csehszlovákiában szlovákként éltek tovább, de arra is van példa, hogy a magyar többségű községbe letelepítve az évtizedek során elmagyarosodtak. (A Kesztlőcről Búcsra áttelepült családok.) A német lakosság jelentős részének kitelepítésével pedig egy a régióban történelmileg meghatározó szerepet játszó kisebbség aránya korábbi méretéhez képest egyszer s mindenkorra radikálisan visszaesett.

A térség etnikai térszerkezetére azonban nemcsak a migrációs hullámok gyakoroltak komoly hatást, hanem a természetes asszimiláció folyamata is, amelyet a gazdasági fellendülés, az iparosítás, és a társadalmi folyamatok (pl. vegyesházasságok számának ugrásszerű növekedése) valamint a tömegkultúra térhódítása határoztak meg. Ez a tendencia különösen erős volt a magyarországi szlovákok körében, akik a dél-szlovákiai magyarsággal szemben nem éltek már zárt etnikai tömbben, s akik emiatt sokkal inkább ki is voltak szolgáltatva az asszimilációs trendeknek. Emellett mindkét országban hatottak az állami politikák nemzeti homogenizációs, vagy éppen a nemzeti törekvéseket tudatosan háttérbe szorító ill. szigorúan ellenőrizhető keretek között tartó szocialista időszak törekvései is. Az 1948-89 közötti időszak nemzetiségpolitikáit tekintve azonban volt egy fontos alapvetésbeli

különbség a két ország között: míg Csehszlovákia a határai mentén többen élő magyar kisebbség létét elsőrendű biztonsági kockázatként élte meg, a magyar politika formálói számára a sokkal kisebb létszámú, s jelentős részben amúgy is kettős identitású, egyre inkább magyarul beszélő szlovák kisebbség nem okozott ilyen komoly fejtörést.

Az eurorégió három meghatározó etnikumát tekintve a vizsgált népszámlálási adatok a romák számát és arányát illetően minden bizonnyal jelentősen torzítanak. Ennek több oka is lehet. A népszámlálási adatok természetesen önbevalláson alapulnak, s a roma lakosság jelentős része mindkét országban a többségi, vagy Szlovákia egyes területein a régióban többséginek tekinthető lakosság nemzetiségét jelöli meg sajátjaként. Ennek oka ma már talán nem is annyira a félelemben keresendő, mint inkább a roma lakosság öndefiníciós stratégiáira is kiható asszimilációs törekvéseiben, az önálló etnikai tudat és sokak esetében a saját (külön) nyelv hiányában. Mivel pedig az etnikai identitás regisztrálhatóságát tekintve nem állnak rendelkezésre objektív kritériumok (eltekintve a *„roma az, akit a többség romának tart”* – több szempontból is aggályos megközelítéstől), a romák régióbeli arányát pontosan nem lehet megállapítani. Az azonban magukból a népszámlálási adatokból is kitűnik, hogy a roma lakosság létszáma több településen is dinamikus fejlődés mutat a 70-es, 80-as évek óta. A kisebbség létszámának növekedése nem mindenütt csak a természetes szaporulat magasabb arányára vezethető vissza: a migráció is hozzájárul néhány településen az etnikai arányok ilyen jellegű módosulásához. Jó példa erre a *„régiónközpont”* Esztergom, de a határ túloldalán fekvő párszáz fős Garamsalló is.

Önszerveződés - pártok, egyesületek, kisebbségi önkormányzatok

A politikai rendszerváltás után új szakasz kezdődött a két ország kisebbségeinek életében. A demokratizálási folyamat eredményeként olyan lehetőségek nyíltak meg a közösségek önszerveződése terén, amelyek korábban nem voltak adottak, vagy szigorú korlátozás/ellenőrzés alatt álltak. A törvények szerint mindkét országban alakíthatnak például a kisebbségek etnikai alapú pártokat, még ha ezzel a lehetőséggel a nemzeti identitásában erős, lényegében többen élő szlovákiai magyar közösség tud élni, s él is, míg az asszimiláció előrehaladott fokán álló, többségében kettős identitását vállaló magyarországi szlovákság nem. Szlovákiában a Magyar Koalíció Pártja a *„magyar kártyát”* belpolitikai nyomásgyakorló eszközként rendszeresen felhasználó Mečiar-időszakot követően két ciklusban is tagja volt a kormánykoalíciónak, ami a dél-szlovákiai magyar települések

szempontjából gyakran kézzelfogható, materiális eredményeket is hozott.

A politikai pártok mellett a nagy múltú, 1989 előtt lényegében monopolhelyzetben lévő, a 90-es évek elején kulturális és társadalmi érdekvédelmi szervezetként magát meghatározó „ernyőszervezet”, a CSEMADOK is jelen van az eurorégióban. A CSEMADOK tagszervezetek a párttá alakulás sikertelen kísérlete után ugyan igyekeztek eredeti kulturális missziójukat folytatni, de ez a törekvésük az idők folyamán egyre nagyobb akadályokba ütközött, s ebben nem csupán az anyagi nehézségek játszottak szerepet...

A 90-es években a CSEMADOK állami támogatása drasztikusan visszaesett, s ennek következményei nemcsak az országos vezetésen csapódtak le, hanem a helyi szervezeteken is. A tagdíjak önmagukban nem elegendők az infrastrukturális háttér fenntartására és a tartalmas rendezvények szervezésére sem. Igaz ez Párkányra, de még inkább pl. Búcsra, ahol a tagdíjat már el is törölték. Pályázati úton, önkormányzati támogatással képesek csak a felszínen maradni, de a problémáikat évről-évre kénytelenek maguk előtt görgetni. Párkány esetében a székház fenntartása például szinte leküzdhetetlen és időről-időre kilátástalannak tűnő nehézséget jelent, ami az egyesület likviditását is komolyan veszélyezteti.

Az anyagi kérdés mellett a legfenyegetőbb probléma és egyúttal legnagyobb kihívás a szervezet és az alapszervezetek életében a taglétszám zuhanása. Ennek csak részben és nem is meghatározóan oka a politikai életben megfigyelhető megosztottság, és a civil szféra többpólusúvá válása, a civil szervezetek számának növekedése. Sokkal nagyobb szerepet játszik ebben a tömegkultúrán felnövekvő generációknak a CSEMADOK által hagyományosan menedzselte hagyományápolás, népművelés és népművészet iránti fogékonyságának csökkenése. Persze a helyzet településenként más és más. Míg Búcsra a szervezetet a fenti problémák miatt a megszűnés fenyegeti, addig az eurorégió szlovák oldalának központja, Párkány adottságai és lehetőségei ennél összehasonlíthatatlanul jobbak, s ha a székház fenntartásának ügyét végre sikerül megnyugtató módon rendezni, akkor a szervezet vezetői biztosak abban, hogy a taglétszám csökkenése ellenére rendezvényeiket a korábbiakhoz hasonló látogatottság jellemzi majd.

Magyarországon a romákon kívül valójában egyetlen kisebbségnek sincs reális esélye arra, hogy a választáson alapuló parlamenti képviselő reményével etnikai alapú pártot hozzon létre. A magyar parlament a helyi viszonyokat mérlegelve a kisebbségek identitásának, kulturális értékeinek megőrzésére egy új intézményrendszer életre hívásához teremtette meg a jogi alapot

1993-ban a *Kisebbségi törvény* elfogadásával. A kulturális autonómia megteremtését célzó kisebbségi önkormányzati rendszer immár 13 éve létezik, túl van egy törvénymódosításon, s a komoly kritikai megjegyzések ellenére is úgy tűnik, az érintettek jelentős része elfogadta.

Az eurorégióban a 2006-os kisebbségi önkormányzati választásokon 43 önkormányzat alakult 28 településen: 15 német, 12 cigány, 10 szlovák, 2 ruszin, 1-1 bolgár, lengyel, örmény, szerb. A kisebbségi önkormányzatoknak a törvény azt a feladatot szánta, hogy a helyi közösségek kulturális érdekérvényesítésének letéteményesei legyenek, s a települési önkormányzat tárgyalópartnereként lépjenek fel azokban a kulturális, nyelvi, oktatási kérdésekben, amelyek a közösség érdekeit érintik. Ez az elvárás azonban jelenleg csak a 12 nemzeti kisebbség érdekeinek és igényeinek felel meg, mivel a roma népesség problémái közül az identitásörzés, a kulturális öngazgatás megteremtésének igénye jelenleg csak másodrangú kérdésnek számít. Ez pedig a gyakran a törvény céljáról tájékozatlan helyi roma közösségek előtt is nehéz helyzetbe hozza a kisebbségi önkormányzatok képviselőit. *„A cigány érdekképviselőt nem tudja ellátni a kisebbségi önkormányzat, ez most már 9 év után egyértelmű. Nagyon kellemetlen helyzetbe hoz ez minket, kisebbségi képviselőket, egyrészt a közösségünk felé, másrészt a [nagy] önkormányzat irányába.”*²

Az esztergomi cigány kisebbségi önkormányzat elnökhelyettese reálsan foglalta össze a problémát, amikor a kisebbségi önkormányzat problémakatalógusában első helyre tette a lakáshelyzetet, másodikra helyre a gyermekek oktatásának kérdését, a harmadikra a roma lakosság egészségi állapotának javítását, a negyedikre pedig a foglalkoztatás bővítését. Az identitásörzés bár kétség kívül fontos cél, csak ezek után, jó esetben ezek mellett történhet. Ez a helyzetértékelés általánosnak tekinthető, amit az egyik település cigány kisebbségi önkormányzatának vezetője is megerősít: *„A nemzeti és etnikai kisebbségi törvény, és az önkormányzati törvény értelmében kultúra és hagyományörzésre kellene felhasználni. (...) Nem arra költjük, amire meg van állapítva, és ezt én ki merem mondani. És erről én nem tehetek. A kisebbségi önkormányzati munkámat a szociális munka szempontja szerint próbálom megközelíteni, az pedig arra ad iránymutatást, hogy azokat az igényeket elégítsük ki, amire szükség van. És a szociális jellegű igények kielégítésére van szükség, sajnos.”*³ Ennek megfelelően itt például a CKÖ bérletvásárlással, tanszertámogatással támogatja a továbbtanuló roma fiatalokat.

² Binder Mátyás: A Bajnai Cigány Kisebbségi Önkormányzat működése és tapasztalatai.

³ Uo.

A kisebbségi önkormányzatok működéséről általában véve elmondható, hogy eredményességük nagymértékben függ attól, hogy milyen kapcsolatot sikerül kiépíteniük a települési önkormányzattal. A cigány kisebbségi önkormányzatok esetében pedig ez fokozottan így van. A kisebb települések jelentős része ma Magyarországon, így az Eurorégióban is komoly gazdasági problémákkal küzd, ezért gyakran egy fillérrel sem tudják támogatni a kisebbségi önkormányzatokat. A polgármesterrel, a képviselőtestülettel és a jegyzővel való jó viszony azonban (főleg ha szakmai kompetenciával is párosul, mint pl. Bajna, vagy Esztergom esetében) meg tudja könnyíteni a hétköznapi együttélés során időnként szükségszerűen jelentkező feszültségeket is. (Mind a bajnai, mind az esztergomi települési önkormányzat tiszteltben tartja azt a törvény által biztosított jogosítványt, hogy a romákat is érintő kulturális és oktatási kérdésekben a kisebbségi önkormányzat is véleményt nyilváníthat, sőt adott esetben lényegében vétőjoggal rendelkezik.) A nagyobb, jobb módú településeken gyakrabban előfordul, hogy az önkormányzat maga is kiegészíti a kisebbségi önkormányzat állami normatíváját, s ha ehhez sikerül pályázati pénzeket is becsatolni, akkor valamivel nagyobb játéktér kínálkozik a megválasztott képviselők számára. Esztergomban például a kisebbségi képviselők nem vettek fel tiszteletdíjat, de mivel képviselőik a települési önkormányzat által felajánlott 4 bizottság munkájába bekapcsolódtak, s mert több programban, pályázat előkészítésben is részt vesznek, egy főállású titkárnőt is alkalmaznak.

A kisebbségi önkormányzat évente 3000 főt vonzó nagy sikerű roma fesztivált, és egy foci emléktornát is szervez, de közreműködött abban is, hogy 40 diák ösztöndíjjal tanulhasson tovább. Emellett bekapcsolódott a roma-telepek felszámolását célzó városi projektbe, és tervezi egy ifjúsági közösségi centrum létrehozását is. A cigány kisebbségi önkormányzat működésének hatékonysága tehát nemcsak (bár kétség kívül jelentős részben) az anyagiakon múlik, hanem azon is, hogy az önkormányzati képviselők mennyire rátermettek, agilisak és képzettek, s mennyiben sikerül kiépíteniük egy olyan kulturális, civil és közigazgatási – jelentős részben nem romákból álló – network-öt, amely a kisebbség problémáira érzékenyen rezonál.

A nem cigány kisebbségi önkormányzatok egészen más jellegű problémákkal küzdenek. Esetükben a társadalmi integráció elősegítése, a foglalkoztatottság növelése és a szociális kihívások kezelése nincs napirenden. Az Eurorégió településein is – hasonlóan az országos helyzethez – a kulturális önazonosság, az identitás és a nyelv megőrzése, fiataloknak való átörökítése jelenti a legnagyobb kihívást. Ezek az önkormányzatok elsősorban hagyományőrzésben is szerepet játszó

rendezvények, falunapok, helyi ünnepek, – szerencsés esetben, mint Pilisszentkereszten – nemzetiségi napok, testvér településekkel való kapcsolattartás, bálók, felolvasóestek, nyelvi táborok szervezésével teljesítik a törvényben előírt feladataikat. A felsorolt rendezvények egy része (falunapon való részvétel, anyaországgal való kapcsolat, tábor) jó esetben a települési önkormányzattal való együttműködésben valósul meg. Ugyanakkor megállapítható az is, hogy a civil szféra, a kisebbségi egyesületek és a kisebbségi önkormányzatok többnyire együttműködnek egymással. Nemcsak azért, mert a kisebbségi választójogi törvény módosítása lényegében a két szférát egymáshoz kapcsolta, amennyiben csak egyesületek jelölhetnek önkormányzati tagnak személyeket, hanem azért is, mert a kulturális ügyekben valóban aktív, a vezetést is magára vállaló, kisebbséghez tartozó személyek létszáma meglehetősen korlátozott. Így gyakran előfordul, hogy az egyesületek és az önkormányzatok vezetői között, valamint az egyesületi és önkormányzati rendezvények között átfedés van. Ráadásul a céljaik is azonosak: a helyi hagyományok átadása és a nyelv megőrzése.

A rendszerváltás után a társadalmilag aktív rétegek közül sokan nagy reményeket fűztek a civil szféra, az egyesületi élet megerősödéséhez. Az addig egyeduralkodó monolit tömbök befolyásának lebontása lényegében megtörtént, még ha a kezdeti várakozások utólag sok esetben túlzottan optimistának is minősíthetők. A civil szféra és az egyesületi élet előtt álló legfontosabb kihívások az időnként szinte leküzdhetetlennek tűnő anyagi korlátok és a helyi közösségek nagy részének passzivitása. Általánosságban véve megállapítható, hogy csak ott működik jól egy egyesület, vagy alapítvány, ahol elkötelezett vezetők, gyakran fanatikus hittel és elszántsággal állnak ki a megfogalmazott célokért.

Többféle olyan civil kezdeményezés is működik a régióban, amelynek valamilyen etnikai vonatkozása van. Legtöbbjük hagyományápolásra jött létre. Ilyenek a pávakörök, dalkörök, tánccsoportok, zenekarok. Ezekből a határ mindkét oldalán meglehetősen sok alakult, s többségük nemcsak helyi, hanem regionális szinten is meglehetősen ismert. Sokuk valójában hivatalosan nem is számít önálló egyesületnek, hisz be sincs jegyezve. Tagjaik összetartása, és egy-egy vezető személy lelkesedése azonban a helyi kultúra ébren tartójává és megkerülhetetlen pillérévé emeli őket. Jó példa erre a pilisszentkereszti szlovák pávakör, amely a magyarországi szlovák közösségen belül elismert egyesületnek számít, vagy a Magyarországi Szlovákok Szövetségének rendkívül aktív helyi szervezete, sőt a Szlovák Klub is. Van olyan egyesület, amely a helyi szinten túlmutató, regionális kötődéseket igyekszik felerősíteni egyfajta településközi együttműködés

megteremtésével. A Pilisi Szlovákok Egyesülete lényegében már túlmutat a nemzetiségi hagyományok megőrzésének programján, mivel az általa szervezett rendezvények a települések hivatalos rendezvényeinek is számítanak.

Vannak azután olyan egyesületek is, amelyek eredetileg ugyan hagyományőrzésre jöttek létre, de az idők során tevékenységük eltolódott más, a mindennapi élet kihívásai által jobban érintett területek felé. A Piliscsabai Cigány Szegkovács Egyesületben a szegkovács hagyományok megőrzését egy ideig háttérbe szorította az ún. Tanoda program, amelyet a települési önkormányzat segítségével indítottak be. Délutánonként 40 helyi roma és nem roma gyerek korrepetálását végezték. Még a Pázmány Péter Katolikus Egyetemről is járt ide 16 hallgató gyakorlatra. A program eredményes volt, mert a roma gyerekek tanulmányi eredményei javultak, de legalábbis nem romlottak, és egy ellenőrzött, szakmailag felügyelt közösségi térben töltötték a délutánt. Az egyesület a gyerekekből táncsoportot is szervezett, amely szép sikereket ért el a fővárosban, nyáron pedig elintézte balatoni táboroztatásukat. Az egyesülettel történtek azonban rámutatnak a civil szféra sérülékenységre is: a bizonyítható eredmények ellenére a pénzhiány ugyanis – legalábbis ideiglenesen – megfojtotta a kitűnő kezdeményezést. Egy idő után már nem sikerült előteremteni az üzemeltetéshez szükséges forrásokat, így a program leállt, a táncsoport pedig is feloszlott.

Működik a régióban olyan alapítvány is, amelynek profilja ugyan elsősorban szociális és oktatási, mégis célközönsége miatt egyértelműen etnikai jellegűnek tekinthető. A Mária Iskolatestvérek magyarországi rendtartománya és a Határtalan Szív Alapítvány által működtetett roma közösségi ház az esztergomi Töltés utcában jelenleg legfeljebb csak közvetve szolgálja a megszólított roma családok etnikai identitásának erősítését. A program mindenek előtt a társadalmi integráció lehetőségeinek a megteremtését, a szocializációs hátrányok pótlását és az oktatási felzárkóztatást tartja szem előtt. Az alapítvány által elért közösség mintegy 300 főt számlál, s egyike az eurorégió területén működő legsikeresebb programoknak.

Nyelvhasználat - iskola és egyház

A kisebbségek nyelvhasználat a eurorégió szlovákiai és magyarországi felén alapvetően különböző képet mutat. Szlovákiában az erős identitással rendelkező, tömbben élő magyarság számára a megszorítások évtizedei után is evidencia a magyar nyelv használata a családi és a hétköznapi élet színterein. A magyar lakosság egy része

ugyan (természetesen különböző szinten) mára már megtanul szlovákul, hisz a hivatali ügyintézés hivatalos nyelvét ismernie kell, s ha szlovák tanítási nyelvű felsőoktatási intézményben akar tovább tanulni, akkor a nyelv ismerete elengedhetetlenül fontos a boldoguláshoz, de a magyar nyelv a lakosság nagy többsége számára még mindig az első, vagy egyenesen a kizárólag használt nyelv.

A magyarországi kisebbségek nyelvhasználati, nyelvismereti helyzete ezzel szemben teljesen más képlet alapján írható le. A kisebbségek sehol sem élnek tömbben, s a településeken belül legtöbb esetben a magukat nemzeti kisebbségnek vallók aránya is kicsi. Az Eurorégió magyarországi felének nemzeti kisebbségeinél nagyfokú nyelvvesztés regisztrálható. A szlovákokra a kétnyelvűség állapota jellemző, a szlovákul egyáltalán még beszélők körében a fokozatos nyelvcsere eredményeként a szlovák mára többnyire másodnyelvvé vált. Sokáig alacsony volt a nyelv társadalmi presztízse, ezért nem is számított különösebben nagy értéknek a nyelv elsajátítása. A család nyelvátörökítő szerepe egyre inkább megszűnőben van, s ennek pótlása szinte reménytelen feladatnak tűnik. Az iskolák nem szlovák nyelvűek, csupán szlovák nyelvet oktatók, de a legtöbbször egyetlen iskolával rendelkező települések lakossága ma már nem is igényli az ilyen irányú változtatást. Jellemző a helyzetre, hogy még a kisebbségi önkormányzatok többsége esetében (ahol pedig a kisebbségek társadalmilag elkötelezett, aktív reprezentánsai dolgoznak) sem beszélhetünk kizárólagos szlovák nyelvhasználatról.

Az egyház összetett szerepe a kisebbségek identitásörzésében kiemelt fontosságú volt mindig is, s ezek közül a szerepek közül az egyik legfontosabb – bár korántsem kizárólagos – az anyanyelvű istentiszteletek/misék tartása. A régióban élő magyarországi szlovákok ebből a szempontból mostoha helyzetben vannak, mert egyetlen általuk lakott településen sem él szlovákul tudó pap. Ha szlovák nyelvű misét akarnak hallgatni, akkor Budapestre kell utazniuk. A Pilisi Szlovákok Egyesülete gondolkodott ugyan azon, hogy a tagtelepülések összefogásával egy szlovákul miséző papot fizetne, aki mind a 13 településen tartana szlovákul istentiszteleteket, de a tervet végül nem sikerült megvalósítani. Így aztán vagy tiszta magyar nyelvű misék vannak a településeken, vagy egy sajátos kétnyelvű modell érvényesül: a liturgiák kánoni része elmagyarosodott, viszont a híveknek van lehetőségük a szlovák nyelv használatára is. Pilisszentkereszten például „*a litániák, az esti, a hétköznapi misék magyar nyelvűek, amíg a pap nem jön, addig az asszonyok szlovákul imádkoznak, az Otče náš az megy folyamatosan, amíg a pap nem miséz, a végén megint az van, az imák azok általában szlovákul vannak.*” Ami az egyházi eseményekhez kötődő népszokások nyelvezetét illeti, a „*legszlovákabb*” faluban „*a farsang, a Simona Juda,*

ami teljesen szlovák, aztán a húsvéti népszokások szintén, a feltámadási körmenet esetében az imák, énekek minimum fele szlovák, de például a passió egyik vasárnap csak szlovákul, másik vasárnap pedig csak magyarul zajlik. A Keresztút jellemzően szlovák, főleg amikor csak az asszonyok végzik. Aztán a májusi búcsú megint szlovák, hiszen az már 1900-ban is megvolt, amikor magyarul itt még egy szó sem hangzott el. Az Úrnapi körmenet, szintén szlovák, a szentkúti ünnep, a sarlós boldogasszony ünnepe, az is."

Történeti tény, hogy a régióban élő romák nagy része magyarul beszél, nyelvileg teljesen asszimilálódott. Az ő esetükben szó sincs a nyelvi örökség megőrzéséről, vagy fenntartásának igényéről. A nem magyar anyanyelvű romák esetében pedig a nyelvörzés egyértelműen a családi közegen belül történik. A nyelvkérdés jelenleg a szociálisan, munkaerő-piaci pozícióit, és képzettségi mutatóit tekintve legelesettebb társadalmi csoport esetében egész másként vetődik fel. Általában véve is igaz, hogy a nem tömbben élő kisebbségek esetében a társadalmi integráció elengedhetetlen előfeltétele az anyanyelv ismerete mellett a régióban/országban használt vezető nyelv ismerete. Jelenleg az a helyzet, hogy a beiskolázás-korú nem magyar anyanyelvű roma gyerekek egy része nem ismeri tökéletesen a magyar nyelvet, s emiatt a többi gyerekekkel szemben már a kiindulásánál lépéshátrányba kerül.

A régióban élő szlovákoknak nincs anyanyelvű iskolájuk, az érintett iskolákban csak emelt számban tanítják a nyelvet. A kisebbségi törvény értelmében nemzetiségi iskolák lévén emellett népismeretet is tanítanak. Jellemző a helyzetre, hogy a *Budapesti Szlovák Általános Iskola és Gimnázium*ba a pilisi községekből alig küldenek gyerekeket a szülők. Ebben az is fontos szerepet játszik, hogy a szülők nem elsősorban a nyelvre és a kultúra őrzésére koncentrálnak a középiskola választásánál, hanem inkább arra, hogy gyermekük valóban piacképes tudást szerezzen.

Az eurorégió magyar falvaiban a magyar nyelvű oktatás realitás. Itt ma már inkább „csak” az anyagi nehézségek, valamint a radikálisan csökkenő gyereklétszám jelent gondot, ami nem egy helyen az iskola létét is veszélyezteti. Emellett Szlovákiában és Magyarországon is megfigyelhető tendencia azonban, hogy azokban a falvakban, ahol a roma gyerekek az iskola tanulóinak meghatározó részét teszik ki, a magyar szülők elviszik gyerekeiket a szomszéd falu iskolájába.

Határon átnyúló kapcsolatok

Több régióbeli településnek van/nak testvértelepülése/i a határ túloldalán. A kapcsolatok egy része még a rendszerváltás előtt jött létre, de vannak köztük új keletűek is. Nem ritkán olyan községek kötöttek egymással szerződést, amelyek a második világháborút követő erőszakos migráció kiinduló és/vagy célállomásai lettek. Ezek a települések évente egyszer-egyszer felkeresik egymást a másik ünnepnapján, de ha egyikben valamilyen kiemelkedő jelentőségű rendkívüli rendezvényt tartanak (ez gyakran sporttal, focival kapcsolatos) mindig meghívják a másik felet is.

A 90-es évek végétől, majd a Mária Valéria híd átadásától, és a két ország Európai Unió tagságától kezdve a Duna két oldala között lényegében szabaddá vált a mozgás. Ez ma már nemcsak a bevásárlás, a szórakozás és a turisztika terén mutatkozik meg, hanem gazdasági téren is. Az Esztergomba települt multinacionális cégeknek köszönhetően nemcsak a Duna jobb partján lévő környékbeli települések munkanélküliségi rátája csökkent, hanem a szlovákiai oldal településeié is. A két ország közötti bérszínvonalbeli különbség, és a Párkány körüli magasabb munkanélküliség hatására ugyanis nagyon sokan járnak át dolgozni naponta Esztergomba. A zökkenőmentes kommunikáció előfeltétele miatt azonban pl. a magyarul nem beszélő Kural-i szlovák lakosok nem dolgoznak a magyarországi üzemekben.

A Duna két partja közötti kapcsolattartás nagyon fontos állomása az Ister-Granum eurorégió megalakulása, amely a települések közötti kapcsolatokat a polgármesterekből álló parlament megalakításával és egy központi iroda felállításával formalizált mederbe terelte. Az etnikai-nemzetiségi kérdés nem áll ugyan az eurorégió vezető testületei érdeklődésének fókuszában, de a régió fejlesztése, és egy formálódó, az államhatárokat lényegében „negligáló” regionális identitás tartalommal való megtöltése szükségszerűen visszahat majd magukra a kisebbségekre is.

KOCSIS ARANKA

BÚCS

Búcs falu Párkánytól nyugati irányban, a várostól vagy 20 km távolságra fekszik szelíd, lankás, dombos tájban, nem közvetlenül a Duna mellett, hanem mintegy 5 km távolságra tőle, de a szőlődombokról a folyón keresztül átlátni a túlsó partra, Magyarországra. A települést ártéri erdők és szikes, lapos, helyenként mocsaras területek övezik, a szélén egy hosszan elnyúló halastó is van, amelynek romantikus fűzesekkel szegélyezett levezető vize végigfolyik a faluhatáron, bele a Dunába. E kedvező természeti adottságok Búcsot alkalmassá teszik a falusi turizmus művelésére, amely az utóbbi években egyre jelentősebb szerepet játszik a község életében.

A falu múltja és történelmi emlékezete

Búcs múltjából néhány elemet érdemes kiemelni. Az egyik a régi, honfoglalás kori eredet és Bulcsu vezér neve, akitől a történeti és az etimológiai kutatások s az ezekből táplálkozó helyi hagyomány szerint a település neve származik. Sok búcsi család házi könyvtárában megtalálható a komáromi KT Kiadó Honismereti Kiskönyvtár sorozatában megjelent rövid összefoglaló a falu múltjáról, amelyben több ábrázolás, így a Képes Krónikabeli is látható Bulcsu vezérről. A faluház homlokzatán nagy betűk hirdetik, hogy ez itt *Villa Bulcsu Faluháza*, legutóbb, a honfoglalás milicentenáriumának tiszteletére pedig egy lovas szobrot is készíttetett a község Bulcsu vezérről Nagy János szobrasszal, amely szobor a községi hivatal épülete előtt áll.

Búcs a középkor elejétől évszázadokon keresztül (1848-ig) az esztergomi érsek birtoka volt. Csák Máté híveinek pusztításai miatt, majd a török hódoltság idején többször porig égett. E korai időkben, amikor az esztergomi érsek és a török egyaránt behajtotta az adót a faluban, a meglazult függőségi viszony idején tért át lakossága a protestáns hitre, s többségében a mai napig is református maradt. A török alóli felszabadulást követően egy ideig a környék központi települése volt, miután a vármegyei közgyűlés 1696-ban a közbiztonság helyreállítása érdekében parasztvármegyét szervezett, s az egyik kerület központja Búcs lett.

A református templom a falu közepén 1784-ben készült el, különlegessége az alaprajz görögkereszt alakja, amely miatt az épület

műemlékként védett. A gyülekezet eddigi legnevesebb prédikátora a 19. század elején (1803–1822) tevékenykedő Katona Mihály, aki kora legnagyobb magyar geográfusa is volt egyben. Emlékét ma híven ápolja a falu, sírját évente két alkalommal is ünnepélyes keretek közt megkoszorúzzák, az iskolában, amely néhány éve felvette a jeles személyiség nevét, Katona Mihály Napokat tartanak.

Az 1990-es évektől hagyományként ápolja a közösség a tizennégy honvéd emlékét, akik 1849-ben beálltak Klapka György táborába Komárom védői közé. Rájuk március 15-én emlékeznek minden évben a faluház kertjében álló Petőfi-szobornál.

A trianoni békeszerződés megkötése után, 1920-tól Búcs Csehszlovákia része lett, 1938-ban a bécsi szerződés értelmében visszacsatolták Magyarországhoz, majd a háború után újra Csehszlovákiához került. A második világháború végén, 1945 januárjától három hónapon át frontfalu volt, a német csapatok Búcsról lőtték a Duna túloldalán állomásozó szovjet egységeket, s közben a település rommá vált. A háború 75 áldozatot követelt Búctól, ebből 18 polgári lakos volt. A következő évek politikai rendelkezései következtében 226 búcsinak kellett elhagynia szülőfaluját, 47 családot Csehországba deportáltak, 15 családot pedig áttelepítettek Magyarországra. Az utóbbiak nagyrészt a Dunántúl északnyugati csücskébe, Mosonmagyaróvár környékére, Mosonszolnokra, Mosonszentjánosra kerültek, a Csehországba kényszermunkára elhurcoltak a későbbi években visszatértek falujukba. A kitelepítettek helyébe 1946-48-ban az Esztergomtól nem messzire fekvő Keszthőlcről érkezett 36 szlovák telepes család.

E 20. századi tragikus események emléke elevenen él a kollektív tudatban, s valamennyinek külön emlékhelye és emléknappja is van a faluban, ahol és amikor minden évben ünnepi megemlékezést és koszorúzást tartanak: az első világháború áldozatainak emléktáblája előtt a református templomban, a második áldozatainak emlékművénél a református temetőben, a meghurcoltak és kitelepítettek kopjafájánál a községháza előtt. Ezenfelül a faluház kertjében az említett Petőfi-mellszobor mellett áll még egy millenniumi emlékoszlop, egy trianoni emlékkereszt és egy kopjafa, amelyet a falu nevének első írásos említése tiszteletére a 790. évfordulón állítottak. A főtéren az államalapítás ezeréves évfordulója alkalmával a század eleji katolikus harangláb köré egy szobor-együttest emeltek, amely Szent István király mellszobra mellett, a Szent Koronát és egy turul madarat ábrázol. Környékét parkosították, s ez ma a Szent István-park.

Emlékhelye van továbbá a faluban a CSEMADOK-nak (Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kultúregyesülete), amelyet a helyi

szervezet megalakulásának 50. évfordulóján állítottak a falu közepén. A községháza előtt, Bulcsu vezér és a kitelepítettek kopjafájával szemben, az út másik oldalán Esterházy János-emlékpark található, benne a neves személyiség mellszobrával. A 2005-ben felavatott mű az első Esterházy-szobor a Felvidéken.

Esterházy János életpályájának ugyan semmilyen konkrét kötődése sincs Búcshoz, ám a falu vezetői, és nyomukban sok falubeli mégis úgy véli, hogy helye van náluk ennek az emlékműnek. *„Hát hol másutt lehetne Esterházynak szobra Szlovákiában, ha nem éppen Búcson.”* Az elmúlt évtizedben az Esterházy-életmű körül zajló közéleti viták nyomán a faluvezetés mintegy kötelességének érezte, hogy befogadja az Esterházy-szobrot, és ezzel részt vállaljon a szlovákiai magyarság szellemi örökségének ápolásában, amely gesztus szerintük a helyi közösség értékrendjének és a falu rangjának megfelelő külső elvárásnak egyaránt megfelelt. A következő évben, 2006-ban Búcs község Esterházy-emlékérmét kapott Budapesten, az Esterházy János Emlékbizottság és a Rákóczi Szövetség elismeréseként.

A hozzáállásban – az Esterházy-élelmű és a további, a település méreteihez és falusi jellegéhez képest szokatlanul nagyszámú szobor, emlékmű és emlékhely fenntartásában és ápolásában – a közösség erős nemzeti identitása nyilvánul meg, amelynek kifejezésre juttatására is tudatosan törekszik a faluvezetés.

Az öntudat kinyilvánításának intenzív szándéka mögött mindenekelőtt az 1940-es évek tragikus eseményeinek (a háború, a front pusztításai, a kényszermunkára való elhurcolások és a kitelepítés) közösségformáló erejét és a korábban, a század elején elindult polgárosodási folyamat hatását vélem elsősorban működni, amelyek az egyéni és családi életpályák számára máig élő mintákkal szolgálnak.

A helyi társadalom etnikai és vallási összetétele

A legutóbbi népszámláláskor, 2001-ben a falunak 1243 lakosa volt, ebből 1164-en magyarnak, 79-en szlováknak vallották magukat. A felekezeti hovatartozásra vonatkozó kérdésre adott válaszok alapján 808 református és 362 római katolikus lakosa volt a falunak. Az adatokat összevetve a korábbi népszámlálások adataival, kitűnik, hogy a lakosság az 1960-as években fogyásnak indult. 1991-ben az összlakosság 1346 volt (ebből magyar: 94,3%, szlovák: 5,7%; református: 785, római katolikus: 343).

A 18. század eleje óta Búcs lakosság száma erősen hullámzott (1860: 1714 fő, 1869: 1528 fő, 1880: 1552 fő, 1890: 1621 fő, 1900: 1649 fő, 1910: 1582 fő, 1921: 1585 fő, 1930: 1621 fő, 1940: 1651 fő, 1948: 1612 fő, 1961: 1800 fő, 1970: 1662 fő, 1980: 1544 fő).

A fenti népességi adatokból látható, hogy a legtöbb lakosa 1961-ben volt a falunak. A népességfogyás fő okát a legdrámaibb módon a 2007-es év érzékelteti, mivel az év májusáig mindössze egyetlen gyermek született a faluban.

A lakosság túlnyomó többsége tehát magyar és református, a községben csak ők számítanak tősgyökeres búcsinak. Akik „mások”, azok a katolikusok és a kesztölciek.

a) A katolikusok

A katolikusok a 20. század folyamán főleg a környező magyar falukból házasság révén kerültek Búcsra, és római katolikus vallásúak a Magyarországról áttelepült kesztölci szlovákok is. Számuk az utóbbi évtizedekben jelentősen megnőtt, elsősorban a beházasodások révén, ill. azáltal, hogy a vegyes, református–katolikus házasságokban gyakran a katolikus szülő vallásossága bizonyul erősebbnek, és az érvényesül a gyermek felekezeti hovatartozásának eldöntésekor.

A polgármester és egyes képviselők állítása szerint éppen az utóbbi, a 2001-es népszámlálás eredményeképpen kitűnt létszámnövekedés buzdította a faluvezetést arra, hogy egy katolikus templom építését kezdeményezze. Búcson évszázadokon keresztül csak református templom volt, a csekély számú (ill. annak tartott) katolikus hívő a szomszédos Bátorkeszire járt vallását gyakorolni, helyben csak egy imatermet béreltek, és egy katolikus harangláb volt. A 2002 végén kezdeményezett aláírásgyűjtést – amelybe a református hívek közül is sokan bekapcsolódtak, és aláírták a petíciót – meglepően rövid időn belül siker koronázta.

A következő évben Sokol érsek engedélyezte a templomépítést, a Pozsonyba látogató II. János Pál pápa szeptemberben megáldotta az alapkövet, 2004 tavaszán elkezdődött az építkezés, és rekordidő, nyolc és fél hónap múlva, decemberben már saját templomukban tartották a karácsonyi misét a búcsi katolikusok, amely ugyan csak a bátorkeszi filiájaként működik, és papjuk is közös. Az építkezéshez jelentős (1,46 millió SKK) támogatással járult hozzá az önkormányzat (banki hitelből), és adományaikkal a búcsi reformátusok is segítették.

A modern kis templom – amely a község legelején, a településbe vezető főút mellett, partra épülve uralja a faluképet (a református a település közepén egy laposban mára meglehetősen elsüllyedve áll) – megléte óta 50-60-ra növekedett a rendszeresen templomba járó katolikusok száma, bár főleg csak az idősek körében. (A reformátusok közül ugyanakkor 20-30-an járnak rendszeresen templomba). Bátorkesziről átjáró szlovák anyanyelvű plébánosuk magyarul miséz,

mivel szlovák nyelvű misét a búcsi hívek nem igényelnek – a nyelvjárást beszélő, Kesztlőcről származó idős szlovák hívek az irodalmi szlovák nyelvet nehezen is értik –, ezért csak egy-egy részt mond el nekik mise közben szlovákul is a pap. A katolikus temető a református mellett van, azzal közös sírkertben, a határ a két felekezet sírjai között szinte összemosódik.

Elkülönülés, szembenállás a két felekezethez tartozók között a faluban nincs, legfeljebb kommunikációs szinten, beszélgetés, baráti élcélődés közben dörgölik egymás orra alá a másságot („*vastag nyakú kálomista*”, „*bigott pápista*”), amelyről azonban mindkét fél tudja, hogy egyféle idegenkedést azért mégis, ma is magában foglal.

Enyhe súrlódás, zsörtölődés volt a faluban a katolikus templom megépítése óta a templomi búcsú miatt, amit a templom védőszentje, Szent Pio atya ünnepén, szeptemberben tartottak immár két alkalommal, éppen a szüreti ünnepély hétvégéjén. A búcsú a következőkben várhatóan elnyomja majd a CSEMADOK-rendezvényt, amelynek pedig addig szintén volt némi búcsúpótló jellege és szerepe is a református többségű községben. (A szüreti ünnepély alkalmával a családok – a reformátusok is – vendégségbe hívják a rokonságot a környező településekről, akárcsak az katolikus falukban a templomi búcsú alkalmával szokás.)

b) A kesztölci

A katolikussággal ellentétben a szlovákság az elmúlt fél évszázad során nem tudott megerősödni, és másságát tudatosan vállalva, a külvilág előtt is vonzó formában eddig nem tudta kifejezésre juttatni Búcsón.

Az 1946–47-ben Magyarországról érkezettek jelentősnek mondható csoportja (36 család) mára beolvadt az őslakosságba. A magukat „*tótoknak*” valló kesztölciak érkezésükkor valamennyien tudtak magyarul, és beszélték anyanyelvüket, egy Nyitra környéki szlovák nyelvjárást (amint ők maguk mondják, „*pokesztúcki*” beszéltek). Nagyrészt bányászok voltak, Búcsón viszont jobb híján (vagy két család kivételével) beléptek a helyi termelészövetkezetbe, és földművesek lettek, az ötvenes évek legelején még termelészövetkezeti elnök is kikerült közülük. Gyermekeiket szlovák iskolába járaták. 1945-től 1949-ig csak szlovák iskola volt a faluban, de azután is, hogy 1949. szeptemberétől újraindulhatott a magyar nyelvű iskolai oktatás az országban, s ezzel Búcsón is, egy összevont szlovák osztály (az 1–5., majd az 1–4. évfolyam számára) még másfél évtizeden keresztül működött a faluban. Majd az 1960-as évek közepén gyermekhiány, vagyis elsősorban a kesztölci származású szülők érdektelensége miatt megszűnt.

A szülőfaluval, a Kesztlöcön maradt rokonsággal a korábbi szoros kapcsolattartás az első generáció megöregedésével és lassú kihalásával párhuzamosan sorvad. A mintegy 30 km-re levő községbe korábban nagyobb családi eseményekre, lakodalomba, búcsúra hazajárók manapság inkább már csak temetésekre mennek. Az új generációk számára pedig az ősök szülőhelyével való kapcsolattartás egyre inkább veszít jelentőségéből.

A kesztölciek második generációja – nagyrészt a falubeliekkel való összeházasodások révén – elmagyarosodott, és már gyerekeinek szlovák nyelvű iskoláztatását is egyre kevésbé tartotta fontosnak. Jelenleg a szomszédos, alig 4 km-re fekvő Bátorkeszi szlovák iskolájába egyetlen búcsi gyerek sem jár. A szülők állítása szerint főleg azért nem, mert kisgyereket nem akarnak naponta autóbuszon utaztatni. Többek, s köztük a helyi iskola pedagógusai szerint viszont a búcsi intézmény jó híre miatt íratják gyermekeiket a bátorkeszi szlovák helyett inkább a helyi magyar iskolába a magukat szlováknak valló szülők is.

A kesztölci származású családokban a szülők ma már otthon is magyarul beszélnek gyermekeikkel, az az idős generáció is, amelyik még Kesztlöcön született, és gyermekeit Búcsón szlovák iskolába járatta.

A szlovákoknak eddig semmilyen külön szervezetük, nemzeti identitásukat kifejező csoportosulásuk, kulturális vagy más rendezvényük, ünnepük, emlékhelyük nem volt és nincs a faluban. Olyan szlovákok, akik ne tudnának magyarul, vagy ne akarnának a helyi magyar lakossággal magyarul beszélni nincsenek Búcsón.

Az iskola

A helyi alapiskola az anyanyelvi oktatás visszaállításának 50. évfordulóján, 1999-ben vette föl a falu neves 19. századi prédikátorának, Katona Mihálynak a nevét. Ugyanerre az évfordulóra emlékkönyvet is kiadott a község az iskoláról, amelyben nemcsak a mintegy háromszáz éves intézményi múltról, és nem is csak az ötven évvel azelőtti nehéz időszakról, a magyar iskolák megszűnéséről, hanem az előző évek meghurcoltatásairól is megemlékeznek.

A mečiari-időszakban, 1997-ben, amikor a tanügyi törvény módosításával az alapiskolai bizonyítványok addigi kétnyelvű (szlovák-magyar) kiállítását is szabályozni kívánta egy miniszeri rendelet, azaz a magyar nyelv használatát megtiltotta az okmányokon, a búcsi és a bátorkeszi iskolaigazgatók tiltakozó levélben fordultak a járási hatóságok felé, amelyre válaszul mindkettőjüket leváltották, és helyükbe szlovák igazgatókat neveztek ki. A két falu lakossága azonban kiállt iskolája és igazgatóik mellett, és megakadályozta a szlovák igazgatók

belépését az intézménybe olyan módon, hogy három hónapon át nap mint nap 10–15 fős csoportból álló őrseget állítottak az iskolakapuba. Sőt, az egész falu hónapokon keresztül készültségben állt, s tudta, ha a hangosbemondóban felhangzik a Kossuth-nóta, akkor *„kapát-kaszát eldobva sietni kell az iskolához, mert baj van”*. A visszaemlékezők szerint egy alkalommal valóban szükség is volt erre a riasztásra, és pár perc alatt több mint százan gyűltek össze az iskola előtt. A tiltakozások hatására, amelyek járási, majd nemzetközi méretűvé duzzadtak, végül sikerült megvédeni az iskolákat és igazgatóikat. Később, miután az addigi ellenzék az 1998. őszi parlamenti választásokat megnyerve a Magyar Koalíció Pártja (MKP) kormányra került, Búcs és Bátorkeszi lakossága ezért a tetteért megkapta a szlovákiai magyar parlamenti képviselők által alapított Helytállásért Díjat.

A búcsi és bátorkeszi igazgató leváltás nem volt egyedi eset, hanem vagy 16-17. a sorban. Azt megelőzően ugyanis már jó néhány magyar iskola igazgatóját menesztették a hatóságok, legtöbbször minden indoklás nélkül, köztük a párkányi iskolaigazgatót is, aki történetesen búcsi származású volt, a búcsi polgármester testvérbátyja, később, az MKP kormányra kerülése után ő lett az iskolaügyi miniszter. Ezeknek a korábbi leváltásoknak azonban még nem volt akkora visszhangja, mint Búcs és Bátorkeszi esetében, nem járt a nyomukban szervezett tiltakozás. A hatóságok erőszakos intézkedéseire való válaszul kollektív ellenállásra egyedül a két falu esetében került sor.

Az iskolavezetés szerint annak, hogy a mečiari-időszak elmúltával, 1998-tól az iskolaügyi miniszter búcsi származású volt, és a polgármester is országgyűlési képviselő lett, jelentős szerepe volt abban, hogy még a szocializmus éveiben elkezdett, majd leállt iskolabővítést végül sikerült befejezni: új épületrészt emeltek az addigihoz, ahol az osztálytermek mellett korszerű felszereléssel kémia- és számítástechnikai laboratóriumokat is berendeztek.

A 2006/2007-es iskolai évben először esett 130 fő alá (127-re) a tanulólétszám az intézményben, ami jelentős fogyás az 1990-es évek elején még jellemző 170-180 fős tanulói létszámhoz képest. A folyamatos fogyás oka egyedül a születések számának csökkenése a községben.

A környező települések szlovák iskoláiba az utóbbi években már nem járnak búcsi gyerekek, a kesztölci származású, magukat szlováknak valló családokból sem, amiben a búcsi iskola jó hírének, felszereltségének, az oktatás magas színvonalának, az iskolából kikerült egyetemet és főiskolát végzettek magas számának és a helyi közösség erős magyar identitásának egyaránt szerepe van.

Az önkormányzat

A falu élén immár negyedik választási ciklusban, 1994-től ugyanaz a polgármester áll, aki hatodik éve egyben országgyűlési képviselő is a Magyar Koalíció Pártjának színeiben. A ma ötvenes éveiben járó vezető tősgyökeres búcsi, bár nem református, hanem katolikus családból való, közgazdasági végzettségű, a polgármesterség előtt évtizedeken keresztül a helyi termelőszövetkezet könyvelője volt. A falu rendszerváltozás után elért eredményei, az, hogy kiemelkedett környezetéből, s ma mintafalunak számít a térségben (a szállóige szerint: „*Búcs a csúcs!*”), elsősorban és jelentős részben az ő érdeme. Sikerének egyik titka, hogy a korábbi évtizedekben is meglehetősen egységes arculatú falu közösségét a rendszerváltozás utáni években is sikerült összetartania, amire elmondása szerint ő maga tudatosan törekedett.

Módszeresen felépített stratégiája részeként először a falu nevének jó hírét igyekezett minél szélesebb körben elterjeszteni, többek között a szoboravatásokkal, a szép, rendezett, parkosított faluképpel, hogy Búcs neve mint jól működő közösség éljen a köztudatban, s aztán mint ismert település, könnyebben jusson pályázati forrásokhoz.

Az elképzelés helyesnek bizonyult. A képviselő-testületben reformátusoknak és katolikusoknak, búcsiaknak és kesztölcieknek egyaránt helyük és szavuk volt az elmúlt évtizedekben, és van ma is, s a polgármester eddig valamennyiükkel eredményesen tudott együtt dolgozni. A katolikus templom ügyének sikerre vitele például a helyi közvélemény szerint a kezdeményező kesztölci származású katolikus képviselő és a polgármester együttes erőfeszítésének és szerencsés együttműködésének az eredménye.

Ugyanakkor a faluban ma álló, falusi viszonyokhoz képest feltűnően nagy számú emlékművet, szobrot, kopjafát, amely valamennyi a magyar múlthoz és a magyar identitáshoz kötődik, ezek többségét is az elmúlt évtizedben, a jelenlegi polgármester vezetése alatt avatták föl, amint több alkalommal s több újságírói kérdésre a polgármester maga nyilatkozta azért, hogy „*jeleket hagyjunk magunk után*”.

Kevésbé látványos, de korántsem elhanyagolható érdeme az önkormányzatnak a többféle szociális juttatás, a rászorulóknak számára a közteherviselésben nyújtott segítség (fiatal családok számára bérlakások építése, időseknek az ebéd ingyenes házhoz szállítása, szemétszállítás kedvezményes áron, az ingatlanadó alacsony szinten tartása, kezdő vállalkozóknak nyújtott adókedvezmény, gyorsmentőállomás létesítése stb.). Ezekhez és az utóbbi évtized nagy beruházásaihoz, építkezéseihez (szennyvíztisztító-állomás, útfelújítások, telefonvezetékek korszerűsítése,

kábeltévérendszer építése, szélessávú internet-szolgáltatás, közparkok létesítése, autóbusz-megállók felújítása) az anyagi fedezetet eddig nagyrészt állami, megyei és járási alapokból, valamint pályázatok útján sikerült biztosítani, nem kevésbé annak is köszönhetően, hogy a falu polgármestere parlamenti képviselő, vagyis mint ő maga mondja „közelebb van a tűzhöz”.

Mindezek mellett a civilszervezetek (CSEMADOK, vadászszövetség, sportszövetség s néhány társulás) legtöbb kezdeményezésének is az önkormányzat a fő támogatója. A polgármester szerint ezek a szervezetek nélkülük nem tudnának működni, mert saját erőforrásaik (tagdíj, önkéntes adakozások) nincsenek. Az önkormányzat rendelkezésükre bocsátja a faluházat, ahol összejöveteleiket tartják, rendezvényeik kiadásait pedig jórészt fedezi. A Kultúraért és Turizmusért Polgári Társulás támogatásai közé beszámítható továbbá a 13 hektáros halastó revitalizálása a falu szélén, vagy akár a parkok létesítése, a rendezett, „virágos” falukép fenntartása, amely valamennyi segít a turisták számára vonzó helyé tenni Búcsot. A vezetékes víz és a szennyvíztisztító vagy a tervezett szennyvízcsatornahálózat építése pedig a falusi turizmus szempontjából is ugyancsak fontos követelmények az Európai Unióban.

Az önkormányzat ugyanakkor kevésbé számíthat a vállalkozók támogatására, a polgármester szerint többségük támogatásnyújtás helyett inkább maga is támogatást várna az önkormányzattól. Időnként az adó vagy a bérleti díjak megfizetésével is gondok vannak (még a legnagyobb termelő, a szövetkezet részéről is, amely a faluföldeket bérli), a civilszervezeteket és rendezvényeiket pedig eddig egyedül egy agrárvállalkozó szokta alkalmanként segíteni.

Az önkormányzat mellékküzemágot nem működtet, az adókon és a központi költségvetésből jutó normatívákon kívül mindössze néhány ingatlana és a faluföldek (60 ha) bérbeadásából származnak rendszeres bevételei. Forrásaihoz és lehetőségeihez képest a lakosságnak nyújtott juttatások és támogatások a polgármester szerint eddig meglehetősen jelentősek voltak. Éppen ezért is az önkormányzat tartalékai most kimerülőben vannak, ami viszont azzal a következménnyel járhat, hogy a közeljövőben az eddig fenntartott szociális rendszer kereteit szűkíteni kell.

Munkavállalók és munkáltatók

Munkanélküliség a faluban a polgármester értékelése szerint lényegében nincsen. A 32 ember, akit a járási hivatal jelenleg nyilvántart, véleménye szerint nem is akar munkát vállalni, ill. a legegyszerűbb munkakör betöltésére is valamilyen oknál fogva alkalmatlan.

A fő foglalkoztató a faluban továbbra is a termelészövetkezet, amely Búcson – nem úgy, mint a környező településeken sokfelé – a rendszerváltozás után sem szűnt meg, vagyonát nem hordták szét, és nem jutott idegen kézre, hanem a mai napig eredményesen működik. Mintegy 80-90 állandó dolgozója van (két évvel korábban még 105 volt).

Emellett van a faluban öt magángazda, egy mezőgazdasági vállalkozó, működik egy dobozoló kisüzem, néhány család virágkertésszel, négy pedig az utóbbi években – munkaviszony, ill. nyugdíj mellett – falusi turizmussal kezd foglalkozni. Jelentősebb munkáltatónak közülük egyedül a dobozoló cég (amelynek tulajdonosa azonban nem búcsi, hanem csak bérli az épületet) és a mezőgazdasági vállalkozó tekinthető, mindketten 10-12 embert foglalkoztatnak rendszeresen. A többiek családi vállalkozásként működtetik üzemüket, és csak alkalmanként igényelnek külső munkaerőt, amit azonban nehezen találnak, mert általában túl alacsony munkabért kínálnak nekik (az 50 SKK/óra minimálbér alatt). A helyi termelészövetkezet, bár nem veszteséges a gazdálkodása, dolgozói többségének szintén csak minimálbért fizet.

A munkaképes lakosság nagyobbik része ingázik, Magyarországra jár dolgozni az esztergomi Suzuki gyárba, a komáromi Nokiába és néhányan Tatabányára egy mosóporgyárba. Az előbbi kettőbe üzemi autóbuszok szállítják, viszik és hozzák a 12 órás műszakokra járó dolgozókat.

Az ingázás sokak véleménye szerint teljesen megváltoztatja az életet a faluban, *„falusi munkásokat csinál a parasztokból”*. A három vagy több órás utazás, a hosszú műszakok és a feszes munkatempó azzal jár, hogy az aktív korú lakosság egyre kevésbé vesz részt a közösségi életben (mert nem tartózkodik a faluban, s ha otthon van is, alszik vagy fáradt; *„még fűnyírózni se lehet akármikor, mert azonnal rászólnak az emberre, hogy csitt!, alszik a Jani, most jött meg a műszakból”; „ne szóljon a hangosbemondó, ne is hirdessünk, ne is muzsikáljunk”*).

Mások szerint mindez a szocializmus évtizedei alatt sem volt másként, hiszen aki a helyi termelészövetkezetben nem talált munkát, az korábban is ingázott, vagy a párkányi papírgyár, vagy a komáromi hajógyár munkása volt, s ráadásul még az üzemi autóbusz, az időre és helybe szállítás kényelme sem volt meg a számára, hanem várakozhatott és tülekedhetett a járási autóbuszközlekedési vállalat járatain. Tény viszont, hogy a termelészövetkezetben korábban lényegesen többen dolgoztak, mint manapság, volt időszak, amikor a munkaképes lakosság akár 90%-a, s 400 fölött volt a tagok száma.

Partnerkapcsolatok

A település három faluval ápol baráti kapcsolatot. Ezek: Neszmély, Kesztlöc és Mosonszolnok. Valamennyi magyarországi község, Kesztlöc ugyanakkor szlovák település is, a háború után Búcsra repatriáltak szülőhelye, Mosonszolnok pedig a Búcsról kitelepítettek faluja.

A legközelebbi, a Duna szemközti partján fekvő Neszmély testvértelepülésnek számít, ami külön rang, a polgármesterek aláírásával megpecsételt szerződéskötéssel jár. Közös nagy álma a búcsi és a neszmélyi polgármesternek az „eurofalu”, amelynek első tervei már el is készültek, most az anyagi források, köztük uniós pályázatok előkészítése folyik. A Hídverő Községek Társulása gyakorlatilag szintén a két falu polgármestere kezdeményezésére született meg.

A kesztölccel, a rokoni kapcsolatok ápolásán túl, a falu szintjén főleg kulturális téren működnek együtt a búcsiak. A búcsi énekcsoport több már alkalommal fellépett Kesztlöcön, ugyanígy a kesztölci pávakör Búcsra, s korábban voltak közös futballmérkőzések is.

Mosonszolnok önkormányzatával és civilszervezeteivel a kitelepítések 50. évfordulója alkalmával élénkült meg a barátság, amikor a búcsiak is bekapcsolódtak a nagy felvidéki ünnepségsorozatba, és hazahívták a kitelepítetteket egy emléknapra. A szervezőmunkák során a két faluban megnövekedett az érdeklődés egymás irányt, az évfordulós találkozást a következő években több látogatás, vendégeskedés követte. Ám az idő múlásával az érdeklődés egyre inkább veszített erejéből, s mára a kapcsolat meglehetősen elsorvadt, többek véleménye szerint leginkább a nagy távolság miatt.

Összegzés

A közösség összetartozásának, magyar identitásának, erős lokális öntudatának látványos jelei a településbe látogatóknak hamar a szemébe tűnnek. Ám azt is gyorsan észre kell vennie, hogy mindez nem akadályozza meg a búcsiakat abban, hogy szűkebb-tágabb környezetük, az országos politikai közélet eseményeire és a gazdasági kihívásokra egyránt oda ne figyeljenek és ne reagáljanak élesen. Miközben hagyományaikat, értékrendjüket „hagyományos” elemeit öntudattal őrzik, nyitottak az európaiság gondolata iránt, rugalmasan alkalmazkodnak az új gazdasági körülményekhez, s az eurorégió keretei között gondolkodva tervezik falujuk s benne a családok a maguk jövőjét.

Pályázatot írni, kapcsolatokat teremteni és ápolni nemcsak az önkormányzat képviselői, hanem a civilszervezetek és a vállalkozók is

kiválóan megtanultak. Tagja a falu az Ister-Granum eurorégióinak, s van nagyszerűen szerkesztett honlapja.

Nagy gond azonban a népességfogyás, amely hátrányos következményei ellen a faluvezetés különböző programok kidolgozását tervezi, ill. néhány közülük már működik is (pl. nyolcadik éve minden újszülött 20 ezer korona támogatást kap az önkormányzattól).

Felhasznált irodalom:

Varga Lajos szerk.: Az én iskolám. Búcs, 1999, KT Kiadó.

Mácsodi Anna: Református lelkészi hivatal, Búcs. Kézirat. Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola, Esztergom.

Szigeti János – Szénássy Zoltán: Búcs. Bulcsú vezér faluja. /Honismereti Kiskönyvtár./ Komárom, 1998, KT Kiadó.

www.bucs.sk

FARKAS GYÖRGY

KURAL

A mai Dél-Szlovákia keleti peremén, a Garam alsó folyása mentén elterülő Lévai járás délnyugati szegletében, az egykori Esztergom vármegye Duna-balparti részén, a megye megszűnt párkányi járásának északi határvidékén fekszik Kural község.

A település a Garam jobb parti természetes mellékfolyásai közül az utolsó, a legdélebbi Kétyi víz (Kvetnianka) két partján, a kiterjedt löszhátak alkotta Garammenti hátság szelíd lankáin alakult ki. A falu táji környezetének természetföldrajzi jellemzői alapján a térségben az intenzív mezőgazdasági termelés szinte minden feltétele adott. Éghajlata meleg; inkább száraz, vagy mérsékelt csapadékos. Kural határainak mezőgazdasági művelés alatt álló tábláit zömmel az említett löszhátakon kialakult kitűnő minőségű feketeföldek alkotják. Összefüggő erdőterület a község határain belül a 19. századra nem maradt fenn, de a közeli Garammenti dombvidék magasabb gerincein húzódó erdőségek ellátták a községet ebből a nyersanyagból is. A patak völgyének kaszálói az állattartáshoz nélkülözhetetlen szénát biztosítottak. A patak völgyet szegélyező dombhátakon a kedvező fekvés ellenére szőlőművelés a délkeleti szomszéd községgel, Érsekkéttel ellentétben tartósan nem kapaszkodott meg. Ehelyett az északi, „felső” szomszéd Farnad délnyugati határában fekvő egykori hegyközség Kuralhoz közel eső részén szereztek az itteniek az idők során kiterjedt, többé-kevésbé összefüggő kurali birtokokat

A falu Ister-Garnum eurorégióbeli különleges helyzete nemzetiségi összetételének következménye – Kural az egyetlen „tisztán” szlovák többségű település az eurorégió Szlovákiához tartozó északi felén. Az eurorégió északi felének etnikai térszerkezete és azon belül Kural sajátos helyzete az utóbbi mintegy 300 év történetébe ágyazottan kibontakozó etnikai folyamatok következménye.

A település maga 300 évnél sokkal régebbi. Első írásos említése a 1223-ra datálva maradt fenn¹, természetesen nagy valószínűséggel már jóval korábban lakott hely lehetett, amit archeológiai leletanyag is alátámaszt.² A falu területe szinte teljesen szabályos téglalap

¹ Borovszky S.: Magyarország vármegyéi..., 28. o. Arcanum DVD Könyvtár III. [a továbbiakban: Borovszky]

² Příbelský, J.-Varga, G.: Kezünk az új élet pulzusán, Příroda, Pozsony, 1981, 9. o. [a továbbiakban: Příbelský - Varga]

alakú, melynek hosszanti, északnyugat-délkeleti csapású tengelyét a már említett vízfolyás, a Kétyi-víz alkotja. A település területének ez a feltűnő szabályossága akár arra is utalhat, hogy a fokozatosan benépesülő patak völgy korábban lehatárolt területű településeihez képest Kural határait mintegy „*kiliasították*” a már megállapodott szomszéd községek területéből. Hasonló alakú egyébként a tőle a patak völgyben „*lejjebb*”, a Kétyi-víz Bénytől északra fekvő torkolatához közelebb fekvő Érsekkéty területe is.

Kural 17. század előtti etnikai arculatáról a fennmaradt írásos anyagban nincsenek adatok. A falu középkori történetéből néhány birtokváltásra, perre vonatkozóan maradt fenn írásos anyag. 1256-ban említik először a Kurali nemes famíliát, közülük a későbbiekben, például 1330-ra, 1338-ra és 1349-re datálhatóan is feltűnik még néhány szereplő bizonyos birtok-zálogosítások, adás-vételi szerződések kapcsán. A 16. századi összeírások szerint már egyértelműen az esztergomi érsek birtoka.³

A környékbeli népesség etnikai összetételéről az első értékelhető adatokat szolgáltató forrás egy 1664, vagyis Érsekújvár török kézre kerülése után született, a terület török közigazgatási megszervezésének folyamatát rögzítő egykori adójegyzék (*defter*), amely az új vilajethez tartozó községekben név szerint írta össze az adófizetésre kötelezett nem muzulmán – „*rája*” lakosságot.⁴ A falvak adófizető családfőinek család- és keresztnévei ugyan csak halovány fogódzók, tudományos alapsággal és körültekintéssel feldolgozva mégis némi támpontot nyújtanak az ekkortájt még nem nemzetiségi kategóriák mentén tagolódó népesség etnikai gyökereinek megítéléséhez.

A lajstromok révén némi óvatos következtetések levonhatók a térségbeli településeken használt nyelvek elterjedtségével kapcsolatban, mintegy kétszáz évvel a napjainkban elfogadott értelmezések szerinti nemzeti-nemzetiségi kategóriák megjelenése előtti időkből. Sajnos, ebben az adójegyzékben Kural lakatlan, puszta helyként szerepel és így a forrás alapján egyetlen 17. századi családnévet sem tudunk a településhez kötni, mindössze annyit rögzíthetünk, hogy térszerkezetbeli helyzete, külső viszonyrendszerét tekintve legalábbis, már akkor is 21. század elejihez hasonlítható jellegű lehetett, lévén, hogy a szomszédos községek fennmaradt családnévanyaga a jelenlegitől túlságosan nem elütő etnikai-nyelvi szerkezetre utal, tehát bizonyos fokú magyar-szláv keveredésre, némi vélelmezhető magyar túlsúllyal.

³ Borovszky, 29. o.

⁴ Blaskovics József: Az újvári ejálet török adóösszeírásai. Erdem, Pozsony, 1993.

Bár Kural középkor végi népességének etnikai összetétele e nagy jelentőségű forrás tükrében „fekete doboz” marad, mégis, már annak a szegényesnek tűnő információnak, miszerint az adott összeírás idején, lakatlan, pusztá helyként jegyezték fel, nem csekély információértéke van. A falu történetét ezidáig feldolgozó források⁵ ugyanis egyöntetűen rögzítik, hogy a területre 1612-ben Paluska György, a hitbizomány akkori érseki biztosa, Chinorán és Tapolcsány környékéről, a Felső-Nyitrai medence vidékéről telepített – értelemszerűen – szláv-szlovák etnikai kötődésű lakosokat. Ötven évvel későbbi „eltűnésük” meglehetősen rejtélyes, összességében viszont a mai etnikai térszerkezet kialakulásának történetét illetően megbízhatóan rögzíti a tényt, miszerint a község mai sajátos, „nyelvszigetszerű” etnikai térszerkezetbeli helyzete legkésőbb a 17. század elejétől datálható.

További érdekes adat a település 18. századi történetéből, hogy község Keresztély Ágost herceg esztergomi érsektől (1705–1725) kiváltságlevelet nyert⁶, mely alapján úrbéri terheit egy összegben, évi 200 forintban válthatta meg, s mentesek maradtak „...mindennemű robot és dézsma fizetése alól”⁷, sőt „...az urasági korcsmáltatástól is”⁸. A kiváltságolás történeti háttéréről a hozzáférhető történelmi munkákban sajnos nem maradt fenn anyag. Figyelemre méltó viszont a tény, miszerint Keresztély Ágost herceg egyházi karrierjét megelőzően a Habsburgok szolgálatában jelentős katonai pályát futott be a török elleni felszabadító hadjáratok idején. Csak az óvatos feltételezések szintjén vethető fel, hogy a falut a tágabb környezetéből is kiemelő kiváltságok talán összefügghetnek a községnek a kuruc háborúk vagy az ellenreformáció idején játszott szerepével. Mindenesetre az egy összegben megváltott úrbéri terhek révén a falu népessége a környező településekhez képest jelentős előnyökre tehetett szert a későbbi anyagi gyarapodás megalapozása terén. Ezek az előnyök még jóval a jobbágyfelszabadítás utáni időkben is éreztették hatásukat; Kural a szomszéd települések „közmegítélése” szerint a tágabb környék módosabb falvai közé tartozott még a 20. század első felében is.

Szintén Keresztély Ágost érseksége alatt építették Kural ma is álló barokk templomát, melyet „...utóda gróf Esterházy Imre...különféle felszerelésekkel gyarapított”⁹.

⁵ Borovszky; Pribelský – Varga; Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára... Arcanum DVD Könyvtár VI. [a továbbiakban: Fényes]

⁶ A kiváltságlevél kelte 1712. augusztus 6. „Ettől kezdve a jelenlegi időkig minden év ezen napját követő vasárnapon Kuralanyban búcsút tartanak, amelyre a környékbeli községek lakói is ellátogatnak.” [Pribelský – Varga, 12. o.]

⁷ Borovszky, 29. o.

⁸ Fényes

⁹ Borovszky, 29. o.

A nemzeti mozgalmak térnyerésének idejéből a rendelkezésre álló forrásokban kevés konkrétan Kuralra vonatkozó adat és anyag van. Nyilván a 19. század második felétől éleződő nemzetiségi konfliktusok valamilyen formában Kural és a szomszédos, ekkorra – több esetben: újra – egyértelműen magyar többségűvé váló települések között is átformálhatták a viszonyokat. Itt azonban homályban tapogatózunk. Még inkább így van ez a talán még az előzőnél izgalmasabb témakörben; nevezetesen annak megítélésében, hogy miképpen hatott az idők során feltételezhetően erősödő asszimilációs nyomás Kural akkori társadalmára. Újra csak óvatosan vethető fel az a feltételezés, miszerint Kural egyértelműen szlovák többségének és jellegének megtartása 1612-től a 19. századig talán elsősorban a település népességének vallási egyöntetűségében gyökerezett. A szomszédos településekhez képest itt nem kapaszkodott meg a reformáció, különösen a kálvini ága, mely etnikai vonatkozásait és hátterét tekintve ebben a Garam-menti térségben egyértelműen a magyar elemhez kötődött.¹⁰

Az is joggal feltételezhető, hogy a 19.-20. század fordulóján fölerősödő magyarosítási törekvések kivédésében a kurali népesség vallási homogenitásának nem kis szerepe lehetett. A kurali közösség szemszögéből mindenesetre nyelvszigetté válásuk története, a környező falvak – szerintük¹¹ – szintén szlovák eredetű katolikus népességének „tökéletes” elmagyarosodása néhány energikus egyházi személyiség céltudatos tevékenységének „gyümölcse”. Természetesen a szájhagyományként megőrzött emlékezet legfeljebb a két világháború közti időszak végéig kapaszkodik már csak vissza, de a szomszédos községet prédikációival, egész közéleti fellépésével „elmagyarosító” plébános nevét máig emlegetik. Ehhez még adalékként hozzá kell fűzzük azt az ebből a szempontból el nem hanyagolható körülményt, hogy az idők során egyház-igazgatásilag Kural a szomszédos Nagyölved filiáléjává vált, és ez a helyzet máig fennmaradt.¹²

A község 20. századi történetének különösen az első feléről a fellelhető szakirodalomban a népszámlálási adatsorokon, illetve néhány – egyébként más témát taglaló forrás – odavetett megjegyzésén kívül alig találunk konkrétumokat.¹³

¹⁰ Csapodi Csaba: Bars megye verebélyi járásának nemzetiségi viszonyai az újkorban. Athaeneum, Budapest, 1942.

¹¹ Egyébként a szomszédos települések katolikus vallású közösségeinek családnevei közül számos igazolja ezt a feltételezést.

¹² Napjainkra már a nagyölvedi plébániához tartozik az északi szomszéd, Farnad is.

¹³ I. Borovszky.

Az egyetlen munka, amely néhány fejezetében kiemelten foglalkozik Kural közelmúltjával, egy – a kurali székhelyű „*Béke, egységes földműves szövetkezet*” tizenöt éves jubileuma – kapcsán 1981-ben napvilágot látott monográfia.¹⁴ Szerzői, egyebek mellett, községenként áttekintik a „*szövetkezethez tartozó*” települések történetét, kiemelten kezelve a „*kapitalista kizsákmányolás korának*” történetét.

A jelzett munka azonban – leszámítva tényt, hogy egyediségénél fogva valóban megkerülhetetlen forrásmű – olyannyira az akkor uralkodó ideológia szellemében íródott, hogy ma jószerivel csak afféle tendenciózus propagandakiadványként minősíthető. Történelemképe az „objektív materializmus” dialektikus értelmezésének talaján állva az „egymással antagonisztikus viszonyban álló társadalmi osztályok közötti harc szüntelen éleződése” tézisének jegyében skicceli fel több évszázad „osztályharcának” történelmét, melyből a „Párt vezető szerepének” bizonyítását óhajtó igyekezet lendületében, végtelen bornírtságával és sablonosságával különösen a 20. századi fejleményeknek a taglalása emelkedik ki. A megszokott szóvirágokat és az ideológiai ballasztokat lehetőleg mellőzve, az ellenőrizhető történelmi tényekre alapozva valójában nagyon kevés konkrétumot emelhetünk ki ebből a forrásból.¹⁵

Világos, hogy Kural szlovák többségű népességének „*közvéleménye*” gyökeresen eltérő módon élte meg a tágabb térség 20. századi történelmének fontosabb fordulópontjait; az első világháborút lezáró békeszerződések kapcsán megszülető első Csehszlovák köztársaságot; a szlovák autonómia-törekvéseket; az első bécsi döntést és következményeit; majd a második világháború történetét és az azt követő éveket, mint a környező, magyar többségű falvak lakossága. Ezért aztán az átélt sorsfordító események – részben a felvállalt nemzetiségi hovatartozás, részben a sajátként elfogadott közösség értékrendje függvényében – Kuralon eleve egészen más fényben tűntek fel; teljesen eltérő értelmezési keretekben formálódtak történetekké, és sokszor homlokegyenest ellenkező előjellel váltak értékelhetővé, mint a szomszédos településeken. A mindennek ellenére feltételezhetően mégiscsak létező összekötő kapcsot, az alapvetően ideológiai alapú ellentéteket áthidalni képes, gyakorlatiasabb életszemléletet tükröző „*regionális*” közösségtudat csíráit az akkoriban még erősen zárt

¹⁴ Pribelský – Varga.

¹⁵ Persze a lözöngyektől megszabadított szikár elbeszélés rekonstruálásának kísérlete mellett, valamiféle támasztékként, bizonyos saját múlt-értelmezést nem kerülhettem el. Előre tisztázandó, hogy az alább következő homályban tapogatózó kísérletekkel igyekszem majd a történelmi fordulópontok körül feltételezhető általános társadalmi klíma ma elfogadott fogalomhasználatunk segítségével történő felvázolásánál mélyebbre nem merülni.

falusi közösségek és a bennük kiteljesedő, torzuló egyének létének és fennmaradásának gazdasági alapjait megteremtő folyamatok hatásai, a nyomukban felismert új kihívások és a rájuk adott, nem a nemzetiségi megoszlás, hanem a társadalmi tagozódás logikája szerint elfogadott vagy elutasított válaszok jelenthették.

Különösen tanulságos volna az 1938 őszi eseményeknek, vagyis az első bécsi döntés következményeinek a község népességére gyakorolt hatásának részletes feltárása. Bizonyos, hogy Kural lakossága jó okkal nem a szomszédos községekre jellemző ovációval fogadta a bevonuló magyar állam képviselőit. A következő hat év történéseinek tisztázása a berendezkedő magyar adminisztráció és az újra kisebbségi sorba kerülő község közti *modus vivendi* kialakulásának feltárása miatt lehetne izgalmas faladat. A hivatkozott forrásból a sanyarú sorsot ecsetelő általánosságok mellett semmi konkrét, a magyar hivatalos szervek, vagy egyének részéről elkövetett atrocitásokra, nemzetiségi jellegű sérelmekre, megaláztatásra nem derül fény, noha okkal feltételezhetjük, hogy jó pár ilyen jellegűként értékelt momentumot máig megőrizhetett a községben a kollektív és a személyes emlékezet.

A háború idején, pontosabban 1944/45 fordulóján, a Garam vonalán megmerevedett front közelében. a nyilas hatalomváltás után a faluból „...a nyilasok elhurcoltak néhány helyi lakost.”¹⁶ Öt személyt név szerint is említ a forrás, anélkül azonban, hogy további sorsukról bármit is közölne. A község egy idős lakójának szóbeli közlése szerint, ő maga is érintett volt 1944 telén egy hasonló elhurcoltatásban. Alaposabb utánajárás nélkül csak feltételezhető, hogy vélhetően éppen ebben az akcióban, mert az ő neve nem szerepel a könyvben felsoroltak között. Elmondása szerint a helybeli csendőrök állították elő őket erőszakkal, mert a munkaszolgálatra való toborzás hírére megpróbáltak előbb kibújni, majd elrejtőzni a besorolás elől. Megkötözve Szőgyénbe szállították őket, majd vasúton Budapestre, ahonnan az adatközlő szerint egy ottani, magasabb beosztásban lévő (rendőrtiszt?) rokon közbenjárására végül is elengedték őket, s kalandos úton-módon, már a front közvetlen közelében mozogva, illetve feltételezhetően a főváros körül akkor már záródó ostromgyűrűből épp hogy kicsusszanva kerültek haza.

Nem sokat tudni a községből a második világháború alatt a magyar hadseregben szolgálatot teljesítő kuraliakról, pedig nagy valószínűséggel szép számban sorozták be őket már az 1942-ben mozgósított, majd a Don-kanyarban felmorzsolódott 2. magyar

¹⁶ Príbelský – Varga, 19. o. Megemlíti ugyanakkor a forrás, azt is, hogy koncentrációs táborban pusztult el a Kuralról elhurcolt Grünfeld család négy tagja.

hadseregbe is, amelynek összeállításánál többek közt szándékosan igyekeztek számarányuknak megfelelően „leterhelni” az országban lakó nemzetiségeket.¹⁷ Feltáratlan, hogy a közösség hogyan őrizte meg emlékezetében a szocializmus évei alatt a „Horthy-fasiszta” hadsereg egyenruháiban a „Hazáért” elesett áldozatokat, vagy milyen értelmezési keretekbe, sablonokba ágyazva próbálta meg feldolgozni sorsukat.

Nyilván az 1945 tavasza utáni tapasztalatok tekintetében megint csak a hét évvel korábbi kettőség érvényesült; a szomszédos falvak magyar többségű lakosságához képest Kural népessége gyökeresen eltérő módon élte meg Csehszlovákia háború utáni újjászületését.¹⁸ Ebből a korszakból annak feltárása volna izgalmas, hogy miképpen ítélte meg a korabeli kurali közvélemény a magyar kisebbséget sújtó háború utáni intézkedéseket; megsínylették-e az esetleges korábbi személyes kapcsolatok ezeket a nehéz éveket.

A falu háború utáni életét leginkább meghatározó eseményre, a szövetkezet alapítására 1956 októberében került sor. Az idézet forrás meglehetősen szűkszavúan taglalja a keletkezés körülményeit. Ugyan a kezdeti nehézségeket nem hallgatja el, de a szervezés folyamatát nem részletezi. Idő hiányában, mélyreható helyi kutatómunka nélkül, csak feltételezhető, hogy a hagyományosan jómódú, a máig érzékelhető külső jelek – lakóházak, köztterek, falukép – alapján többségében tehetősebb parasztgazdák alkotta helyi társadalom nem minden ellenállás nélkül adhatta be a derekát a kollektivisták eszmék jegyében fogant új gazdasági intézmények kiépítőinek.¹⁹ De „...Segített az agitáció és így 1959-ben már az egész községre kiterjedő egységes földműves szövetkezet működött.”²⁰

Négy évnyi küszködés után, 1960-ban a szövetkezetet „átszervezték”. A forrásnak az esemény taglalása körüli szokásos frázisaiból²¹ kihüvelyezhető, hogy az átszervezés a szövetkezetalapítás

¹⁷ vö. Szabó Péter: Don-kanyar. Corvina, Budapest, 2001, 19. o.

¹⁸ „Kihagyhatatlan” idézet a sokat kritizált forrásból: „A dicső szovjet hadsereg Nýrovce 1945 március 27-én szabadította fel. Ez a felszabadító és a helyi polgárok felejthetetlen találkozója volt. Az örömkönyvekért senki sem szégyenkezett. ... Közvetlenül a dicső Vörös Hadsereg általi felszabadulás után Nýrovce lakói családi házaik legszükségesebb javításaiba kezdtek...” Príbelský – Varga, 111. o.

¹⁹ Igaz ugyan, hogy konkrétan a nyíri szövetkezet alapítása körüli események leírásánál található az alábbi szövegrészlet, mégis jellemző a forrás – és a kor – „szellemiségére”: „...A kizsákmányoló osztályrétegek legfőbb részeinek felszámolása után a fő cél a középparasztok megnyerése volt a proletár diktatúrát folytató [sic!] állam érdekei számára. Ez a harc a konkrét feltételektől függően különböző formákat öltött, mégpedig a tőkés tendenciák [sic!] semlegesítésétől vagy korlátozásától kezdve a szövetkezés és egyesülés politikájáig, amely végeredményben a kisüzemi árutermeléstől a szocialista nagyüzemi termelésig vezető folyamatban realizálódott.” Príbelský – Varga, 116. o.

²⁰ Príbelský – Varga, 20. o.

²¹ „Voltak olyan hónapok is, amikor objektív és részben szubjektív okokból a szövetkezeti tagok elvégzett munkájukért csaknem semmilyen jutalomban nem részesültek. Ez a munkaerkölcsre nem gyakorolt jó hatást.” Príbelský – Varga, 20. o.

első fázisának kudarca miatt vált szükségessé. Az 1960-as évek a kollektív gazdálkodás kereteinek és formáinak kialakítása, illetve a faluközösség új helyzethez idomulásának, alkalmazkodásának jegyében teltek. Hogy a vidékfejlesztés, vagy a falvak felzárkóztatása, legalábbis a korabeli Csehszlovákiának ebben a periférikus régiójában nem tartozott a „szocialista” gazdaságpolitika prioritásai közé, abból is érzékelhető, hogy a modern nagyüzemi mezőgazdasági termelés alapjainak a falu „szövetkezetesített” népességének rengeteg energiáját felemésztő fáradságos megteremtésén túl, Kural infrastruktúrája ebben az évtizedben – a későbbi változásokhoz képest – alig fejlődött.

Az 1968 forrongó prágai tavaszát-nyarát követő „konszolidáció” évei viszont a község és tágabb régiója, a Lévai járás számára paradox módon a viszonylagos anyagi gyarapodás, életszínvonal-emelkedés korát jelentették. Elsősorban a falu ma is meglévő infrastruktúrájának kiépülése szempontjából minősíthetők kiemelkedőnek az 1970-es évek. A lakosság önkéntes felajánlásainak, aktív közreműködésének segítségével 1970-re épül meg a kultúrház, később az iskola és az óvoda épülete.

A község közelmúltjának egyik újabb fordulópontja a szövetkezet 1960-as átszervezése után 16 évvel, 1976 január 1-én következett be, amikor három szomszédos község, Kural, Érsekéty és Nyírágó földműves szövetkezeteit egyesítették. Az szövetkezet-egyesítés hátterének, valódi mozgatórugóinak megítélését illetően a forrás kódosító lózungjait²² félretéve, megint csak néhány sejtés vázolható fel. Miután az egyesített gazdálkodó szervezetek központja Kuralra került, bizonyos, hogy az egész folyamat – nem csak mai értelemben felfogott – „nyertesének” ez a falu tekinthető.

Mélyreható és összehasonlító elemzések híján, több mint merész, felelőtlen dolog volna „kívülről” megítélni, hogy ez az egyesítés és a központ kiválasztása milyen esetleges nemzetiségi jellegű

²² Idézet az Érsekéty történetét taglaló fejezetből. „...Ezután az eltelt időszak után a mezőgazdaságban új, minőségileg magasabb fokú fejlődési időszak vette elejét, amelynek tartalma a mezőgazdasági termelés szakadatlan belterjesítése és a további iparosítása volt. A nagyobb egységek kiépítése keretében földművesszövetkezetünk egy komplexusba [sic!] egyesült a Kuralanyi és Nyírovcei Egységes Földművesszövetkezettel.” Pribelský – Varga, 104 – 105. o. Ugyanez Nyírágó történetébe ágyazva: „...Felsőbb párt- és állami szervek javaslatára [!] 1976 január 1-ével egységes földművesszövetkezetünkben újabb egyesítésre került sor. Egybehívtuk a Kuralanyi BÉKE Egységes Földműves-szövetkezet és a Kvetnáji Egységes Földművesszövetkezet egyesítő alakuló taggyűlését. Az alakuló taggyűlésen ötéves időszakra választottuk meg a szervezetet. Jóváhagytuk a Kuralanyi BÉKE Egységes Földművesszövetkezet és a Kvetnáji Egységes Földművesszövetkezet egyesítését azzal, hogy az újonnan egysített egységes földművesszövetkezet továbbra is a BÉKE nevet viseli és székhelye Kuralanyban lesz.” Pribelský – Varga, 142. o.

konfliktusokhoz vezethetett az eltérő etnikai összetételű falvak népességei között. Az azonban joggal állítható, hogy a folyamat esetleges feltárásának, történelmi elemzésének kiinduló hipotézisei közé az ilyen típusú kölcsönös sérelmek keletkezését is fel kellene venni. Mint ahogy az is érdekes nyilván, hogy mindenfajta nemzetiségi jellegű kötődéstől elvonatkoztatva, az egymással szomszédos, életerős faluközösségek közt a múltban általában meglévő versengésekkel, presztízs-küzdelmekkel párhuzamba állítva, ennek a szövetkezet-egyesítési folyamatnak milyen konkrét hátrányokat és előnyöket termelő mellékhatásai voltak.

Az 1980-as években átalakul a falu képe. Az egyének, családok anyagi gyarapodásának mértékét jelzi, hogy alaposan megújul Kural épületállománya. Új házakkal teli új utcasorok nyílnak, és küllemében gyökeresen átalakul a faluközpont is; megépül a szövetkezet kétemeletes központi épülete, amely a helyi közigazgatásnak is helyet ad. Átellenben az évtized végére felépül egy korszerű, emeletes üzlet- és szolgáltató központ, a templom körüli temetőben az új ravatalozó, és szilárd burkolat kerül a település valamennyi útjára. Az 1989 előtti utolsó két évtized vitathatatlan anyagi gyarapodásának megannyi jele árnyékában azonban már csírázik az ezredforduló utáni demográfiai „válság”; 1960 és 1990 között a település népessége 920 főről 674 főre csökken²³.

A 2001. évi népszámlás adatai szerint az ezredforduló után tovább tart a népességfogyás: Kural lakosainak száma 594 főre zsugorodik. A legfrissebb elérhető statisztikai adatforrás 2005-ben 572 főben adja meg a község lakosainak számát.²⁴ A település polgármesterének véleménye szerint Kural fő problémái az ezredforduló utáni években egyértelműen a község népességének kedvezőtlen demográfiai helyzetével függnék össze. Első helyen a népesség elöregedését említette; mint a települést sújtó jelenlegi nehézségek fő okát. Kural népességének elöregedése persze meglehetősen összetett, de a vidéki településekre általában jellemző „forгатókönyvek” szerint alakuló folyamat. Főbb összetevői közül időrendi sorrendben az országszerte a 1960-as évektől beinduló elvándorlási folyamatokat lehetne kiemelni. Mivel ez az urbanizációval és az iparosítás hullámaival összefüggő migráció elsősorban a fiatalabb, vagy aktív korú népességet érintette, tartós lakhelyváltogatásuk kedvezőtlen irányba módosította a kibocsátó népesség korösszetételét.

²³ vö. Melléklet 1. táblázat

²⁴ www.statistics.sk

Kural esetében azonban a fiatalok városba áramlása vélhetően nem volt különösebben jelentős.²⁵

Az 1970-es évektől szinte folyamatos, bár változó ütemű általános életszínvonal-emelkedés számlájára írható az egyéni életpálya-modellek módosulása, a családszerkezet átalakulása²⁶, a házasságkötési életkor kitolódása, a házassodások számának visszaesése, a válások számának növekedése²⁷; mindezek közvetett és közvetlen következményeképpen pedig a születések számának visszaesése.²⁸ Az idősebb korosztályok felé torzuló változásokat a korszerkezetben ugyan a jelzett általános életszínvonal-emelkedés miatt átmenetileg tompította a születéskor várható élettartam növekedése, de a halálozási ráta az időskorúak erősödő túlsúlya miatt óhatatlanul fölé kerekedett az eleve csökkenő trendek mentén alakuló születési arányszámoknak.²⁹

A település demográfiai adatainak alapszintű elemzése kapcsán is szükséges felhívni a figyelmet egy érdekes mozzanatra, nevezetesen a nemek arányának alakulására Kuralon. Feltűnő, hogy mennyire nem érvényesül a községben az előregedő közösségekre jellemző női túlsúly, amely az időskorúak növekvő arányával és a születéskor várható élettartam – mely fejlettebb, európai társadalmak esetén a nők esetében magasabb – alakulásával van közvetlen összefüggésben. 2005-ben a kurali nők száma mindössze két fővel haladta meg a férfiakét, miközben a környező községekben is rendre a törvényszerűnek minősíthető 20–40 fős női többlet volt jellemző.³⁰ Kural 2001-es korfájának³¹ sajátosságai is figyelemreméltók; különösen a 6-15, valamint a 20-24 éves korosztályok

²⁵ A rendelkezésre álló adatok csak az 1970-1990 közti egyes népszámlálási évekre vonatkozóan adják meg a migrációs mérleget, eszerint fokozatosan erősödő intenzitású migráció (4-5 főről 22-re nőve) mellett Kural adatai; 1970: -1 fő; 1980: +1 fő; 1990: -2 fő. Obce a mestá v číslach. SŠÚ Levice, 1991, 69. o. (2005-ben pozitív a migrációs mérleg.) vö. Melléklet, 2. táblázat. A népszámlások évei közti adatok hiánya mellett azonban ebből a három adatból legfeljebb csak következtetni lehet az elvándorlás mértékére az 1960 – 90 közti három évtizedben. Figyelemre méltó, hogy a polgármester véleménye szerint az elmúlt évtizedekben a községből származó főiskolát és egyetemet végzettek közül nagyon sokan elhagyták a falut.

²⁶ A 2001. évi népszámlálás adatai szerint Kural 62 gyermeket nevelő (közülük 5 csonka) családjából 32 [51,6 %] az egy gyermekesek, és mindössze 28 [45,2 %] a kétgyermekesek száma. SODB 2001

²⁷ Kural népességének vallási homogenitásából is következhet, hogy az itteni katolikus közösség körében a szomszédos községekhez képest alacsonyabb a válások száma, a népességben belül pedig elenyésző az elváltak aránya [1,2 %]. SODB 2001

²⁸ vö. Melléklet, 2. táblázat.

²⁹ vö. Melléklet, 2. táblázat.

³⁰ 5 férfi, 287 nő; www.statistics.sk

³¹ vö. Melléklet, 1. ábra.

esetében kialakult jelentős férfi túlsúly érdekes.³² Utóbbi elsődleges magyarázataként – a korai házasságkötések bebizonyosodása esetén – a korosztály nőtagjainak gyakori „kiházasodásai” adódhatnak, amit azonban persze még részletesebben meg kellene vizsgálni.

A kedvezőtlen népesedési folyamatok következményei szerteágazóak. A fiatalok népsége arányának csökkenése, az aktív korúak arányának visszaesése, jelentősebb vállalkozó réteg kialakulása híján a községnek a népességfogyás miatt hosszú távon csökkenő bevételi forrásai, veszélyeztetik az immár három évtizedes múltra visszatekintő iskola fenntartását. A kilencvenes évek végén és az ezredforduló tájékán az ötvenes évekbeli abortusz-korlátozások miatti nagy létszámú generációk gyermekeinek szülőkorba lépésével átmenetileg olyan kedvezően alakultak a körülmények, hogy a korábban leépített és a nyolcvanas években már csak alsó tagozatos iskolaként működő intézményt³³ néhány évig újra teljes, kilencéves képzést nyújtó iskolává tudták fejleszteni. Az „országépítők” unokái után azonban már a demográfiai apály generációi következnek az iskolapadokban, és így napjainkra a község ismét kénytelen leépíteni a felső tagozatos képzést, sőt, már az alsó tagozat évről-évre zsugorodó osztályainak fenntartási költségei is hosszú távon összeroppanthatják Kural költségvetését. A község jövője szempontjából mind szimbolikus mind gyakorlati értelemben kulcsfontosságú intézmény elvesztését azonban mindenképpen szeretnék elkerülni.

Az 1980-as évek végéig a faluban első számú foglalkoztatónak számító mezőgazdaság a szocialista nagyüzemi termelés szétesése után komoly válságba került. A gazdasági rendszerváltás válságjelenségei közé tartozó munkanélküliség Kural gazdaságilag aktív népességét is sújtotta. A 2001-es népszámlás adatai szerint tartósan munkanélküli volt gazdaságilag aktív lakosság 21,6%-a. A viszonylag magas arány értelmezéséhez azt is figyelembe kell vennünk, hogy a szomszédos települések mutatóit tekintve ez a legkedvezőbb adat, hiszen a környéken a 30%-fölötti tartós munkanélküli arányok sem ritkák. A kedvezőtlen adottságok, vagyis a mezőgazdaság korábbi abszolút túlsúlya és a tágabb térségben korábban elmaradt iparfejlesztés miatt, másrészt elegendő tőkeerős és fejlesztésekre képes helyi vállalkozás híján a munkaképes

³² vö. Melléklet, 2. ábra; 19, ill. 13 fős fiú-, ill. férfitöbbslet. A fiatalabb életkorokban egyébként általános enyhe férfitöbbslet a 30 életév körül kezd eltűnni és fokozatosan kialakuló erőteljes nőtöbbsletbe fordulni a közösségek korosztályaiban. Ehhez képest szintén szokatlanul hat a kurali 40-44 és az 50-59 éves korosztályok férfitöbbslete.

³³ A felső tagozatos kurali diákok ezekben az években az akkori területfejlesztési koncepciókban központi község rangjára emelt szomszéd falu, Farnad szlovák tanítási nyelvű alapiskolájába jártak át.

korú lakosság helyben foglalkozást nem találó része távingázásra kényszerül. Kural esetében ez elsősorban szlovákiai, illetve csehországi nagyvárosokba való ingázást jelent. A Mária Valéria híd újjáépítése és az Esztergom körüli iparterületek lendületes fejlődése óta a környéken általánossá váló magyarországi munkavállalás a polgármester véleménye szerint elsősorban nyelvi okok miatt Kuralon nem jellemző, bár korábban akadtak például a Suzuki gyárban próbálkozóak.

Szintén a demográfiai helyzetből vezeti le a polgármester napjaink problémáinak másik nagy halmazát. Az 1970-as évek és az 1980-es évek elejének viszonylag lendületes infrastruktúra-fejlesztése után a '80-as évek közepétől sorra elmaradoztak a fejlesztések. A kilencvenes éveken végétől vesz újabb lendületet a folyamat. A földgáz és vezetékes ivóvíz bevezetése után a csatornázás, a kommunikációs hálózatok, stb. kiépítése és fejlesztése következne. Ezek kivitelezése azonban már komoly nehézségekbe ütközik.

Napjainkra nemcsak a központi támogatások apadtak el vagy váltak elérhetetlenné a község számára, hanem a település saját erőforrásai is kimerültek. Ebben a helyzetben a szükséges és megkerülhetetlen infrastruktúra-fejlesztések sikeres kivitelezésének szinte egyetlen lehetséges módja a kistérségi társulatba tömörült önkormányzatok számára igényelhető célzott támogatások megpályázása. Evvel a korábbinál jóval nagyobb jelentőségre tesznek szert a szomszédos települések közti kapcsolatok és az együttműködést preferáló motivációk erősödése korábban nem ismert dimenziókat nyithat az „etnikum-közi” kapcsolatok kiszélesítése előtt is. Ám egyelőre még a hagyományos kötődések határozzák meg ezeket az együttműködéseket. Kural legfontosabb ilyen jellegű beruházása jelenleg a Kvetnianka mikrorégió keretében sikerrel megpályázott csatornázási projekt, melyet Farnaddal – ahol egy regionális szennyvíztisztítót építenek – Nagyölveddel és Nyírágóval közösen valósítanak meg.

Végezetül a település és az eurorégió kapcsolatáról, elsősorban a felvázolt adottságokból kiindulva, Kuralnak a mikrorégióban elfoglalható és kölcsönösen hasznosítható estleges „szerepvállalása” kapcsán, megállapítható, hogy az még inkább a keresés, tapogatózás fázisában van, semhogy tisztázódtak volna a lehetséges együttműködések körvonalai. Kuralnak az eurorégióban való egyelőre inkább tétova részvételét illetően leszögezhetjük, hogy nagy nyeresége a térségnek, hogy etnikai-nemzeti, kulturális kötődései miatt az eurorégióbeli szlovákiai településekhez képest alapvetően más orientációjú kapcsolatrendszer kiépített és működtető közösség nem zárkózik el a korábbi, több évszázados múltra visszatekintő, és nagyon sok szempontból e szlovák identitását szívós kitartással megőrző közösség számára is

vitathatatlanul gyümölcsöző együttműködési és kapcsolatrendszernek a felújításától. Az más kérdés, hogy jelenlegi helyzetében a község aktívan és kezdeményezően hozzá tud-e járulni az eurorégió etnikai sokszínűségének megőrzéséhez, például a magyarországi települések meglehetősen mostoha sorsú, etnikai identitásuk fenyegető elmozsolódásának árnyékában élő szlovák közösségeinek felkarolásával, hiszen a válasz jelen pillanatban inkább tagadó. Félő, hogy a település zsugorodó közössége egyre passzívabbá válik; polgármesterének véleménye szerint már napjainkban is meglehetősen nehezen „rázható fel”.

A korábban jóval sokoldalúbb közélet, a kulturális-, sportszervezetek működése, az értelmiség, illetve a vállalkozóbb szellemű rétegek előregedése, fogyatkozó utánpótlása miatt akadozik. Az viszont nem is kérdés, hogy ilyesfajta szerepre szükség volna ebben a határokon átívelően formálódó együttműködésben, s az sem vitatható, hogy Kural közössége, helyzeténél fogva és a szlovák-magyar együttélés több évszázados, felhalmozott tapasztalatával, alkalmas lehetne erre. Az már az eurorégiót formálók felelőssége, hogy céltudatos és körültekintő munkával, a kölcsönösen kiaknázható előnyökre tekintettel, segítsék elő minél nagyobb mértékben azt, hogy Kural újra megerősödő közössége, adottságait és lehetőségeit kihasználva, súlyához és lehetséges szerepéhez mértén bekapcsolódhasson az Ister-Granum Eurorégió vérkeringésébe.

Felhasznált szakirodalmi és egyéb források:

Interjú Ing. Dušan Mésároš polgármesterrel. Kuralany – Kural, 2007. május 15.

Blaskovics József: Az újvári ejálet török adóösszeírásai. Erdem, Pozsony, 1993.

Borovszky Samu: Esztergom vármegye. Magyarország vármegyéi és városai. é. n. Arcanum DVD Könyvtár III. Történelem

Csapodi Csaba: Bars megye verebélyi járásának nemzetiségi viszonyai az újkorban. Athaeneum, Budapest, 1942.

Fényes Elek: Magyarország geográfiai szótára. Pest, 1851. Arcanum DVD Könyvtár VI. Lexikonok, adattárak.

Obce a mestá v číslach. SŠÚ Levice, 1991.

Príbelský, Ján. –Varga, Gustáv.: Kezünk az új élet pulzusán. Príroda, Pozsony, 1981. (fordította Kucsera Szilárd)

Sčítanie obyvateľstva, domov a bytov, 2001. Slovenský Štatistický Úrad, Bratislava.

Szabó Péter: Don-kanyar. Corvina, Budapest, 2001.

www.statistics.sk, www.kuralany.sk

Mellékletek

1. táblázat. Kural község népességének anyanyelv/nemzetiségek szerinti összetétele a népszámlálási adatok alapján

Év	Összlakosság	Magyar	Szlovák	Egyéb	Magyar	Szlovák	Egyéb
	fő				%		
1880 ³⁴	620	584	8	28	94,19	1,29	4,52
1890	624	102	522	0	16,35	83,65	0,00
1900	700	85	614	1	12,14	87,71	0,14
1910	803	105	698	0	13,08	86,92	0,00
1930	876	3	865	8	0,34	98,74	0,92
1950	837	-	-	-	-	-	-
1961	920	-	-	-	-	-	-
1970	879	3	872	4	0,34	99,20	0,46
1980	770	9	758	3	1,17	98,44	0,39
1991	674	17	656	1	2,52	97,33	0,15
2001	591	16	572	3	2,71	96,78	0,51

Forrás: hivatalos népszámlálási adatsorok

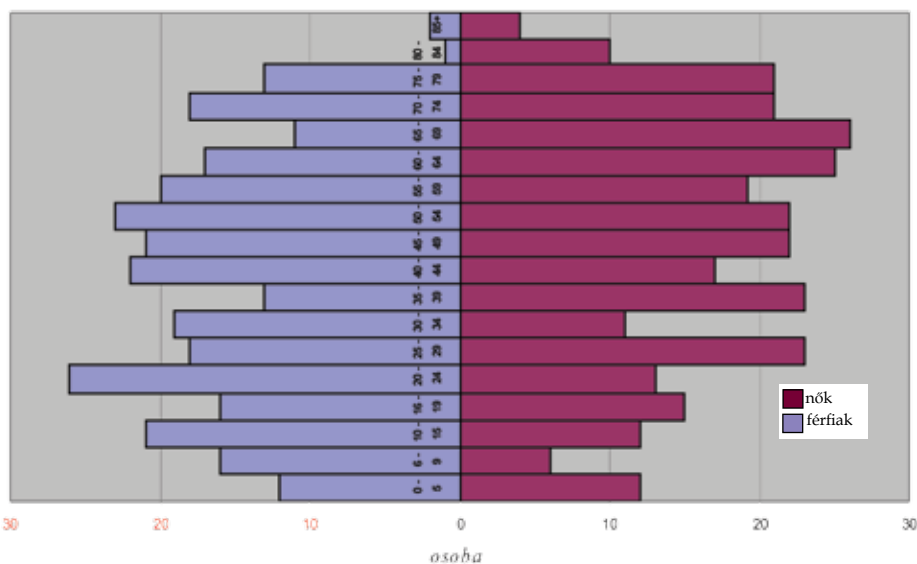
³⁴ Az 1880-as adatok szerint az akkor Esztergom vármegyéhez tartozó Kural (Kuraľany) község népessége közül 563 fő magyar, 8 szlovák, míg 22 egyéb (német) anyanyelvű lett volna. (A 620 főhöz képest a különbözetet a „beszélni nem tudó csecsemők” kategóriája adja; akiket a táblázatba került adatok estében a nemzetiségi számarányok szerinti bontásban az egyes kategóriákhoz hozzáadtam.) Nos, ha ezt a statisztikát csak az 1890-es adatokkal vetjük egybe, s figyelmen kívül hagyjuk azt a köztudott tény, hogy ezt a török időkben lakatlan pusztává lett községet (Blaskovics, 1993, 129. o.) a 17. század végén tisztán tót (szlovák) anyanyelvű lakossággal telepítették be (Vö. pl. Borovszky: Esztergom-monográfia), a szlovák etnikumhoz tartozók abszolút túlsúlya pedig napjainkig – gyakorlatilag nyelvszigetként – töretlenül fennmaradt; még akkor is elképesztő átalakulásnak lehetünk tanúi. 1890-ben ugyanis a tíz évvel korábbi nyomasztó magyar fölény (több mint 90%) mindössze 102 főre csökken, míg a szlovák anyanyelvűek száma 522-re nő. Annak ellenére, hogy – főként Kelet-Szlovákiából, ill. az Érsekújvár, Nyitra és Léva közti térségből – másutt is vannak példák hasonló drámai anyanyelv-, vagy nemzetiségváltásokra (vö. Svetoň 1941; Kniezsa 1941; Popély, 1991), azt hiszem ebben az esetben – amikor a jelzett tíz év alatt a község életében a népesség összetételét érintő semmiféle drámai eseménynek nincs nyoma –, nem tehettem mást, minthogy jóhiszeműen egyszerű elírásnak tekintettem az 1880-as adatokat, s a hibát legalább utólag – a grafikonban – korrigáltam.

2. táblázat. Népmozgalmi adatok, Kural

Év	Születések		Halálozások		Migráció		Tényleges szaporodás	Házasság-kötések	Válások
	fő	‰	fő	‰	Bev.	Kiv.			
1970	0	0,00	1	1,13	0	1	-2	-	-
1980	10	12,98	22	28,57	5	4	-11	-	-
1990	4	5,94	20	29,71	12	10	-14	-	-
2005	3	5,07	15	25,38	+6		-3	0	1

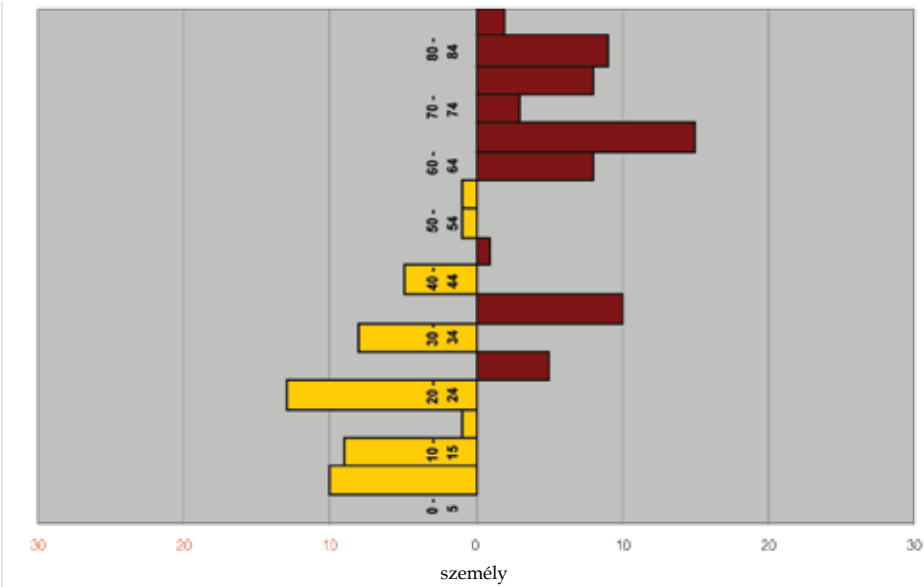
Forrás: Obce a mestá v číslach. ŠŠÚ Levice, 1991, 69. o.; SODB, 2001; www.statistics.sk

1. ábra
Kural lakosságának korfája, 2001.

Forrás: ŠŠÚ SODB 2001, saját szerkesztés

2. ábra
Férfi és nőtöbbség korosztályonként, Kural, 2001.

Forrás: SŠÚ SODB 2001, saját szerkesztés

GYENES FRUZZSINA

INTERETNIKUS VISZONYOK ÉS KAPCSOLATOK PILISCSABÁN

Piliscsaba „...a Budai-hegységet és a magyarság ősi szakrális hegycsoportját, a Pilist egymástól elválasztó völgyben helyezkedik el.” A település nevét a hagyomány Attila hun király Csaba nevű fiára vezeti vissza, aki ezen a területen szállt szembe Attila király halála után trónkövetelő féltestvérével és az őt támogató németekkel.

A terület már az őskorban is lakott volt; később kelták, majd rómaiak telepedtek meg itt. A Honfoglalás korából a Kürtgyarmat törzs egyik birtokának nyomait találták meg a falu környékén. Az első írásos emlék 1263-ból való. A falu több környező területtel együtt 1272-ben a margitszigeti apácák birtokába került, akik a terület nagyobb részét a 16. század elejéig meg is tartották, noha a terület egyes részei fokozatosan más urak került kezébe kerültek; pl. 1370-ben a település egyházi tizedét a visegrádi polgármesternek adták bérbe, majd a 14. század végén a szentkereszti pálos szerzetesek kaptak csabai birtokrészeket. 1535-ben Werbőczy István kapott itt területet.

1541-ben Buda török kézre kerülésekor a település elnéptelenedett; az 1570. évi adóösszeírás már lakatlan pusztaként említi Csabát. A faluba az 1600-as évek végén kezdett visszatérni az élet; *„Piliscsaba az 1690-es évek elején népesedett be újra. Az ekkoriban érkező telepesek azonban nem maradtak tartósan itt, hanem továbbmentek.”* (www.piliscsaba.hu). Ennek ellenére a betelepülés eredményes volt; az 1700. évi adóösszeírásban már adózó településként szerepel. Arról azonban nincsenek források, hogy pontosan mikor és honnan érkeztek az első, új telepesek. Erre már 1864-ben sem emlékezett senki, de azt már akkor is bizonyosnak tartották, hogy a falu ekkor *„többségében tót volt”* (Hack, 2001:29). A 18. század eleji források tehát arról tanúskodnak, hogy a településen ekkor magyarok és szlovákok éltek. Ezt megerősíti az, hogy 1714-ben a falut adományként kapó klarissza rendi apácák birtokösszeírása magyar és szlovák lakosok nevét tartalmazza, és úgy tűnik, hogy Piliscsabát a 18. század közepéig kizárólag ők lakták.

A sváb telepesek érkezésének pontos ideje nem egyértelmű. *„Az első csabai német telepesek a szomszédos Vörösvárra már 1690-ben érkezettek között találhatók, akik Dél-Németországból vándoroltak ide. Mivel a csabaiak az 1692-ben épült vörösvári templom egyházi felügyelete*

alá tartoztak, az első csabai német telepeseket is a vörösvári egyházi anyakönyvben említik.” (Hack 2001:30). A piliscsabai sváb származását Hack János szerint: *„elsősorban a környező német falvak egyes német családjai települtek meg, és nem a Magyar Királyság határain túlról érkeztek.”* (Hack 2001:30). Mária Terézia, majd II. József uralkodásának idején azonban biztos, hogy érkeztek a faluba az ország határain kívülről is német telepések, és a 19. század elejére a svábok¹ kerültek többségbe. 1730-ból fennmaradt egy feljegyzés, amely szerint 4 magyar, 30 szlovák, és 4 német család lakott ekkor a faluban. Ez a feljegyzés nem említi a cigányokat, viszont egy 1720-as években keletkezett forrás tanúsága szerint ekkor 376 katolikus és 20 vallás nélküli cigány élt a faluban.

A klarissza rendet 1782-ben II. József a többi szerzetesrenddel együtt feloszlatta, így Piliscsaba a Vallásalap tulajdonába került, majd pedig (1808-ban) József nádor tulajdona lett, aki a települést uradalma középpontjává tette. József nádor halála után a falu birtokosa fia, József Károly főherceg lett. A település lakóinak életében a nagy változást a második világháború utáni időszak hozta. 1946-ban Piliscsabáról is kitelepítettek a német nemzetiségű lakosság jelentős részét, 1947-ben pedig a helyi szlovákok egy része önként ment el Csehszlovákiába a kitelepített, előzőtt felvidéki magyarok házaiba. Piliscsaba üresen maradt portáit ekkor Felvidékről érkezett magyarok és Magyarország már részeiből idevándorlók foglalták el.

Megvizsgálva a lakosság nemzetiség szerinti összetételét azt látjuk, hogy 1880-ban már valóban a svábok voltak többségben; 1344 lakosnak több mint a fele, 875 fő sváb volt. A szlovákok száma ekkor 307 fő. A település lakossága a következő évtizedekben folyamatosan nőtt, és a második világháború végéig folyamatosan a német lakosság volt többségben; 1941-ben 3285 piliscsabaiból 1671 fő vallotta magát németnek, vagyis folyamatosan ők tették ki a lakosság felét. A szlovák lakosság száma mindeközben alig nőtt (1880-ban 307-en, 1941-ben 425-en voltak). A kitelepítések és lakosságcsere után, 1949-ben a faluban 78 fő mondta magát szlováknak, 11 fő németnek. 1990-ben a szlovák és a német lakosok száma kiegyenlítődött: 23 szlovák és 27 német élt Piliscsabán. A statisztikai adatok a roma lakosságról alig tesznek említést – 1941-ből, 1960-ból, 1980-ból és 1990-ből van csak rájuk vonatkozó adat. Ezek szerint a roma lakosság átlagosan 10-20 fő körül mozgott, 1980-at leszámítva, amikor 88 fő volt.

Áttekintve Piliscsaba történetét, látható, hogy a településen négy nemzetiség élt és él ma is együtt: magyar, német (sváb), szlovák, roma.

¹ Az első betelepülők Baden-Württembergből érkeztek, és az ő sváb nevük átragadt a később jövekre is (vö. Hack 2001:37)

E kép azonban ennél összetettebb. Külön kell ugyanis napjainkban kezelni az – elsősorban Budapestről – Piliscsaba lakóparkjaiba költözőket, az ún. „telepeseket”, valamint a település határában található Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Karára járó diákokat, tanárokat. Mindkét utóbbi csoportot az jellemzi, hogy nem integrálódik, nem olvad be a település életébe, és ez egyaránt jelent fizikai és viselkedésbeli elkülönülést. E két csoportba tartozók Piliscsaba külső részein laknak, és a Német Nemzetiségi Önkormányzat elnöke szerint: *„...biztos vagyok benne, hogy lakik nem egy olyan ember, aki a faluban még egyáltalán nem volt, hacsak nem a hivatalos ügyeit kellett intéznie. Nem érdekli őt, hogy milyen közösségbe került. Hazaér becsukja maga mögött a kaput, és nem érdekli, hogy azon kívül mi van.”*

Az izoláció mellett az idézetből az is kiderül, hogy az elkülönülten élés mellett van egyfajta szembenállás is az „öslakosok”² és az újonnan betelepültek között. Legalábbis az „öslakosok” nem nézik jó szemmel az utóbbiakat. Ez a Pázmány Egyetemen esetében is igaz, pedig mind a diákok, mind a tanárok közül többen is a faluban laknak; a diákok között sok a helyi családoknál lakó albérlő. A falusiak mégis úgy érzik, hogy ezeknek az embereknek nincs közük a falu életéhez, mert *„Ebből a szempontból kétféle ember van, aki éli a falut és aki lakja”, – és ők „csak lakják” a falut.* Ez abban ragadható meg legjobban, hogy az „öslakosok” véleménye szerint a diákok nem ismerik a falut, legfeljebb az albérlettől az egyetemig vezető utat, még azt sem tudják, hogy hol van pl. az OTP.

A falu (ös)lakosai tehát egyetértenek abban, hogy a faluba később költözöttek egy, illetve két különálló közösséget alkotnak, azonban az „öslakosság” sem egy homogén csoport. Megtalálhatóak benne magyarok, németek, szlovákok, és romák. Bár az ő együttélésük és ezzel párhuzamosan a vegyes házasságok is 17. századra nyúlnak vissza, mégsem alkotnak egy egységes csoportot. A következőkben tehát a település történelmi magjában élő három kisebbséget, és a köztük lévő kapcsolatokat mutatjuk be.

Kezdjük először a németekkel, vagyis a svábokkal. A településen élő németek számát a település lakói körülbelül 700 főre teszik, azonban a 2006-os önkormányzati választások idején mindössze 378 fő regisztráltatta magát németként, aktívan pedig körülbelül 50-60 fő vesz részt a kisebbség életében. A településen ugyanis 1998 óta működik német kisebbségi önkormányzat, amely 2007 márciusától Német Nemzetiség Önkormányzat néven tevékenykedik tovább. A névváltozás okáról egyik interjúalanyom azt mondta, hogy: *„Az emberek nem tartják*

² Öslakosoknak a piliscsabai születésű magyarokat, németeket, szlovákokat, és romákat tartják, vagyis az „csabai”, aki gyermekkorától Piliscsabán él.

magukat kisebbségnek, meg jobban hangzik, hogy nemzetiség.” A 2006-os választásokon ugyanis sokan azért nem regisztráltak, mert kidobták az erre feljogosító papírt, mondván, hogy *„nem vagyok kisebbség, nem vagyok cigány”*. A névváltoztatás jól mutatja a településen élő németiségnek azon törekvését, hogy elkülönítse, elhatárolja magát a településen élő többi kisebbségtől. A piliscsabai svábok identitásának egy fontos eleme ugyanis, hogy 1946-ig ők voltak a többségben a településen, napjainkban pedig ők a legnagyobb számú piliscsabai kisebbség, akinek van önkormányzata.³

A településen a nemzetiségi élet csak a rendszerváltás után lendült fel. Előtte, noha a '70-es évektől már lehetett tánc- és énekcsoportokat alapítani, nem indult el semmilyen nemzetiségi önszerveződés. Ennek oka egyrészt, hogy a falu németiségének a kétharmadát kitelepítették, másrészt, hogy Piliscsában szovjet laktanya volt, és a faluban *„jöttek-mentek az oroszok, ez visszatartotta az embereket”,* így itt *„nem nagyon marad meg az embereknek a kultúra”*.

1990-ben azonban mégis megindult az értékek újrafelfedezése. 1991-ben megalapították a Piliscsabai Németek Kulturális Egyesületét, amely elkezdte felvállalni a településen élő németek összefogását, a nemzetiségi programok szervezését. Az Egyesület átlagosan 40-50 főt számlál, ők alkotják a település németiségének aktív magját. Az Egyesület célkitűzése, hogy ápolja és megőrizze a német nemzetiségi hagyományokat, szokásokat és az anyanyelvet, valamint átadja a nemzetiség kultúráját a fiatalabb generációknak. Fontos azonban látnunk, hogy e célok megvalósításának legfőbb akadálya, hogy Piliscsaba egy soknemzetiségű település, így a vegyes házasságok révén az utódok nemzeti hovatartozása sokszor már nem egyértelmű, nem eldöntött. Az, hogy a valaki melyik nemzetiséghez tartozónak érzi magát *„attól függ, hogy hogyan nőtt fel az adott családban”*. Így tehát a fiatalok sok esetben már nem vallják magukat német nemzetiségűnek, vagy ha még annak vallják, akkor sincs egy olyan szervezet vagy csoport, ami összefogná őket.

Igaz, 1989-90-ben megalakult egy jól működő német nemzetiségi tánccsoport, ami abban az időben még össze tudta fogni a sváb fiatalok egy részét, de ebbe a csoportban nem csak svábok, hanem magyarok, szlovákok, sőt még romák is táncoltak: *„...a német nemzetiségi tánccsoportomnak a 20 %-a cigánygyerekből tevődött ki. A legjobb táncosaim voltak. És én büszke voltam rá, hogy ez a cigánygyerek megtanulja a sváb táncokat”*. A tánccsoport, mint szakkör idővel megszűnt; beintegrálódott

³ A faluban élő roma származású lakosság száma ugyanis meghaladja a németek számát – körülbelül 800 fő – azonban közülük a 2006-os választásokon senki nem vetette magát névjegyzékbe, senki nem vallotta magát cigánynak, így nem is alakult meg a Cigány Kisebbségi Önkormányzat.

a német nemzetiségi iskolába, mint arra a későbbiekben még visszatérek. A gyerekek számára viszont interjúalanyaim szerint napjainkban már nem fontos a tánctanulás, és még a nemzetiségi családokban a szülők sem motiválják a gyerekeket arra, hogy fejlődjenek a táncok tanulásban.

A táncsoport megszűnésével nem maradt olyan közeg, ami be tudta volna fogadni, be tudta volna vonni a fiatalabb, 20-30 éves generációt. A Német Kulturális Egyesület ugyanis az a közeg, az a szerveződés, ami összefogja a falu sváb lakosait, azonban „*a fiataloktól nem várható el, hogy bejönnek ebbe az egyesületbe, ahova az 50-70 éves korosztály jár. Nem fogja idevonzani a fiatalokat.*” Megállapítható, hogy a piliscsabai németiség, sok más településhez, és kisebbségi csoporthoz hasonlóan küzd az elöregedés, a fiatalok beintegrálásának, és ezáltal a kultúra átörökítésének problémájával. A fő kérdés tehát, hogy a fiatalok milyen szinten tudják megőrizni a sváb identitásunkat, hogy mennyire lesz meg bennük, hogy továbbvigyék a kultúrát. A fiatalok aktivizálása érdekében a kisebbségi önkormányzat a legutóbbi helyhatósági választásokon fiatalítani próbálta a tagjai körét, így a nyolc indulóból öt volt fiatal, és három idősebb, 50-70 közötti. Az újonnan megalakuló német önkormányzatba viszont mégis csak két fiatal került be; „*...a választási eredmény nem azt mutatta, hogy a fiatalok előtérbe kerülnének.*”

A fiatalok kapcsán érdemes kitérni a nyelvkérdésre is. A kitelepítés után a faluban maradt németek nem nagyon beszéltek svábul. A családokban is csak az öregebbek voltak, akik egymás között még használták a „*piliscsabai sváb*” nyelvjárást. A fiatalok már egyáltalán nem tanulták meg, sőt többségük már nem is érti a sváb nyelvet. Ők már csak németül beszélnek, amit azonban az idősebb generáció nem tud. A településen pedig ma már valóban csak az idősek beszélnek a svábot. Jól mutatja ezt például, hogy a minden harmadik pénteken összejövő Kulturális Egyesületben is magyarul beszélgetnek egymással az emberek. Az egyesület tehát maga sem tudja megőrizni, ápolni a nyelvet; „*Az lenne az ideális, ha egy nemzetiségi klub ápolná a kultúrát. Ezt úgy lehet, hogy éneket tanulni, a sváb nyelvet ápolni. De ilyen nem nagyon szokott lenni. Ez inkább egy közösségi dolog. Megbeszéljük, hogy ilyen rendezvények lesznek, mit kell csinálni.*” A Kulturális Egyesület tehát elsősorban a településen élő sváboknak ad szervezett, rendszeres találkozási alkalmakat.

Nem meglepő tehát, hogy Piliscsabán nincsenek kétnyelvű feliratok (egyedüli kivétel ez alól a német nemzetiségi iskola), és nincs német nyelvű mise. Az előbbi okaként egyértelműen a soknemzetiségű települést, a kitelepítést hozzák fel. Ez utóbbira pedig nincs is igény az itt élőkben. Ennek fontos része az is, hogy az idősebbek nem tudják elolvasni a német, vagy a sváb nyelvű Bibliát, és már „*a Miatyánkot sem tudják elmondani svábul*”. Egyik interjúalanyom így fogalmazott: „*...ahhoz,*

hogy kétnyelvűség létezzen, ahhoz egy stabil nyelvhasználat kellene a nemzetiség nyelv tekintetében.” Piliscsabán pedig ez teljes mértékben hiányzik.

A kultúra ápolása és a hagyományörzés tehát egyértelműen a nemzetiségi programokban, és a programok szervezésében ölt testet. Ilyen események a kitelepítési emléknap, vagy a hősök napja, amit évente váltakozva hol a német, hol a szlovák kisebbségi önkormányzat szervez, ami azt jelenti, hogy mindig az adott kisebbség állítja össze a műsort. Továbbá ide sorolható a Német Nemzetiségi Fúvószenekari Fesztivál, ahol azonban nem csak németek, hanem szlovák zenekarok is fellépnek. Emellett az augusztus 20-ai kétnapos települési ünnepségen is helyet kapnak a nemzetiségi műsorok – tánccsoportok, zenekarok.

A piliscsabai németiség ismertetése végén mindenképpen meg kell említeni az 1999 óta működő Hack János Német Nemzetiségi Általános Iskolát. Az iskola megalapításának oka alapvetően az volt, hogy az addig működő önkormányzati iskola elcigányosodott, a településen működő másik általános iskola pedig egyházi volt, így sok szülő nem tudta, hogy hova írassa be a gyermekét. Így merült fel az igény még egy iskolára, amelyet 1999-ben meg is alapítottak. Az iskolát eleinte a települési önkormányzat üzemeltette, de két éve a német kisebbségi önkormányzat saját fenntartású iskolája. Az iskola tehát egyrészt kéttannyelvű, vagyis bizonyos tantárgyakat (alsó tagozatban: ének, testnevelés, környezetismeret; felső tagozatban: történelem, földrajz) németül tanítanak amellet, hogy emelt óraszámban tanítják a németet. Másrészt mivel nemzetiségi iskola, a gyerekek a tanmenet keretei között tanulnak népismeretet és német nemzetiségi táncokat. Fontos azonban látnunk, hogy *„Viszonylag kevesen vannak, akik kimondottan a német nemzetiséghez tartoznak, és az iskolába nem csak sváb családok gyerekei járnak. Vannak sváb családok, akik nem ide viszik a gyerekeiket.”* Az iskolába tehát a szülők nem identitástudatból járatják gyerekeiket, hanem a német nyelv miatt; nem azért választják tehát, mert a nemzetiségi, hanem mert kéttannyelvű.

A következőkben nézzük meg a településen élő szlovákságot. A 2006-os önkormányzati választásokon 192 ember kérte a szlovák névjegyzékbe való felvételét. A Szlovák Kisebbségi Önkormányzat vezetőjének elmondása szerint azonban nem lehet tudni, hogy ehhez képest mennyi azoknak a száma, akik nem regisztrálták magukat. A település szlovákságának életét, hagyományápolási és megőrzési stratégiáit megnézve nagyon sok hasonlóság fedezhető fel a svábokkal. Ugyanúgy, ahogy a piliscsabai sváboknál, a szlovákoknál is egy egyesület, az ún. Popocska, a helyi szlovák kulturális egyesület köré szerveződik a kisebbségi élet. A Popocskának 50-60 tagja van, de ebből általában a havi egyszeri összejöveteleiken 30-40 fő vesz részt. Lényeges

különbség a németektől azonban, hogy az egyesületi alkalmakkor a kommunikáció nyelve itt szlovák, a helyi szlovák nyelv. A Piliscsabai szlovákság tehát Popocskán keresztül közvetlenül ápolja a szlovák nyelvet és kultúrát. A nyelv ápolása a havonta megrendezésre kerülő alkalmakkor a szlovák nyelvű dalok éneklésében⁴, valamint a népdalok és mondókák gyűjtésében mutatkozik meg.

A nyelvkérdésnél mindenképpen beszélni kell a miséről. Piliscsabán havonta egyszer van szlovák nyelvű mise. Ezekre az alkalmakra a Szlovák Kisebbségi Önkormányzat hív papot Szlovákiából; *„Havonta egyszer meg aztán minden szlovákul van. Ott magyar nyelvű hang nem hangzik el. És a kórus énekel szlovák nyelvű mise énekeket. És ezeket a Popocskán begyakoroljuk. Ez az ápolás istenigazából. Az aktív nyelvhasználat.”* Jól látszik tehát, hogy a nyelv terén egyértelműen az értékőrzés jellemzi a csabai szlovákságot. A településen élő szlovákság számára ugyanis, – annak ellenére, hogy sokan nem beszélnek 100%-osan a nyelvet – nagyon fontos a nyelv, a nyelvhasználat, a nyelvápolás, a nyelv megőrzése, mivel ebben látják a szlovák kultúra megőrzésének lehetőségét; *„Mert ugye a nyelv, a nyelvhasználat egy nagyon fontos kérdés. Mert a kultúra ismeret az egy dolog, de a nyelvhasználat...”*. A nyelv kiemelkedő szerepe ellenére sincsenek azonban kétnyelvű szlovák feliratok a településen.

Ez tapasztalható a 2005-ben kiadott verseskötet iránti büszkeségükben is, amelyet egy idős piliscsabai szlovák bácsi írt; a *„verseskötete szlovákul és magyarul, szóval két nyelven van megírva. Nem minden vers, van, amelyik mindkét nyelven, van, amelyik meg csak az egyiken.”* Különösen emeli a helyi szlovákság szemében a könyv értékét, hogy nem csak beszélt nyelvük van, mint a sváboknak, hanem írott is, vagyis, hogy ők tudják olvasni is, nem csak beszélni a nyelvüket, valamint az, hogy *„a szlovákul leírt versek a helyi szójárásban, a helyi retorikában vannak. S ha ezeket elolvassa egy eredeti szlovák, akkor lehet, hogy azt mondja, hogy az helytelen, de mégis aki itt van, azt mindenki érti.”*

A falu szlovák lakosai az utánpótlás, és ehhez kapcsolódóan a hagyományok átörökítésének kérdésében azonban ugyanazokkal a problémákkal küzdenek, mint a svábok. A fiatalabb, huszonéves generáció itt is hiányzik. A Popocskában elsősorban az idősebbek, az 50 év felettiek járnak. A településen élő szlovákok is úgy gondolják, hogy a szlovák kultúrához való szocializációnak a családban kell megtörténnie; *„Az utánpótlás kérdése nem attól függ, hogy... milyen szellemiségben neveli. ...nagyon nagy felelősség van a szülőkön, hogy megtanítták-e otthon legalább alapszinten a nyelvet, mert sok lehetőség nincs arra, hogy a gyerekek szlovák*

⁴ A Popocskán belül kórus is működik, amely a különböző rendezvényen fel is szokott lépni.

nyelet tanuljanak." A kultúra, de mindenekelőtt a nyelv átadásának tehát a családi közegben kell megtörténnie, mivel szervezett keretek nincsenek rá. A szlovák fiatalok ugyanis ugyanúgy nem fognak eljárni a Popocskába, mint a sváb fiatalok a Kulturális Egyesületbe. A Szlovák Kisebbségi Önkormányzat elnöke így beszélt erről: *"...van egy kulturális tevékenység, amit űz valamilyen réteg, ami 30-50 éves, ahhoz akkor sem fog bejönni Magyarországon egy 18-24 éves, ha egyenes ági leszármazottja egy szlováknak."*

A piliscsabai szlovákság esetében tehát az élő, a megőrzött hagyományok egyértelműen a nyelvhez kötődnek – mondókák és dalok gyűjtése, dalok éneklése. A nemzetiségi kultúra többi elemére az értékek újrafelfedezése jellemző. Az egyik hagyomány, amelyet a településen élők szeretnének feleleveníteni a nemzetiségi táncok. A településen ugyanis nincs szlovák táncsoport, feledésbe merültek a régi táncok. A másik, ennél sokkal fontosabbnak tartott dolog a népviselet: *"Ez a legnagyobb baj, nagyon fel kéne újítani."* Piliscsabán ugyanis nem maradt meg a hagyományos szlovák népviselet, mindössze fényképek őrzik az egykori ruhák emlékét. A településen élő szlovákság fő törekvése tehát, hogy megújítsa a *"helyi hagyományoknak megfelelő szlovák népviseletet"*. Ez különösen fontos számukra, hiszen akkor a kórus a *"megfelelő népviseletben"* tudna fellépni. Ebben a munkában különösen lényeges számukra, hogy *"korrekt módon"* valósítsák meg, hogy az *"autentikus kinézetet"* élesszék újra: *"Mert csinálhatod azt, hogy elmész Szlovákiába, és áthozod, és azt mondd, hogy ez a hagyomány, vagy pedig egy mélyreható kutatást kell végezni."*

Érdemes itt megemlíteni, hogy az igazi, a tradicionális népviselet mennyire lényeges a településen élő kisebbségek életében. Jól mutatja ezt a svábok esetében, hogy azt a fellépő ruhát, amelyben a néptáncsoport fellép, sokan nem tartják *"hitelesnek"*, csak egy fellépő ruhának, egy olyan elemnek, ami a koreográfia része; *"Még ruhában sem a hagyományos sváb népviseletet adja. A solymári táncsoportnak például, meg van az a hagyományos fekete anyagból lévő sváb kötény, és én ezt innen hiányolom... Nem követi a népviselet a hagyományokat; itt fekete kötény volt, nem fehér."* – hangzott el az egyik beszélgetés során.

Itt érdemes kitérni arra, hogy mind a szlovákok, mind a németek állítás szerint *"a zenében, és még helyi szinten népviseletben sincsen különbség nagyon a németek és a szlovákok között"*, mégis mindketten a saját útjukat járva igyekeznek újraéleszteni a feledésbe merülő tradíciókat. A két nemzetiség az évszázados együttélés ellenére más tekintetben sem nagyon működik együtt. Igaz vannak olyan rendezvények, pl. Hősök napja, amit felváltva rendeznek meg, illetve egyes rendezvényeikre – pl. a Német Nemzetiségi Fúvószenei Fesztiválra, vagy a verseskötet

bemutatójára – elhívják a másik nemzetiség kisebbségi önkormányzatát, mégis csak ritkán „ülnek le egy asztalhoz”. Ennek oka, hogy: „Vannak belső, nemzetiségi ellentétek. Régi sérelmek felhozatala.” Ezek a kitelepítés idejére nyúlnak vissza, amikor a sváboknak el kellett hagyniuk a települést, az itt maradók közül pedig sokan kerültek konfliktusba az egy fokkal jobb helyzetben lévő szlovákokkal; „A nagymamámnak is elvették a családi örökségét, és azt egy helyi sváb kapta meg. Ilyenek vannak, és ezt az idősebb generáció nem tudja elfelejteni.”

Az ellentéteket azonban, mivel az egy viszonylag kicsi falu, leplezni próbálják; jól érezhető ez az évenként egyszer megrendezésre kerülő szlovák-német összejövételből, amikor felváltva meghívják a másikat egy „közös evésre-ivásra, beszélgetésre”. Ezeken azonban általában nem keveredik egymással a két kisebbség; külön asztalokhoz ülnek le. Ennek kapcsán kell még megemlíteni, hogy bizonyos rendezvényeket, ünnepeket, amelyeknek ötlete, és megvalósítása egyértelműen a német nemzetiséghez kapcsolódik, a szlovákok – noha elismerik a sváb „elsőbbséget” – közös ünnepként élik meg. Jól mutatja ezt a következő interjú részlet: „Meg a németek bevezették a németek kitelepítésével kapcsolatos ünnepségeket, és azokra minket is meghívnak. A szlováktól annyi embert nem telepítettek ki, mint a németektől... De nem lehet ezt szétszakítani, hogy ezé vagy azé. A németek indították el például a fúvószenei fesztivált Piliscsabán. És nyilvánvaló, hogy ezen nemcsak sramli zenét kell játszani, hanem másfajta zenét is, szlovák fúvós zenét.”

A szlovákok a települési ünnepeken kívül is szerveznek kulturális rendezvényeket. Ezek azok az alkalmak, amelyeknek rendezése a Pilisi régióban szét van osztva a szlovák települések között, vagyis minden évben más pilisi szlovák település rendezi meg egyrészt a farsangi bált, másrészt december 28-án a pilisi szlovákok évzáró rendezvényét. A piliscsabai szlovák Kisebbségi Önkormányzat saját rendezvényeinek pedig elsősorban a testvérváros, Velkilapas meglátogatását, vagy meghívását tekinti.

Mindkét kisebbségre egyaránt jellemző, hogy az anyaországgal való kapcsolattartás a testvérvárosi kapcsolatokra, és esetlegesen a Szlovákiába, ill. Németországba tett kirándulásokat jelenti. Mindkét nemzetiség esetében kapnak segítséget a testvértelepülésüktől, bár ez eltérő. A szlovákoknál ez kimerül abban, hogy megkérik a velkilapasi papot, hogy tartson nekik misét, míg a német iskolát egy nagyobb összeggel támogatta meg a testvérvárosuk, Möckmüll. A nyelv hiányos ismerete miatt a munkaerő határokon átlépő áramlása nem érinti meg egyik részről sem a település lakóit.

Mindenképpen beszélni kell még a falumúzeumról, az ún. Uradalmi házról. Ez az egyetlen olyan dolog, amit a svábok és a szlovákok

közösen hoztak létre. Mindkét nemzetiség hozott bele anyagokat; régi tárgyakat, eszközöket, bútorokat, ruhákat. Mindkét nemzetiség a sajátjának érzi a múzeumot, sőt mindketten úgy gondolják, hogy ők tették bele a nagyobb részt a kiállítás anyagába. „A németekkel közösen csináltuk. És annak a 80%-t a szlovákok adták össze anyagban; pl. kétszáz éves Bibliák anyanyelven, meg ruhák is”; vagy ugyanez egy sváb interjúalanyom szájából: „elsősorban sváb tárgyak szerepelnek a kiállításon.” A kiállítást megnézve azt mondhatjuk, hogy a tárgyak nagy részének nincsen nemzetiségi színezete, amelyiknek meg van körülbelül egyenlő, bár a sváb tárgyak valóban „látványosabbak”, hiszen náluk megmaradt a népviselet, valamint kitettek sváb nyelvű hímzéseket stb.

Végezetül foglalkozzunk a piliscsabai cigánysággal. A településen összesen kb. 800 roma él, akik magukat 2 család kivételével magyar cigányoknak, kárpáti cigányoknak mondják. Ez a 2 család a kárpátiak elmondása szerint oláh cigány, akik a falu többi romájától elkülönülve élnek. Ez az elkülönülés elsősorban nem térbeli, a településen ugyanis nincs „cigánysor”; a cigányok, az őslakos magyarok, a németek és a szlovákok egymás mellett keveredve élnek az Ófaluban, és Klotildligeten. A kárpáti és az oláh cigány megkülönböztetés tehát csak a romáknak fontos; kultúrájuk, nyelvük, és szokásaik tekintetében annyira eltérőeknek tartják magukat a másiktól, hogy „nem vegyülünk. Házasságba sem.” Egy kárpáti cigány egy más kisebbséghez tartozóval, vagy egy magyarral előbb összeházasodik, mint egy oláh cigánnyal.

A településen élő kárpáti cigányok hasonló problémákkal küzdenek, mint a másik két kisebbség. A Cigány Kisebbségi Önkormányzat volt elnökének állítása szerint az idősebb piliscsabai cigányok még, ha ritkán is, de beszélik a cigány nyelvet, a fiatalok viszont már nem, legfeljebb csak értik. A hagyományok megőrzésének terén pedig „még rosszabbul állnak” mint a németek vagy a szlovákok; lényegében napjainkban semmilyen szervezett formája nincs a hagyományörzésüknek. A településen ugyan 1994 óta működik a Szegkovácsok Egyesülete, ez azonban napjainkra egy megszűnő félben lévő szervezet. Az egyesület eleinte a kultúra ápolására, a hagyományos cigány mesterség a szegkovácsolás megőrzésére, és átörökítésére jött létre, de az évek során más szerepet is felvállalt.

2006-ban az egyesületet vezető Kovács felesége, aki 2002-2006 között a Cigány Kisebbségi Önkormányzat elnöke is volt, létrehozta az ún. Tanodát, amely a településen élő cigánygyerekeknek – és emellett főleg a hátrányos helyzetű nem cigánygyerekeknek – nyújtott délutánonként elfoglaltságot, valamint segítséget a tanulásban. A Tanodán belül táncsoportot is alapítottak, ahol a 13 gyerek tanulta a cigány táncokat hetente kétszer egy Budapestről kijáró diplomás

táncoktató vezetésével. A gyerekeknek fellépő ruhát is varrattak; egyszínű kék vagy bordó, egyenes szabású szoknya és hozzá kék vagy bordó blúz a lányoknak, fekete nadrág, fehér ing és kalap a fiúknak. A Tanoda azonban anyagi erőforrások hiányában egy év után megszűnt, és ezzel párhuzamosan a tánccsoport is, és a Szegkovács Egyesület is halódni kezdett.

A piliscsabai romákra tehát a cigány kultúra fenntartása, megtartása, az értékek megőrzés vagy újra felfedezése csak kis mértékben jellemző. A legérdekesebb ezen a téren a táncos lányok fellépő ruhája, amelynek kapcsán a következő beszélgetés hangzott el:

„És mi van a népviselettel?”

„Nekünk olyan nincs.”

„De hát azt mondtá, hogy varrattak.”

„Olyan hasonlót a tánchoz. Nem olyan, mint egy népviselet.”

A településen élő romák is megalapították a tánccsoportjukat, de népviselet híján maguk találtak ki egy népviselet-szerű fellépő ruhát. Ezzel jól összecseng, hogy lényegében saját kulturális rendezvényeik nincsenek. Amíg működött a kisebbségi önkormányzat⁵, addig évente 1-2 alkalommal hívtak fellépni Budapestről roma zenekarokat, illetve megrendezték a Roma Napokat, ahol fellépett a németek tánccsoportja és a szlovák kórusa is, mivel *„Őket is meg kell hívni. Illik. Megsértődnének, ha nem hívnánk meg.”* Továbbá a romák is készülnek nemzetiségi műsorral a települési rendezvényekre – például az augusztus 20-ai ünnepségre –; szerveznek Budapestről roma együttest, amíg volt tánccsoport felléptek, illetve a szegkovácsmesterséghez kapcsolódó szakmai bemutató is mindig része a romák települési rendezvényeken való szervezett részvételének.

Azt lehet mondani tehát, hogy egyedül a kovácsmesterség az, amiben a cigány kultúra nyomai felfedezhetőek, ezt őrzik, ezt próbálják meg megtartani. Napjainkra azonban ez is egyre inkább egy üzleti vállalkozás lesz a kovácsok körében; műhelyt nyitnak, ha megtehetik, alkalmazottakat foglalkoztatnak, és igyekeznek különböző módokon értékesíteni, eladni a kovácsoltvas bútorait, tárgyaikat. Nem tiszta folklór ez már tehát, hanem a hétköznapi megélt valósága. A piliscsabai romákat egy erős integrálódás, sőt esetenként asszimilálódás jellemzi. A beolvadásra való törekvést jól mutatja, hogy egyes roma családok igyekeznek a német nemzetiség általános iskolába íratni a gyerekeiket, és nem a Jókai Iskolába, ami a piliscsabai cigányok elmondása

⁵ A 2006-ban két ciklus után nem alakult meg újra CKÖ, mivel félelemből egyetlen roma sem regisztrálta magát.

szerint is egy szegregált, 80%-ban roma iskola. Ugyanezt látszik a vegyes házasságokból is, valamint abból, hogy a piliscsabai cigányok igyekeznek magukat az „őslakosokhoz” sorolni; ők is olyan „nemzet”, mint a németek, vagy a szlovákok: *„Az én férjem tősgyökeres piliscsabai cigány család. Ők voltak itt legelőször... A férjem beszél szlovákul, svábul.”*

Összefoglalásként elmondható, hogy Piliscsaba egy soknemzetiségű településként definiálja önmagát, ahol egyaránt élnek őslakos magyarok, németek, szlovákok, romák. Ezt a sokszínűséget támasztották alá az interjúalanyok egyrészt azzal, hogy a települési ünnepségeken *„nemzetiségi blokkok mindig vannak... Van a szlovákoknak, a sváboknak, meg a cigányoknak is”*, másrészt, hogy az idősebbek mindegyik nemzetiségből még beszélnek mind a négy nyelvet, vagyis beszélnek magyarul, svábul, szlovákul és cigányul is. A képet tovább színesíti az újonnan beköltözöttek, és az egyetem *„lakói”*. A település tehát több erővonal mentén szerveződik. Egyrészt megfigyelhető egy őslakos-telepes ellentét, másrészt egy cigány-nem cigány ellentét, harmadrészt egy magyar-kisebbségi ellentéte, ami a nagy települési önkormányzat és a kisebbségi önkormányzatokban ölt testet, végezetül pedig egy szlovák-német ellentét. Ezek a feszültségek azonban az őslakos-telepes ellentét kivételével a mélyben húzódnak.

A kisebbségek egységének ideáját jól mutatja a következő idézet: *„Igazából azért nem nagyon válunk külön, mert vannak dolgok, amik külön voltak, ez természetes, de bennünk mindig is megtalálható volt mind a két nemzetiség [német és szlovák], mert itt nagyon sok a vegyes házasság... meg hát egy faluközösséget éltek, tehát tulajdonképpen egy lett a hagyományuk.”*. Ez a néhány sor a településen élőknek azt a vágyát is kifejezheti, hogy újra valódi harmóniában és békében tudjanak egymás mellett élni a különböző nemzetiségek és népcsoportok.

Felhasznált irodalom:

Hack János: Pilis-Tschawa. Honkönyv Piliscsaba történetéről és lakóiról, a csabaiakról, különös tekintettel a csabai németekre. Piliscsaba, 2001.
www.piliscsaba.hu

SZABÓ ORSOLYA

PILISSZENTKERESZT

A település története, etnodemográfiai mutatói

Pilisszentkereszt (Mlynky) a Pilis hegység lábánál fekszik, Budapesttől mintegy 30 km-re északnyugatra.¹ A településen jelenleg mintegy 2200 fő él. A község több mint fele ma is szlovák nemzetiségűnek vallja magát, kiérdemelve ezzel a magyarországi szlovák közösségen belül a „*legszlovákabb szlovák falu*” elnevezést.

Pilisszentkereszt történelmét lényegében 2 korszakra bonthatjuk: az első a 12-13. századra tehető, amikor a ciszterciek itt a Pilisben építettek monostort, *„ami nagyságában, teljesítményében, rangjában azzal tűnik ki, hogy például, itt ölik meg Gertrudisz királynőt, itt temetik el, itt találják meg a szarkofágját”*. A monostort a tatárok ugyan 1241-ben felégették, ám IV. Béla 1254-ben az apátság minden régi kiváltságát megerősítette. 1526. szeptember 7-én a törökök teljesen elpusztították az apátságot. A törökök kiűzése után a pálosok és a ciszterciek is magukénak követelték ezt a területet, s a hosszú évekig tartó pereskedés eredményeként a falu területe végül a pesti pálos rend birtoka lett. Utóbbiak nevéhez fűződik a falu 1747-ben bekövetkezett újraterelése. 6 szlovák család érkezett ekkor Nagyszombat környékéről, akiket később továbbiak is követtek. Az 1770-es években német családok is érkeztek a településre. *„Nem tudjuk az okát, hogy miért Pilisszentkeresztet választották a svábok, de tény, hogy az első családok letelepedése után egy emberöltővel, 1781-ben, amikor felavatták a jelenlegi templomot, akkor már itt vannak a svábok, átjönnek Pilisszántón úgy, hogy ott egy család sem telepszik meg, nem mennek se Csévre, se Keszthelyre.”*

¹ A település eredeti neve bizonyítottan *Pleš volt. A történelmi forrásokban ez a név a 13. században Pilis, Peles, Pelis változatban, de Pljes formában is megtalálható, ami már egészen közel áll a feltételezett ósláv *Plěšb formához. Ez a név még az 1760-as hivatalos térképen is szerepel, annak ellenére, hogy a pálosok a falut az újraterelés után „átkeresztelték” Sancta Crux-nak (Szent-Keresztnek). A falu első bélyegzőjén még latinul jelenik meg a felirat, Santa Crucem formában (1758). Ebből lett először Szent-Kereszt, majd Pilisszentkereszt. A szlovák név egészen új keletű, a 18. század második felében alakulhatott ki: a faluban kis vízimalmok voltak, és amikor a környező szlovák falvak lakói a gabonájukat ide hozták őrölni, azt mondták, hogy a „malmokba” mennek. Így lassacskán a falut Mlynkynek, azaz Malomfalunak kezdték nevezni. Papuček, Gregor: Mlynky a okolie. Pilisszentkereszt, 2006.

1722-től működött a településen elemi iskola, amit a pálosok tartottak fenn. 1767-ben a faluban már volt kocsmá, mészárszék, működtek vízimalmok, mészégető kemencék² 1785-ben a lakosság összlétszáma 526 fő, 1802-ben 703 fő, 1857-ben 853 fő, a századfordulón pedig már meghaladja az ezret. A 20. század első felében a település lakóinak száma folyamatos emelkedést mutat: 1941-ben már 1450-en laktak itt, akik közül 1325 fő szlovák anyanyelvűnek vallotta magát. A második világháborút követő – részben erőszakos, politikai és gazdasági célok által motivált – migrációs hullámok természetesen a pilisi szlovák településeket sem kerültk el. Az egyik interjúalany elmondása szerint Szentkereszt lakosságának is legalább a 15%-a kitelepült, s közülük a legtöbben Párkány környékére kerültek, *„...de ők mind szlovákok maradtak, a mai napig is szlovákok Szlovákiában, pedig itt laknak Párkány környékén, magyar településeken, de például a gyerekek nem tanultak meg magyarul, és emiatt hátrányos helyzetben is vannak, pedig átjöhetnének Esztergomba, Pestre, vagy bárhova a környékre dolgozni.”*

Ha figyelembe is vesszük a népszámlálási adatfelvétel szociálpszichológiai vetületének következményeit, valamint azt a tényt, hogy a szocialista-kommunista rezsim, majd a rendszerváltás idején tapasztalható bizonytalanság az emberek őszinte, hivatalos identitásvállalását egyáltalán nem segítette elő – amint ezt a 2001-es adatfelvételek vissza is igazolták –, történelmi távlatban mindenképpen a szlovák identitás gyengülése regisztrálható a pilisi szlovák településeken is.

Bár az egyes települések esetében – nemritkán a helyi politika és az általa befolyásolt nyilvánosság hatására – jelentős különbségek figyelhetők meg az öndefiníció bonyolultabb, összetettebb elemét jelentő nemzetiségi kategória alakulásában, a szlovákok lakta 13 pilisi település közül az 1980-as és 2001-es népszámlálási adatokat összevetve valójában csak a „*legszlovákabb*” faluban, Pilisszentkereszten figyelhető meg lényegi elmozdulás „*pozitív*” irányban.

Az anyanyelv tekintetében a helyzet ennél is egyértelműbb: itt nemcsak az arányszámok – eltérő ütemű és mértékű, de jelentős – csökkenése regisztrálható, hanem az is, hogy a nemzetiségi bevallásokkal kapcsolatosan néhol tapasztalható „*revival*” ebben az összefüggésben lényegében nem észlelhető. A néhány százalékpontos emelkedés ráadásul a települések viszonylag alacsony lélekszáma miatt amúgy sem jelent releváns, tendencia kirajzolására alkalmas adatokat.

² Lásd a település honlapját: www.pilisszentkereszt.hu

1. táblázat: Pilisi települések szlovák etnodemográfiai mutatói az 1980-2001-es népszámlálások, valamint a 2006-os kisebbségi önkormányzati választás tükrében

Mutató	Kesztölc	Pilis-csaba	Pilis-csév	Pilis-szántó	Pilis-szent-kereszt	Pilis-szent-lászló	Sárisáp
Összlakosság, 1980	2384	5227	2452	2016	2104	940	4128
szlovák anyanyelvű	719	17	218	303	977	67	4
szlovák nemzetiségű	449	11	33	381	594	205	2
tanácsi becslés ³	2166	422	2070	1689	1717	873	1465
Összlakosság, 1990	2322	5201	2314	1970	2054	835	3715
szlovák anyanyelvű	336	27	367	163	1084	3	33
szlovák nemzetiségű	118	11	379	143	996	3	26
Összlakosság, 2001	2556	6425	2314	2120	2170	958	2918
szlovák anyanyelvű	232	69	311	287	922	54	85
szlovák nemzetiségű	237	117	1059	416	1185	93	405
2006-ban a választási névjegyzékre feliratkozott	279	235	399	293	504	78	160
2006-ban a választáson megjelent	150	108	254	210	298	59	125

Forrás: KSH

³ A tanácsi minősítés a nemzetiségi lakosság becsült számára vonatkozott.

2. táblázat: Pilisszentkereszt szlovák lakossága (1880-2001)

Év	Összlakosság, fő	Szlovák nemzetiségű	Szlovák anyanyelvű	Szlovák anyanyelvűek aránya, %
1880	846	n.a.	730	86
1890	952	n.a.	855	89
1900	1049	n.a.	964	91
1910	1150	n.a.	1028	89
1920	1174	n.a.	1094	93
1930	1339	n.a.	1022	76
1941	1450	n.a.	1325	91
1949	1295	n.a.	654	50
1960	1820	n.a.	1189	65
1980	2104	594	977	46
1990	2054	996	1084	52
2001	2170	1185	922	42

Forrás: KSH n.a = nincs adat

A pilisi falvak szlovák lakosságának etnikai tudata szorosan kötődik a Pilishez, mint földrajzi területhez, s identitásuk egyik meghatározó alkotóelemeként szlovákságuk is e szűrőn keresztül fejeződik ki. A „*Pilišania*” (pilisiek) elnevezésében is ez az erős regionális, táji tudat fejeződik ki. A meghatározás ugyan eredetileg csupán a pilisszentkeresztieket jelölte, később azonban jelentéstartalma valamennyi érintett községre kiterjedt. A falvak ma földrajzi adottságaikból kiindulva meglehetősen szoros „*belső*”, „*településközi*” kommunikációs hálózatot tartanak fenn: a pilisi szlovák települések számára evidencia az egymással való kapcsolattartás szükségessége. Ez persze nem jelenti azt, hogy az egyes közösségek identitásának minden egyes eleme tökéletesen megegyezne egymással. Így pl. a pilisi szlovák falvakra is érvényes az a megállapítás, hogy a magyarországi nemzetiségek nyelvének fejlődése gyakran falvanként külön-külön utat járt be, s némi túlzással elmondható, hogy a kisebbség – ma már gyakran csak az idősebb generációk által használt – nyelve egyenlő a településeken évszázadokon keresztül használt, lényegében külső hatások által nem, vagy alig befolyásolt nyelvvel.⁴

⁴ Fehér László: A pilisi szlovákok identitásrétegei, 1996. Szakdolgozat

Nyelvhasználat – még mindig anyanyelv?

A magyarországi szlovákok kétnyelvűsége egyrészt történeti kérdés, hiszen a magyar nyelvvel egy részük már jóval a letelepedés előtt, a hétköznapi életben is kapcsolatba került, sőt el is sajátította azt. A nyelvi kontaktusokat részben a gazdasági kapcsolatok, részben pedig a mindennapi együttélés tette természetessé. A magyar nyelvű kommunikáció az 1960-as 1970-es években vált a hazai szlovák közösségek körében általánossá, mégpedig oly módon, hogy a magyar nyelv társadalmi szerepe a hivatalos, állam által felügyelt intézményi kereteken kívül is radikálisan felerősödött. A szlovák-magyar kétnyelvűségi lét 1949 után új forrásbázist kapott. A kiépült szlovák jellegű oktatási hálózat és az iskolán kívüli kulturális intézmények ekkortól már szinte kizárólag a szlovák *irodalmi nyelv* közvetítői lettek.

Szentkereszten a betelepítéstől egészen a 20. század elejéig a lakosság többsége szlovácul, és – kisebb mértékben – németül beszélt. A magyar nyelv térfoglalása a két világháború közötti időszakban kezdődött, amikor használatát bevezették, és kötelezővé tették az iskolában. *„Van itt a Józsi bácsi a 80 évével, aki emlékszik rá, hogy fenytéssel járt, ha valaki a folyosón nem magyarul beszélt, mert a gyerekek és főleg az idősek is a két nyelvvel, a némettel meg a szlovákkal tökéletesen elvoltak.”* A második világháború után a német nyelv eltűnt, és a szlovák maradt a helyi kommunikáció nyelve, *„de az annyira erős, saját példámat mondom, hogy amikor elmentem inasnak 1963-ban Budapestre, akkor Pilisszántóról a Sz. Jóska, meg még páran, Szentkeresztről én voltam egyedül, olyan csúnyán beszéltünk magyarul, hogy azt mondta a magyartanár, hogy nekünk nem kell kimenni a táblához felelni, mert nem értik meg a gyerekek, hogy mit mondunk, egyszerűen nem tudunk magyarul beszélni.”* *„Hiába végeztünk nyolc osztályt, én még abban a kivételes helyzetben voltam az általános iskolában, hogy nem kellett orosz tanulnom, viszont tanultam szlovácul földrajzot, történelmet és matematikát, ezért én tökéletesen tudok számolni szlovácul, én 1963-ban végeztem, 1960-1963 között nem kellett orosz tanulni, de az utánunk következők már tanultak. De érdekes módon például a nővérem sem tud olyan jól szlovácul, mert ő ezeket a tárgyakat nem tanulta szlovácul.”*

A magyarországi szlovákokra a kétnyelvűség köztes állapota jellemző: fokozatos nyelvcsere figyelhető meg, aminek eredményeként a szlovák mára másodnyelvvé vált. A szlovákokat illetően egy ellentétes, kétirányú mozgás vált jellemzővé: egyik oldalon a funkcionális fejlődés az irodalmi nyelv előtérbe kerülésével, másik oldalon a nyelvjárás háttérbe szorulása. A család elvesztette átörökítő szerepét, s ezt a hiányosságot különböző intézmények, és önkormányzatok sem tudják pótolni. Az alapvető nyelvi funkciók a magyar nyelvhasználat

dominanciája miatt csak korlátozottan érvényesülnek. Ez Szentkeresztre is igaz. A nyelvcsere leggyorsabban az egyházi életben ment végbe, de mára már a magánszférában is szinte feltartóztathatatlanak tűnik. A legfiatalabb generáció egy része még érti ugyan, de már nem beszéli a nyelvet. Ahogyan az egyik interjúalany fogalmazott: *„Otthon se beszélek szlovákul, sokat fejlődtem, amióta itt vagyok Szentkereszten, illetve a szentkereszti szlovákból fejlődtem sokat, de nem nagyon beszélgetek én szlovákul. A szüleim korosztályával sem beszélek szlovákul.”* Vagy: *„Otthon beszélünk a gyerekekkel szlovákul, ritkában már, de azért beszélünk. Bekerültek a családba férjek-feleségek, akik nem tudnak, úgyszólván magyarul beszélünk. Meg a baráti társaság miatt is inkább magyarul.”* A nyelvet használók közül az idősebb generáció jelentős része még beszéli a helyi nyelvjárást, azonban ahogyan az egyik interjúalanyom fogalmazott, *„...most már sajnos a szókinccse nem gazdagszik a helyi nyelvjárásnak, mi még úgy nőttünk fel, hogy csak tótul beszélünk, és vagy nem is tudjuk, hogy hogyan tanultuk a két nyelvet, és persze nyelvjárásban, de nagyon gazdag szókinccsel, 40-50 éve. De ez más világ, ezt tudomásul kell venni, hogy ez sajnos így működik.”*

Az egyik interjúalany *„hullámvölgy elmélete”* szerint a szlovák nyelv bizonyos időszakokban, életkorban előtérbe kerül, majd ismét háttérbe szorul. 3-4 generáció óta ugyan a magyar a családban használt nyelv, azonban *„mindenki megtanul 3 éves koráig valamit szlovákul, versikéket, énekeket, köszönéseket, ezeket már beszéli, de nem logikusan beszéli, tudja a verset, de nem tudja a vers mögöttes tartalmát. Aztán az iskolában kicsit bővebb nyelvtudást kap, majd 14 évesen kikerül Pilisszentkeresztről, elmegy továbbtanulni és akkor vége a nyelvnek. Megszakad, hiszen száz százalékosan magyarul kell beszéljen az iskolában, közlekedési eszközökön, áruházban, és fölveszi az idegen nyelveket. Nem a szlovákot, mert középiskolában, egyetemen mit ér vele? Semmit. Aztán ha hazajön, és itt telepszik le, itt alapít családot, ahol a rokonai, családja él, újra előjön a szlovák, és így válnak a kezdeti szlovákból a fiatal és közép korosztályban jellemzően magyarul beszélőkből, újra szlovákul beszélők.”*

Manapság is vannak azonban a családon belüli nyelvhasználatot pozitívan befolyásoló hatások: a településen foghatók a szlovákiai televízióadások, s ez hozzájárulhat a nyelvtudás tökéletesedéséhez, illetve a nyelv gyakoribb használatához. *„A gyerekeimmel magyarul beszélek, de keverjük egyre többet a szlovákot, mert amióta a Markízát tudjuk nézni, a feleségem teljesen ráállt, azt nézi, és ha nem ért valamit, akkor mellette van a szótár, felírja és megnézi.”*

Oktatás

Az ezredfordulóra az oktatás vált a nyelv megtartásának legfontosabb helyszínévé, és sokan az iskolától várják, hogy megtanítsa a gyerekeknek a szlovák nyelvet.

A pilisi szlovák iskolák mind nyelvoktatók, a Nemzeti Alaptantervben a nemzetiségi iskolák számára előírt heti négy óra szlovák nyelvoktatással. Ez azt jelenti, hogy a magyarországi szlovák nyelvű közoktatás két kategóriája közül (kétnyelvű és a kisebbségi nyelvet oktató) az utóbbiba tartoznak. Az óvodai foglalkozások minden településen tartalmaznak szlovák elemeket, ezekkel igyekeznek pótolni a valójában csak nehezen pótolható, az otthonról hozott nyelvtudást. A kisebbségi anyanyelv idegen nyelvként való újratanítása, a gyökerekre való rávezetés, a hagyományörzés az intézmények célja. A általuk használt tankönyvek ennek megfelelően az idegennyelv-oktatás módszertana szerint készültek.⁵

A szentkereszti óvoda a 20. század elején épült, és jelenleg is ebben az épületben folyik az óvodai nevelés, helyi nevelési program alapján.⁶ A nemzetiségi nevelést folytató óvodában szlovák és magyar nyelvű fejlesztést is végeznek. A gyermekekkel négy csoportban foglalkoznak, az óvodai nevelőmunkát hét óvónő és az óvodavezető látja el, négy dajka segítségével. Minden óvónő rendelkezik nyelvoktató képesítéssel is, így a nemzetiségi nyelv ápolása biztosítottnak tekinthető.

A gyerekek 30-40 százaléka otthon már csak magyarul beszél, s így szlovák nyelvtudásuk is meglehetősen korlátozott, de az óvodának hála, nem idegen számukra a nyelv, *„van passzív szókincsük, és ismernek mondókákat, énekeket.”* Az óvodások jó része a helyi általános iskolában tanul tovább.

Pilisszentkereszten 1815 óta működik szlovák iskola. A 19. század folyamán a német és a szlovák volt az oktatási nyelv. A magyarosító törekvések térhódítása idején ez gyökeresen megváltozott, s csak 1948-ban indult újra a szlovák nyelvoktatás. Megpróbálkoztak a kétnyelvű iskolai modellel is, és néhány éven át szaktárgyakat is tanítottak szlovákul, de ez a tendencia végül konverzációkra olvadt, majd teljesen elhalt, s maradt a heti 4 óra szlovák mint idegen nyelv tantárgy. *„A kétnyelvű iskolához nincsenek meg a lehetőségeink és nincs is rá igény.”* Ennek ellenére a nyelvoktatásra koncentráló oktatás a szlovák nyelv és irodalom tanításával, valamint a kisebbségi népismeret témakörének beemelésével

⁵ Tóth Sándor János: Szlovák nyelvhasználat a Pilis-hegység iskoláiban. 2005. Kézirat.

⁶ Az óvoda nevelési programja alapján a fő tevékenysége: óvodai nevelés, iskolai előkészítés, a nemzetiségi önazonosság megőrzése, ápolása, erősítése, átörökítése, nemzetiségi nyelvi nevelés.

mégis hozzájárul a kisebbségi oktatás céljainak megvalósításához. Az iskola pedagógiai programja szerint az elsődleges feladat a szlovák nyelv élő, második anyanyelvként való tanítása, a hagyományok ápolása, és az, hogy *„a gyökök feltárásával ismerjék meg tanulóink elődeink szokásait. Tudatos nyelvhasználat, a nyelv sajátosságaival, élményt adó bemutatásával válják lehetővé a nemzetiségi nyelv alapjainak elsajátítása.”*

Az iskolában 15 tanár dolgozik, akik közül négyen középiskolai tanári szakképesítéssel rendelkeznek. Ahogy a tanárok elmondták, saját diákjaikból *„nevelték ki”* a pedagógusaikat. Az iskola vezetésének legfontosabb célja, hogy a 8. osztályos tanulók szlovák nyelvből alapfokú nyelvvizsgát tegyenek, ezért ennek eléréséhez nyári-téli nyelvművelő táborokat és különböző versenyeket is szerveznek.

Az iskolában minden évfolyamon egy osztály működik, s az osztályok átlagosan 18-20 fősek. Alsó tagozaton nincs csoportbontás, a 7. és a 8. osztályban azonban a nyelvi órákat már csoportokban tanítják (osztályonként két csoport). A tanulók közül mindenki tanul szlovákul, függetlenül attól, hogy milyen származású. Így ha valaki csak hetedikben kerül ide, akkor is kell nyelvet tanulnia.

A szlovák nyelv mellett a tanulók németül is tanulnak. A német oktatás melletti elkötelezettség nem a hagyományokhoz való visszanyúlás, hanem sokkal inkább a véletlen eredménye. Eredetileg ugyanis oroszot tanítottak, s a rendszerváltás után az orosz tanárokat németre képezték át. Volt ugyan olyan időszak, amikor lehetett volna angolt is tanulni, de akkor nem volt jelentkező.

Az iskola fenntartása egyre nagyobb nehézségeket okoz az önkormányzatnak. A tanári fizetések és az épület állagmegóvása is komoly összegeket emészt fel, a tornaterem hiánya pedig egyenesen leküzdhetetlen problémának tűnik. Az iskola ugyanis nem tud önrészt felmutatni, aminek következtében pályázni sem tud. Így aztán hiába van meg a telek, a tornaterem helyett marad a két iskolaépület összekötő zsibongó: *„itt vannak bordásfalak is, télen itt vannak a tornaórák, meg az iskolai ünnepségek.”*

A finanszírozási nehézségek javítására 2000-ben létrehoztak egy alapítványt, így a szülők, ha kis mértékben is, de támogatni tudják az iskolát. A befolyó pénz azonban inkább csak a gyerekek iskolai teljesítményének díjazására, motivációnövelésre elegendő: *„kiemelt dolog, hogy a szlovák munkát értékeljük, a legjobb tanulók kapnak egy ajándékkönyvet, amire minden évben ráíratjuk a gyerek nevét, és harmadiktól 2-3 gyerek kapja az osztályból, a legjobb tanulók, kint az ünnepségen, a szülők előtt.”* Emellett az alapítvány kirándulásokat is támogat, *„buszkiöltséget például, de a kiemelkedő sportteljesítményt is díjazni szoktuk, a faluban van tékoandó, és ők elég jók, és igaz, hogy nem tartoznak közvetlenül az iskolához, de őket is szoktuk díjazni.”*

A település testvérvárosaival, mindenkinek előtt Blatnéval az iskolának is van együttműködése. A tanulókat nem messze onnan szokták táboroztatni, *„így volt többször, hogy nekik még tanítás van akkor, amikor ott voltunk és bementünk órát hallgatni a gyerekekkel, meg vetélkedőket is szervezünk együtt. Szerveztünk már cserenyaralást is. Amikor családoknál szállásoltuk el a gyerekeket egy hétig, aztán meg ők jöttek ide, de kényelmesek már a gyerekek, nem szívesen mennek oda egyedül egy családhoz, pláne, hogy nyelvi nehézségek is vannak, a középiskolásoknál már lehet, de általános iskolában nem szívesen mennek a gyerekek, hiába vagyunk együtt napközben, közös programokon, esténként csak egyedül vannak a családnál.”*

A másik testvérvárossal, Nagyölveddel (Veľké Ludince) nem olyan régi a kapcsolat, *„bár az is 10-15 éves talán, ott két iskola van, magyar és szlovák iskola is, először a tanári testületet látogattuk meg, az óvónők mentek az óvodába, a magyar tanárok a magyar iskolába és a szlovákok a szlovákba, de itt inkább a sportra épül a kapcsolat.”*

Az iskolának saját újságja is van, ami a 2003/2004-es tanévben indult. Az *„Iskolai lapok”* elsősorban a szülők tájékoztatására szolgál. Az első évfolyam harmadik számában jelentettek meg először szlovák nyelvű cikket, de a mai napig több benne a magyar nyelvű publikáció. *„A gyerekek is írnak bele, természetesen, de ők inkább magyarul írnak, mindig attól függ, hogy mi a téma. Még a házirendünket is ilyen formában adtuk ki, mert ugye az is kétnyelvű.”* A tanév elején megjelenő számokba alig-alig szerkesztenek még bele szlovák nyelvű cikkeket, mivel ilyenkor még a célok, a feladatok világos, mindenki számára érthető tisztázása az elsőrendű feladat, az év vége felé azonban egyre jobban szaporodnak a szlovák nyelvű cikkek, hisz ekkor már az eredményekről is be lehet számolni, s ekkor a gyerekek is publikálhatnak a lapba. Az újság családokhoz való eljuttatása biztosított, mivel minden gyerek kap belőle egy-egy példányt.

Az iskolában működik egy énekkar is, ami hetente egy alkalommal tart próbákat. *„Magyarul és szlovákul is énekelnek, szlovákul elsősorban népdalokat tanulnak, fellépni szentkereszti népdalokkal szoktak, és persze a tanórákon tanulnak gyerekdalokat is, amelyek főleg a tanórához kapcsolódnak.”* Az énekkarra támaszkodva minden tanév végén rendeznek *„egy jó másfél órás kultúrműsort, az óvodások is részt vesznek rajta, májusban van, és legalább 100 gyerek vesz részt benne.”*

Az iskola délutáni programjaiban természetesen kiemelt szerepet kap a tehetséggondozás és a felzárkóztatás. A gyerekek emellett szakkörökre is járhatnak. Az alsó tagozatosok számára a kézműves- és rajzszakkör mellett számítástechnika szakkör is van, a felsősök pedig ez utóbbi mellett, rádiós-, környezetvédelmi-, egészségvédelmi-, dráma-, szlovák színjátszó- és szlovák nyelvi szakkörökön vehetnek részt heti

1 órában. A kézműves szakkörön készített tárgyakat a gyerekek az immár hagyományos karácsonyi vásáron adják el a szülőknek. Emellett több hagyományt is felelevenítettek, így pl. *„húsvét – virágvasárnap a lányok járnak énekelni májusfával, népviseletbe öltöznek, és van tojásfestés, vannak hagyományos motívumaink is, hiszen valamikor egy itteni néni a sás vagy nád belső részét szedte ki, és azzal díszítette a tojást.”*

A színjátszó szakkört szlovák szakos tanár vezeti, a szlovák nyelvi szakkörön pedig elsősorban tanulmányi versenyekre készítik fel a gyerekeket. A környező pilisi szlovák településekkel (Pilisszántó, Piliscsév, Sárísáp, Kesztlőc, Pilisszentkereszt, Pilisszentlászló) összefogva rendezik meg minden évben a szlovák tanulmányi versenyeket. Emellett minden évben tartanak szavalóversenyeket és kommunikációs versenyeket is, mindkét tagozat diákjai számára. A felsősöknél a szlovák népismeret tanítása keretében elsősorban a hagyományokra helyezik a hangsúlyt, így a kommunikációs versenyek tárgya is a népszokásokhoz kötődik. Ezen kívül az iskola bekapcsolódott egy nemzetközi versenybe is, amelynek témája a helyi folklór, *„és mindenki a saját települését dolgozza fel, tavaly a farsang volt, idén a karácsonyi szokások, jövőre pedig a népviseletet, a népdalokat próbáljuk feldolgozni, aztán a hagyományos szlovák ételekből írnak a gyerekek egy receptkönyvet”*. A programban a szentkeresztieken kívül egy detvai, egy cseh, egy német és egy lengyel iskola van benne ⁷.

Mivel a szülők manapság egyre több tényező figyelembe vételével döntenek el, hogy melyik iskolába küldjék gyerekeiket, az iskola a beiratkozásnál minden évben elveszít néhány helyi elsőst, akik a környékbeli településekre járnak át tanulni. *„Sok szülő elviszi a gyereket más településre. Nem azért, mert nincs tornaterem, bár volt egy szülő, aki ezt mondta, de szabad iskolaválasztás van, van, aki azt hiszi, hogy ezzel jól tesz a gyerekeknek, van, aki azt kifogásolja, hogy miért nem angolt tanítunk a német helyett, és ezért választanak mást, bár egyiket sem ismerik.”* Az viszont sokatmondó tény, hogy *„a pesti szlovák iskolába nem ment senki.”*

A nyolcadikosok kilépve az általános iskolából, ha meg is szerezték az alapfokú nyelvvizsgát többnyire nem tanulják tovább a szlovák nyelvet. A budapesti szlovák gimnáziumba sem jelentkezett már évek óta egyetlen gyerek sem. Ennek nemcsak az az oka, hogy régóta nem volt különösebben jó az iskola híre, hanem az is, hogy a fővárosban nagyon sok jó színvonalú középiskola van, s a szülők gyerekeik későbbi pályaválasztását szem előtt tartva inkább azokat preferálják. *„Hosszú éveken keresztül, még 5-6 évvel ezelőtt vittük a gyerekeket a pesti szlovák iskolába is, de Pesten annyi iskola van, hogy inkább választ angolt, németet,*

⁷ SOCRATES program

mint azt az egyet. Nem olyan vonzó, érdekes a szülők számára a szlovák nyelv. És már mi sem küldjük oda a gyerekeket, mert esett a színvonal, nincs olyan jó híre, sok a szlovákiai magyar gyerek is.” „Egyszer a pesti igazgatónő összehívott egy értekezletet az iskolaigazgatóknak meg a polgármestereknek, és rajtam kívül egyetlen polgármester ment el. Az az iskola átvesz olyan gyerekeket is, akik itt megbuktak, és ígér nekik mindent, még azt is, hogy simán elvégzik még a gimnáziumot is ott.”

A szentkereszti gyerekek az iskolában csak a nemzetiségi nyelvű órákon beszélnek szlovákul, a szünetekben azonban sem tanáraikkal, sem egymás közt nem használják a nyelvet. A családi kommunikáció nyelve is mára már a magyar lett, hiszen szüleik elenyésző kisebbsége beszéli a szlovák irodalmi nyelvet és/vagy a helyi nyelvjárást. *„Tudomásul kell vennünk, hogy a körülöttünk lévő világ az magyar, ha itt megáll valaki a faluban és magyarul kérdez, elég furán nézne ki, ha szlovákul válaszolnánk.”*

Egyházi élet

A magyarországi szlovákok többsége evangélikus. A szlovák katolikus lakosság zöme a Dunántúlon telepedett le, többek között a Pilisben. A szlovák katolikusok a 18. század végétől kezdve már rendelkeztek szlovák nyelvű énekeskönyvekkel, sőt - ritkábban - bibliával is.⁸ A pilisi katolikusok a szlovák irodalmi nyelvet használták a liturgiában, majd mivel az 1920–30-as évektől kezdve krónikussá vált a szlovákul tudó papok hiánya, a liturgiák kánoni része teljesen elmagyarosodott. Ez egy sajátos kétnyelvű modellt eredményezett: a szlovák és magyar nyelvű liturgiai szövegek kétnyelvű egységet alkotnak. Ez az egyes pilisi falvakban másként és másként valósul meg. Az idősebb generáció körében Szentkereszten is a kétnyelvűség dominál, *„mert a litániák, az esti, a hétköznapi misék magyar nyelvűek, amíg a pap nem jön, addig az asszonyok szlovákul imádkoznak, az Otče náš az megy folyamatosan, amíg a pap nem miséz, a végén megint az van, az imák azok általában szlovákul vannak.”*

Az egyházi eseményekhez kötődő népszokások nyelvezetét illetően, *„ott van a farsang, a Simona Juda, ami teljesen szlovák, aztán a húsvéti népszokások szintén, a feltámadási körmenet esetében az imák, énekek minimum fele szlovák, de például a passió egyik vasárnap csak szlovákul, másik vasárnap pedig csak magyarul zajlik. A Keresztút jellemzően szlovák, főleg amikor csak az asszonyok végzik. Aztán a májusi búcsú megint szlovák, hiszen az már 1900-ban is megvolt, amikor magyarul itt még egy szó sem hangzott el. Az Úrnap körmenet,*

⁸ Gyivicsán Anna – Krupa András: A magyarországi szlovákok, Budapest: Útmutató Kiadó, 1997. 32. p.

szintén szlovák, a szentkúti ünnep, a sarlós boldogasszony ünnepe, az is, meg a községi születésnap, ami június első hétvégéjén, egy hónappal az országos előtt van, az kimondottan szlovák, és azért lett ekkor, mert először akkor szerettük volna megünnepelni, amikor az országos szlovák nap van, júliusban, de mivel ütközött volna a kettő, keresnünk kellett egy olyan időpontot, ami megfelel. Június első vasárnapján van a Sarlós boldogasszony, egy egyházi ünnep, és mivel az őseink is katolikusok voltak, és nyilvánvaló, hogy ők is ünnepelték a sarlós boldogasszonyt így 1747. június 6. lett a község születésnapja. Az egyébként érdekes, hogy Szlovákiában nem ismerik ezt az ünnepet. Utána jön a szeptemberi búcsú, és vannak az őszi események, egészen karácsonyig bezárólag, és a népszokások mind szlovákok.”

Az egyik interjúalany szerint „a falu vallásos”, minden vallási ünnepet megtart, és ezeken a fiatalok is részt vesznek. A település lakosságának legalább 10%-a jár el minden héten a templomba.⁹ Rózsafüzér-tagok is vannak a faluban: húsz rózsza van, rózsánként 15 taggal, ami 300 embert jelent, „akik folyamatosan, minden nap imádkozzák szlovákul a rózsafüzért, ők jellemzően felnőttek, tehát ezek alapján igen aktív a szlovák nyelv otthon. És még vannak azok, akik nem tagok, de imádkoznak szlovákul.” „Hogy milyen nyelven imádkozom? Mindkét nyelven, ha kismisére megyek, akkor magyarul, ha nagymisére, akkor szlovákul, ha Szlovákiában vagyok, akkor automatikusan szlovákul imádkozom a templomban, akkor is, ha egyedül vagyok, de Magyarországon magyarul.”

A magyarországi szlovák katolikusok számára – így a szentkeresztiiek számára is – a Józsefvárosi Szlovák Kisebbségi Önkormányzat által szervezett budapesti szlovák nyelvű szentmisék enyhítik némileg a szlovákul miséző papok hiányát. Ezekre az istentiszteletekre havonta egyszer, minden alkalommal más-más település híveit invitálják meg.

Kisebbségi önkormányzatiság – új kezdet?

1998-tól 2006-ig egy szlovák származású független jelöltként indult szentkereszti férfi volt a polgármester. Miután nyugdíjba vonult, a 2006-os önkormányzati választásokon a Szentkereszti Polgári Kör Egyesület hivatalos jelöltje lett a polgármester. A 9 fős települési önkormányzatban 1998 és 2002 között még két szlovák kisebbségi képviselő is dolgozott, 2002-től ez a szám 1-re olvadt.

⁹ A szentkereszti római katolikus templom eredetileg a pálosok kápolnája volt, melyet 1766-ban alakítottak át templommá. Az idők folyamán többször átalakították, bővítették. Egyszerű, homlokzati tornyos, egyhajós, vidékies, barokk épület.

Pilisszentkereszten a szlovák kisebbségi önkormányzat rögtön az első kisebbségi önkormányzati választáson megalakult. Közvetlen módon jött létre, és társadalmi támogatottságát jól mutatja, hogy a választáson megjelenő, kisebbségre is szavazó választópolgárok aránya 88% volt. A következő két választás alkalmával még nagyobb arányban szavaztak a szlovák kisebbség érdekeinek képviselőire hivatott intézményre. A 2006-os választáson 504 fő kérte felvételét a szlovák választói névjegyzékbe, s a választáson 298-an meg is jelentek. A kisebbségi önkormányzat személyi összetétele meglehetősen nagy állandóságot mutat. A 2002-es és 2006-os testület összetétele azonos volt, s a jelenlegi, öt főre emelt létszámú önkormányzathoz is ketten már a harmadik ciklusban töltik be a kisebbségi képviselő tisztét.

2006-ban Pilisszentkereszten megalakult a Német Kisebbségi Önkormányzat is. 32 polgár kérte felvételét a német választói névjegyzékbe, a kisebbségi jelöltekre szavazók száma pedig 29 volt. (A legutóbbi népszámlálás adatai szerint a településen német nemzetiségűnek 13, a német kulturális értékekhez, hagyományokhoz kötődőnek 21, német anyanyelvűnek 4, és a német nyelvet családi, baráti körben használónak 4 fő vallotta magát.¹⁰) Szentkereszten valóban meglehetősen sok a német eredetű családnév, ám ezek a családok is legtöbbször szlovák anyanyelvűnek/nemzetiségűnek vallják magukat, amit egyik interjúalanyom a következőképpen indokolt meg: *„És itt jön az az érdekesség, hogy mitől vannak sváb nevek, és mitől mégis szlovák a település. Az anyanyelvet mondjuk, és amikor idejöttek, itt szegény szlovákok éltek. A svábra jellemző a kevés gyerek, az egyke, a vagyon, a szlovákra, a szegényekre a sok gyerek, a túlélést csak egyféleképpen tudta biztosítani, hogy 10-14 gyereket szült az asszony, ezeknek mind anyanyelve anyja után szlovák volt, és ha mondjuk egy sváb fiú elvett egy szlovák lányt, az szült neki ennyi gyereket, azoknak mind anyanyelve a szlovák volt, a családneve az sváb, azért van itt annyi Klausz, Fuhl, Spiegelheiter és sorolhatnám, és ez a két nép tökéletes békességben él egymás mellett és beszél két nyelvet, beszéli a németet és a szlovákot, és nem beszéli a magyart.”*

A kisebbségi önkormányzatok fő célja és feladata a helyi kulturális értékek megőrzése, a nemzetiségi napok, bálók, a szlovák karácsony megrendezése, a búcsúval kapcsolatos szokások felelevenítése. Ami a szlovák önkormányzat által használt nyelvet illeti, itt is a kétnyelvűség dominál: a testületi ülés elején mindig szlovákul kezdenek el beszélgetni, de aztán ha valamilyen szakszóról van szó, vagy egy jogszabályt kell értelmezni, akkor magyarra váltanak. A jegyzőkönyv nyelve is magyar, *„merthogy úgy gyorsabban megy.”* *„De így van ez az*

¹⁰ Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségi kötődés. Budapest: KSH, 2002.

Országos Szlovák Önkormányzatban is, ha az ország több pontjáról érkezünk, akkor elkezdünk szlovákul beszélni, de abban a pillanatban, hogy valami szakszó van és nem tudjuk rendesen kifejezni magunkat, átváltunk magyarra, és aztán elfelejtünk visszaváltani szlovákra. Észre sem vesszük, és automatikusan átváltunk magyarra, és úgy próbálunk elmagyarázni valamit."

Az anyaországgal való kapcsolattartás

A pilisszentkereszti két szlovákiai testvértelepüléssel is jó viszonyt ápolnak. Nagyölved (Velké Ludince) a Nyitrai kerület Lévai járásában található, Lévatól 41 km-re délnyugatra. A 2001. évi népszámlálás adatai szerint a település 1682 lakosából 1389 magyar, 263 pedig szlovák nemzetiségűnek vallotta magát. A testvérközségi szerződést 1996-ban írták alá, majd 2006-ban újra megerősítették. A kapcsolat elsősorban a sportra épül: *„az egy teljesen magyar település, ott nem tudunk szlovákul beszélni, és furcsa volt, hogy ott voltunk valami falunapon és elénekelték az erdélyi himnusz, (...) hogy miért pont ők lettek, nem tudom, a sportkapcsolatok révén, mert a focicsapat ismerkedett meg velük először, és azóta is nagyon jó a kapcsolatunk."* A nagyölvedi kapcsolat magában rejtí az esetleges gazdasági kapcsolatok lehetőségét is, hisz *„például az egyik ottani asztalos, akinek nagy híre van, és nyílászárókat készít, már ide is szállított, kedvezményes áron, mert szereti a falut."*

A másik testvértelepülés Sárfia (Blatné) esetében már főleg a szlovák a közvetítő nyelv. Itt a pávakör jelenti az összekötő kapcsot, *„az több mint húsz éves kapcsolat, valamikor találkoztak egy fesztiválon, és azóta is tart."* Sárfiával 1997-ben kötöttek szerződést, *„a nyelv, kulturális értékek, hagyományok bemutatása terén. A Šarfianka már egy nagyon szoros kapcsolat, ők minden évben jönnek a községi születésnapra zenélni, és mindig két napra jönnek, az első nap kimennek a temetőbe, hogy megemlékezzenek azokról a tagokról, akik már meghaltak, így minden sírnál eljátszanak egy számot, imádkoznak és virágot helyeznek el. Meglátogatják azokat is, akik élnek, de már nem énekelnek, itt már a testvérközösségen kívül családi, baráti, egyéni kapcsolatok is kialakultak."*

Civil szervezetek

Szentkereszten több egyesület, és klub is működik, melyek nagy része a szlovák hagyományok ápolását, megtartását és továbbadását szolgálja. Nagy részük nem bejegyzett egyesület. Természetesen van pávakör, mely a közelmúltban ünnepelte 40 éves fennállását, de van egy Szlovák Klub is, amelynek tagjai csaknem kivétel nélkül a pávakörnek is oszlopos tagjai. A *„Slovenský Klub majdnem ugyanaz, mint a pávakör,*

24-25 főből áll, majdnem mindenki tagja a pávakörből a szlovák klubnak. Az idősök klubja, nagyjából ugyanaz, mint a szlovák klub, de ezeknek nincsen hivatalos formája, nincsenek bejegyezve.”

A Magyarországi Szlovákok Szövetségének Szentkereszten is van helyi szervezete, amely ugyan nincs bejegyezve, viszont annál aktívabb tevékenységet fejt ki. Néptáncsoport ugyan jelenleg nem működik a településen, de az óvoda és az iskola néptáncsoportjai szívesen szerepelnek az ünnepeken és rendezvényeken.

A Szlovák Ifjúsági Klub 2004 táján alakult. Ez egy 10-12 fős, nem bejegyzett szervezet, lényegében egy baráti társaság, melynek tagjai megmegyjenek a szlovák rendezvényekre, filmvetítésre, kiállításon, vagy kommunikációs versenyen.

A Pilisi Szlovákok Egyesületét 1999-ben 13 település hozta létre (Csobánka, Esztergom-Pilisszentlélek, Kesztlőc, Mogyorósbánya, Oroszlány, Piliscsaba, Piliscsév, Pilisszántó, Pilisszentkereszt, Pilisszentlászló, Pomáz, Sárísáp, Szentendre.). Az egyesület segíti a 13 település közötti együttműködést az oktatás, a kultúra, a hagyományápolás, a hitélet, valamint a sport területén, lényegében minden olyan területen, ahol a nemzetiségi kérdés felmerülhet. Az elmúlt időszak alatt „igen jó, élő kapcsolat alakult ki a települések között, pontosan azért, mert elmegyünk egymás születésnapjára (a települések születésnapjára), egymás rendezvényeire, régiós találkozókat szervezünk, és minden évben megrendezzük a pilisi szlovákok bálját, aminek mindig más-más település a házigazdája. Az egyesület minden települést, amelyik a bált rendez 100-150 ezer forinttal támogatja, hogy meg tudja szervezni a bált. A Pilisi Szlovákok Bálján 2005-ben 350-400-an voltunk Dorogon, de előtte is, Dobogókőn ugyanennyien, Piliscsabán meg még többen voltunk, mert ott sportcsarnokban voltunk.”

A települések mind a települési önkormányzattal, mind a kisebbségi önkormányzattal részt vesznek az egyesületben, és az egyesület fenntartására tagdíjat is fizetnek: a települési önkormányzatok 50-60-80 ezer forintot, de a szlovák kisebbségi önkormányzatok is alapszabályban rögzítik anyagi hozzájárulásuk összegét. Az egyesület nemcsak a határon túli szlovákokkal tartja a kapcsolatot, hanem más európai országokban élő szlovákokkal is.

Tavaly az egyesület első ízben rendezett juniálist a szlovák nagykövetségen. Erre a szentkeresztiek kulturális programmal készültek, és az egyik testvérvárosukból, Blatnéből (Sárfia) hívtak zenekart, a Šarfiankát. Az egyesület céljai között az is szerepel, hogy minden település számára kitaláljon valamilyen „saját” rendezvényt, hogy ne csupán egymás „születésnap” rendezvényein jöjjenek össze. „Kesztlőcön is a borral kapcsolatos rendezvények vannak, Pilisszántóra átjárunk,

Szentléleken is a favágó versenyre, falunapra, is átmegyünk, ünnepeljük a kisebbségek napját is, amit hosszú évekig itt tartottunk Szentkereszten, de aztán úgy döntöttünk, hogy legyen ez is vándorünnep, és minden évben más-más településen rendezzük meg."

Az igazsághoz azonban az is hozzátartozik, hogy vannak olyan rendezvények is, amelyeket nem minden pilisi szlovák tart helyénvalónak és támogatandónak. Ilyen a szántói körszínház ügye is: *„Szántón van az a körszínház, és mi pilisi szlovákok nem igazán lelkesedünk érte, és őszintén megmondjuk, mert nem érezzük azt, hogy létjogosultsága lenne itt az erdélyi dolgok bemutatásának, itt a Pilisben. Azt mondjuk, hogy ez a miénk, a Pilis a mi anyánk, és ez a szlovákoké, és személy szerint szeretném, ha a szántóiak csinálnának nyáron egy régiós bulit, de még azt is szívesen látnám, hogy a régi rendszerben voltak ezek a nemzetiségi bulik, ahol nemcsak a szlovákok találkoztak, hanem a szerbek, bolgárok, dalmátok stb. Itt a Dunakanyarban majdnem mind a 13 nemzetiséget meg lehet találni, hiszen Szentendre, Pomáz annyira telített ezekkel, 5-6 nemzetiség is él ott náluk, és én még emlékszem, hogy milyen csoda jó dolog volt egy ilyen nemzetiségi találkozó, amikor vonultak át a falun. Egy ilyen rendezvényen garantáltan több ezer ember lenne ott, hiszen egy ilyen fesztivál, és ebből lehetne állandó program, és hagyomány, mert az erdélyi erőltetett dolog ugyan hoz neki nem szlovák vendégeket, de maga a falu sem fogadja el úgy, ahogy kéne, mert idegen."*

Összegzés

A pilisszentkereszti szlovák közösség számára ma is fontos a nemzetiségi (és egyben a lokális) identitás, az anyanyelv és a szlovák hagyományok megőrzése és átörökítése. A kisebbségi önkormányzatok létrehozása itt is hozzájárult a nemzetiségi kultúra revitalizációjához, bár a – legtöbbször be sem jegyzett – civil szervezetek sokkal többet tudnak nyújtani e téren, mint a hivatalos kisebbségi önkormányzat. A szentkeresztiak a magyarországi szlovákokhoz hasonlóan életvitelükben a többségi társadalomhoz asszimilálódtak. Magyar nemzeti identitásuk, magyar nemzeti érzéseik is vannak. Magyarország a hazájuk, a hétköznapiakban többségükben magyarul beszélnek, miközben kötődnek a szlovák hagyományokhoz, kultúrához és nyelvhez is. Kettős identitásuk van: szlovákok és magyarok is. Magyarországi szlovákok. A mindennapi élet rutinjai már a magyarsághoz kapcsolják őket, s a hétköznapiakban semmiben sem különböznek a többségi társadalom tagjaitól. Van azonban még egy „*plusz*” kultúra, még egy „*plusz*” nyelv, ami bizonyos alkalmakkor megjelenik, és ilyenkor erősebbnek bizonyul, mint a hétköznapi többségi világa.

Felhasznált irodalom

1980. évi népszámlálás. A nemzetiségi települések adatai, Budapest: KSH, 1983.

A magyarországi szlovák kisebbségi oktatás, Budapest: Országos Szlovák Önkormányzat, 1997.

A magyarországi szlovák nemzeti kisebbség helyzete, Budapest: MEH, 1997.

A magyarországi szlovákok helyzete és az ebből adódó célok és feladatok, 1996/1997. Az Országos Szlovák Önkormányzat vizsgálatából

A magyarországi szlovákokról In: J/5219 számú Beszámoló A Magyar Köztársaság területén élő nemzeti és etnikai kisebbségek helyzetéről, Budapest, 2001. október.

Bindorffer Györgyi: Kettős identitás: Etnikai és nemzeti azonosságtudat Dunabogdányban, Budapest: Új Mandátum Kiadó-MTA Kisebbségkutató Intézet, 2001.

Eiler Ferenc: Törekvések a kisebbségi önkormányzati választások reformjára 1998-2004. In: Kovács Nóra-Osvát Anna-Szarka László (szerk.): Tér és terep. Tanulmányok az etnicitás és az identitás kérdésköréből. Budapest: Akadémiai Kiadó, 2004. 209-226.

Fehér István: Az utolsó percben. Magyarország nemzetiségei 1945-1990. Budapest: Kossuth Könyvkiadó, 1993.

Fehér László: Adalékok a pilisi szlovákok identitástudatának kutatásához. MTA PTI, 1997.

Fehér László: A pilisi szlovákok identitásrétegei, 1996. Szakdolgozat

Gyivicsán Anna: A nemzetiségi lét és kultúra dimenziói I-II. Békéscsaba: Magyarországi Szlovákok Kutatóintézete, 2003.

Gyivicsán Anna – Krupa András: A magyarországi szlovákok. Budapest: Útmutató Kiadó, 1997. 32. p.

Népszámlálás 2001. 4. Nemzetiségi kötődés. Budapest: KSH, 2002.

Papuček, Gregor: Mlynky a okolie. Pilisszentkereszt, 2006.

Paulik Antal: Slovak. The Slovak Language in Education in Hungary. Mercator-Education, 2005.

Szabó Orsolya: Problém dvojazyčnosti a dvojitej identity Slovákov v Maďarsku v zrkadle štatistických údajov. In: Uhrin Erzsébet-Zsilák Mária (szerk.): Slovenčina v menšinovom prostredí /Materiály z medzinárodnej vedeckej konferencie Výskumného ústavu Slovákov v Maďarsku Békéscsaba, 16-17. októbra 2003./, VÚSM, Békéscsaba, 2004. 392-407. p.

Tóth Sándor János: Szlovák nyelvhasználat a Pilis-hegység iskoláiban. 2005. Kézirat.

KOCSIS ARANKA

A BÚCSI CSEMADOK-SZERVEZET

A CSEMADOK (Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Szövetsége) helyi alapszervezetét Búcsón nem sokkal az országos szervezet létrejötte (1949. március 5.) után, 1949. decemberében alakították meg. Az alapítás emlékére az 50. évfordulón emlékművet emeltek a faluközpontban.

A következő évben, 1950-ben a szervezetnek már 135 tagja volt, a legtöbben (349 fő) 1954-ben tartoztak hozzá. 1999-ben 275 tagról szólt éves beszámolójában az akkori elnök. Hogy ma hány tagja van, nem lehet pontosan tudni. Az utóbbi években ugyanis nincs tagdíj – ami a nyilvántartás kézenfekvő és egyedüli formája volt addig –, mert az érdektelenség miatt egyre nehezebb volt a beszédése, ezért a vezetőség inkább lemondott róla.

Az alapító tagok mára nagyrészt megöregedtek, aktívan már nem vesznek részt a szervezet életében, ill. meghaltak. Most a harmadik generációnak kellene átvennie a stafétabotot, ami azonban – egyelőre úgy látszik – nehezen sikerül.

Működési feltételek

A szervezetnek jelenleg nincs elnöke. Az ügyek intézésének gondja az alelnök és a vezetőség, vagyis néhány ember vállán nyugszik. Az alelnök maga a polgármester, aki korábban hosszú éveken át elnöke, azt megelőzően pedig alelnöke volt a szervezetnek. Az elnökségről akkor mondott le, amikor megválasztották polgármesternek. S úgy tűnik, azóta (1994-től) nem akadt senki, aki érdemben a helyébe tudott volna lépni. Vagyis a szervezet vezetője a gyakorlatban most – mondhatni – a falu polgármestere. Fő támogatója pedig az önkormányzat.

Az 1990-es évek közepétől, miután a CSEMADOK alapszervezetek önálló jogi személyekké váltak az országban, a központi irányítás szerepe is, és támogatása is jelentősen csökkent. A központi szervezet állami támogatásának megszűnésével ugyanakkor az anyagi gondok helyi szinten is egyre nagyobbak lettek. Búcsón ezen igyekszik enyhíteni az önkormányzat.

Korábban jelentős támogatónak számított a helyi termelő-szövetkezet csupán azzal a gesztusával is, hogy dolgozóinak és azok

családtagjainak rendszeresen belépőjegyet vásárolt a CSEMADOK-rendezvényekre. Az utóbbi években azonban a termelőségvetkez a szocializmus alatti évtizedekéhez hasonló módon már nem vesz részt a falu közösségi életében, s nem lehet számítani a támogatására.

Az önkormányzat – amint a többi civilszervezetnek is a faluban – a CSEMADOKnak is a rendelkezésére bocsátja a faluházat (a község háza korábbi épületét), ahol összejöveteleiket tarthatják. Itt azonban csak klubhelyiségek vannak, iroda és irodai felszerelés nincs (még telefon vagy számítógép se). Ezen kívül – amint a többi civilszervezetnek is – közös rendezvényként fedezi a rendezvényei költségeit.

A tagdíjak mellett még a kilencvenes évek elején is bevétele származott a szervezetnek némelyik rendezvényéből, így elsősorban a szüreti ünnepélyből, amely járási szinten is jelentős akciónak számított, és ezres tömeget vonzott. Ma a szervezet egyetlen rendezvénye sem nyereséges, sőt, mindegyiket csak támogatással lehet megvalósítani. Pályázati lehetőségei az utóbbi években a szervezetnek nincsenek, ill. ezekkel nem élt.

Szervezeti élet

A szervezeti élet az utóbbi években meglehetősen visszaesett. Többek véleménye szerint a faluban az alapítók generációjának eltűnésével a CSEMADOKnak is vége lesz Búcsón. Mégpedig – a véleményt mondók szerint – elsősorban nem anyagi okok miatt, nem a szervezet (a központi és a helyi) elszegényedése miatt, hanem azért, mert nem tud megújulni: amit az alapítók annak idején az ötvenes években elkezdtek és évtizedeken át működtettek, az ma már nem érdekli a fiatalokat, így a CSEMADOK tevékenységnek és rendezvényeknek nincs közönsége, se támogatója, se aki művelné őket.

Amit az alapítók az 1950-es években mint a felsőbb, központi szervek által is ösztönzött és támogatott „kulturális tevékenységet” végeztek, s ami más hasonló jellegű intézmény híján akkor még jórészt lefedte a „kulturális életet” a faluban, nagyrészt az öntevékeny mozgalmakra terjedt ki.

Ahogy az országos szervezet – amely a magyar kulturális élet hagyományainak és a népművészet értékeinek az ápolását jelölte meg fő feladataként – e falusi alapszervezet is elsősorban saját lokális kultúrájának az ápolására szerveződött. Volt színjátszó, majd tánc- és éneklőcsoportja; népszínműveket, színdarabokat, esztrádműsorokat adtak elő; a tánc csoport a helyi táncok színpadra vitele mellett – a korszak irányzatainak és stílusának megfelelően – gyakran folklorizmust művelt: művi környezetben s dramatizált formában próbálta feleleveníteni

a korábbi, két háború közti időszak paraszti kultúrájának egy-egy kiszakított elemét, főleg a látványos ünnepi szokások területéről.

A színjátszásnak, amely – az országos mozgalmakhoz csatlakozva – különösen az ötvenes években játszott jelentős szerepet a szervezet életében, korábbi gyökerei is voltak a faluban: az 1920-as években elkezdődött népi színjátszás hagyományai. A két háború közti időszakban, ill. az első CSEMAADOK-előadásig – amely 1950-ben volt – vagy 18 darabot mutattak be a helyi színjátszók. Az 1960-as évek – amint országosan is – az irodalmi körök és az irodalmi színpadok időszeke volt. Búcsón ekkoriban Petőfi-, Arany-, Ady-, József Attila-, Juhász Gyula, Jókai-, valamint Móra- emlékesteket rendeztek. 1966-ban Lant néven irodalmi színpad alakult, amely országos seregszemléken, fesztiválokon (Irodalmi Színpadok Járási Fesztiválja, Jókai Napok stb.) is fellépett.

Az 1970-es évek elején a magyarországi Röplül páva népzenei vetélkedő hatására a népköltészet, a népzene, a népdal, valamint a népművészet ápolása került előtérbe. 1972-ben menyecskekorús, majd citerazenekar és férfi éneklőcsoport alakult, amelyek ugyancsak országos fesztiválok és versenyek állandó szereplői voltak, s gyakran a helyi népszokások költészetéből állították össze műsorukat (pl. lakodalmom, szüret). Ezek a csoportok néhány éves szünet után több alkalommal is újraalakultak, egyesültek, és vegyes éneklőcsoportként ma is működnek. Egy időben saját zenekara is volt a szervezetnek, amelyet többekkel együtt fiatal korában a mai polgármester alapított.

Az 1980-as és 90-es években az ún. klubtevékenység játszott számottevő szerepet, ami elsősorban vendéglőadók meghívását és történelmi, néprajzi, művelődéstörténeti, egészségügyi, sőt csillagászati tárgyú előadásokat jelentett a falu számára.

Mindig nagy hangsúlyt kaptak a szervezet életében (akárcsak országos/központi szinten) a rendezvények. Ezek közül is kiemelkedik a szüreti ünnepély, amelyet ma is minden évben, hagyományosan szeptember második felében megtartanak.

A csoportok közül mára egyedül a vegyes éneklőcsoport maradt meg. Ennek a tevékenysége ma is rendszeres, évente legalább három új műsort mutatnak be, és 10-12 fellépésük van. Rájuk lehet leginkább számítani a helyi rendezvények vagy akár a vidéki vendégeskedések alkalmával. Amint a szervezet alelnöke, a polgármester fogalmazott, ma ez a csoport jelenti a CSEMAADOK magját.

A szervezeti élet az utóbbi években gyakorlatilag a szüreti ünnepély köré sűrűsödik, egyedül ennek a megszervezése aktivizálja a korábbiakhoz hasonló módon a tagságot. A katolikus templom megépülése óta az elmúlt két évben azonban komoly vetélytársat jelent számára a templomi búcsú, amelyet ugyancsak szeptember második

felében, Szent Pió ünnepén, egészen pontosan a szüreti ünnepély hétvégéjén tartottak meg. Tavaly nyáron pedig már az önkormányzatnak is volt saját rendezvénye, a falunapok, amely jellegében hasonlít a szüreti ünnepélyhez, és az önkormányzat folytatását is tervezi. E két hasonló jellegű ünnep a létében fenyegeti a CSEMADOK-rendezvényt.

A szüreti ünnepély

Az első szüreti ünnepélyt 1988-ban rendezték meg a faluban a járási CSEMADOK-szervezettel, valamint az önkormányzattal, a termelőszövetkezettel és a többi helyi civilszervezettel közösen, a helyi közösség nagy összefogásaként. Járási szintű rendezvényként tervezték abból a megfontolásból, hogy a Komáromi járás nyugati végében levő nyári Kolozsnémai járási ünnepélynek legyen egy párja a keleti végén. S mivel Búcsón a szőlőtermelésnek, szüretnek, a szüreti bálnak hagyománya volt – s a két háború közt is tartottak szüreti felvonulásokat –, a helyi vezetőség ezek szokásait tartotta érdemesnek a bemutatásra, és célszerűnek arra, hogy az ünnepséget köréje szervezzék.

Úgy vélték, a rendezvénnyel hozzájárulnak a búcsi szüreti hagyományok ápolásához, és ugyanakkor a hazai hagyományörző csoportok bemutatkozásának is fórumot teremtenek. Az utóbbira különösen a 90-es évek közepétől, a központi CSEMADOK-szervezet országos rendezvényei, a zselízi és a gombaszögi fesztivál megszűnése után mutatkozott igény. A rendezvény előkészítése és lebonyolítása sok szervezői munkával jár, amelybe a tagság nagy részét bevonják.

A hagyományörző része a helyiek búcsi népviseletbe öltözött szüreti felvonulásából áll. A menet felállítása a két háború közti időszakból ismert szokásból merít. Főszereplői az eseménynek az esti szüreti bálra hívogató kisbíró, a falun lovas kocsikon végighajtó bíró, bíróné és a fiatalság, a szüreti koszorú, valamint a lovas bandérium. A felvonulást a helyi, valamint a közeli és távoli környékről meghívott hagyományörző csoportok fellépése követi a sportpályán felállított színpadon. S hogy a rendezvény minél nagyobb tömegeket vonzzon, van egy esztrádműsoros rész, amelyben korábban magyarországi vendégművészek is rendszeresen felléptek, pl. több alkalommal vendégszerepelt Búcsón Bessenyei Ferenc színész, néhány ismert nótáénekes stb.

Hat-hét éve azonban jelentősen lecsökkent az érdeklődés a rendezvény iránt. Már nem vonz 1200-1300 vendéget, mint az első időszakban, hanem csak 200-300 látogatót. A nagy kiadásokkal (tiszteletdíjjal) járó magyarországi vendégművészek előadásáról teljesen le kellett mondani, és a hagyományörző csoportok közül is

egyre kevesebbet tudnak meghívni, azoknak sem fizetnek már honoráriumot, legfeljebb az útiköltségüket térítik meg, és egy tál étellel megvendégelik őket. Az ünnepély az elmúlt években ilyen megszorítások mellett is ráfizetéses volt – különösen hogy az időjárás sem kedvezett – és csak az önkormányzat támogatásával tudták mégis megtartani.

Azt az elképzelést, hogy az eddigi programokat pincejárással, bor- és réteskóstolással, kirakodóvásárral és kézművesek bemutatkozásával gazdagítsák, végül nem koronázta siker, a 2003. évi próbálkozást több nem követte. 2003-ban több pincetulajdonost sikerült meggyőzni, és bekapcsolódtak a szüreti ünnepély rendezvényébe olyan formán, hogy a szőlőhegyen a pincéjük előtt borral, pogácsával várták az arra vonuló vendégsereget. A folytatás a következő években többek véleménye szerint azért is maradt el, mert a lebonyolításhoz nem voltak és nincsenek meg a kellő higiéniai és egyéb feltételek. Ám maga az ötlet sem bizonyult szerencsésnek: túl hosszú az út, amelyet a sportpálya és a szőlőhegy között be kellene járnia a szüreti ünnepély hagyományosan inkább a kultúrműsorokra kíváncsi látogatóinak.

A vendégvárás, borkóstolás a továbbiakban valószínűleg a falusi turizmussal foglalkozó polgári társulás programjai köré szerveződik majd, amint volt is már rá példa. A helyi és a környékbeli hagyományőrző csoportok fellépésére pedig az önkormányzat által rendezett falunapok keretében kerülhet sor. Az első ízben tavaly megtartott falunap programja lényegében a szüreti ünnepélyéhez hasonló. Fő attrakciója – mint búcsi jellegzetesség – ennek a szabadtéri rétes sütés volt, amelyhez a falu fiatalasszonyai fogtak össze, és kilószámra sütötték, s árulták a sokféle rétest.

A szüreti ünnepély viszont így lassan elveszíti saját arculatát és programjait is. Két hasonlóan nagyszabású és hasonló jellegű rendezvényt a falu közönsége nem igényel és nem is tud fenntartani, ezért a falunapok megerősödésével párhuzamosan a CSEMADOK-rendezvény elhalása várható. Amit a katolikus templom búcsúja is siettet, annál is inkább, hogy az időpontja egybeesik a szüreti ünnepélyével, és elnyomja az ünnepély legfőbb látványosságát, a szüreti felvonulást.

Összegzés

A szüreti ünnepély elhalásával (vagy megfojtásával?) a CSEMADOK-szervezet Búcsón elveszíti a tevékenységei közül egyedülként megmaradt utolsó rendezvényét, és ezzel a lehetőséget is arra, hogy tagjai az eredeti célkitűzéseknek megfelelően a magyar kultúra és főleg a helyi hagyományok ápolása érdekében közösen

tevékenykedjenek, s összefogva időnként láttassák magukat és a fontosnak tartott értékeiket.

Tény viszont a megváltozott környezetben és életkörülmények között a fiatal generációk tagjai az alapítók által kitűzött célok és értékek némelyikével, különösen a hagyományos paraszti kultúra elemeinek az ápolásával, már nem tudnak azonosulni, ezekhez érzelmi szálak sem kötik őket (nem úgy, mint az alapító generáció tagjait, akik még a két háború közti paraszti kultúrában szocializálódtak). S ha a szervezet nem tud megújulni, és nem tudja a fiatalokat érdemben megszólítani, valóban a teljes megszűnés veszélye fenyegeti.

KOCSIS ARANKA

A BÚCSI „A KULTÚRÁÉRT ÉS TURIZMUSÉRT TÁRSULÁS”

A szervezet 1999. augusztusában alakult, két hónappal a nonprofit szervezetek szabályozásáról szóló törvény érvénybe lépte után. Alapítója egy házaspár: a férj népművelő, 39 éven át a helyi kultúrház dolgozója, ill. vezetője volt, s miután a kultúrházat a falu kényszerből bérbe adta egy magánvállalkozónak, megszűnt a munkahelye, a termelőszövetkezetben kezdett dolgozni, és közben vállalkozásba fogott; a feleség pedagógus, a helyi óvoda alkalmazottja volt, ma nyugdíjas. A férj az alapítás után négy évvel, 2003-ban meghalt, azóta nagyrészt az özvegy fogja össze és vezeti a társulás ügyeit.

A szervezet előzményének s mintegy tapasztalatgyűjtésnek is tekinthető az a sok kirándulás, amelyet a házaspár, különösen a férj az alapítást megelőző években, évtizedekben a falubeliek számára szervezett. Mint a kultúrház vezetője ő irányította a civilszervezetek s főleg a termelőszövetkezet baráti és munkakapcsolataiból adódó vendégjárásokat, kirándulásokat, csereüdüléseket, különösen a kecskeméti és a tiszakécskei termelőkkel, akikkel a szövetkezet élénk baráti kapcsolatokat ápolt.

A búcsiak e kapcsolatok révén rendszeresen kirándultak Magyarországra, a kecskeméti, tiszakécskeiek számára pedig nagy utazásokat szerveztek Csehszlovákiában, Brünnebe, Prágába, mindenfelé az országban. A falusi turizmus gondolata a férjet a kilencvenes évek második felében kezdte foglalkoztatni, tapasztalatszerző utakra járt Magyarországra és Ausztriába. A gyakorlati megvalósításhoz a konkrét ötletet pedig, az özvegy elbeszélése szerint, egy közép-európai konferencia adta Budapesten, amely a kultúráknak a turizmuson keresztül való egymáshoz közeledéséről szólt.

Az alapításához még egy házaspár társult a szervezethez, így létszámban is meg tudtak felelni a törvény előírásának (amely szerint minimum három tag szükséges a civilszervezet létrehozásához). A négy alapító tag lett egyben a szervezet vezetősége, s ma is az, leszámítva a közben elhunyt férjet. Az elnök a férj volt, míg élt. Halála óta laza formában működnek tovább.

A vezetőségen kívül vannak a szervezetnek támogató tagjai. Aki valamilyen formában valaha is segítette a társulás munkáját – akár helyébli, akár nem – támogató tagnak számít. Mivel ezt a tagságot meglehetősen lazán kezelik, nem is tartják pontosan számon, hogy hányan vannak. Legelőször is ide számítanak azok a pince- vagy háztulajdonos búcsiak, akik a falusi turizmus területén vállalkoznak, és pincsesori épületüket, ill. falubeli parasztházukat vendégháznak átalakítva hasznosítják. Vállalkozásukban az alapító tagokkal együtt segítik egymást, együttműködnek a társulás egyes rendezvényeinek megvalósításában. Jelenleg összesen négy ilyen vállalkozó család, pince- vagy háztulajdonos van a faluban. Támogató tagok továbbá azok a falubeliek is, akik saját, jellegzetes búcsi termékükkel (bor, pálinka, szőlő, szalonna, kolbász, pogácsa, rétes stb.) alkalmanként csatlakoznak a társulás egy-egy rendezvényéhez. Fontos támogató tagok továbbá azok az asszonyok is szerte az országban, akik a szervezet nagy vállalkozása, a felvidéki népviseleteket bemutató babák ruháit varrják az egyes falvakban, s akiket rendszeresen, minden évben egyszer igyekszik összehívni a társulás egy találkozó vagy továbbképzés erejéig. Tagdíj a szervezetben nincs.

A társulás célja az alapítók megfogalmazása szerint az, hogy laza keretek között összefogja elsősorban Búcsón, de szlovákiai magyar méreteken is azokat a vállalkozókat és érdeklődőket, támogatókat, akik a turizmust a kultúrával – vagy fordítva: a kultúrát a turizmussal – összekapcsolva kívánnak tevékenykedni nemcsak saját boldogulásuk, hanem régiójuk érdekében is.

Működési feltételek

A társulásnak külön háza, irodája nincs. Az alapító házaspár, ill. az utóbbi években az özvegy a saját lakásából működteti a szervezetet. Irodai felszerelésük gyakorlatilag egy magyarországi alapítványtól kapott használt laptopból áll. Bevételeik főleg pályázatokból származnak, továbbá a korábbi ingyenességgel szemben 2006-tól díjat szednek a népviseletes babák kiállításokra való kölcsönzéséért (egy kiállításért 1500 SKK-t), s időnként némelyik rendezvényükön is a költségekhez való hozzájárulásként.

A pályázatok terén sikeresnek mondják magukat. Az özvegy szerint eddig bárhova fordultak, mindenütt jóindulatra és segítőkészségre találtak: a faluban az önkormányzat, a civilszervezetek és a lakosság részéről, magyarországi alapítványoknál és szervezeteknél, a szlovák Kulturális Minisztériumban egyaránt. Szerinte elsősorban azért, mert a pályázataik témája maga szerencsés, mindenki által

támogatható ügyről van bennük szó. Rendszeresen pályáztak az Illyés Közalapítványnál, többféleképpen segítette őket a Magyarok Világszövetsége, a Rákóczi Szövetség, a Magyar Kultúra Alapítvány, legtöbb pénzt azonban eddig a szlovák Kulturális Minisztérium Kisebbségi Célalapjától kapták. Általában mindenhol csak kis összegeket, 5-10 ezer koronát ítéltek meg nekik, ami egy-egy rendezvényhez vagy egy-egy újabb babakollekció megrendeléséhez volt elég. (Ezért is megy lassan a gyűjtemény bővítése, amint mondják.) Viszont mégiscsak ezekből a pályázati pénzekből tudtak eddig mindig előbbre lépni.

Szervezeti élet

A szervezet két területen fejt ki tevékenységet. Az egyik a falusi turizmus, a tagok saját vállalkozása, a vendégfogadás köré szervezett kulturális és turisztikai programok szervezése. Ehhez kapcsolódnak az önképzés célú és jellegű rendezvények. A másik terület a felvidéki népviseleteket bemutató babák gyűjteményének bővítése, ezek kiállításokon való bemutatása, s távlati tervként a babák, ill. a népviseletek számára egy önálló múzeum, Felvidéki Népviseleti Ház létrehozása.

a) A falusi turizmus

A falusi turizmus területén az első vállalkozó Búcsón a fent említett házaspár, a társulás megalapítói voltak, akik családi házuk szomszédságában megvettek egy öregebb házat (banki hitelből), s a falusi turizmus feltételeinek megfelelő módon átalakították panzióvá. Boltíves tornáccal látták el, hét vendégszobát alakítottak ki benne, és családi hagyatékukból, valamint antikváriumból származó bútorokkal rendezték be – amint a tulajdonos mondja, „*népiesítették*” az épületet, és 1999-től Emese vendégház néven működtetik.

Az első időszakban komoly gondot jelentett számukra a szállóvendégek biztosítása. Az első vendégeik a társulás keretei között, az önkormányzat vagy más civilszervezet rendezvényeivel közösen szervezett programjaik vendégei, előadói, résztvevői voltak (pl. a szoboravatások meghívott vendégei stb.). Ma már, amint mondják, a vendégkörrel nincsenek gondjaik, egy pozsonyi és egy németországi utazási irodával állnak állandó kapcsolatban, amelyek az idény alatt folyamatosan ellátják őket vendéggel, az utóbbi években főleg csehekkkel, lengyelekkel, németekkel és hollandokkal.

A falu szélén található halastó partján, a Pincesoron összesen három pincét alakítottak át tulajdonosaik vendégfogadásra alkalmas épületté. Vendégkörük az elmúlt években lassan ezeknek is kialakult, ma

már nekik is visszajáró vendégeik vannak Szlovákia északi vidékeiről, Lengyelországból, Németországból, Hollandiából és Magyarországról.

A társaság rendszeres évenkénti több napos rendezvénye az első időszakban az Emese Udvarházi Napok volt, amelynek keretében konferenciákat, továbbképzéseket, előadásokat szerveztek, kézműves bemutatókat tartottak a társaság tagjai s minden érdeklődő számára azzal a céllal, hogy a falusi turizmus ügyét segítsék: segítsék meghonosodni azt a vendégfogadói magatartást, amely nemcsak szállást biztosít a vendégnek, hanem programokról is gondoskodik számára, e programok pedig a helyi kultúra hagyományain alapulnak, azokról merítenek.

A konferenciák a turizmus és a kultúra összekapcsolásának, együttes megjelenítésének és működtetésének lehetőségeiről, a néphagyományok ápolásának kérdéseiről, az értékörzés módjairól szoltak. Magyarországi és szlovákiai előadókat és vendégeket hívtak meg rájuk, az adott szakterület vezető képviselőit és legjobb szakértőit. Az Emese Udvarházi Napok keretében tartottak már mézes napokat is, amikor a méznek a hagyományos népi kultúrában és a modern táplálkozásban betöltött szerepével foglalkoztak. 2001-ben egy találkozó erejéig a faluból elszármazottakat hívták haza Magyarországról, Csehországból és Szlovákia különböző vidékeiről.

Tartottak több pályázatírói tréninget és előadásokat is meghívott előadókkal a falusi turizmushoz szorosabban vagy lazábban kapcsolódó kérdésekről. Így a magánmúzeumok, tájházak működtetésének feltételeiről, a fesztiválok és a turizmus összekapcsolásának lehetőségeiről, Komárom és környékének múzeumairól és műemlékeiről, a búcsi védett szikes területről stb. Rendezvényeiknek – divatos módon – mindig volt egy jelmondata, amely köré szervezték. Így pl. *„Nyelv és haza – gyertek haza!”* jelmondattal a faluból elszármazottakat hívták Búcsra: *„Legyetek turisták itthon!; Hozd a sütnivalódat!”* A babák viseletét varró asszonyok évenkénti találkozója ugyancsak mindig valamilyen turisztikai programhoz kötődik.

Némelyik rendezvénybe szinte az egész falu bekapcsolódik, és sokan lehetőséghez jutnak, hogy saját, jellegzetes búcsi terméküket (bor, pálinka, kolbász, szalonna, pogácsa, rétes) kínálják és eladják a résztvevőknek, vendégeknek.

A társulás tagjai mindenképpen arra törekednek, hogy szervezetük helyi és szlovákiai magyar viszonylatban egyaránt fórumot biztosítson a falusi turizmus területén vállalkozóknak és érdeklődőknek.

Lazán kapcsolódik a társuláshoz a Vintop-Karkó panzió tulajdonosa, aki mindössze harmadik éve próbálkozik a vendéglátás területén, máris jelentős eredményekkel. A képzettsége szerint

mezőgazdasági gépészmérnök hosszú évekig a helyi termelőszövetkezet gépesítő szakembere volt. A rendszerváltás után azonnal vállalkozni kezdett, mezőgazdasági szolgáltatóként nagy teljesítményű gépeivel (amelyeket banki hitelből és lízingre vásárolt; jelenleg hat John Deer kombájnja és hat 250-300 lóerős traktora van) mezőgazdasági munkákat vállalt Magyarországon, Szlovákiában és Csehországban. S miután most úgy érzerkei, hogy ebben a vállalkozásában lassan beszűkülnek a lehetőségei (mindhárom országban egyre több a mezőgazdasági gép a magángazdánál és a nagyvállalkozóknál egyaránt), váltani akar.

Elmondása szerint minden előképzettség és szaktudás nélkül vágott bele a vendéglátásba. 36 ágyas panziót épített a szőlőhegy oldalában, szép kilátással a Dunára és a túlsparti Gerecse hegység északi nyúlványaira. Panziója azonban nem felel meg a falusi turizmus keretei közötti vendégfogadás feltételeinek (többek között, mert étterem is van benne), így arra a vendégkörre, és azokkal az utazási irodákkal való együttműködésre, amelyekkel a többi panziótulajdonos kapcsolatban áll a faluban, ő nem számíthat. Ezért most bővíti panzióját, hozzáépít, hogy átkerülhessen egy másik kategóriába, és azokkal az utazási irodákkal működhesen együtt, amelyek autóbuszos kirándulásokat szerveznek az országban.

Panziójához 18 hektáros új szőlőültetvény is csatlakozik, ahol az idén várja az első termést. Az ültetvényben 15 fajta szőlő található, kísérletképpen, hogy lássa, a helyi adottságok mellett melyik fajták a legjobb termők, s azért is, mert jelenleg főleg vállalati rendezvényekre és borkóstoló csoportokra alapozza vállalkozását. S hogy egy-egy csoport számára legalább másfél órás programot tudjon biztosítani, elmondása szerint legalább 15 féle bor kell. Saját vörösboraival – amelyeket eddig saját termés híján vásárolt szőlőből készített – két alkalommal már országos, ill. nemzetközi díjat is nyert.

A társulással és a többi panziótulajdonossal rendszeresen együttműködik olyan formán, hogy szükség esetén kisegítik egymást, vendégeket küldenek egymáshoz, amikor náluk telt ház van, részt vesznek egymás programjaiban stb.

b) A felvidéki népviseletek babákon

A felvidéki népviseleteket bemutató babák készítése valójában a Szlovákiai Magyar Pedagógusok Szövetségének keretében, 1998-ban kezdődött, a szövetség iskolai beíratkozási programjának részeként. A szervezet választmányának, mint pedagógus, tagja volt a későbbi társulás egyik alapító tagja, s részben tőle származott az ötlet, hogy a

magyar kisgyerekeknek a helyi magyar iskolába való beíratását a helyi hagyományokon, azok megismerésén, a saját kultúrához való kötődésen keresztül is ösztönözzék.

Az első kiállítás 1998. március 15-én, a magyar szabadságharc 150. évfordulója tiszteletére, Komáromban volt, kilenc falu viseletének a bemutatásával. Az első évben a szövetség keretei között rendezték meg a kiállításokat, sokfelé a magyarlakta vidékeken. Majd addigi gondozója révén a gyűjtemény átkerült a társasághoz. S közben egyre gazdagodott, jelenleg 41 falu népviseletét mutatják be, mindegyiket egy-egy családon, vagyis hét babából álló csoporton, három generáció tagjain keresztül, amivel – egy-egy viselet gazdagságának a demonstrálása mellett – mintegy jelképesen a „generációk üzenetét” is próbálták kifejezni.

Az idén eljutottak a kétszázadik kiállításig. Nemcsak a szlovákiai magyar vidékeken, iskolákban, óvodákban, pedagógiai módszertani napokon, fesztiválokon, kulturális rendezvényeken voltak már láthatók a babák, hanem Magyarországon, Csehországban, sőt 2000-ben a hannoveri világkiállításon is. Legújabbán pedig Strasbourgba készülnek a Magyar Koalíció Pártja egyik európa parlamenti képviselőjének a meghívására. A kiállítási alkalmakat nem a társulás keresi, nem az szervezi és bonyolítja le őket, hanem mindig az adott rendezvény szervezői. Ők hívják meg, ill. kérik kölcsön a babagyűjteményt, amiért újabban a társulás kölcsönzési díjat szed tőlük.

A babákon levő ruhadarabokat az adott viselet falujának asszonyai, az öltözködési mód legjobb ismerői készítik. Maguk a rongybabák Mezőkövesden készülnek, az ottani népi iparművészek alkotásai, akik ezt a babatípust – felvidéki arcvonásokkal – külön e kollekció számára tervezték.

Nagy terv, hogy egy saját múzeumban állandó helye legyen a gyűjteménynek. Az épület már megvan, az egyik alapító családi örökségét, egy öreg parasztházat jelképes egy koronáért átadta e célra a társulásnak. Az épület felújításához azonban még sok pénz kell, amit főleg pályázatok útján kívánnak megszerezni. Egy alkalommal már gyűjtést is szerveztek: másfél éven át több egymást követő babakiállításon urnát helyeztek el e célból. Mintegy 15 ezer korona gyűlt össze, amiből az épület csatornázását oldották meg. Később a gyűjtésről lemondtak, mert ahhoz képest, hogy egy-egy alkalommal milyen kis összeg gyűlt össze, az ügy lebonyolítása túl sok adminisztrációt és egyéb szervezési munkát igényelt.

Összegzés

A társulás az elmúlt nyolc évben szerencsés módon segítette tagjai, az érdeklődők és az érintettek vállalkozását, kezdeményezéseit és első lépéseit a falusi turizmus területén az önképzés különféle módjai, konferenciák, tréningek, előadások, nyílt napok szervezésével. Szerencsés az a mód is, ahogy a helyi hagyományok, az egykori paraszti kultúra értékeinek, a régió kulturális és természeti örökségének az ápolására ösztönzi tagjait vállalkozásuk során, ezzel megteremtve a lehetőségét annak, hogy a helyi kultúra ápolása a turizmussal összekapcsolódva önfenntartó módon működhessen a faluban.

Kérdés azonban, hogy a vendégfogadás vállalkozásként meg tud-e erősödni Búcsón, bővül-e a vállalkozó családok száma. Továbbá az is, hogy a kezdeti lendület és az alapítók kiöregedése után lesz-e, aki összefogja a társaságot, és szervezetként tovább működteti, s tartósan is országos fórumot tud biztosítani a falusi turizmusban érdekeltek számára a Felvidéken.

TÁTYI TIBOR

A CSEMADOK PÁRKÁNYI ALAPSZERVEZETE

Az alapszervezet története

Párkányban 1949. április 24-én alakult meg a CSEMADOK városi alapszervezete. Elsősorban lelkes, tenni akaró a magyar kultúra ápolásáért kész emberek fogtak össze, hogy a háború utáni zűrzavaros időszak elmúltával ismét lehetőséget teremtsenek a magyar kultúra szervezett formában történő ápolására. A szervezet első elnöke Kovács Flórián, alelnöke Sipka Béla, titkára Béres Mária, pénztárosa pedig Fatter Sándorné volt. A CSEMADOK alapszervezetének vezetőségét 14-en alkották.

Az alapszervezet megalakulását követő első nagyobb rendezvényre már 1949. június 14-én sor került, amely egy műsoros kultúrest volt. Ugyanezen év őszén egy Petőfi-estre, majd 1949. november 26-án az első Katalin-bál megrendezésére került sor. A következő fontos állomás az alapszervezet életében a színjátszó csoport megszervezése volt, Sipka Béla jóvoltából, ugyancsak az alapítás évében, tehát 1949-ben. A következő évben, tehát 1950-ben megszervezték a tánccsoportot is. Harmadikként pedig az énekkar megszervezésére került sor. A színjátszó csoport és az énekkar kisebb-nagyobb megszakításokkal és többszöri újjászervezésekkel ugyan, de lényegében folyamatosan működik azóta is.

Az alapszervezet megalakulását követő első néhány évben leggyakrabban műsoros esteken és esztrádműsorok keretében léptek fel a színjátszó csoport tagjai (főleg egyfelvonásos darabokkal), de a tánccsoport, az énekkar, sőt az időközben megalakult zenekar is sokfelé szerepelt. A szervezet tagsága mindig nagy érdeklődéssel figyelte az egyes fellépéseket, és biztatásuk nagyban hozzájárult ahhoz, hogy életképesnek bizonyultak az egyes csoportok, főleg a színjátszó csoport, de az énekkarról is elmondható ugyanez.

A CSEMADOK Párkányi Alapszervezete megalakulásától kezdve kiemelt fontosságot tulajdonított a népművészet, a népzene ápolásának és lehetőség szerinti népszerűsítésének. Ennek bizonyítéka, hogy az alapszervezet mellett szinte folyamatosan működött néptánccsoport. Ezek közül a legismertebb a VASVIRÁG volt, mely állandó és szinte elmaradhatatlan szereplője volt a járási dal- és táncünnepélyeknek, az Ipolyszalkán évről évre megrendezésre kerülő Ipolyparti Randevúnak,

és természetesen a helyi rendezvényeknek, ünnepélyeknek. Nagyon rövid ideig, mindössze három évig – 1986 és 1989 között – működött a Rajcsúros népi zenekar, ifj. Baráth László vezetésével, de ez a rövid idő is elég volt ahhoz, hogy szép sikereket érjen el: 1987-ben, a „Tavaszi szél...” országos döntőjén ezüstsávós besorolást kapott a zenekar. Egyúttal ez volt az az időszak, amikor a táncház-mozgalom kezdett tért hódítani, nemcsak Magyarországon, hanem szerte a Kárpát-medence magyarok által lakott területein. Fennállásuk rövid ideje alatt bejárták szinte egész Dél-Szlovákiát, számos sikert, elismerést és további felkéréseket szerezve.

A párkányi alapszervezet életében az egyik legnagyobb eredményt a '80-as években sikerült elérni, ekkor alakult meg ugyanis – 1982 februárjában – a Balassi Bálint Közművelődési Klub, amely azóta is működik, igaz ugyan, hogy már nem a CSEMADOK égisze alatt, hanem a Párkány és Vidéke Kulturális Társaság tagjaként. A közművelődési klub fő feladata a művelődésszervezés és egy olyan kisközösség életre hívása volt, amely pezsdítőleg hatna a kisváros meglehetősen pangó kulturális és szellemi életére. Az ötletgazda egy párkányi pedagógus, Dávid Mihály volt, aki egyben a klub első vezetője lett. Sok más, ugyancsak ebben az időben alakult közművelődési klubbal ellentétben, a Balassi Klub nagyon életképesnek és tartósnak bizonyult. A névválasztás – Balassi Bálint – jelképes volt, mert a nagy reneszánsz magyar költő közvetlenül is kötődik a régióhoz (Esztergom ostrománál kapott halálos sebet), másrészt a Duna túlsópartján élőkkel való sorsközösség kifejezése is a célok között szerepelt.

A klub legelső előadása 1982. február 8-án jelképes volt, ugyanis az ismert történész, Püspöki Nagy Péter tartott előadást az érdeklődő közönségnek Párkány történetéről. A Balassi Klub vezetését 1984-ben Himmler György vette át, és azóta is ő szervezi és irányítja a klub életét. 1986-tól folyamatosan, minden évben a klub megszervezi a Balassi Bálint Kulturális Napokat, mely változatos, sokrétű programsorozatot kínál a város és környékén élő érdeklődő közönségnek.

Az elmúlt évtizedek CSEMADOK-életét Párkányban színesítették a közkedvelt és rendszeressé vált kirándulások, színházlátogatások és bálók. Ez utóbbiak, ill. az ezekből befolyt bevételek, belépőjegy formájában, gazdaságilag voltak hivatva megalapozni – legalábbis részben – az alapszervezet munkáját. Az alapszervezet megalakulásától kezdve egészen 1980-ig minden évben megrendezésre került a Katalin-bál, mely nagy közkedveltségnek örvendett a tagság körében, de a látogatottság folyamatos csökkenése miatt már csak a farsangi bál lett az év fő attrakciója. A Magyar Bál viszont 1969-től, az első ilyen bál megszervezése óta, töretlen népszerűségnek örvend, a belőle befolyt pénz pedig jelentősen hozzájárul az alapszervezet pénzügyi stabilitásának megőrzéséhez.

A CSEMADOK szerepét és jelentőségét szinte a kezdetektől fogva felismerték a Párkányban élő művészek, akik mindig igyekeztek bekapcsolódni a szervezet munkájába. Több jelentős kiállítás és előadás köszönhető nekik. A festők közül a legismertebbek Simonyi Lajos, Lábik János és Bugyács Sándor, akik mindig örömmel tettek eleget a felkérésnek az alapszervezet vezetősége részéről, akár kiállítás megszervezéséről volt szó vagy pedig egyéb jellegű tevékenységről. A város közismert és közkedvelt zenészerző-szülöttjének, Zahovay Ernőnek az alapszervezet már három szerzői estjét is megrendezte, valamennyit nagy sikerrel.

Az alapszervezet jelenlegi működési feltételei, a tagság

A CSEMADOK Párkányi Alapszervezetének jelenleg 548 bejegyzett tagja van, ezek közül valamennyien fizetik az éves tagdíjat. A tagdíj az alapszervezet egyik fontos bevételi forrása, amelyet 15-, 25-, 50-, vagy 100 koronás tagsági bélyeg megvásárlásával lehet kiegyenlíteni. Boócz Mária elnök asszony szerint nagyon nagy gondot jelent a tagság állandó csökkenése, az elhunytak helyébe kevés új tagot sikerül toborozni, a fiatal korosztály megszólítása pedig különösen nehéz. További nehézséget jelent, hogy az utóbbi években több nyugdíjas tag nem hajlandó fizetni a tagsági díjat (esetükben az évi 15 Sk-t), ezért őket, fájó szívvel ugyan, de törölni kell a taglistáról. Boócz Mária szerint megoldás jelenthetne az, ha bizonyos életkor betöltése után már nem kellene tagdíjat fizetni, vagy pedig ezen egyének számára létrehoznák a tiszteletbeli tagságot. Ezekben a kérdésekben ugyanakkor az alapszervezetnek nincs módja határozatot hozni, mivel ez az országos tanács hatásköre.

Az alapszervezet élén az elnök Boócz Mária áll, az alelnök Nagy Imre, a pénztáros Németh Mária, a titkári posztot pedig jelenleg Búcsi Terézia tölti be. A vezetőség havonta egy alkalommal rendszeresen tartja vezetőségi üléseit a Béres parton található CSEMADOK-házban. Ez az épület tulajdonképpen a párkányi alapszervezet székhelye, amely 1998-tól egyben a tulajdona is. Boócz Mária elmondta, hogy az épület fenntartása, főleg a téli időszakban, komoly próbatétel az alapszervezet számára.

Kezdetben, amíg az épületben működött a Szövetség a Közös Célokért (SZAKC) irodahálózat érsekújvári irodájának párkányi kirendeltsége, nem volt különösebb gond a ház fenntartása, ugyanis a Szövetségtől bérleti díjat kaptak, ami fedezte a működési feltételeket. Pár éve azonban az SZAKC már nem fizet bérleti díjat, a Magyar Igazolványok intézésére is csak egy napon – csütörtökönként – van lehetőség. A Csemadok-házban működik továbbá a CSEMADOK

területi választmányának irodája, Farkas Iván parlamenti képviselő asszisztensének irodája, továbbá az alapszervezet könyvtára. A könyvtár hetente egy alkalommal, keddenként tart nyitva, a könyvek száma mintegy 1000 és szabadon kölcsönözhető bárki által, tehát nem alapszervezeti tagok által is. Egy időben folyóiratokat is járattak, ill. vásároltak, főleg a nyugdíjasokra gondolva, de végül – kellő érdeklődés hiányában – ez a kezdeményezés elhalt. A Csemadok-épület szolgál továbbá az alapszervezet mellett működő Szivárvány énekkar próbáinak helyszínéül, de a városban működő egyéb ifjúsági szervezetek és kulturális csoportok is gyakran tartják itt rendezvényeiket, próbáikat. Ha pedig parlamenti választások éve van, akkor az MKP választja előszeretettel az épületet kampányrendezvényei helyszínéül.

Az elnök asszony szerint a legnagyobb gondot az alapszervezet életében a Csemadok-ház működtetéséhez szükséges anyagi feltételek előteremtése jelenti, nagyon örülne annak, ha ezt a jövőben valahogy sikerülne megoldani. Erre annál is inkább szükség volna, mert a távlati célok között szerepel az épület bővítése: kelléktárolási gondokkal küzd ugyanis az alapszervezet mellett működő színjátszó csoport. Az egyes színdarabokhoz szükséges kellékeket, díszleteket a helyi művelődési központban tárolják, de ez mindenképpen csak ideiglenes megoldásnak tekinthető, hosszútávon szükség volna egy önálló, nagyobb méretű helyiségre.

A párkányi CSEMADOK, a szervezet célkitűzéseire és alapelveire hűen, évente több kulturális jellegű eseményt is szervez. Ezek közül, ha naptári időrendben haladunk, a legelső a reprezentatív jellegű Magyar Bál, amelyet idén a 39. alkalommal rendeztek meg. Ez a bál nagyon népszerű a tagok körében, sőt a környékről is vonzza a szórakozni vágyókat és mivel jövőre jubilál a rendezvény – 40. évforduló –, már most készülnek a méltó megünneplésére. A következő fontos esemény az adott évben a Balassi Napok, melyről már volt szó. A Balassi Napok keretében tartják minden évben a március 15-i megemlékezést, általában a helyi művelődési központ nagytermében. Minden év októberében az alapszervezet társrendezője a párkányi székhelyű LIMES-ANAVUM Regionális Kulturális Társulás által rendezett helytörténeti konferenciáknak.

Az alapszervezetnek ez idáig kétszer, 1993-ban és 1996-ban, sikerült megjelentetnie a Párkányi Szemle című kiadványt, mely tulajdonképpen évkönyv, és sok fontos, hasznos információval szolgál az olvasóknak a helyi CSEMADOK történetéből és életéből. Lenne igény további, hasonló vagy kevésbé hasonló kiadványok megjelentetésére, de ebben a kérdésben is – mint a CSEMADOK-ház bővítésében – a pénzsűke játssza a döntő szerepet.

A párkányi CSEMADOK alapszervezet mellett működő Szivárvány énekkar

Az alapszervezet mellett működő énekkar tulajdonképpen egyidős magával az alapszervezettel, hiszen már 1950-ben megalakult az első vegyeskar, mely javarészt népdalokat adott elő. Az énekkar akkori vezetője Tóth Kálmán kántor volt. Ez a vegyeskar lényegében a '80-as évekig fennállt és működött, csupán 1964-ben történt egy fontosabb esemény – a CSEMADOK helyi vezetőségének kérésére az énekkart újraalakították, és vezetésére az ismert párkányi pedagógust, Lengyelfalusi Miklóst kérték fel, aki szívesen tett eleget a kérésnek. Az újraalakítás azt jelentette, hogy heti rendszerességgel zajlottak a próbák, állandó – 30-35 fős – létszámmal. Főként járási versenyeken, városi ünnepeken és egyéb kulturális ünnepségeken léptek fel. Repertoárjuk népdalokból, klasszikus és modern művekből, valamint az akkori kívánalmaknak megfelelő mozgalmi dalokból állt. Utolsó fellépésük 1979-ben volt Érsekújvárott, az Országos Énekkari Fesztiválon.

Ezt követően egy hosszabb szünet következett, majd 1996 januárjában sor került a CSEMADOK – énekkar újjáalakítására Szivárvány néven, Boócz Mária kezdeményezésének köszönhetően. Az újjáalakult kórus vezetését 15 hónapig Lengyelfalusi Miklós vállalta, aki az előző kórossal szerzett tapasztalatait igyekezett hasznosítani, és így próbált segíteni egy színvonalas énekkar beindításában. Mintegy 35 énekes gyűlt össze, zömükben a régi énekkar tagjai, akik rövid idő alatt lelkes csapattá kovácsolódtak össze. A kórusvezetést 1997. március 24-én Janošovičné Csomor Erika vette át, aki azóta is betölti ezt a funkciót.

Az énekkar évente több alkalommal is fellép, nemcsak párkányi kulturális rendezvényeken vagy CSEMADOK – évzárókon, hanem a szűkebben és a távolabban vett környéken is. Évente mintegy 15-16 fellépést abszolválnak, ezek között vannak állandó helyszínek is, mint például a köbölkúti ARDEA üdülő szabadtéri színpadán megrendezésre kerülő Duna Menti Fesztivál, a Dorogon évente sorra kerülő Nemzetközi Kórustalálkozó, vagy a Garamkövesden ugyancsak évente megrendezésre kerülő Gyurcsó István Emléknap. De ugyancsak hagyomány a kórus életében a leledi nyugdíjas otthonban való fellépés, közvetlenül karácsony előtt, vagy pedig a szalkai római katolikus templomban való énekkari szereplés december elején, Szent család vasárnapján.

Az énekkar életében kiemelkedő fontosságúak és örökké emlékeztetések maradnak azok a fellépések, melyek különlegességük

vagy egyszeri és megismételhetetlen voltuk miatt kerültek be az énekkar krónikájába. Ezek közül az első a 2000. millenniumi év volt, amikor szeptember 3-án, a párkányi millenniumi emlékünnepségek keretében kopjafát avattak a város központjában, és az ünnepség fényét a Szivárvány énekkar fellépése emelte. Ugyancsak emlékezetes fellépés marad a 2001. augusztus 15-ei, Nagyboldogasszony ünnepén az esztergomi Bazilikában, ahol – egyedüli nemzetközi résztvevőként – a Szent Korona előtt volt alkalma énekelni a kórusnak. Ugyanezen év október 11. napja pedig valamennyi párkányi lakos számára örök emlék – ekkor került sor az újjáépített Mária Valéria híd átadására. Az ünnepi hangulatot tovább fokozta a Szivárvány énekkar fellépése és sikeres szereplése a hídátadáson. A külföldi fellépések elsősorban magyarországi vendégszerepléseket jelentenek, a már említetteken kívül fontos állomás volt az énekkar életében a 2003. július 18. és 20. között a Rákóczi-szabadságharc 300. évfordulója alkalmából Barcson rendezett emlékünnepségek, ahol gazdag műsorral – 14 énekszám – léptek fel. A fellépések és az énekkar életében történt egyéb fontos állomások őrzője a kórus krónikája, melyet a 2001. évtől vezet Takács Imréné Nagy Erzsébet, aki egyben az énekkar állandó tagja.

Az alapszervezet színjátszó csoportja

A párkányi CSEMADOK – alapszervezet mellett működő színjátszó csoport szintén régi hagyományokra tekint vissza, hiszen még 1949-ben alakult a mai is aktív csoport elődje, Sipka Béla vezetésével. Az első színdarab bemutatója 1950-ben volt, ekkor mutatta be a társulat a Mélyek a gyökerek című drámát Sipka Béla rendezésében. A későbbiekben, főleg az első rendező halála után, több színjátszó csoport is elkezdte működését több-kevesebb sikerrel, ekkor a rendezők száma is megugrott, de pontos adatokat – főleg, ami a rendezők nevét és az előadások bemutatásának idejét illeti – erről az első korszakról már nehéz találni, állította Paulovics János, aki maga is a színjátszó csoport aktív tagja és egyúttal a csoport krónikájának vezetője.

Elmondása és a krónika tanúsága szerint ebben az I. korszakban, amely 1949-től 1966-ig tartott, nagy valószínűséggel 16 színpadi mű bemutatására került sor a párkányi színjátszó csoport jóvoltából, az első korszakban tevékenykedő rendezők száma pedig 9 volt. Az első korszak sikerei közül feltétlenül megemlítendő az 1950-es, amikor Besztercebányán, az amatőr színjátszók fesztiválján éppen a legelső darabbal, a Mélyek a gyökerek-vel, ráadásul egyetlen magyar nyelvű előadásként a zsűri különdíját nyerték el, az egyik szereplő, Weisz Márta pedig a legjobb női alakítás díját kapta.

A színjátszó csoport és egyúttal a párkányi alapszervezet működésében nagy változás állt be 1977-ben, amikor új vezetőség került az alapszervezet élére. A tagság kívánsága volt, hogy meg kell újítani a színjátszó csoportot. Ez meg is történt: Mácsai Ferenc, Kremmer László és Boócz Mária vették kezükbe a dolgot, akik segítségével sikerült egy lelkes és tehetséges amatőr színészgárda összetoborzása. A társulat még abban az évben, tehát 1977-ben hozzálátott az első bemutató próbájához. Egy kabaré és két prózai vígjáték bemutatása után a tagság újabb kéréssel állt elő, nevezetesen azzal, hogy színjátszó csoport főleg zenés vígjátékokat játsszon. Ennek a kívánságnak a rendezőség eleget is tett, úgyhogy ettől az időtől fogva – 1978-tól – a társulat elsősorban zenés vígjátékok bemutatására „szakosodott”.

Természetesen sokfelé szerepeltek ez idő alatt, és több sikert is elértek, amelyek közül feltétlenül megemlítenéd az 1984-ben színre vitt Molnár-Zerkovitz: A doktor úr című zenés bohózat, mellyel a Jókai Napokon a legjobb zenés darab díját, Sóky Beáta pedig a legjobb női főszereplő díját nyerte el. A legutolsó időszak kiemelkedő sikerét a csoport újfent vígjátékkal – Kaviár és lencse – és ugyancsak a Jókai Napokon érte el, ahol a darabot a zsűri nívódíjjal jutalmazta. Végezetül a színjátszó csoport működésével kapcsolatban el kell mondani, hogy jövőre, azaz 2008-ban ünnepli a csoport újjáalakításának 30. évfordulóját, amelyre már most lázasan készül a tagság és az amatőr szintársulat egyaránt.

Összegzés

A CSEMADOK Párkányi Alapszervezetének megalakulása óta eltelt időszak megmutatta, hogy sikeres évtizedeket tudhat maga mögött az alapszervezet és a tagság. Valamennyi, időről-időre felmerült nehézség, anyagi gond ellenére sikerült megőrizni a folytonosságot, és a csökkenő tendenciát mutató taglétszám ellenére is mindvégig jelen van az alapszervezet életében egy lelkes, a problémákon felülemelkedni képes mag, melyre a vezetőség mindig számíthat.

További pozitívum az alapszervezet mellett működő kulturális csoportok – énekkar, színjátszók – megújulási képessége, melyre az elmúlt évtizedek személyi, politikai és egyéb változásainak következtében időnként szükség volt.

A legégetőbb gond, amint az a tanulmányból is kiderült, a párkányi Béres parton található CSEMADOK-ház működési feltételeinek biztosítása, elsősorban a téli időszakban, amikor a havi több ezer koronás rezsiköltség előteremtése bizony komoly fejtörést jelent a vezetőség számára. Az alapszervezet éves működésének anyagi feltételei biztosítottak: a Magyar Bálokból, a tagsági bélyegekből befolyt

összegek, és a helyi önkormányzat évi támogatásából származó anyagi forrás fedezi a működési költségeket. További pénzbevételei forrásokként kihasználják a pályázati lehetőségeket is, elsősorban rendezvények támogatására. Az alapszervezetnek nagyon jó a viszonya a helyi városi művelődési központtal, továbbá a CSEMADOK ebeki, ipolyszalkai, nagykéri és garamkövesdi alapszervezeteivel, amit a gyakori kölcsönös fellépések és látogatások bizonyítanak.

Az alapszervezet életében kiemelkedő jelentőséggel és szereppel bírnak az egyes évfordulók, legutóbb például tavaly, amikor a Szivárvány énekkar ünnepelte újjáalakításának 10. évfordulóját. A legközelebbi fontos eseményre, a színjátszó csoport megalakulásának 30. évfordulójára pedig jövőre, azaz 2008 januárjában kerül majd sor, és ugyancsak a jövő esztendőben rendezik meg, immár 40. alkalommal, a már sokadszor említett Magyar Bált.

A tagság lelkes magjának, az énekkar és a színjátszó csoport munkájában részt vevő „csemadokosoknak”, nem utolsósorban pedig a vezetőség odaadó munkájának köszönhetően a CSEMADOK Párkányi Alapszervezete joggal bízhat abban, hogy az elkövetkező évtizedek esetleges viszontagságai ellenére is töretlenül tovább tud majd működni, és maradéktalanul be tudja majd tölteni a reá bízott szerepet.

Felhasznált források:

Párkányi Szemle 1993 (Szerk. Himmler György)

Párkányi Szemle 1996 (Szerk. Himmler György)

TÁTYI TIBOR**A PÁRKÁNY ÉS VIDÉKE CÍMŰ HAVILAP****Rövid párkányi sajtótörténet, a Párkány és Vidéke lap előzményei**

1921. május 8-án jelent meg a legelső párkányi újság, a *Dél-Szlovenszkói Magyar Lapok* első száma. A lap egyes számai Gondos Vilmos kiadásában láttak napvilágot, és a sajtótermék nyomdai munkálatait is az ő helyi nyomdájában végezték. A lapot 1921. október 27-én megyei rendelet alapján betiltották, az okát csak sejteni lehet, de nagy valószínűséggel az új csehszlovák rezsimmel szembeni nem éppen baráti viszony lehetett a fő ok. Ugyanezen évben, tehát 1921 decemberében azonban sikerült újraindítani a lapot, amely egészen 1933-ig jelent meg. Erről a lapról túlságosan sok információ nem áll a mai, párkányi sajtótörténet iránt érdeklődők rendelkezésére, egyes példányai viszont – kutatási vagy más egyéb célokból – nagy valószínűséggel megtalálhatóak az ország nagyobb könyvtáraiban, pl. a Pozsonyi Egyetemi Könyvtárban.

A jelen tanulmány tárgyát képező *Párkány és Vidéke* lap történetének szempontjából a fentiekben említett sajtóorgánumtól sokkal fontosabb és figyelemreméltóbb jelentőséggel bír az Érsekújvárott megjelenő *Érsekújvár és Vidéke* című lap, melynek mellékleteként 1934-től jelent meg folyamatosan a Párkány és Vidéke, hetilap formájában. Az első szerkesztő Hegedűs Balázs volt, őt követte Abelsberg Imre, végül pedig – a második világháború előtti korszak utolsó lapszerkesztőjeként – Kajári Sándor. Pontos adatokat nem sikerült kideríteni, de legkésőbb 1938-ig, nagyjából az első bécsi döntés időpontjáig jelenhetett meg a lap.

Innentől egy igencsak hosszú, több évtizedes szünet következett Párkányban a lapkiadás terén. Mindössze egy sajtóorgánumról tudunk, a *Kontakty* elnevezésű, szlovák nyelven megjelenő újságról, mely a párkányi papírgyár hivatalos lapjaként kezdett megjelenni, nagyjából az 1960-as évek végétől. Lévéen a gyár hivatalos, tájékoztató jellegű lapja, a városban és annak környékén történt eseményekről nem számol be, inkább csak az ott dolgozók informálását hivatott ellátni. Ennek a gyári lapnak a kiadása egyébként a mai napig sem szűnt meg, de profilja azóta sem változott, tehát továbbra is maradt az ott dolgozók informálását elősegítő, zömében szlovák nyelvű lap.

Az első fecskére a lapkiadás terén a rendszerváltásig várni kellett, egészen pontosan 1990-ig, amikor is a Párkányi Városi Hivatal részéről történt egy kezdeményezés kimondottan helyi témákkal, aktualitásokkal foglalkozó lap kiadására. Ez volt az *Anavum* című lap. Nem volt azonban hosszú életű, pár szám megjelenése után megszűnt, valószínűleg a rendszerváltást követő, sokáig még koncepciótlan, kiforratlan elképzeléseknek és az anyagi források akkoriban történt hirtelen elapadásának „köszönhetően”.

A Párkány és Vidéke lap – szerkesztőgárda, kitűzött célok, a lap külső megjelenése

1991 novembere – nevezetes dátum a párkányi sajtótörténetben, ekkor jelent meg ugyanis a *Párkány és Vidéke* lap első száma. Elődjével, az Érsekújvár és Vidéke mellékleteként megjelent lappal ellentétben azonban nem hetilapként, hanem havi lapként. A lapalapítás bizonyára szerencsés csillagzat alatt történt, mert a sajtóorgánum azóta is megjelenik, megszakítások és szünetek nélkül. A főszerkesztői posztot, már a legelső szám megjelenése óta, Himmler György tölti be, aki a négytagú szerkesztőbizottsággal közösen alakítja hónapról hónapra a lap tartalmát. A lap célja, hogy tájékoztasson a város és környéke legfontosabb – társadalmi, kulturális, interetnikus vagy regionális – történéseiről, bemutassa a város vagy környékének helytörténetét, múltjával kapcsolatos eseményeit. Fontos feladata, hogy a városi hivatal határozatait, felhívásait vagy pedig a városban működő intézmények, pl. lakáskezelő vállalat, lakásszövetkezet, Vadas-termálfürdő, városi kommunális művek, stb. felől érkező közérdekű információkat eljuttassa a város lakosaihoz. A főszerkesztő elmondása alapján szinte bármilyen helyi jellegű témának helyet adnak a lap hasábjain, kivéve persze az uszító vagy más egyéb jellegű propagandát, ami viszont más lapok estében is tilos.

Elsősorban viszont a helyi jellegű témák kapnak teret, Himmler György elmondta, hogy főleg két olyan helyi eseményt követtek nagy figyelemmel, amelyek egyúttal túlnőttek nemcsak a város és a régió szintjén, hanem olykor még az országos szinten is. Az egyik ilyen esemény az 1991-es helyi népszavazás volt, Párkány eredeti, hivatalos szlovák nevének – Parkan – visszaállításáról. A lapban ekkor nagy teret kaptak a vélemények, pro és kontra egyaránt, és a szerkesztőbizottság igyekezett a támogatók és az ellenzők táborát egyforma súllyal szerepeltetni. A népszavazás a város nevééről végül sikerrel zárult,

az alacsony részvétel ellenére is (54%), a szavazók többsége (80%) a hivatalos névváltozat visszaállítása mellett szavazott, de a népakaratnak azóta sem sikerült érvényt szerezni.

A másik fontos esemény, melynek a lap nagy teret szentelt, az országosan meghirdetett, végül pedig lefűjt népszavazás megtartása volt az ország NATO-csatlakozásáról és a közvetlen köztársaságielnök-választásról. Az esemény akkoriban nagy vihart kavart belpolitikai körökben, sőt a nemzetközi sajtó is figyelemmel kísérte a „*rebellis*” párkányiak ténykedéseit. Nem volt tehát minden veszély nélküli az ország vezetésével szembehelyezkedő álláspontok, vélemények közlése, de a lap mindvégig becsülettel állta a sarat.

A lap eredetileg nyolc oldalon jelent meg, mára ez a terjedelem huszonnégyre bővült. A főszerkesztő véleménye szerint ez a terjedelem bővíthető lenne még pár oldallal, tehát igény lenne egy bővebb terjedelmű lapra, erre azonban a jelenlegi körülmények között nincs lehetőség. Ami a külső megjelenést illeti, fekete-fehér kiadásban nyomja a lapot egy párkányi nyomda (Kovan-Regra). Régebben a nyomdatechnikai munkálatokat az érsekújvári AZ Print végezte, hosszútávon azonban mindenképpen előnyösebbnek tűnt, ha egy helybeli nyomda vállalja a lap kinyomtatását. Ami a nyomdapapír minőségét illeti, manapság újságpapírra nyomják a lapot, míg régebben egy jobb minőségű, 80g-os papír használatára is volt lehetőség. Mindez természetesen az anyagi lehetőségek függvénye.

A lap tartalmi megjelenése, interetnikus kapcsolatok

A *Párkány és Vidéke* kezdettől fogva, a város és annak környéke vegyes nemzetiségi összetételét tükrözendő, kétnyelvű, tehát magyar és szlovák nyelvű írásokat egyaránt közöl. Más, hasonló jellegű lapokhoz viszonyítva a kétnyelvűség itt azt jelenti, hogy a lap nem választja élesen ketté a szlovák és a magyar tartalmi részt, ugyanis az egyes írások szerkesztési sorrendben követik egymást a lap hasábjain, függetlenül a nyelvtől.

Következetesen két nyelven jelennek meg a városi hivatal közleményei és az önkormányzat hírei, továbbá az elmúlt hónap városbeli és környékbeli történéseit összefoglaló rövid, krónika jellegű rész. Az utóbbi időszakban új, szintén következetesen két nyelven megjelenő rovattal bővült a lap: a párkányi hídörrel és hídörházzal kapcsolatos beszámolók, hírek teszik színesebbé a helyi kultúráról és művészi életéről tudósító oldalakat. Az előbb felsoroltakon és említetteken kívül minden egyéb írás eredetileg vagy magyar vagy pedig szlovák nyelven íródik, a másik nyelvre történő fordítása pedig attól függ, hogy

milyen mértékben szolgál közérdeket, illetve, mennyire lehet érdekes a másik etnikumhoz tartozó olvasók számára.

A főszerkesztő elmondása szerint általában az a gyakorlat érvényesül, hogy a magyar nyelven készült írások szinte mindegyikét, hacsak nem tárgyal valamilyen nagyon speciális jellegű témát, lefordítják szlovák nyelvre, vagy legalább szlovák nyelvű összefoglalót készítenek belőle. Fordítva, tehát amikor szlovák nyelvű írások közlésére kerül sor, a gyakorlat már nem ennyire egyértelmű, vagyis ritkábban fordul elő szlovák cikk magyar nyelvű fordítása. Ennek teljesen gyakorlati oka van, a szerkesztőbizottság részéről ugyanis feltételezik, hogy az elsősorban párkányi és környékbeli olvasók zöme ért szlovákul, tehát, ha passzívan is, de bírja a szlovák nyelvet egy bizonyos – a szövegértő olvasást lehetővé tevő – szinten.

A fentebb leírtakból egyenesen következik, hogy elsősorban a szlovák nemzetiségű, a magyar nyelvet még passzívan sem értő olvasók igényeit kívánják kielégíteni a fordítások. Legtöbbször az a gyakorlat érvényesül, hogy az adott lapszámban egyszerre kerül leközlésre a (magyar nyelvű)cikk és annak fordítása, helyszűke miatt azonban időnként előfordul, hogy csak a következő lapszámban tudják lehozni a fordítást. Himmler György ezzel kapcsolatban egyébként azt az információt adta, hogy a lappal kapcsolatos – egyébként viszonylag ritka – visszajelzések, olvasói vélemények is a fordításokra vonatkoznak. Konkrétan: főleg maga a főszerkesztő kap olyan – szóbeli – visszajelzést, ami azt kifogásolja, hogy bizonyos, magyar nyelven megjelent cikk, nem olvasható szlovák fordításban. Ellenkező előjelű kifogásra, tehát, hogy szlovák nyelvű cikk magyar fordítását kifogásolta volna valaki, még nem volt példa. A lap egyébként potenciálisan felkínálja mindkét etnikum számára az egymás kultúrájával, nyelvével való ismerkedést és egyébként is teret ad bárki számára, aki úgy érzi, közügyekkel, helytörténettel kapcsolatos vagy közérdeklődésre számot tartó mondandója, illetve írnivalója van.

Ami a szerzői gárdát illeti, nem beszélhetünk állandó, pláne nem professzionális, tehát újságírói végzettséggel rendelkező cikkírókról. Az elmúlt években nagyon sokan írtak a lapba, viszont mindenképpen számolni lehet 8-10 emberrel, akik rendszeresen vagy szinte állandó jelleggel küldenek írást a lapba. A cikkírók és az általuk kidolgozott írások zöme, mintegy 80%-a magyar, a fennmaradó 20% pedig szlovák, amiből egyenesen következik, hogy a lap inkább a magyar nemzetiségű lakosokat tudja megszólítani. Igaz ugyan, ahogy már az előbb szó volt róla, potenciális lehetőséget kínál fel mindkét etnikum tollforgatói számára, de ezzel a felkínált lehetőséggel – legalábbis egyelőre – inkább a magyar nemzetiségű polgárok élnek. A lapban közölt minden

egyik cikk után egyébként szerzői honorárium jár, amit az érintettek általában személyesen vehetnek át a városi művelődési központ pénztárosától, aki egyben az elszámolást is végzi havi rendszerességgel.

A *Párkány és Vidéke* mindegy száma, a már említett, közérdeklődésre számot tartó vagy egyéb más cikkek mellett, rendszeresen közöl különböző hirdetéseket (felhívásokat), apróhirdetéseket és reklámokat. A hirdetések egy része gyászjelentés, köszöntő vagy megemlékezés valamilyen családi évfordulóról. Más része felhívás, például nyári tábor, kézműves tábor, népművészeti fesztivál rendezéséről vagy egyéb. A reklámok zöme helyi vállalkozók termékeit, illetve vállalkozásait hivatott népszerűsíteni. A közlésükből származó bevétel pedig az éves nyomdai költségek mintegy harmadát, felét képes fedezni. Rendszeresen közöl a lap álláshirdetéseket is, elsősorban párkányi vagy pedig esztergomi üzemek, cégek keresnek ily módon megfelelő munkatársakat. Népszerűsíti továbbá a lap a helyi Danubius mozi: műsorát havi rendszerességgel közli, olykor – jobbra – szlovák nyelvű filmajánlóval kiegészítve.

Lapkiadás, lapterjesztés

A *Párkány és Vidéke* lapot kezdetben a helyi önkormányzat adta ki, néhány éve viszont a Párkányi Városi Művelődési Központ a kiadó. A lapkiadás éves költségei mintegy félmillió koronára rúgnak, ennek mintegy harmadát, felét képesek fedezni a reklámokból származó bevételek, tehát a fennmaradó részt a lapkiadó, jelesen a VMK állja. A lap havonta 5000 példányban jelenik meg, és teljesen ingyenes.

Himmler György a reklámokból befolyt bevételek kapcsán elmondta, hogy az utóbbi pár évben nagyon átalakult a piac, több, kimondottan reklámcélú, ráadásul színes kiadású reklámlap árasztotta el a piacot, amelyekkel versenyezni kell. Igaz ugyan, hogy a lap egyik hátránya a fekete-fehér grafikai megjelenés, viszont ezt ellensúlyozza, hogy *minden egyes párkányi háztartásba eljut*, ráadásul, amint azt már említettük, teljesen ingyen.

A lap az újságos standokon nem kapható, kizárólag a Szlovák Posta alkalmazottai terjesztik, illetve hordják szét a mintegy 4700-4800 párkányi háztartásba. Párkányon kívül a lapot nem terjesztik, pedig a címében szereplő „*Vidék*” kifejezés ezt feltételezné. Ennek oka Himmler György magyarázata szerint az, hogy a párkányi körzethez tartozó mintegy 22 település önkormányzatai nem hajlandóak vagy nincs módjuk beszállni a lapkiadás költségeibe. Ugyanakkor visszajelzések vannak arról, hogy az egyes lapszámok így vagy úgy, de részben eljutnak vidékre is, hiszen sok párkányi lakos eredetileg a

környékbeli falvakból származott el, rokonságuk még ma is ott él, és a viszonylag sűrű család- illetve rokonlátogatásokkor a *Párkány és Vidéke* egy-egy példánya a városi rokonok asztaláról gyakran „átvándorol” a vidékiek asztalára.

Testvér- és konkurens lapok, internetes terjesztés

A *Párkány és Vidéke* egyetlen testvérlapja a Duna túlsó partján, Esztergomban megjelenő, céljait tekintve hasonló, de tartalmát és hangvételét tekintve a párkányitól kissé eltérő *Esztergom és Vidéke* lap volt. A múlt idő használata jogos, ugyanis az esztergomi lap, amely több mint százéves múltra tekintett vissza, az idei évben megszűnt. A testvérlapi minősítés azt jelentette, hogy a két szerkesztőbizottság tagjai, valamint a két főszerkesztő rendszeresen találkoztak, konzultáltak egymással és rendszeresen közöltek egymás lapjából átvett cikkeket, írásokat.

Kimondott konkurensa a lapnak, leszámítva egy rövid, alig pár hónapos időszakot, nem volt. Pár hónapig jelent meg – kéthetente – a *Pezsgő* című, közérdekűnek indult lap, magánkiadásban. Szintén ingyenesen terjesztették, tehát elvileg eljutott, a *Párkány és Vidéke*hez hasonlóan, valamennyi párkányi háztartásba, de a lappal szembeni kiadói elvárások nem teljesültek, így aztán meg is szűnt.

Ami a terjesztés legújabb, internetes változatát illeti, nem áll rosszul a lap, ugyanis a város hivatalos honlapján, www.sturovo.sk, olvashatóak a *Párkány és Vidéke* egyes számai 2003 októbertől egészen az ideig, tehát a 2007-es év márciusáig, mégpedig Pdf. formátumban.

Elképzelések a jövőt illetően

A főszerkesztő szerint a legfontosabb cél a jövőt illetően a lap külső megjelenítésének változtatása és a lapterjedelem bővítése. A külső megjelenítés elsősorban grafikai változtatást jelent: a színes címlap minden bizonnyal még inkább vonzóvá tenné a lapot. A lapterjedelem bővítésére pedig mindenképpen lenne igény, hisz a főszerkesztő elmondása szerint nem szűkölködnek sem témában, sem pedig közlésre váró írásokban. Természetesen, mint minden a mai világban, ez is teljes mértékben pénz és ráfordított anyagiak kérdése.

Himmler György ugyanakkor azt a véleményét is megfogalmazta, miszerint előbb vagy utóbb, de minden bizonnyal sor kerül majd a fentiekben ismertetett célok megvalósítására, hisz csak így tudnak majd lépést tartani a lappal szemben támasztott igényekkel és elvárásokkal.

Összegzés

A *Párkány és Vidéke* című lap immár több mint egy évtizede szolgálja töretlenül a párkányi és környékbeli, mindkét etnikumhoz tartozó olvasóközönséget. A lap teret ad minden, a közügyekről, a kulturális vagy egyéb eseményekről tudósító írásoknak vagy pedig helytörténettel foglalkozó cikkeknek, szerzőtől és nyelvi hovatartozástól függetlenül. E mellett a nyitottság mellett másik nagy előnye a lapnak, hogy ingyenesen jut el valamennyi párkányi háztartásba, tehát a helyi lakosok mindenféle anyagi ellenszolgáltatás nélkül tájékozódhatnak a városban történt vagy a közeljövőben történő legfontosabb eseményekről.

A lap figyelemmel kíséri a város és környéke, illetve az utóbbi időben már a déli régió történeteit is, a nagyobb horderejű, a helyi szinten túlnövő eseményekről pedig – lásd népszavazás a város nevééről, NATO-tagság és közvetlen köztársaságielnök-választás – mindig pártatlanul, mindkét fél véleményét közölve, olykor ütköztetve tudósított a lap, sokszor több számon keresztül.

A lap, az alapszabályában lefektetett elvekhez hűen, következetesen kétnyelvű minden olyan témát illetően – városi hivatal és önkormányzat rendeletei, a város egyéb intézményeinek felhívásai és közleményei –, melyek közérdeklődésre tarthatnak számot, az egyéb más cikkeket és írásokat tekintve pedig szintén törekszik a kétnyelvűsége. A lapban közölt írások szerzői túlnyomórészt magyar nemzetiségűek, következésképp a *Párkány és Vidéke* inkább a város és környéke magyar nemzetiségű lakosait szólítja meg. A szlovák nemzetiségű cikkírók alulreprezentáltságát ugyanakkor ez idáig még nem sikerült kideríteni.

A lap kiadója felkészült a modern technikai vívmányok, legfőképpen az internet kínálta terjesztési lehetőségekre is, mert egyes számai 2003 októbere óta már olvashatóak a város hivatalos honlapján, tulajdonképpen túllépve ezzel Párkány és környéke határain.

BINDER MÁTYÁS

A BAJNAI SIMOR JÁNOS ÁLTALÁNOS ISKOLA

Az iskola rövid története

Az első levéltári feljegyzések az 1700-as évek elejétől vannak az iskoláról. A mai iskola elődje vesszőből font, sárral tapasztott épület volt. Az iskola igazgatója a mindenkori plébános volt, az iskolai életet az iskolaszék irányította. A mai iskola történetében jelentős szerep jutott Simor János esztergomi érseknek, az iskola névadójának. Simor János 4 évig (1842-46) volt Bajna plébánosa. 1867. január 20-án lett esztergomi érsek. Hercegprímássá választása után ismét ellátogatott Bajnára. A hívek iránt érzett szeretete és hálája jeléül felajánlotta segítségét az iskola építéséhez. Az építkezést 1872-ben kezdték el, majd az épületet 1874. november 22-én adták át. Ennek az eseménynek tanúja az emléktábla, amely ma is látható az iskola homlokzatán.

Az oktatás helyzetét az első világháború igen megnehezítette, mivel egyre kevesebben jártak iskolába. Később nőtt a tanulók száma, 1936-37-ben 294 diák tanult az iskolában. Az iskolának ebben az időben szép könyvtára volt. Itt kezelték a népkönyvtárat is, ami ifjúsági, szépirodalmi és gazdasági könyvekből állt.

Az ideiglenes Nemzeti Kormány 1945. augusztus 16-án elrendelte a 6-14 éves korig minden gyermek számára kötelező, ingyenes, egységes és tudományos alpműveltséget nyújtó általános iskola megszervezését. Ezt követően, 1947-ben 258 tanulója, 8 pedagógusa, 1 hivatalsegéde volt az iskolának. 1948-ban bekövetkezett az államosítás. Ez időtől kezdve az iskola neve Állami Általános Iskola. 1974. május 25-én ünnepelte az iskola fennállásának 100. évfordulóját.

1979-től történt egy komolyabb változás az iskola történetében. Ekkor Általános Művelődési Központ (ÁMK) jött létre Bajnán, és művelődési házat hozzásatolták az iskolához (az óvodát nem). Azon túl, hogy ennek a helyi haszna az volt, hogy a helyi pedagógusok irányították a közművelődést, bekapcsolódtak ezzel egy országos hálózatba is. Ez volt a legfontosabb hozadéka az ÁMK-nak, hiszen így sok fontos kapcsolat kialakítására nyílt lehetőség. Ekkor kapcsolatba kerültek sok alföldi intézménnyel, így Földessel is. Több évig tartott a cseretáborozás Földessel, sőt gyakorlatilag ma is működik még ez a kapcsolat, bár az ÁMK már régen megszűnt. Az történt ugyanis, hogy a közművelődés annyira „loment a nullára”, hogy a szabadidő szervezőt

és az ehhez hasonló állásokat a polgármesteri hivatal magába olvasztotta, de közben a feladatot ott hagyták az iskolának. (Csak az embert, illetve a pénzt vitték el.)

Ezért cserébe az igazgató azt kérte, hogy az iskola lehessen gazdaságilag önálló intézmény, ez 1989 után meg is valósult. Ez azt jelentette, hogy év elején megkapták a költségvetést, amiből gazdálkodni kellett. *„Eléggé saját magunkra voltunk utalva kezdettől fogva.”* Mindenféle lehetőségeket kerestek, amiből profitálni lehetett, ez az időszak sok módszertani tapasztalattal gyarapította a tantestületet és az iskola vezetését. Bevezették a NYIK (nyelvi-irodalmi és kommunikációs nevelés – Zsolnay) oktatási formát is.

1983-ban volt egy nagyobb átalakítás az iskola működésében. Addig váltott műszakban működött az oktatás 300 gyerekkel - a bajnai iskola mindig nagy iskolának számított - akkor bővítették az intézményt további négy tanteremmel, és innentől működhetek egy műszakban. A szomszédos Epöl község iskoláját ebben az időszakban már hozzájuk csatolták, 1998 környékén váltak szét. (Az epöli iskola jelenleg is kis létszámmal működik, kb. 50 diákjuk van.) Az igazgató úr szerint ma ismét a társulásokban van a lehetőség, így Bajna, Nagysáp, és Epöl egy közös iskolatársulást hozott létre, melynek igazgatósága Bajnán van.

Tantestület - diákok - továbbtanulás

A tantestület összetétele viszonylag stabil, a gyermekszám viszont folyamatosan csökken. A környező falvakból is járnak ide diákok (kb. 30 gyermek). Ennek ellenére 'leépítés' a tantestületben csak a nyugdíjaztatásoknál fordul elő. Új tanárok csak szerződéssel vannak jelen, a legkorábban jött, és már kinevezett pedagógus is már 7-8 éve tanított az iskolában. A tantestület életkor tekintetében középkorosztályúnak mondható. Ez a stabil tantestület a biztosítéka annak, hogy stabil színvonalú oktatás folyjon az intézményben, mely színvonalnak köszönhetően volt olyan időszak, amikor 50-60 gyerek járt ide iskolába a környező településekről.

A bajnai tanulók is a helyi iskolát preferálják (talán 1-2 diák van, aki nem ide jár). Az iskola megítélése sok szempontból pozitív, a középiskolák listáján is meglehetősen jó helyet foglal el. A továbbtanulási mutatók átlagosnak mondhatók, vannak, akik nagyon jó középiskolákba is bejutnak. Mindenki tovább tanul, az iskola próbálja irányítani, hogy ez a tanulók képességeiknek megfelelően történjék. A volt igazgatóhelyettes szerint: *„Az iskolára ez még inkább jellemző, mert például jó pár évvel ezelőtt, hogy felső tagozatba jutott egy gyerek, az nagy*

dolog volt. Most pedig szinte mindegyik elvégzi a nyolc osztályt. S én ezt nagy dolognak tartom. Tíz középiskolás cigány tanuló van jelenleg, tehát nincs, illetve kicsi a lemorzsolódás. (...) Erősen javuló tendencia van. Az igazolatlan hiányzások 5-10 éve még komoly problémát jelentettek, de most már csak pár család esetében fordulnak elő. Persze magyaroknál is előfordul ilyesmi."

Az iskola jó eredményeihez hozzátartozik, hogy osztálybontás van negyedikben. Egyénre szabott csoportmunkában dolgoznak, nem minden csoport halad egyszerre. Negyedikben vagy legkésőbb ötödik osztályban a súlyozott tantárgyakban (magyar, matek, német) már csoportokban dolgoznak. Ezek persze nem merev csoportok. E tantárgyak esetében két szakos nevelő is van a testületben, így párhuzamos osztályokban tudnak dolgozni. Van egy erősebb és egy gyengébb csoport. Az erősebb csoportokban folyik a versenyekre való felkészítés is. Nem szakköröket szerveznek, hanem így valósítják meg azt, hogy eleget tegyenek a nagyobb érdeklődés igényének. Természetesen egy gyengébb csoportból is el lehet menni gimnáziumba, csak egy kevésbé erős intézménybe.

Ez a rendszer aránylag sikeresen működik évek óta Bajnán, a jó csoportosok sikeresek voltak a középiskolában, a gyengébb csoportos tanulók pedig könnyebben éltek át sikerélményt. Ennek ellenére a továbbképzéseken többször felmerült már, hogy az azt szervezők szemében ez a rendszer vitatható, mert szerintük a képesség szerinti szegregáció sem elfogadható megoldás. Az igazgató szerint ilyenkor mindig hozzá kell tenni azt, hogy „Hangsúlyozottan rugalmas csoportok ezek, ha valakinek valami 'nem tetszik', át tud menni a másik csoportba."

Cigány tanulók az iskolában

A roma tanulók aránya 17% körül van az intézményben. „Nálunk az etnikai problémák soha nem jelentek meg." A cigányok létszáma sem volt akkora, és a bajnai cigányok törekvései, a közösséghez történő asszimilációjuk is sokat segített ezen. „Gyakorlatilag nem is tűnt fel, hogy most ki a cigány, és ki nem az". Nagyon jó kapcsolatok alakultak ki gyerekek között is, a barátságok nem etnikai határok mentén szerveződtek. Egy pályázat kapcsán mondta a következőket a volt igazgatóhelyettes asszony: „Mondták, hogy az a befutó, ha megszűnik a cigányosztály, de hát itt Bajnán soha nem volt cigány osztály. A cigány gyerek mellett ott ült a másik gyerek."

A jónak mondható viszonyok ellenére az iskola mindig hangsúlyos szerepet szánt ennek a kérdésnek. Mivel elég jó a kapcsolatuk a helyi cigány kisebbségi önkormányzattal, és annak vezetőjével, ő vállalta magára a roma népismeret oktatását a

projektmódszerek alkalmazásával. A szociálpedagógiai tanulmányokat folytató CKÖ elnök megkapta a roma népismereti anyagokat, és a tanárokkal együtt igyekeznek azt a tanórák menetébe beilleszteni.

Heti egyszer találkozik a gyerekekkel, és megismerteti velük a kultúrát, *„de csak mértékkel.”* Az igazgató szerint érdekes szemléletű, *„a mellett van, hogy nem szabad átesni a ló túloldalára. Nem baj, ha megismeri a régi dolgokat is [a cigány gyerek], de ezeket kezeljük óvatosan.”* Az iskolában ezt a mérsékelt utat igyekeznek követni, *„nem erőszakosan, hogy akkor most 'ez te vagy'.* Nálunk nincs az, hogy cigány gyerek, vagy nem cigány gyerek. (...) Vannak cigány gyerekeink is kitűnő bizonyítvánnyal és nem cigány gyerekeink bukott bizonyítvánnyal.” Mindezekhez hozzátartozik, hogy nagyon jó a tantestület ezen a téren. Hiszen hiába lettek volna ezek a lehetőségek, ha ők nem vállalták volna fel, hogy ezeken részt vegyenek. Ezek a programok nem csak a hátrányos helyzetű gyerekek tanításában segítenek, hanem minden gyerek esetében, mert *„valamit fel kell mutatni, hogy fenntartható legyen az érdeklődés.”*

Az iskola pályázatai

Két évvel ezelőtt a tatabányai Kossuth iskolával együtt pályáztak az *„Integráció az integrációban”* című pályázatra. Ekkor elsősorban a roma, illetve a halmozottan hátrányos helyzetű gyerekek felkészítéséhez kaptak segítséget. Ez az egész nevelő testület 30 órás továbbképzését jelentette. A pályázatban foglaltakat programként valósították meg. Bent vannak az integrációs hálózatban, és tesztintézményként is működtek.

Az integrációs projekt lényege az volt, hogy olyan programokat kellett kitalálni, melyek a hátrányos helyzetű gyerekek oktatását segítik elő, de bevonható az egész iskolai közösség. *„Kirándulások voltak, ami anyagi segítség volt valójában, és a napköziben felzárkóztató feladatokat adtunk nekik. Akkoriban az első osztályban 30% roma gyerek volt. Nem a család hozzáállása jelentett gondot, hanem az, hogy egy idő után már nem tudtak segíteni a tanulóknak.”* Ezért tették hatékonyabbá a napközit, két fejlesztő pedagógussal, ami nagy segítséget jelentett a gyerekeknek. *„Kirándulásokkal tettük színesebbé az oktatást, ahová a szülők is eljöhettek. Győrben voltunk, Ajkán, ekkor már az egész osztályközösséggel.”*

A nevelők e program keretében is továbbképzést kaptak. Ekkor alakult ki a ma is élő jó kapcsolat a tatabányaiakkal, ahol művészeti versenyeken a cigánygyerekek is értek el sikereket. (Ez a tánccsoport ma is működik.)

Még nem hivatalos, de valószínűleg befutott még egy új pályázata az iskolának, melynek kidolgozásában a CKÖ elnöke is részt

vett. Ezt már társulásként nyújtották be, így bekapcsolódtak Tárkány és Kesztlőc települések is, valamint velük együtt az ott élő szlovák nemzetiség is. Elsősorban nem a cigány, hanem a hátrányos helyzetű gyerekek a célcsoport. A pályázat célja, hogy a bajnai iskola Komárom megye bázisintézménye legyen, ahol tovább adható az egész integrációs módszertan. Az egész testület háromszor 30 órás továbbképzésen venne részt, melynek témája javarészt módszertan lenne. Reményeik szerint szakmai anyagok beszerzésére is módjuk nyílik majd, ha máshogy nem, akkor a többi nyertes intézménnyel gyümölcsöző kapcsolatok kialakítása révén.

Az Országos Oktatási Integrációs Hálózaton keresztül két éve kerültek be az „Összetartó társadalom” projektbe. Ennek keretein belül 5 nevelő és egy mentor kapott felkészítést egy tréningen, ahol az együttélés hatásaival ismertették meg őket. Ennek legnagyobb haszna az volt, hogy komoly szakmai anyag került birtokukba: kézikönyvek, munkafüzetek, cd mellékletek konkrét projektekkal, melyeket a gyerekekkel meg lehet valósítani. A projektek fő irányvonala a különböző nemzetiségek kultúrájának bemutatása, megismertetése, ezekhez csatolva van a konkrétan kidolgozott tananyag külön alsó és felső osztályok számára.

A pedagógiai programnak is szerves részét alkotja az integrációs stratégia. Belekerültek továbbá kultúrával kapcsolatos dolgok, a felzárkóztatás és képességfejlesztés erősítése. A multikulturális tartalmak beépítésében sokat segít a helyi CKÖ elnöke.

További tervek és kapcsolatok

A további tervek, fő koncepciók a bázisintézményi létre épülnek, hogy a felhalmozott tudás továbbadhatóvá váljon. Ezen és más területen sem nagyon érzik még az eurorégió hatását, Bajna egyébként is a régió peremén helyezkedik el, és a tatai választóközrhez tartozik, mely már kívül esik a régió határain. *„Ez a kettős helyzet lehet, hogy pozitívumokat hoz majd, de ha a régió szerepe túl lesz hangsúlyozva, akkor még akár nagyot is bukhat rajta Bajna. A mostani polgármester próbál ugyan mindkettőre hangsúlyt fektetni, szorosabbra fűzni a szálakat a régióval is.”*

Az iskola kapcsolata az egyházzal megfelelően működik. Van hitoktatás, két nevelő is elvégzett hitoktatóit, ezért a plébánoson kívül már ők is taníthatnak. Az egyházzal való szoros együttműködés nem idegen az iskolától, a névválasztás is tükrözi ezt. Az atya minden rendezvényen ott van, pedagógusként kezelik őt is. *„Van, mikor ő pályázik, és a nem hittanos gyerekeket is elviszi kirándulni.”*

Az iskola központi szerepet tölt be a falu kulturális életében, nélküle elképzelhetetlen bármilyen falusi rendezvény. Jó a kapcsolat a polgármesteri hivatallal, kölcsönösen segítik egymást. A korábbi ÁMK miatt ezek a kapcsolatok egyébként is szorosabbra fűződtek. Az iskola igazgatója szerint a „*funkció*” még mindig az iskolánál van. Ez abban is megnyilvánul, hogy ők takarítják, ők adják bérbe a művelődési házat, a műsorok megszervezése is tulajdonképpen az ő feladatuk.

Az iskola felszereltsége nem rossz, pályázatokon tudtak beszerezni megfelelő eszközöket. Az épülettel vannak gondjaik, a felújítások az önkormányzat pénzhiánya miatt elmaradtak. A hét éves továbbképzések kötelezővé válásakor szerencsésen választottak a tanárok, nem apró programokra jelentkeztek, hanem további szakokat végeztek el. Fejlesztő pedagógusok lettek, többen szakosodtak a nevelők közül. (A testnevelő például most jelentkezett gyógy-testnevelő tanárnak.)

Elmondható, hogy nem a gyerekszám növelésével, hanem plusz programokkal igyekeznek jó iskolává válni. Ebben rengeteg munkájuk benne van, folyamatosan „*toppon*” kell lenniük, és erre hivatkozva kéri most a polgármester segítségét az épület renoválásához, mert a rossz minőségű épület súlyos hátrányt jelenthet számukra, és hosszú távon elhomályosíthatja a sikereket.

FARKAS GYÖRGY**AZ ESZTERGOMI „MI HÁZUNK - TANODA” ROMA KÖZÖSSÉGI HÁZ**

Az esztergomi Töltés utcában a Mária Iskolatestvérek¹ magyarországi rendtartománya és a Határtalan Szív Alapítvány által működtetett roma közösségi házban egy elsősorban szociális jellegű intézmény működik, amely, amint azt a „Mi Házunk - Tanoda”² működtetésében oroszlánrészt vállaló szerzetesek egyikével³ folytatott beszélgetésből kitűnt, a felkarolni és megsegíteni óhajtott környékbeli roma családok etnikai identitástudatának erősítését legfeljebb közvetve szolgálhatja. A környéken 1999-ben megtelepedő spanyol ajkú szerzetes-testvérek és segítők kitartó és elszánt erőfeszítései révén a közelmúltban elért eredmények miatt azonban a „Töltés utca” az esztergomi roma közösség életében megkerülhetetlen és talán másutt is követhető példát mutató intézménnyé vált.

A Töltés utcát akár a város egyik „perifériájaként” is jellemezhetnénk, hiszen Esztergom kettős arculatú, elhagyott ipartelepekkel tarkított kertvárosi jellegű délnyugati peremének szélén húzódik. A városvégi utca egy északnyugat-délkeleti tengely mentén, a települést a vésztározóként is funkcionáló táti öblözet felől fenyegető árhullámok pusztításaitól védő árvízvédelmi töltéssel párhuzamosan fut. Északnyugaton a Prímás szigetet elválasztó Kis-Dunaág menti töltés, délkeletről a Táti út városszéli szakasza mentén települt cégek egykori ipartelepei határolják.

Az utcának a Kis-Duna töltés felé eső észe konszolidált arculatú, egyemeletes, társasházi beépítésű környék. A Töltés és a Lázár Vilmos utcák kereszteződésétől lefelé, a Táti úttal párhuzamosan futó Szentkirályi utcáig terjedő környék azonban Esztergom egyik legmarkánsabb „slum”-jegyeket felmutató szegénynegyede. Ezen a részen a járda nélküli utca város felőli oldalán többé-kevésbé karban tartott családi házak sorakoznak; a töltés felé eső oldalon viszont egy

¹ A Mária Iskolatestvérek alapítója Szent Marcellin Champagnat (1789-1840). Az 1800-as évek közepén kezdte meg tevékenységét Dél-Franciaországban, Lyon környékén. Célja a legszegényebb, legelesettebb vidékeken kiépített iskolahálózaton keresztül a gyermekek katolikus szellemű nevelésének és oktatásnak biztosítása volt. (<http://amihazunk.hu/www2/oldalak/maristak.htm>)

² 2004 szeptemberéig az intézmény hivatalos neve: „Mi házunk” Roma Közösségi Ház és Teleház

³ Mateo Luis González Cerdán (47) szerzetes-testvér, igazgató

„rendkívül alacsony komfortfokozatú”, általában nagyon leromlott állagú földszintes társasház-sor húzódik, eredetileg a város szociális bérlakás-telepe, mely mára, külső jegyei és az ott lakók etnikai hovatartozása alapján egyértelműen Esztergom – egyik – eldugott roma-gettójává vált.

A Szentkirályi és a Töltés utca kereszteződésénél az említett földszintes társasház-sor mögött takaros kivitelű, terjedelmes földszintes épület áll; az alapítvány 2002-ben megépült központja. A „Mi házunk” jelképe mindazoknak az erőfeszítéseknek amelyet a Mária Iskolatestvérekhez tartozó szerzetesek itteni működésük hét éve alatt a környéken élők felemeléséért kifejtettek.

A Mária Iskolatestvérek rendje 1990-ben újíttotta fel magyarországi tevékenységét.⁴ Kilencévnyi munkálkodásuk nyomán Győrben egy jól kiépített intézményrendszer⁵ jött létre. A rend az iskolák mellett szociális tevékenységet is folytat, szabadidős központokat hoz létre, „...ahol nem csak neveléssel, pasztorális tevékenységgel foglalkozik, hanem a szociális problémákkal is.”⁶ A szociális problémák felé fordulás jegyében döntött úgy a Marista Generális Tanácsa, hogy a sikeresnek minősíthető győri újrakezdés után újabb területekre terjeszti ki tevékenységét.

Az esztergomi Töltés utca a Szent Anna plébániához tartozik. Akkori plébánosa, Kiss-Rigó László támogatásával 1999 tavaszán három szerzetes-testvér költözött át Győrből Esztergomba. Az átköltöző atyák tudatosan választottak a város legelesettebbnek számító rétegeihez közeli lakhelyet. Egy helybeli cigány családtól vásároltak egy vakolatlan lakóházat. A környéken élőkkel való kapcsolatok kiépítése több hónapnyi türelmes munkát igényelt. A szerzetes testvérek a rend csaknem két évszázados európai tapasztalataiból is kiindulva, a gyermekekkel való foglalkozáson keresztül igyekeztek eljutni a telepet lakó családokhoz. Kezdetben egy napköziotthonoszerű intézményt működtettek a megvásárolt lakóház egyik szobájában, ahol napi rendszerességgel és korcsoportok szerint foglalkoztak a telepen kallódó gyermekekkel. A szerzetesek a játékos foglalkozások révén a katolikus pasztoráció mellett eleinte a gyermekek számára lényegében ismeretlen és ezért bizonyos félelmeket, idegenségük miatt akár elutasítást is gerjesztő szociális magatartás-minták, társas viselkedési szabályok fokozatos megismertetését és elsajátítását próbálták

⁴ A rend 1909 (más forrás szerint 1890) – 1949 között működött Magyarországon, első iskolájukat Orsován nyitották. (<http://amihazunk.hu/www2/oldalak/mo.htm>)

⁵ A rend 1909 (más forrás szerint 1890) – 1949 között működött Magyarországon, első iskolájukat Orsován nyitották. (<http://amihazunk.hu/www2/oldalak/mo.htm>)

⁶ <http://amihazunk.hu/www2/oldalak/mo.htm>

elérni.⁷ A figyelmes, szeretetteljes törődés, a szerzetesek által felismert személyes igényeikhez, valamint általában a megismerttetett mintákhoz való következetes igazodás erős ragaszkodást alakított ki a gyermekek körében. A rend tapasztalatait felhasználó fokozatos és óvatos „stratégia” sikerének tudható be, hogy mintegy két évnyi rendszeres működés után a kezdeményezés kezdte kinőni az akkori adottságok szabta kereteket.

Addigra a szerzetesek számára nyilvánvalóvá lett, hogy az utcabeli gyermekek esélyegyenlőségének, a többségi társadalom elfogadott viselkedésmintáihoz való alkalmazkodó-készségük kialakításának, általában társadalmi fölzárkózásuknak legfőbb akadálya oktatásuk hiányosságaiban keresendő. A rendszertelen iskola-látogatás megszüntetése, az iskolába járást, önképzést ösztönző motivációk megerősítése jelentheti jövőbeli felzárkózásuk, beilleszkedésük kulcsát. A rendszeres tanuláshoz szükséges motiváló tényezők kialakításához azonban, a telepen lakók életkörülményei miatt, először a legelemibb életfeltételeket (tisztálkodás, lakáskörülmények, stb.) kellett megteremteni.⁸ A szerzetes-testvérek ezért az addigra már megszokott és elfogadott tevékenységeik körét mindenképpen bővíteni, és a gyermekek életkörnyezetére lehetőleg mind teljesebben kiterjeszteni igyekeztek. A szülők, a családok elkerülhetetlen bevonásához a napközi-otthonszerű játszóházas foglalkozásokon túl, a szabadidő értelmes eltöltésére alkalmas tevékenységek egész sorát volt szükséges meghonosítani. Mindehhez elsősorban erre alkalmas közösségi terek kialakítása vált szükségessé.

Először a szomszédos házrész megvásárlásával tervezték orvosolni a helyszűke miatt jelentkező problémákat, ez azonban nem bizonyult járható útnak. Szerencsére ekkora már kialakult mögöttük az a biztos intézményi háttér, ami a továbblépést lehetővé tette. 2001-ben egy, a szerzetesek munkáját támogató önkéntes segítő, Romanek Etelka⁹ javaslatára jött létre a Határtalan Szív

⁷ „...És kezdtünk csinálni a mi lakásunkban, közösségben, egy ilyen kis teremben, foglalkozást a gyerekekkel. És olyan foglalkozást, hogy volt négy órától hét óráig, három csoport volt, először a kicsik, négytől ötig, utána a középső csoport, öttől hatig, és a nagycsoport, hattól hétig. Először csak játszottunk...játsszunk...és a játékokon keresztül próbáltuk egy kicsit a szociális akciókat... Minimum feltétel kellett volna, hogy tiszta legyen a kezük, ...hogy jössz és akkor figyelsz, hogy mit mondunk...” (interjú Mateo szerzetes-testvérrel, 2007. január 22.; a továbbiakban: Interjú)

⁸ „...Nagyon gyorsan észrevettük, hogy a gyerekek nagyon elhanyagoltak voltak, hogy nem rendszeresen jártak iskolába, nincs motivációjuk menni iskolába. Majdnem egy nyolcvan százalék kisegítő iskolába járt. Mondtuk, hogy valamit kell csinálni.” (Interjú)

⁹ A Komárom-Esztergom Megyei Munkaügyi Központ dorogi kirendeltségének vezetője. (<http://amihazunk.hu/www2/oldalak/mo.htm>)

alapítvány¹⁰, amely, egyrészt a pályázati forrásokhoz való hozzáférési lehetőségei révén, másrészt a városi önkormányzattal való intézményi együttműködés kereteit megteremtve, egészen más dimenziókba emelte át a szerzetesek munkálkodását.

Az alapítvány, a Mária Iskolatestvérek rendje, valamint a települési önkormányzat sikeres együttműködése nyomán 2002 tavaszára, az önkormányzat által ingyen rendelkezésre bocsátott telken megépült a 250 m² alapterületű, új, könnyűfém-szerkezetű épület. Az építkezés finanszírozását a rend lyoni és katalóniai tartományainak pénzbeli támogatásával, az alapítvány megnyert hazai pályázati összegeivel, illetve magánszemélyek felajánlásaival oldották meg.

A tágas, egyszintes épület főfolyosójának egyik oldalán a közösségi helyiségek, a másikon az adminisztrációnak helyet adó, illetve szociális helyiségek sora, (WC-k, mosdók, mosókonyha, fürdőszoba, konyha) található. Utóbbiak a telep lakásainak állapota miatt kiemelt jelentőséggel bírnak a közösség tagjai számára; a rendszeres tisztálkodás, étkezés lehetőségét biztosítják a rendkívül szegény családok gyermekei számára. Az épület végében egy nagy, a közösség egészét érintő rendezvények lebonyolítására alkalmas terem található. A közösségi helyiségek sorát elől a jól felszerelt számítógépterem nyitja, az alapítvány ugyanis még 2001 őszén sikerrel pályázott a Teleház-programban s az intézményt azóta is sikeresen működtetik.¹¹ Mögötte egy tanterem található, ahol a mintegy 80 iskoláskorú gyermek oktatása, illetve korrepetálása mellett a felnőttek számára szervezett tanfolyamok, előadások is helyet kapnak. A következő két helyiség egy, a különféle kézműves foglalkozások számára alkalmas, jól felszerelt műhely, illetve egy, a legkisebbek felügyeletére szolgáló játszóterem.

¹⁰ „A Határtalan Szív” kiemelten közhasznú Alapítvány elsődleges célja a halmozottan hátrányos helyzetű, valamint roma gyermek – és fiatalok esélyegyenlőségének elősegítése, életminőségük javítása, részükre szabadidős szolgáltatások sportversenyek szervezése, biztosítása, a gyermekek napközbeni ellátásában való részvétel, szociális tevékenység, családsegítés. ...Az alapítvány közhasznú tevékenysége során olyan közfeladatot lát el, mely a helyi önkormányzatokról szóló 1990. évi LXV. törvény alapján a települési önkormányzat feladatai között szerepel, továbbá a közhasznú szervezetekről szóló 1997. évi CLVI tv. alapján közhasznú tevékenységnek minősül:

2. szociális tevékenység, családsegítés;

4. nevelés és oktatás, képességfejlesztés, ismertetés;

6. kulturális örökség megóvása;

10. gyermek- és ifjúságvédelem, gyermek és ifjúsági érdekképviselés;

11. hátrányos helyzetű csoportok társadalmi esélyegyenlőségének elősegítése;

13. magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségekkel kapcsolatos tevékenység;

18. munkaerőpiacon hátrányos helyzetű rétegek képzésének, foglalkoztatásának elősegítése.” <http://amihazunk.hu/www2/oldalak/alapitvany.htm>

¹¹ Új Ember, 2002. 03. 17., LVII. évf. 11. (2789.) <http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2002.03.17/0701.html>

A játszóterem és a nagy közösségi terem falainak díszítése a közösség tagjainak keze munkáját dicséri.

A szerzetesek beilleszkedése és tevékenységük megkezdése után az első komolyabb konfliktus a környékbeli nem cigány lakókkal illetve közösségekkel először éppen a rend tevékenységének 2001/2002 évi kiterjesztésekor jelentkeztek. A környék lakói egy részének tiltakozása az építkezés ellen egy aláírásgyűjtő akcióba torkollott. A kezdeményezők vélelmezhető félelmei szerint az épülő központ nem közösségi házként, hanem deviáns magatartásminták terjesztőjeként tovább rombolta volna a környék imázsát, általában rontotta volna a közbiztonságot. A szerzetes-testvérek gyanúja szerint azonban a tiltakozások megszervezésének háttérben vélhetően bizonyos személyek politikai ambíciói is felsejlettek. Az önkormányzat végül egy nyilvános vitafórum megszervezésével próbálta tompítani az éleződő feszültséget. A lakossági fórumon – Mateo testvér emlékei szerint¹² – végül megnyugtató módon zárult le ez a közzjáték; tisztázódtak az alapítvány és a szerzetesrend szándékai, amelyeket nyilván az addigra már észlelhető első eredmények is hitelesítettek.

A 2002 tavasza óta működő közösségi ház fenntartásában, az alapítvány kifizűzött feladatainak ellátásában és a megtervezett programok megvalósításában jelenleg két szerzetes-testvér mellett tizenketten tevékenykednek. Hat pedagógus, akik közül az egyik az információs központot vezeti. Mellettük két cigány származású mentor dolgozik. Az utcabelieket ebben a csapatban négyen; két pedagógus-asszisztens, egy karbantartó és egy takarító képviselik.

Az intézmény működtetésének és fenntartásának anyagi alapjai négy pilléren nyugszanak. A Mária iskolatestvérek rendje (adományok, segélyek) a „*Határtalan szív*” alapítvány (pályázati források) és a városi önkormányzat (pl. a pedagógusok bérezésének meghatározott százaléka, adminisztráció lebonyolítása) együttesen biztosítják az intézmény folyamatos és biztonságos, hosszú távú fenntartásához és működtetéséhez szükséges háttérrel. Emellett támogatóként tartható számon még a Magyar katolikus egyház – az interjúalany Mateo testvér tagja az egyház cigány pasztorációs bizottságnak –, különféle segélyszervezetek (Caritas, Magyar Máltai Szeretetszolgálat), valamint a helyi cigány önkormányzat. Bár utóbbival az együttműködést a szerzetesek jónak, hasznosnak és fölöttébb szükségesnek minősítik, anyagi lehetőségeik nagyon behatároltak, tőlük az intézmény inkább

¹² „...Volt egy nagyon durva fórum az önkormányzatban, amin mindenki előhozta a rossz tapasztalatokat a cigányokkal és a végén hát sikerűlt meggyőzni az embereket, hogy mi a nevelésűkkel foglalkozunk, nem a bulizással, és akkor meg fogják látni, hogy változik a helyzet.” (Interjú)

a szélesebb társadalmi-szellemi háttér magalapozását, a városbeli teljes cigány közösséggel való kapcsolattartást várhatja el.

A közösségi ház és az alapítvány tevékenységei által elért közösség mintegy 300 főt tesz ki. Ez természetesen nem fedi le a teljes esztergomi roma közösséget, az intézmény tevékenysége ebből a szempontból tehát lokálisnak minősíthető. A családok és az intézmény által felkaroltak lakhelyváltozásai, költözéseivel azonban az eltelt évek során mégiscsak bővült valamelyest a „Mi Házunk” hatóköre, bár a terjeszkedésnek, elsősorban a periférikus elhelyezkedés miatt, nagyon komoly akadályai vannak. A ház tehát tartósan a Töltés utcában kialakult cigány közösséggel való foglalkozás helyszíne marad. Noha a város más, hasonlóan periférikus helyzetű, távolabbi részein időközben kialakult cigány közösségek bevonása ebbe a sikeres kezdeményezésbe feltétlenül üdvözlendő lenne, a jelenlegi személyi-anyagi adottságokkal közel optimálisan működő intézmény lehetőségeit ez a bővítés már meghaladná.

Az intézmény sokrétű tevékenységére kitűnő példa az a pályázat, amit a Szent Jakab alapítvánnyal, és a Drogprevenációs Irodával, „Fényközponttal”, közösen nyertek el 2006-ban. Az akkori Belügyminisztérium bűnmegelőzési osztályán kidolgozott program¹³ keretében megpályázott, több mint 4 milliós támogatás segítségével megvalósított előadásukkal¹⁴ elnyerték Magyarország képviselőjének jogát egy finnországi konferencián. A projekt megvalósítása során nagyon jó együttműködés alakult ki a rendőrség és az alapítvány között.¹⁵

Természetesen az alapítvány emellett még számos karitatív, felzárkóztató, önismereti-fejlesztő, hagyományőrző és egyéb, a közösség életminőségét javító, esélyegyenlőséget támogató projektben vesz részt, például más hasonló profilú szervezetekkel karöltve a Komárom-

¹³ Esztergomi Kortárssegítő Műhely/Bűnmegelőzési projekt. <http://bunmegelozes.hu/eszkoztar/index.php?pid=123> ; <http://bunmegelozes.hu/?pid=262>

¹⁴ „...mi képviseltük a magyarországi bűnmegelőzési programot Finnországban, amit európai bemutatás volt, évente bemutatják milyen programot csináltak, versenyt csináltak, és ott másodikká voltunk, az egész európai bűnmegelőzési program bemutatásán. ... A hátrányos helyzetű emberekkel próbáltuk kibeszélgetni, hogy próbáljuk mondani, hogy mi a rossz, mi a jó, mi egy bűncselekmény és mi jár hozzá és akkor ilyen kísérletet csináltunk a lopásról, a másik a drogfogyasztásról, prostitúció, a másik a banktámadás... családon belül [i erőszak] ... és ilyen kocsmai verekedés és utolsó volt egy lopás, játékerem... és akkor minden film után volt egy bemutatás a művelődési házban és egy...ilyen... bírósági per volt ott... próbáltunk lebonyolítani, hogy a gyerekek nem csak tudják, hogy mi az hogy bűncselekmény, hanem utána mi a következmény. Sikeres volt.” (Interjú)

¹⁵ „...mondta az egyik rendőr, hogy amikor nem voltunk mi itt, a Töltés utcán, mondja, hát hetente legalább négyszer kellett volna jönnie a Töltés utcába valakiért. Most ritka az az alkalom, amikor kell jönni a Töltés utcába, mert mi ott a környéken vagyunk. Mondja, hogy jó lenne, ha máshol is csinálnánk ezt...” (Interjú)

Esztergom Megyei Esélyegyenlőségi Koordinációs Iroda - Esztergomi Esélyek Házán keresztül.¹⁶

A legfrissebb, az utca lakóit érintő hír szerint az önkormányzat 2007 májusában rendkívüli ülésen tárgyalta a város körüli „telepszerű lakóövezetek” rehabilitációjának ügyét. Az alapítvány sikerei után a Töltés utcában is „szükségessé vált egy méltányosabb lakókörnyezet kialakítása”, amit a szerzetesek egyébként régóta szorgalmaznak. „...a mára teljesen lelakott épületeket az ott élő romák bevonásával komfortos, kertes lakóházakká alakítanák át. Így munkát is adnának a romáknak, akik jobban óvnák a saját kezük munkájával felépült otthonukat.” A telep lakóinak tervezett bevonása a rehabilitációba remélhetően több szempontból is tartósítaná is az egyszeri beavatkozással elérhető eredményeket.¹⁷ A már költségvetési szintig kidolgozott terveket az önkormányzati képviselők jóváhagyták, a rehabilitáció megvalósításának további sorsáról folyó tárgyalásokba pedig a jövőben bevonják a kisebbségi bizottságot is.

Végezetül, ami a roma identitásörzést és a kisebbségi nyelvhasználatot illeti,¹⁸ a szerzetes testvérek tapasztalatai vegyesek.¹⁹ A Töltés utcai telep lakói az esztergomi cigány közösségen belül is a legszegényebb, legelesettebb csoporthoz tartoztak, a szerzetesek megérkezése előtt a gyermekek gyakorlatilag kilátástalan helyzetben tengődtek. Az elsődleges cél ezért nem lehetett más, mint életminőségük

¹⁶ A 2006 augusztusára vonatkozó programok jegyzéke: <http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1564&articleID=30482&ctag=articlelist&iid=1>

¹⁷ „Az önkormányzati szociális bérleményekben élők jelentős közüzemi hátralékot halmoztak fel, amit az önkormányzat adósságkezelési programjába való részvételükkel próbálnak rendezni. A Határtalan Szív Alapítvány a lakótelep rehabilitációs programjában felvállalta azt is, hogy az új házakba beköltözőket mentorként segíti az életvitelükben – például a pénzük beosztásában – hogy a közüzemi díjakkal ne maradjanak el. ...A lakótelep rehabilitációja során ... megpróbálják a jogcím nélküli lakók helyzetét is rendezni.” <http://www.hidlap.net/modules.php?name=News&file=article&sid=395>

¹⁸ „...Itt a házban a pedagógusok magyarul beszélnek általában, de a gyerekek nyugodtan tudnak beszélni cigányul. ... van olyan cigány származású mentor, aki nagyon jól beszél cigányul, lovári nyelvet, mert lovári cigányok. De, a gyerekekkel itt inkább beszélünk magyarul, mert erősítjük a magyar nyelvet, mert az anyanyelv nekik ez a cigány nyelv és többször is kérnek [?], hogy egy kicsit erősítsük, hogy mind a két nyelven jobban tudják kifejezni magukat. De, ha valaki beszél cigányul, semmi problémája, nekünk nem zavar, hanem inkább jó. A játékidőben mi is szoktunk felállni és mondani pár mondatot cigányul.” (Interjú)

¹⁹ „...Két, vagy három dolgot észrevettünk. Az első, hogy kevés cigány ember, akik itt laknak Esztergomban, aki büszke arra, hogy én cigány vagyok. Mert itt nagyon erősen különböznek a cigány és a fehér ember és ez nem annyira jó. Mi megpróbálunk itt mindent, havonta egyszer csinálunk egy cigánybált és foglalkozunk a cigány kultúrával, játékos formában. Csinálunk egy „Legyen ön is milliommot”, cigány kérdéssel, van egy ilyen dolog, hogy ilyen gyerekek, szülők is jönnek. Nekünk van egy tánccsoporthoz, amivel a hagyományt próbáljuk egy kicsit erősíteni és tanulnak a gyerekek ebben táncolni. És kezdtük tanítani a cigány nyelvet, volt ez a diplomás cigány származású ember, pedagógus, aki jött tanítani a cigány nyelvet, de nem ment jól, mert nehéz meggyőzni egy cigány gyereket, aki azt mondja, hogy én már tudok beszélni, minek kell tanulni és mert voltak előítéletek, hogy minek, a cigány nyelv nem igazi nyelv, hanem csak ilyen...és hát tovább kell foglalkozni ezzel...” (Interjú)

jelentős javítása, minden egyéb csak ez után jöhetett szóba. Ezért a cigány – roma identitás megtartása, megőrzése mindeztől nem tartozott a fő célkitűzések köré. Az életviszonyok bizonyos mértékű konszolidálása után persze már a közösség és a többségi társadalom közti kapcsolatok kerülnek mindinkább előtérbe; a felzárkóztatás, a beilleszkedés és elfogadtatás problémái. A feltételezhetően kialakuló konfliktushelyzetek jövőbeni kezelésének egyik lehetséges alapja a kisebbségi közösséghez tartozók önértékelésének javításán, saját pozitív jövőképük igenlésén alapulhat, amihez viszont nélkülözhetetlen – többek között – etnikai „öntudatuknak” az egész társadalom számára elfogadható megnyilvánulási formákon keresztül való erősítése. Ezeknek az igényeknek az első, a szerzetesek által már nagyon várt „eredmények”; a középiskolai szintű képzést sikeresen abszolváló, érettségit, szakképesítést szerző, esetleg még távolabbi célok felé forduló „Töltés utcai gyerekek” megjelenésével elkerülhetetlenül jelentkezniük kell majd. Az idáig lefektetett alapok az ilyen típusú fejlődés számára, s a pár éve még túlságosan merésznnek számító célok elérésre is alkalmasnak tűnnek. A ház és a köré gyűjtött közösség a szerzetesek spanyol anyanyelve,²⁰ kitűnően elsajátított magyar-lovári szókincse, a cigány származású telep-lakók és a magyar anyanyelvű segítők együttműködése miatt már eleve multikulturális közegnek számít, a szerzetesek lényéből és tevékenységükből sugárzó lelkület révén pedig az intézmény és környezete rendkívüli toleranciáról tesz tanúbizonyságot.

„...Most, nem vitás, még mindig nagyon kevés kapcsolat van a cigány közösség és a nem cigány közösség között. De már elfogadták, hogy itt vagyunk, szólnak a gyerekeknek, hogy ... figyeljete a testvérekre, mert ők mondják, hogy mit kell csinálni mindent, és akkor ez fontos, hogy már felismerték egy kicsit a mi szerepünket és akkor ezzel ... hát még nagyon sokat kell dolgozni, hogy ne legyen előítélet és legyen befogadó képes a magyarokhoz...”

Felhasznált irodalom:

Interjú Mateo szerzetes-testvér, igazgatóval. Esztergom, Töltés utca, Határtalan Szív Alapítvány, 2007. január 22.

<http://www.amihazunk.hu>

<http://ujember.katolikus.hu/Archivum/2002.03.17/0701.html>

<http://www.szmm.gov.hu/main.php?folderID=1564&articleID=30482&ctag=articlelist&iid=1>

<http://www.hidlap.net/modules.php?name=News&file=article&sid=395>

<http://bunmegelozes.hu/eszkozta/index.php?pid=123>

<http://bunmegelozes.hu/?pid=262>

²⁰ ...és identitása; Mateo szerzetes-testvér például katalán! De korábban már működött itt mexikói származású szerzetes is...

GYENES FRUzsINA

SÁRISÁPI SZLOVÁK KISEBBSÉGI ÖNKORMÁNYZAT MŰKÖDÉSE ÉS TAPASZTALATAI

A Komárom-Esztergom megyei Sárísápon 1998. október 18-án alakult meg a Szlovák Kisebbségi Önkormányzat. Az önkormányzati tagok közül kettő – az elnök, és az elnökhelyettes – mindegyik ciklusban változatlan volt, a másik három tag viszont folyamatosan ciklusról-ciklusra cserélődött. Ennek oka az első nyolc év alatt az a törekvés volt, hogy az önkormányzatban minden korosztály képviselje magát. Ennek megfelelően az önkormányzat célja volt, hogy mind a fiatalabb 30-40 éves korosztályból, mind a középkorúak korosztályából, mind pedig a nyugdíjasok közül kerüljön be képviselő a kisebbségi önkormányzatba. Az idősebb korosztály képviselői azonban – életkorukból adódóan – az első két ciklusban évente lecserélődtek, így a mostani, harmadik ciklusban már nem kértek fel ebből a korosztályból képviselőt. A 2006 őszén megalakult kisebbségi önkormányzat tagja közül tehát ketten a kezdetektől fogva benne vannak az önkormányzat munkájában, két tagnak ez a második ciklusa, és csak egy tag az, aki újonnan került a munkában. Ez utóbbi azonban a település 2006-ban lemondott polgármestere, így ő sem tekinthető teljesen intaktnak a kisebbségi önkormányzati munka szempontjából.

Az önkormányzati tagok köre tehát a cserélődések ellenére is viszonylag állandónak tekinthető. Ennek oka elsődlegesen az, hogy az önkormányzat elnökének célja a kezdetektől fogva az volt, hogy azokat vonja be a kisebbségi önkormányzati munkába, *„akik mindig is aktívan részesei voltak a nemzetiségi életnek itt a faluban, és azokat, akik beszélnek, akik jól beszélnek a nyelvet. Mert én úgy gondolom, hogy ez kitétele kellene, hogy legyen a kisebbségi önkormányzatoknak”,* és ez egy 3000 fős faluban egy viszonylag szűk réteget jelent, hiszen igazán aktívan csak azok tudnak közreműködni egy település életében, akik nem csak, hogy ott laknak, hanem ott is élnek vagyis, akik viszonylag sok időt töltenek a településen. Sárísáp esetében pedig ez a dorogi szénbányák '80-as évektől kezdődő és 2001-ig tartó fokozatos bezárása nyomán viszonylag kevés emberre igaz, hiszen a többség a közeli településekre (Dorog, Esztergom) jár dolgozni, és csak *„aludni jár haza”*. Elsősorban tehát csak azok tudják vállalni az önkormányzati munkát, akik helyben dolgoznak, vagy akik nyugdíjasok. Jól mutatja ezt, hogy az első ciklusban aktívan részt vevő

fiatal óvónő „esete”, aki „máshol kapott állást, és az első ciklus után kiszállt emiatt”. Az öt tagból jelenleg is négy a településen dolgozik vagy nyugdíjas, és csak egyikük munkahelye van Esztergomban.

A kezdeti törekvések ellenére úgy tűnik a kisebbségi önkormányzat tagjai életkor tekintetében viszonylag homogénné váltak az évek során; az ötből négyen 40 és 60 év közöttiek, és csak egy fiatalabb, a 30-as éveiben járó tagjuk van. Iskolai végzettség tekintetében három diplomás, és két középiskolai végzettségű tagja van az önkormányzatnak, és a korábbi ciklusok alatt is ez az arány volt jellemző. Az önkormányzat számára tehát a kisebbségi választások új rendszere lényegében nem hozott változást. Ennek magyarázatára álljon itt egy interjúrészlet: *„Azt gondolom, hogy ahol eddig is működött az önkormányzat, ahol az önkormányzat mögött meg vannak a működő csoportok, egyesületek, klubok, ott ez nem probléma. Ahol meg nem volt bázis, ott nem.”* Annak ellenére tehát, hogy sok ember félelemből, vagy lustaságból nem vetette magát jegyzékbe, a Szlovák Kisebbségi Önkormányzat gond nélkül meg tudott alakulni Sárísápon.

Az önkormányzat az állami támogatás mellett elsősorban pályázati pénzekből *„tartja fent magát”*. Pályázni szoktak a Magyarországi Nemzeti és Etnikai Kisebbségiekért Közalapítványhoz (MNEKK), az Országos Szlovák Önkormányzathoz, valamint a megye kulturális bizottságához is. Gyakori az is, hogy nem maga az önkormányzat a pályázó, hanem mondjuk az iskola, de a bejövő összeg a településen élő szlovák kisebbség javára fordítódik. Így valósulhat meg például, évek óta az egyhetes szlovákiai nyelvi tábor, ahova *„azoknak, akik negyediktől, ötödiktől végig táncolnak [a szlovák táncs csoportban], minden próbán és szereplésen ott vannak, és olyan a tanulmányi eredményük, azoknak nyolcadik végén ingyenes, egy jutalom ez az egyhetes tábor.”* Ez egyébként nem meglepő, egyrészt, mivel egy ilyen ekkora településen nem feltétlenül határolódnak el élesen egymástól bizonyos dolgok, másrészt, pedig, mert a kisebbségi önkormányzat vezetője az iskolában a szlovák nyelvet és kultúrát oktató tanár.

A pályázatok mellett a települési önkormányzat is segíti a szlovák kisebbségi önkormányzatot. A tőlük kapott *„támogatások”* általában egy-egy rendezvényhez való anyagi hozzájárulások, valamint a kisebbségi önkormányzat által működtetett ún. Emlékház támogatása. Ez utóbbi alatt azt kell érteni, hogy a települési önkormányzat vette meg a házat, ő segített felújítani stb. Az anyaországból azonban semmilyen támogatás nem kap, és nem is kér az önkormányzat. Ennek oka, hogy a kisebbségi önkormányzatnak az anyaországgal való kapcsolata lényegében a testvérvárosával, Handlovával való kapcsolatot jelenti. Semmilyen más szlovákiai szervezettel, intézménnyel nincs a

sárisápi szlovákoknak kapcsolata, testvérvárosuktól meg a kisebbségi önkormányzat elnökének elmondása szerint azért nem kérnek anyagi segítséget, mert Handlovában is – a bányák bezárása miatt – nehezen élnek az emberek. Szellemi, tárgyi támogatás azonban érkezik: „...*kértük az egyik handlovai képviselőt, hogy az ottani régi fotókat adja kölcsön, hogy lemásoljuk. Meg kaptunk tőlünk könyveket.*”

A kapcsolat hivatalos szinten tehát elsősorban azt jelenti, hogy bizonyos ünnepi alkalmakkor meglátogatják egymást a település vezetői. A személyes, családi kapcsolatok azonban ezen felül is összekötik a két települést, ugyanis 1946-ban a Sárísápot elhagyó szlovákok többsége Handlova és környékén telepedett le. Így szinte „*Szinte minden sárisápi családnak vannak rokonai, hozzátartozói Handlovában.*” (<http://www.sarisap.hu/>). Meg kell még említeni, hogy a sport révén további két szlovákiai településsel van Sárísápnak kapcsolata: Karvával, és Szőgyénnel. Az öregfiúk futball csapata jár át rendszeresen bajnokságokra, illetve hívja meg Sárísápra játszani ezeknek a szlovákiai településeknek a futball csapatát. A focizás mellett természetes azonban, hogy a települések polgármesterei is jól ismerik egymást.

Az így befolyó összegeket elsősorban a különböző rendezvényekre (idősek napjával összefonódó nemzetiségi nap; pilisi favak találkozója azokban az években, amikor Sárísápon van a rendezés sora, régebben a farsangi klubdelután, szlovákiai kirándulás a gyerekeknek és a felnőtteknek) fordítják. Emellett ebből finanszírozzák, ha vendégcsoportokat hívnak, valamint az útiköltség hozzájárulásokat is ebből adnak pl. a Békéscsabaiak által szervezett kisebbségi önkormányzati vezetők találkozásán részt vevőknek. Továbbá az Emlékház költségeit (pl. rezsiköltség) is ebből fedezik. Mivel a különböző forrásokból származó összegeket az önkormányzat tagjai kevésnek tartják, azért már a kezdetektől lemondtak a tiszteletdíjukról.

A kisebbségi önkormányzat minden tagja úgy érzi, hogy annak ellenére, hogy a települési önkormányzat nem ad egy összegben hozzájárulást a működésükhöz, mégis nagyon sok segítséget és támogatást kapnak tőlük: „*Az önkormányzatban, a tanácssteremben szoktunk ülésezni, csak télen a takarékoskodás miatt nem fűtik. Külön helyiséget nem... de itt végül is mindenünk biztosítva van. Abból a kevéske pénzből, ami az állami támogatás nem tudnánk létezni.*” Fontos itt, hogy a település önkormányzat nem csak anyagiilag támogatja a kisebbségi önkormányzatot, nem csak beszáll pénzzel a szlovákok által szervezett programokba, hanem emberi segítséget, támogatást is ad: „*De itt az önkormányzatban, például ehhez a titkárnő is biztosította nekünk a háttérrel, figyelmeztetett, ha valamit elfelejtettünk stb. Ebből csak profitáltunk.*”

Az önkormányzatnak nincs tehát saját irodája. Az évi kötelező, hivatalos hat ülést, az önkormányzat egyik helyiségében tartják. Ezeken beszélnek meg a kötelező pontokat, pl. a költségvetést, és ezekről készül jegyzőkönyv is. *„De ahhoz, hogy jól működjön az önkormányzat, hogy mindent meg lehessen gördülékenyen csinálni, ahhoz gyakrabban kell találkozni. De ezek nem hivatalosak, nincs jegyzőkönyv. Ha van valami, megbeszéljük, hogy találkozunk. Vagy hozzám jönnek.”* – mondta a kisebbségi önkormányzat vezetője. Látható tehát, hogy a kötelező üléseken túl akkor jönnek össze, amikor megbeszélni valójuk van. Ilyenkor valamelyiküknél gyűlnek össze. A falu méreteiből adódóan azonban természetes, hogy az önkormányzat tagjai napi kapcsolatban vannak egymással.

Mint az a fenti idézetből is látszik Sárísápon a szlovák kisebbségi önkormányzatnak nagyon jó a viszonya települési önkormányzattal. Ennek egyik oka, hogy a volt-polgármester – aki a 1994-től 2006-ig volt polgármester – maga is szlovák származású, így kezdetektől mindenben támogatta, segítette a kisebbségi önkormányzatot. A másik ok, hogy a kisebbségi önkormányzat meglete bevételforrást is jelent a falunak, egy olyan bevételforrást, amelynek segítségével fel lehet lendíteni a falu kulturális és közösségi életét, ez ellenben csak úgy lehetséges, ha a két önkormányzat szorosan együtt tud működni egymással, ha kölcsönösen segítik egymást. Sárísápon meg van ez a kapcsolat, mint a következő idézetek is mutatják: *„A volt polgármesterrel karöltve igyekeztük az elmúlt években csinálni a dolgokat”; „Majdnem, hogy el sem különült. Persze mindkettőnek meg van a speciális dolga, a speciális feladata, de egy partneri együttműködés volt, van a két önkormányzat között. Ez valahol összemosódik az ünnepségeknél is, máshol is.”*

Éppen ezért az, hogy a törvény által garantált jogosítványokat tudják-e érvényesíteni a kisebbségi önkormányzatban fel sem merül kérdésként, mivel: *„Még soha nem fordult elő, hogy ilyenre hivatkoznunk kellett volna. ... Mindig elmondom, hogy nálunk nagyon ideális a kapcsolat a községi önkormányzat és a szlovák önkormányzat között. ...Támogatták a munkánkat, amíg nem volt az önkormányzat, addig is.”* Emellett az országos kisebbségi önkormányzattal is jó a viszony; az önkormányzat elnöke ugyanis maga is tagja az országos kisebbségi önkormányzatnak.

A településen több civil szervezet, civil kezdeményezés is működik, azonban bejegyzett kisebbségi civil szervezet nincs. A szlovák kisebbséghez kapcsolódó civil kezdeményezésekből azonban több is van. Ilyen a Nemzetiségi Pávákör – a szlovák nemzetiségi *„dalárda”*, amelyet még az 1962-ben alapítottak –, a Helytörténeti Kör, – amely elsősorban az Emlékházhoz kapcsolódóan eleveníti fel a régi települési hagyományokat amelyek, mivel a települést régebben

zömében szlovákok lakták a szlovákság hagyományaiként kommunikálódnak –, és a Nyugdíjas Klub – amely azáltal kapcsolódik a szlováksághoz, hogy ma már elsősorban az idősebb korosztályban él erősen a szlovák identitás. A kisebbségi önkormányzat közvetlenül, vagy közvetetten mindháromhoz kapcsolódik; a Pávakör fellépését, utazásait rendszeresen anyagilag támogatja, a Helytörténeti Kört az Emlékház fenntartásával, és gyűjteményének állandó bővítésével, és programok rendezésével szellemileg segíti, mint ahogy a Nyugdíjas Klubnak is programok – elsősorban az idősök napjával összefonódó nemzetiségi nap – megszervezésével nyújt segítséget.

Sárisáp honlapját megnézve azt olvashatjuk, hogy a kisebbségi önkormányzat azért jött létre, *„hogy a szlovák nyelv, a helyi népi hagyományok megőrzése érdekében tevékenykedjenek, ápolják a kapcsolatokat a testvértelepülésekkel”* (<http://www.sarisap.hu/>).

A kisebbségi önkormányzat képviselőivel készített interjúkban ez annyival egészült ki, hogy a kisebbségi önkormányzat nem csak próbálja az általános iskolás korosztálynak a nyelvtudását elősegíteni, és lehetőséget teremt a szlovák hagyományok ápolására és megmutatására, hanem szervezi és irányítja a programokat, és tartja az országos szlovák önkormányzattal és a környező szlovák településekkel a kapcsolatot. Az utóbbi két szerepkör talán a lényegesebb, mivel a kultúra, és a nyelv ápolásának szervezett, intézményesített formái már a rendszerváltás előtt is meg voltak Sárisápon. Az önkormányzat csak az anyagi lehetőségei révén ezeket a kereteket tágította, szélesítette ki. Jól mutatja ezt az egyházi élet. A szlovák nyelvű mise *„rendszer”* az önkormányzattól függetlenül alakult ki és létezik, viszont az önkormányzat szervezi meg a szlovák hívők számára, hogy évente 1-2 alkalommal külön busszal felmelessenek Budapestre szlovák nyelvű misét hallgatni¹.

Az önkormányzat megalakulásával tehát lényegében egyrészt a településen élő szlovákok, illetve a szlovák hagyományokat ápoló civil szervezetek lehetőségei szélesedtek ki. Álljon itt erre példaként két idézet: *„kevesebb fellépési, szereplési lehetőségünk lett volna. Meg sok lehetőségről, programról is le kellett volna mondanunk.”*; *„...előtte mindenkinek azért voltak nemzetiségi ruhái, de azért nem nagyon énekeltek népviseletben.”* És amikor megalakult a kisebbségi önkormányzat, akkor kezdődött ennek a megszervezése. Másrészt ezzel párhuzamosan természetesen a település lehetőségei is; *„így színesebb lett a falu”*. Emellett a kisebbségi önkormányzat megalakulása azáltal, hogy a

¹ Sárisápon az év nagy részében magyar nyelvű a mise, de a nagyobb egyházi ünnepkor a mise egy része szlovácul van.

településen élő szlovákok között lévő kapcsolatokat intézményesítette, egy újfajta kapcsolati rendszert hozott létre: *„az összetartozás is más, ha van szervezet, mert így egy nagy egésznek vagyunk a részei. Mert találkoznak az emberek az országos rendezvényeken, és megbeszélik a problémákat, és próbálnak rá közös megoldást találni.”*

Az önkormányzatot a képviselők elmondása szerint inkább pozitívan ítélik meg a településen, mint negatívan. Igaz 1998-ban eleinte furcsán néztek a kisebbségi önkormányzatra, mert a települési önkormányzat riválisát látták benne, vagyis Sárísáp lakói nem igazán értették meg, látták át a kisebbségi önkormányzat szerepét, funkcióját. Az évek során azonban megismerve az önkormányzat munkáját, és törekvéseit egyre fontosabb részévé váltak a falunak, és ma már a lakosság többsége, különösen az idősebbek, akik között arányaiban sokaknak vannak szlovák gyökerei, örülnek, hogy megalakult az önkormányzat, és mindenben, amiben tudnak, segítik is: *„Az idősebb korosztály meg különösen örül, hogy csináljuk, és csak a segítő szándékot lehet érezni. Ők azok, akik ezt igazából értékelni tudják, és örülnek, hogy van, aki tovább viszi ezt az egészet.”*

A kisebbség önkormányzat minden tagja a legnagyobb problémának a hagyományok ápolásának és megőrzésének, a kultúra átadásának a mikéntjét, és hogyanját látja. A nehézségek kapcsán azonban elsődlegesen mégsem ezek vetődnek fel, hanem konkrét mindennapi problémák –, mint pl. az Emlékházban a fűtés kérdése, hogy az ott lévő tárgyak állapotát meg lehessen őrizni – azonban végeredményben mindegyik probléma a kultúra átörökítésének problémájában csúcsosodik ki.

A felmerülő nehézségek két probléma köré csoportosulnak. Az egyik az anyagi, a másik az emberi korlátok. Az előbbi egyértelműen a *„több pénz, több lehetőség”* gondolatban ragadható meg. Az utóbbi pedig azt jelenti, hogy több olyan emberre – elsősorban fiatalokra – lenne szüksége mind a kisebbségi önkormányzatnak, mind a településen élő szlovákságnak, aki aktívan részt vesz, és segít a programok megszervezésében, kivitelezésében; olyan emberek, akik ugyanúgy, mint az önkormányzat tagjai mindenféle ellenszolgáltatás nélkül feláldozzák a szabadidejüket. Ahogy az egyik interjúalanyom megfogalmazta: *„Ezt vagy szívvel, és elhivatottsággal, megszállottsággal csinálja az ember, vagy máshogy nem megy. Ez vagy így működik, vagy sehogy.”*

Mapa č. 1 - 1. térkép

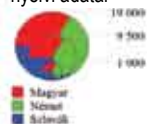
Mapa č. 2 - 2. térkép

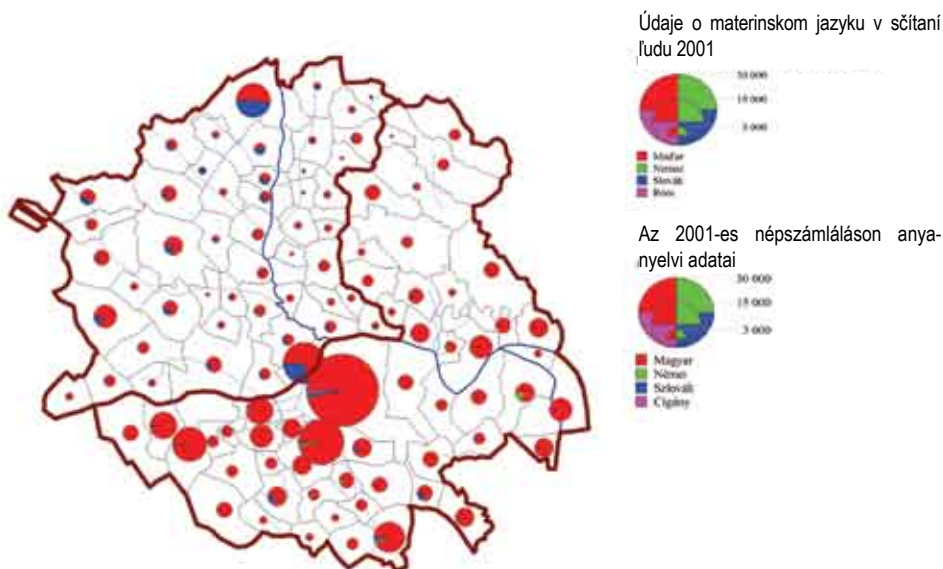
Údaje o materinském jazyku v sčítaní ľudu 1910

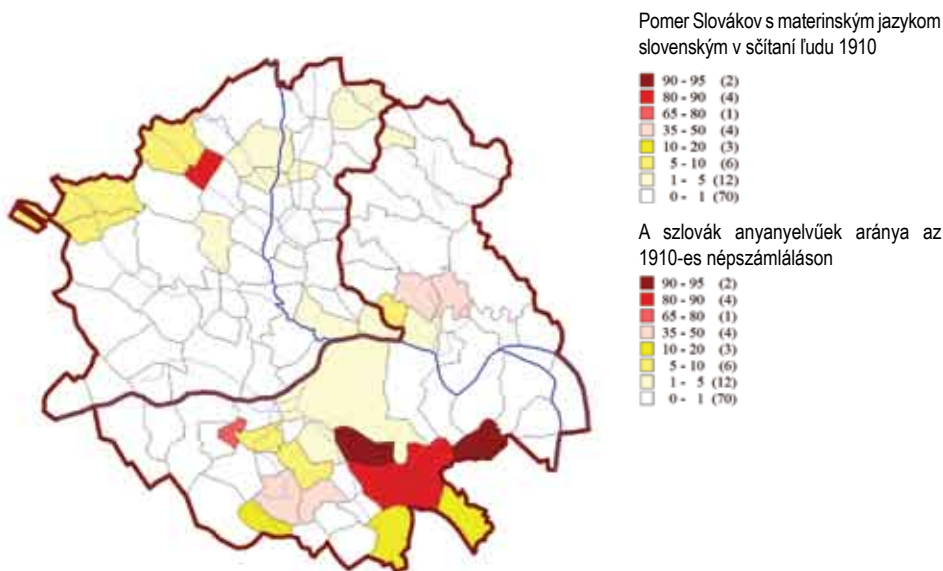
Az 1910-es népszámláláson anyanyelvi adatai

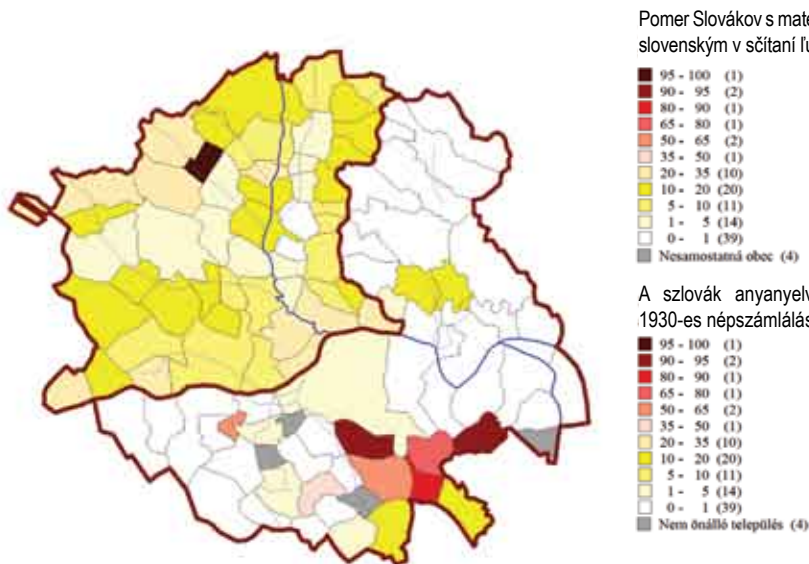
Mapa č. 3 - 3. térkép

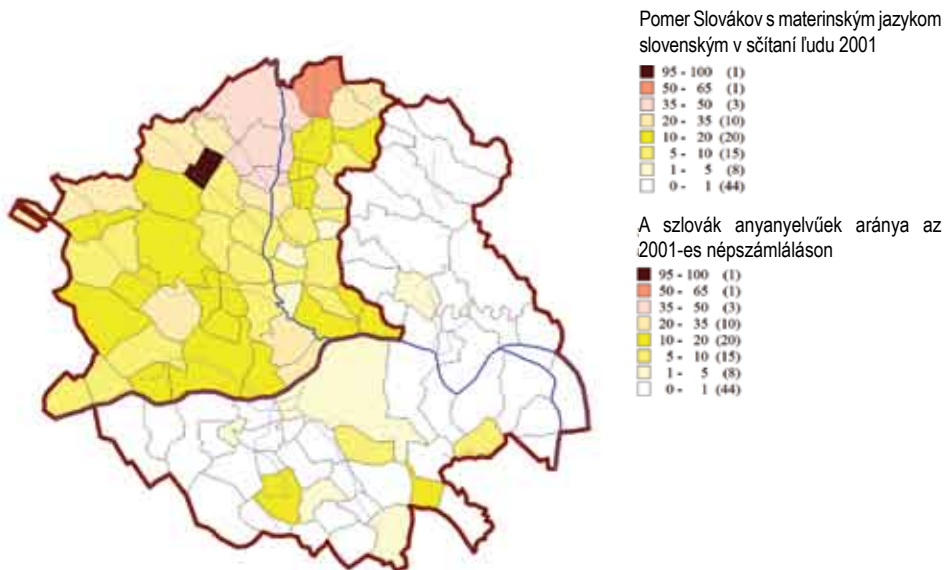
Mapa č. 4 - 4. térkép

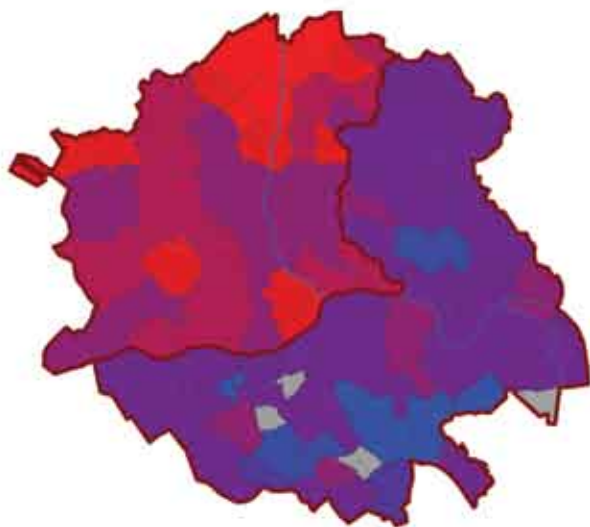
Mapa č. 5 - 5. térkép

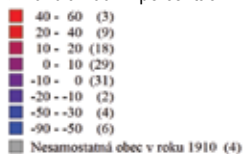
Mapa č. 6 - 6. térkép

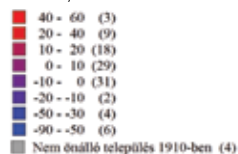
Mapa č. 7 - 7. térkép

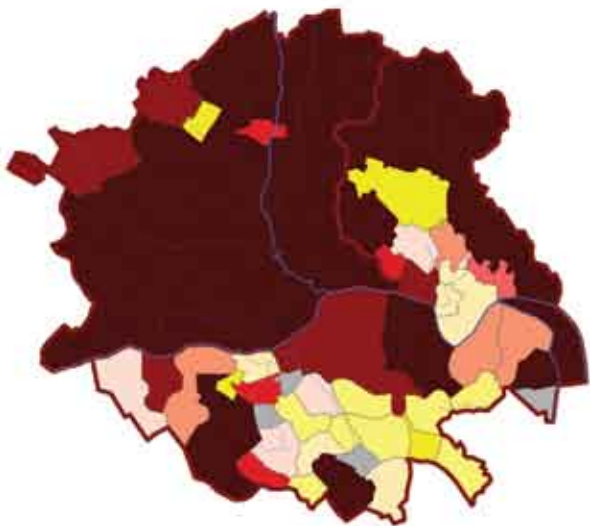
Zmena prihlásených Slovákov s materským jazykom slovenským v sčítaní ľudu v 1910 a 2001 v percentách

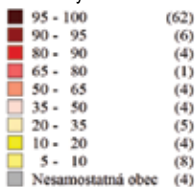
Az 1910-es és 2001-es népszámlálás szlovák anyanyelvű bevallásainak változásai, %

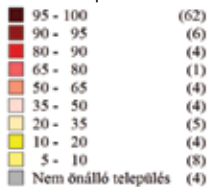
Mapa č. 8 - 8. térkép

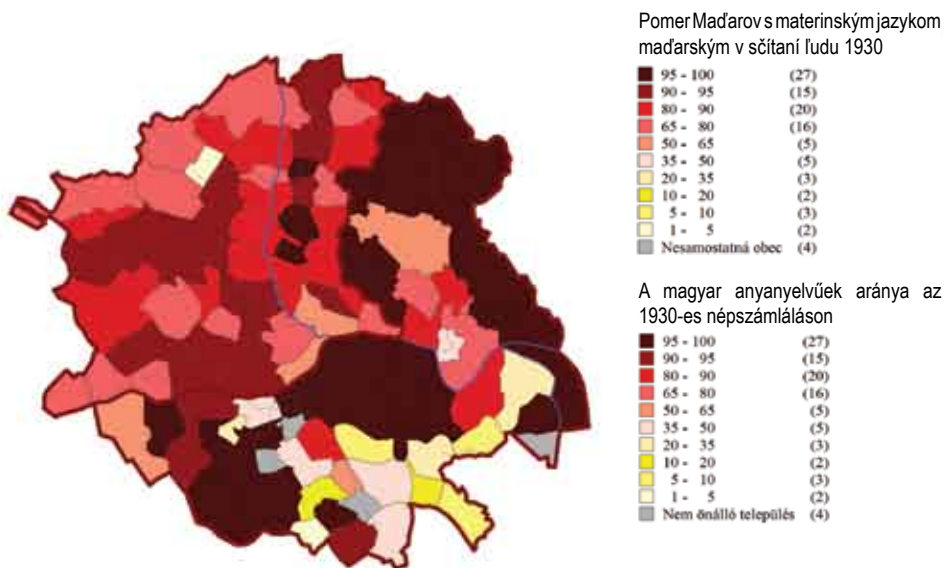
Pomer Maďarov s materinským jazykom maďarským v sčítaní ľudu 1910

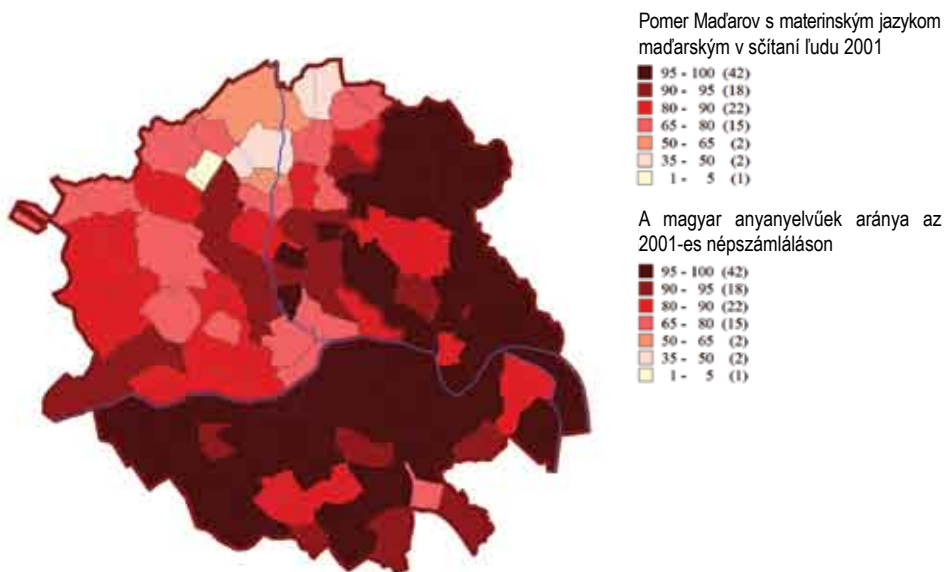
A magyar anyanyelvűek aránya az 1910-es népszámláláson

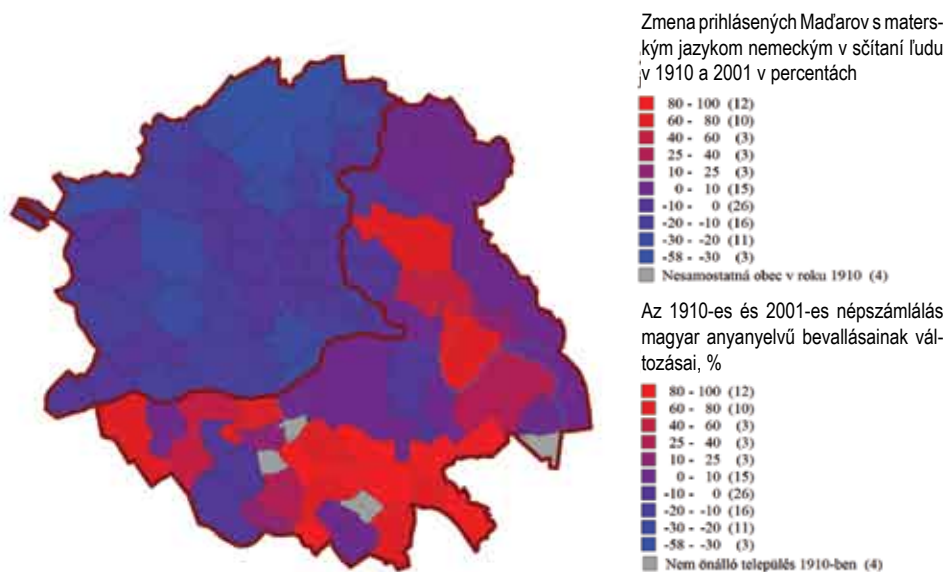
Mapa č. 9 - 9. térkép

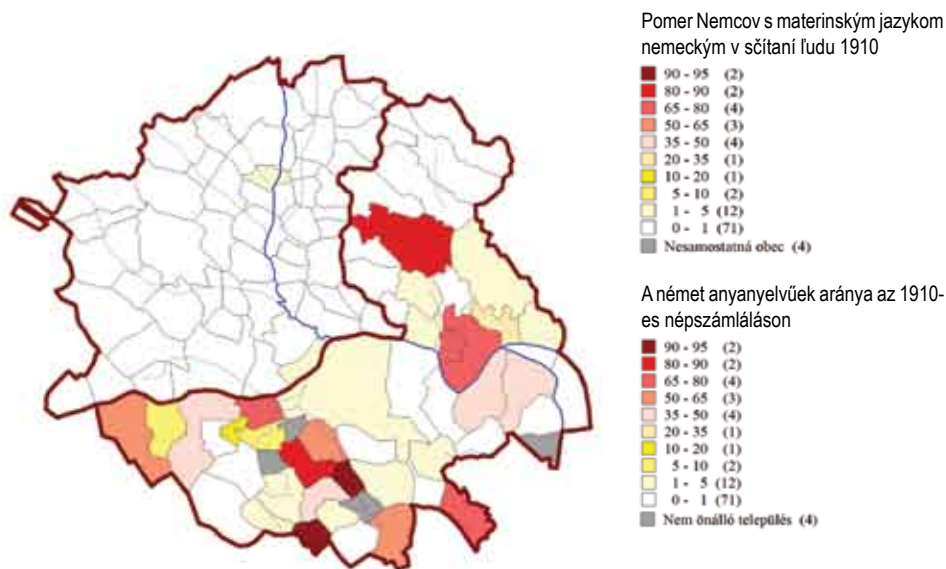
Mapa č. 10 - 10. térkép

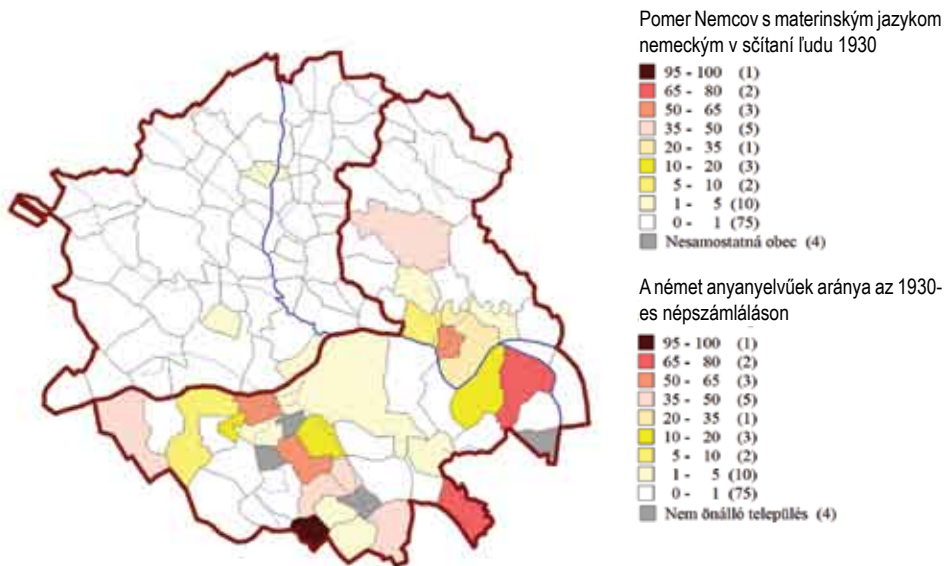
Mapa č. 11 - 11. térkép

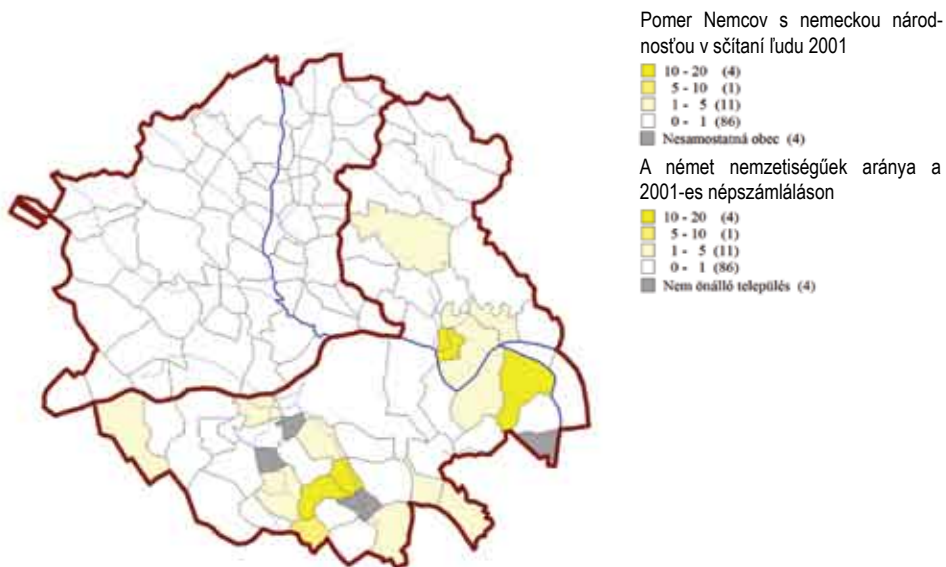
Mapa č. 12 - 12. térkép

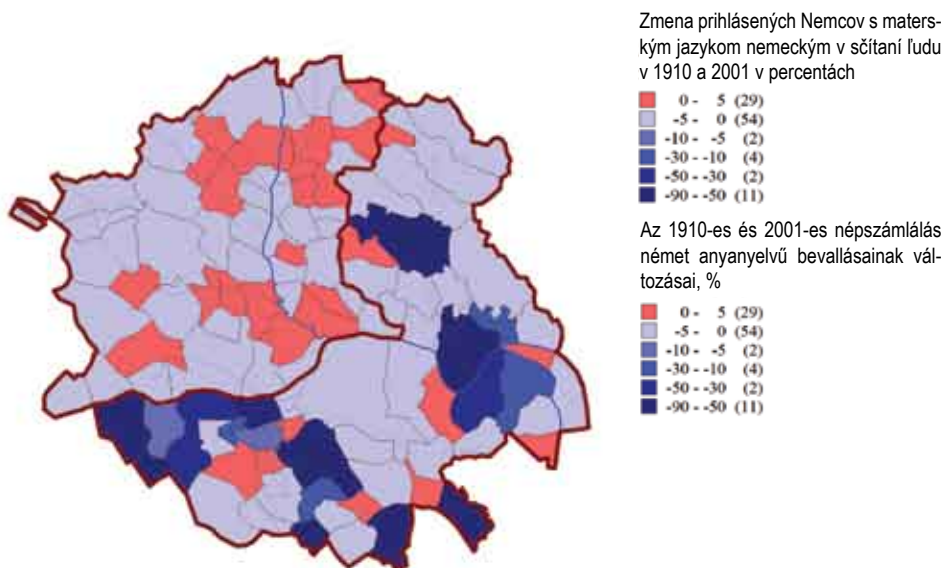
Mapa č. 13 - 13. térkép

Mapa č. 14 - 14. térkép

Mapa č. 15 - 15. térkép

Mapa č. 16 - 16. térkép

